

**T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**HÜSEYİN HULKİ BEY'İN ESERİ " TABÂBET-İ HAKİKİYE VE
MESÂLİK-İ BÂTILA-İ TIBBİYE " NİN GÜNÜMÜZ
TÜRKÇESİNE KAZANDIRILMASI VE GÜNÜMÜZ TIP
ANLAYIŞIYLA DEĞERLENDİRİLMESİ**

Dr. Mustafa HAYIRLIDAĞ

Tıp Etiği ve Tarihi Programı

DOKTORA TEZİ

ANKARA

2019

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**HÜSEYİN HULKİ BEY'İN ESERİ " TABÂBET-İ HAKİKİYE VE
MESÂLİK-İ BÂTILA-İ TIBBİYE " NİN GÜNÜMÜZ
TÜRKÇESİNE KAZANDIRILMASI VE GÜNÜMÜZ TIP
ANLAYIŞIYLA DEĞERLENDİRİLMESİ**

Dr. Mustafa HAYIRLIDAĞ

Tıp Etiği ve Tarihi Programı

DOKTORA TEZİ

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Nüket ÖRNEK BÜKEN

ANKARA

2019

Hüseyin Hulki Bey'in "Tababet-i Hakikiye ve Mesalik-i Batla-i Tıbbiye"nin
Günümüz Türkçesine Kazandırılması ve Günümüz Tıp Anlayışıyla Değerlendirilmesi

Mustafa HAYIRLIDAĞ

Danışman: Prof. Dr. Nüket ÖRNEK BÜKEN

Bu tez çalışması 30.01.2019 tarihinde jürimiz tarafından "Tıp Etiği ve Tarihi Programı"nda doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı:

Prof. Dr. Sevgi ŞAR

A.Ü Eczacılık Fak. Eczacılık İşletmeciliği ABD

Üye:

Prof. Dr. Remzi DEMİR

A.Ü. D.T.C. Fak. Felsefe Bölümü Bilim Tarihi ABD

Üye:

Prof. Dr. Ramazan ACUN

H.Ü.E.F. Tarih Bölümü

Üye:

Dr. Öğr. Üyesi Önder İLGİLİ

H.Ü.T.F Tıp Tarihi ve Etik ABD

Üye:

Dr. Öğr. Üyesi Müge DEMİR

H.Ü.T.F Tıp Tarihi ve Etik ABD

Bu tez, Hacettepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki jüri tarafından uygun bulunmuştur.

18 Şubat 2019

Prof. Dr. Diclehan ORHAN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayımlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

30 /01/2019

Mustafa HAYIRLIDAĞ

ⁱ “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokollü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
- Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Nüket Örnek Büken danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Dr. Mustafa Hayırlıdağ

TEŞEKKÜR

Yazar, bu çalışmanın gerçekleştirilmesindeki katkılarından dolayı, aşağıda adı geçen kişilere içtenlikle teşekkür eder.

Sayın Prof. Dr. Nüket Örnek Büken, tezin tüm aşamalarında danışmanım olarak destekte bulunmuş, yol göstermiştir.

Sayın Prof. Dr. Ramazan Acun ve Prof. Dr. Remzi Demir tez izleme komitesinde yer alarak değerli katkılar sağlamışlardır.

Sayın Dr. Öğr. Üyesi. Müge Demir, Dr. Öğr. Üyesi. Aslıhan Akpınar, Dr. Öğr. Üyesi Önder İlgili ve bu alanda ders aldığım tüm hocalarıma,

Birlikte doktora yapmaktan keyif aldığım bölüm arkadaşlarıma, doktora eğitimimiz boyunca destekleriyle çalışmalarımı kolaylaştıran bölüm idari ve hizmetli çalışanlarımıza,

Çok kıymetli eşim ve kızıma içtenlikle teşekkür ederim.

ÖZET

Mustafa Hayırlıdağ, Hüseyin Hulki Bey'in Eseri "Tabâbet-i Hakikiye ve Mesâlik-i Bâtıla-i Tıbbiye"nin Günümüz Türkçesine Kazandırılması ve Günümüz Tıp Anlayışıyla Değerlendirilmesi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tıp Tarihi ve Etik Programı Doktora Tezi, Ankara, 2019. Osmanlı Devleti'nin pek çok alanda zor zamanlar geçirdiği XIX. yüzyılın son çeyreğinde yaşamış ve eserlerini bırakmış olan Hüseyin Hulki Bey'i tanımak, tanıtmak ve "Tabâbet-i Hakikiye ve Mesâlik-i Bâtıla-i Tıbbiye" adlı eserini inceleyerek, bu eserin ve eserde dile getirdiği görüşlerin, tıp tarihindeki yerini almasını sağlamak, bu tez çalışmasının temel amacını oluşturmaktadır. Tez kapsamında önce Hüseyin Hulki Bey'in yaşadığı dönemin hekimlik ve tıp anlayışını kavrayabilmek açısından; XIX. yüzyılda Osmanlı tıp anlayışı ile Avrupa'daki tıp anlayışı karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu bağlamda dönemin önemli bir sorunu olarak, eğitimsiz ve diplomasız hekim sorunu ve bu sorunun çözümü için yapılan mücadeleden söz edilmiştir. Sorunun çözümü için yapılan hukuki düzenleyici metinler tez kapsamında incelenmiştir. Daha sonra Hüseyin Hulki Bey'in hayatı, eserleri ve teze konu olan "Tabâbet-i Hakikiye ve Mesâlik-i Bâtıla-i Tıbbiye" adlı eseri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Özellikle tıp alanında pek çok ilerlemenin yaşandığı XIX. yüzyıl Avrupa'sında Hüseyin Hulki Bey önemli bilim başkentlerine de giderek hem gözlemler yapmış hem de katılmış olduğu kongrelerde devrin önemli bilim insanlarıyla fikir alışverişinde bulunmuştur. Edinmiş olduğu bu izlenimleri yurda döndüğünde paylaşarak, Osmanlının aydınlanmasında rol oynamıştır. 1889 yılında katılmış olduğu Paris'teki tıp kongresinde yapmış olduğu bildiri de, tez kapsamında transkripsiyonu yapılarak incelenmiştir. Doğudaki ve Batıdaki XIX. yüzyıl tıp anlayışıyla birlikte söz konusu bu eserlerin incelenmesi, dönemin Osmanlı'sında temel sağlık sorunlarını ortaya koymada bütünlük arz etmiştir. Bilimsellikten ayrılmadan, tıbbın temel dinamiklerini bilerek ve her türlü gelişmeyi sorgulayarak yapılacak hekimlik anlayışının, tıbbı katkı sunacağı fikri çok önemlidir. XIX. yüzyıla ait bir tıp eserinin incelenmesi, günümüz tıp anlayışına faydalı olacağı gibi, tıp tarihi açısından da, hekimlik anlayışının irdelenmesi bakımından faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Hulki Bey, 19.yüzyıl Osmanlı Tıbbı, Tıp Tarihi, Tabâbet-i Hakikiye ve Mesâlik-i Bâtıla-i Tıbbiye, Yalancı Tababet

ABSTRACT

Mustafa Hayırlıdağ, Translating of Huseyin Hulki Bey's Work Which is "Real Art of Medicine and Practicies of Pseudo Medicine" to Today's Turkish and Its Examining with Contemporary Medical Approach, Hacettepe University Graduate School of Health Sciences, Ph.D. Thesis in History of Medicine and Ethics, Ankara, 2019. To examine the health system that existed in the Ottoman State in the 19th century and especially in this period, physicians working without diplomas who increased their prevalence in the Ottoman with the desire to examine his understanding of medicine Doctor Hüseyin Hulki Bey's work which is "Tabâbet-i Hakikiye ve Mesâlik-i Bâtıla-i Tıbbiye" to today's Turkish and its examining with contemporary medical approach constitutes the overall objective of the thesis. In this direction, the lifes and works of Doctor Hüseyin Hulki Bey, who lived in the 19th century, were also studied. Especially in the 19th century Europe where many advances in the field of medicine were experienced, Hüseyin Hulki Bey went to important scientific capitals and made observations and participated in congresses where important scientists exchanged ideas. By sharing these impressions he had acquired with the places he returned to his country, he played a role in the enlightenment of the Ottoman Empire. The examination of these works together with the 19th century medical understanding in the east and west has provided an integrity in revealing the health problems in this period of the Ottoman. At that time, we see the lack of physicians who are trained in the field of health and the distorted health of the workings. Likewise, by exploiting legal gaps, it has been observed how harmful the practices of some opportunistic persons are in the name of medicine. Examination of these harmful medical practices by day-to-day aspects will also contribute to today's medicine. It is possible to make an effort to place medicine in a modern health system effectively within the scope of this thesis. Besides, it is very important that the concept of medicine to be made by knowing the basic dynamics of medicine and questioning every kind of development will contribute without leaving science. From the perspective of the 19th century, this thesis, which is tried to create beneficial benefits to the understanding of today's medicine, will be beneficial also in terms of medical history in terms of forming the understanding of medicine.

Key Words: Huseyin Hulki, 19th Century Ottoman Medicine, History of Medicine, Tabâbet-i Hakikiye ve Mesâlik-i Bâtıla-i Tıbbiye, Pseudo Medicine

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	iii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	iv
ETİK BEYAN SAYFASI	v
TEŞEKKÜR	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	ix
1. GİRİŞ	1
2. GENEL BİLGİLER	4
2.1. XIX. Yüzyılda Osmanlı Tıp Anlayışı ve Osmanlı'daki Gelişmeler	4
2.1.1. Eğitimsiz ve Diplomasız Hekim Sorunu ve Çözümü için Yapılanlar	12
2.1.2. Tabâbet-i Belediye İcrasına Dair Nizamname	16
2.1.3. İdare-i Umumiye-i Tıbbiye Nizamnamesi	22
2.1.4. İdare-i Sıhhîye Hakkında Rumeli Şarkıyeye Mahsus Kanun Velayet	23
2.1.5. Vilayet-i İdare-i Sıhhiye Nizamnamesi	23
2.2. XIX. Yüzyılda Avrupa'daki Tıp Anlayışı ve Batı Tıbbı	27
3. GEREÇ ve YÖNTEM	34
4. BULGULAR	36
4.1. Dr. Hüseyin Hulki Bey'in Yaşamı (1862-1894)	36
4.2. Hüseyin Hulki Bey'in Eserlerinin İncelenmesi	38
4.2.1. Berlin Hâtırâtı	38
4.2.2. Viyana Hâtırâtı	40
4.2.3. Deniz Hamamları ve Kimler Girmelidir	40
4.2.4. Koleraya Karşı Ne Yapmalı	41
4.2.5. Lûgat-ı Tıbbiye	41
4.2.6. Makalât-ı Tıbbiyeden İşret	42
4.2.7. Makalât-ı Tıbbiyeden Karın Ağrıları	42
4.2.8. Müslümanların Tabâbete Ettikleri Hizmet Yâhûd Sevâk-ı Maârifimizden Bir Nebze	43

4.2.9. Siyam	43
4.2.10 Tabâbet-i Hakikiye ve Mesâlik-i Bâtıla-i Tıbbiye	43
4.3. Paris Tıp Kongresinde Îrâd Olunan Nutuk	44
4.3.1. Paris'te Îrâd Olunan Nutuk'un Tam Metni	47
4.4. Viyana Hâtırâtı	59
4.5. Homeopati Hakkında	73
4.5.1 Homeopati'nin Yayılımı	78
4.5.2 Ülkemizde Homeopati	79
4.6. Hüseyin Hulki Bey'in Eseri "Tabâbet-i Hakikiye ve Mesâlik-i Bâtıla-i Tıbbiye"nin Bölümleri	80
5. TARTIŞMA	98
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	106
7. KAYNAKLAR	108
8. EKLER	
Ek-1: Çeviri Yazı	
Ek-2: Sözlük	
Ek-3: İdare-i Umumiye-i Tıbbiye Nizamnamesi	
Ek-4: İdare-i Sıhhiye Hakkında Rumeli Şarkıyeye Mahsus Kanun Velayet	
Ek-5: Vilayet-i İdare-i Sıhhiye Nizamnamesi	
Ek-6: 1889 Paris Tıp Kongresine Katılım İçin Hüseyin Hulki Bey Adına Düzenlenen Belge	
Ek-7: Hüseyin Hulki Bey'e Nişan İ'tâ'sına Dair Belge	
Ek-8: 1892 Viyana Kongresi Hatıra Fotoğrafi	
Ek-9: Eserin Orjinali	
Ek-10: Tez Çalışması Orijinallik Raporu	
9. ÖZGEÇMİŞ	

1. GİRİŞ

XIX. yüzyıl, hem Avrupa'daki devletlerde hem de Osmanlı Devleti'nde diğer yüzyıllarda yaşanacak olan askeri, siyasi, tıbbi ve teknolojik gelişmelerin çekirdeğini oluşturan bir dönem olmuştur. Bu dönem özellikle Avrupa'da bilimsel gelişmelerin büyük atılım yaptığı bir devirdir. Tıp bilimleri alanında bu yüzyılda önemli bilimsel gelişmeler meydana gelmiştir.

Batılı devletler özellikle tıp ve teknoloji alanında üst üste yenilikler yaparak bilimde öncü olma yolunda hızla ilerlemekteydi. Osmanlı Devleti ise özellikle artan milliyetçi akımların etkisi ile siyasi arenada zor zamanlar geçirmekteydi. Ülkedeki pek çok alanda reformlara olan ihtiyaç ise hissedilir derecede artmıştı. Bu şartlar altında yenilikçi hareketlerin, özellikle ülkenin içinde bulunduğu zor savaş şartları göz önüne alındığında, askeri ve askeriyenin ihtiyaç duyduğu alanlara öncelik verilecek şekilde gerçekleştirilmek istenildiğini görmekteyiz.

XIX. yüzyıl, Osmanlı toplumunun hemen her alanda modernleşmeye doğru bir değişme dönüşme çağı olmuştur. Önceki yüzyılların toplumsal anlamda içe dönük yaşama biçimi yerini, Batının çağdaş bilimlerini ve tekniklerini benimseme ve onlara uyum sağlama çabasına bırakmıştır. Özellikle tıp ilminde XIX. yüzyılda yaşanan gelişmeleri Osmanlı Devleti yakından takip ederek Avrupa'ya heyetler göndermiştir. Bu heyetler gelişmeleri yerinde öğrenme fırsatı bulmuşlardır.

Klasik Osmanlı tıp eğitimi de dönemin ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelmişti. Medreselerdeki tıp eğitimi ve varlığını Türklerin Anadolu'ya geldiği ilk andan beri devam ettiren Dârüşşifâlar, artık hem ordunun hem de halkın sağlık ihtiyacına tam olarak cevap veremez duruma gelmişti. Bu ihtiyaçlar göz önüne alındığında 1827 yılında Tıphâne-i Âmire'nin kurulması, modern tıp anlamında Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne'nin de ilk temellerinin atılmasını sağlamıştır. Askeri anlamda ordunun ihtiyaç duyacağı hekim ve cerrahların yetiştirilmesinin amaçlandığı bu tıp okulunda daha sonraları yapılan bir takım düzenlemelerle sivil hekimler de yetiştirilerek memleketin her köşesine gönderilmiştir.

Devrin önemli bir problemi de diplomasız hizmet veren hekimlerin varlığıdır. Çoğunluğu yabancılardan oluşan bu çalışanlar, halkın sağlık çalışanına olan ihtiyacını

kötüye kullanarak bu boşluktan istifade yoluna gitmişlerdir. Özellikle salgın hastalıklar ve bir takım kronik sorunlarla mücadele eden halk, yokluğun da etkisiyle bu tür yerlere rağbet etmek durumunda kalmıştır.

Hüseyin Hulki Bey, Osmanlı Devleti'nin pek çok alanda çalkantılı bir dönem geçirdiği, yine aynı şekilde bu karışıklıklarla birlikte birçok alanda reformların yapılmakta olunduğu XIX. yüzyılın sonlarında yaşamış olup, 32 yıllık kısacık ömründe hem doktorluk, hem de muallimlik yapmış bir şahsiyettir. Yabancı dillere de hakim olan Hüseyin Hulki Bey, hem tıp bilgisi hem de özgüveniyle, ortaya koyduğu eserleriyle çalıştığı ortamlarda fark yaratmıştır.

Doktor Hüseyin Hulki Bey'i (1862-1894) ve bu tez bağlamında üzerinde çalışılan eseri "*Tabâbet-i Hakikiye ve Mesâlik-i Bâtıla-i Tıbbiye*"i tanımak ve yeni nesillere tanıtmak, ayrıca XIX. yüzyıl Osmanlı Devletindeki tıp anlayışını kavrayıp, aynı yüzyıl içerisindeki Batılı devletlerindeki mevcut tıp anlayışı ile karşılaştırmalı olarak bakabilmek önem arz etmektedir.

Hüseyin Hulki Bey'in "*Tabâbet-i Hakikiye ve Mesâlik-i Bâtıla-i Tıbbiye*" eseri, dokuz fasıldan oluşmaktadır; tıp ilmi, tabibin özellikleri, hastalık ve sağlık tanımları, hastalığın teşhisi ve tedavi yöntemleri, bâtıl tıp uygulamaları eserin temel başlıklarını oluşturmaktadır. Devrin sağlık alanındaki en önemli problemlerinden birisine - hakiki tıp ile bâtıl tıp ayrımı - değinen ve çözüm yollarını anlatan Hüseyin Hulki Bey, bilimselliğin ve bilginin önemine dikkat çekmiştir. 'Hakiki', yani zamanına göre gerçek tıp ilmini yansıtan bilgileri içeren tıp ile, 'bâtıl' yani doğru ve haklı olmayan, geçerliği bulunmayan, gerçeğe uymayan, temelsiz, çürük, boş tıp bilgisini ve uygulamalarını birbirinden ayırmak gerektiğini ifade etmektedir. Avrupa'daki gelişmeleri de yakından takip eden Hüseyin Hulki Bey, amacının ülkesini ve milletini yüceltmek olduğunu belirterek, Avrupa'daki olumlu ve olumsuz gördüğü tıbbi gelişmeleri eleştirel bir değerlendirmeden geçirmiştir.

Temelleri XIX. yüzyılda Samuel Hahnemann tarafından atılan Homeopatiye karşı, Hüseyin Hulki Bey, Osmanlı Devleti içerisinde yüzü Batıya dönük bir aydın olarak ses yükseltmiştir. Homeopatiyi XIX. yüzyılda bâtıl tıp uygulaması olarak gören Hüseyin Hulki Bey, bunun gerekçelerini de eserinde belirtmiştir. İlim ve fenden

ayrılmaması tavsiyesini veren Hüseyin Hulki Bey, ilmin her zaman ilerleyeceğini belirtmiştir.

Hüseyin Hulki Bey kısa yaşamında birbirinden değerli pek çok eser vermiştir. Bu eserlerinde de bahsettiği konuları tıbbi gerekçeleriyle açıklamıştır. Hüseyin Hulki Bey'in katılmış olduğu yurtdışı kongrelerinde Osmanlı Devleti'ni en iyi şekilde temsil etme çabası içerisinde olduğunu anlamaktayız. Bu kongrelerde tıp camiası içerisinde yer alan devrin önemli birçok ismi ile yakın temaslarda bulunarak, hem kendi bilgi birikimini arttırmış, hem de ülkesine dönerken bu kazanımları beraberinde getirmiştir. Yurtdışına vazifeli olarak gönderilen Hüseyin Hulki Bey, Almanya'daki, Fransa'daki ve gezmiş olduğu yerlerdeki sağlık tesislerini ve yapılanmaları bizzat yerinde inceleme fırsatı bulmuştur. Tutmuş olduğu notlarla gittiği yerlerde görmüş olduğu olumlu hizmetleri kayıt altına alarak, yurda döndüğünde bunların tatbikine çalışmıştır.

Osmanlı Devleti'nin pek çok alanda zor zamanlar geçirdiği XIX. yüzyılın son çeyreğinde yaşamış ve eserlerini bırakmış olan Hüseyin Hulki Bey'i tanımak, tanıtmak ve "Tabâbet-i Hakikiye ve Mesâlik-i Bâtıla-i Tıbbiye" adlı eserini inceleyerek, bu eserin ve eserde dile getirdiği görüşlerin, tıp tarihindeki yerini almasını sağlamak bu tez çalışmasının temel amacını oluşturmaktadır.

Tez kapsamında önce Hüseyin Hulki Bey'in yaşadığı dönemin hekimlik ve tıp anlayışını kavrayabilmek açısından; XIX. yüzyılda Osmanlı tıp anlayışı ile Avrupa'daki tıp anlayışı karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Bu bağlamda dönemin önemli bir sorunu olarak, eğitimsiz ve diplomasız hekim sorunu ve bu sorunun çözümü için yapılan mücadeleden söz edilecektir. Sorunun çözümü için yayınlanan hukuki metinlerden söz edilecektir. Daha sonra Hüseyin Hulki Bey'in hayatı, eserleri ve teze konu olan "Tabâbet-i Hakikiye ve Mesâlik-i Bâtıla-i Tıbbiye" adlı eseri ayrıntılı olarak incelenecektir.

2. GENEL BİLGİLER

2.1. XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Tıp Anlayışı ve Osmanlı'daki Gelişmeler

Bu bölümde Osmanlı Devleti'nin özellikle son döneminde siyasi, askeri ve ekonomik gelişmelerin gölgesinde sağlık alanında yaşamış olduğu gelişmeler ve dönüşümler ele alınmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemindeki sağlık yapılanmasını tam olarak anlayabilmek için, Osmanlı'nın kuruluş yıllarından beri hatta Osmanlı Devleti'nden evvel Anadolu'da yer alan Türk Devletlerinin sağlık sistemlerini de kısaca ve temel özellikleriyle irdelemek önemlidir.

Türk tıbbı, anâsır ve ahlât-ı erbaa esasları üzerine kurulmuştur. Dört unsur ve dört hılt esasları dünya tıbbında çoktan beri mevcuttur. Eski Yunan filozoflarından Empedokles'in ortaya çıkartmış olduğu bu kuramın Hipokrat ve Galen'in hatta İbn-i Sînâ'nın süzgeçlerinden geçtikten sonra Türk hekimliğine girmiş olduğu söylenebilir (1).

1071 Malazgirt savaşından zaferle çıkarak Anadolu'ya yerleşen Türklerin kurdukları ilk resmi sağlık tesisi 1205 yılında Kayseri'de inşa olunan Maristan'dır. Selçuklu Sultanlarından Gıyasüddin'in yaptırdığı tıp mektebi ile onun yanında kız kardeşi Gevher Nesibe Sultan'ın adına yaptırılan hastaneden ibaret olan bu Dârüşşifâ'da hem hekim yetiştirilmiş hem de hasta bakılmıştır. Selçuklular döneminde Anadolu'da dârüşşifâlar; Sivas, Konya, Çankırı, Kastamonu, Amasya, Aksaray, Mardin, Erzurum, Erzincan gibi pek çok şehirde kurulmaya devam etmiştir. Selçukluların sağlık hususundaki ilgileri bu kadarla sınırlı kalmamıştır. Tıbbi eserleri çoğaltmışlar, hekim yetiştirmeye gayret etmişler ve dışardan gelen kıymetli hekimleri himaye etmişlerdir. Ancak bu arada yarım tıp bilgisi ile hekimlik yapmaya kalkanlara asla müsamaha göstermemişler, hatta hekimleri ve hastaneleri denetime tâbi tutmuşlardır (2).

Osmanlı Devleti'nin kurulduğu XIII. yüzyılın sonlarında, Anadolu'da devrine göre kayda değer şekilde ileri bir sağlık yapılanması mevcuttur. Anadolu'nun birçok büyük şehrindeki hastanelere Darüş-şifa, Dar üs-sıhha, Bimaristan ya da Maristan gibi

isimler verilmişti. Selçuklu döneminden kalan bu yapılara Osmanlı Devleti zamanında merkezi yerlere yenileri yapılmak suretiyle sayıları arttırılmıştır. Bu kurumlarda sağlık hizmetleri vakıflar sayesinde yürütülmüştür (3).

Osmanlılar zamanında da Anadolu Selçuklu Hükümdarı ve Beylerinin kurdukları bu sağlık müesseselerinin ve vakıflarının sürdürmesine itina gösterilmiştir. Osmanlıların Anadolu’da yaptıkları ilk sağlık tesisi Yıldırım Bayezid’in 1399 yılında Bursa’da kurduğu Darüttıb’dır. Rumeli’de kurdukları ilk müessese ise Sultan II. Murad’ın yaptırdığı (1421-1451) Edirne Cüzzamhânesidir (2).

Osmanlı Devlet’inin kuruluşundan seksen bir yıl sonra ilk olarak Hacı Paşa ve onun arkasından Murad oğlu İshâk tarafından yazılmış olan tıp kitapları bizlere o dönem hekimliği hakkında bilgiler vermektedir. Hacı Paşa’nın *Şifâül-Eskam* ve *Devâü’l-Alâm* 1381’de yazılmıştır. Diğer eserleri *Müntehab-ı Şifâ*, *Teshîl*, *Ferîde*, *el-Kemmiyetü’l Celâli’de* benzer tarihlerde yazılmıştır. Murad oğlu İshak’ın *Müntehab-ı Şifâ-i Tıbb*’ı 1390 yılında yazılmıştır. İshak b. Murad’ın ayrıca *Kitâb’ı Edviye-i Müfrede*’si de vardır. Yine XIV. yüzyılın sonları ve XV. yüzyıl içerisinde yazılan eserler şu şekildedir; Ahmed-i Dâi’nin *Kitab-ı Tıbb*, Ahmedî’nin *Tervihü’l-Ervah*, Sinan Şeyhi’nin *Kenzü’l-Menâfi fi Ahvâl*, Sinoplu Mümin *Zahire-i Muradiye*, *Miftâhü’n-Nûr ve Hazâinüs-Sürûr*, Şirvanlı Mahmud *Muhtasar-ı Tıbb*, *Kemâlnâme*, Hayreddin *Hülâsatü’t Tıbb*, Bergama Kadısı *Tercüme-i Kâmilü’s- Sınâ’a*, İlyas oğlu Abdullah *Mühimmât*, Şerafeddin Sabuncuoğlu *Cerrâhiyyetü’l Hâniyye* ve *Mücerrebnâme*, İbn Şerif *Yadigâr*, Cerrah Mesud ise *Hülâsa* ile *Tıbb-ı Nebevî*’yi yazmışlardır (1).

Osmanlı Devletinin kuruluşundaki yıllarda ve sonraki yıllarda özellikle 1453’e kadar yazılan tıp eserlerinin birkaçının haricinde hepsi Türkçe olarak yazılmıştır. Bununla ilgili Murad oğlu İshak kendi kitabında “ *Mizâcından haysiyetinden ve menfaatinden ve mazarratından Türkî diline şerh eyleye. Tâ ki kalan dillerde bir nice kişiler âsânrak ola*” demiştir. Sabuncuoğlu Şerafeddin de *Cerrâhiyyetü’l Hâniyye*’sinde “ *Bu kitabı Türkî yazdığım şol ecilden kim kavm-i Rum Türkî dilin söyler.*” yazılmış olan tıp kitaplarını Türkçeye çeviren Cerrah Mesud da “ *Bu nüshayı gördü ki Parsîce ve Pehlevî dilince karşılık düzülmüş ve hem perakende olmuş diledim*

ki gücüm yettükçe özüm Türki'ye döndüren ve her müptedilere âsân eyliyem." diyerek eserlerin Türkçe verilmesinin önemli olduğunu belirtmişlerdir (1).

Osmanlı'da hekimlerin gördükleri hürmet ve itibar, hekim olma isteğini arttırmıştır. Bu yüzden cahil tabipler de türemiştir. Sinoplu Mümin 1438 yılında yazdığı Kitab-ı Tıbb'ında bu durumu şu şekilde ifade etmiştir;

" Şimdiki halde niceler tabib adın takınmışlardır, asla tabiblikten haberleri yoktur. Kanun-ı ilaç ne nesnedir bilmezler, teşhis nedir fark etmezler, ağdiye ve eşribe ne mahalde sarf olacaktır tasarruf etmezler, rüsub bilmezler, hareket-i şiryân anlamazlar ve lakin davayı tıb kılurlar." (1)

Osmanlı Türkleri tıbbın bilgisinin kolay, uygulamasının ise gayet zor olduğu kanaatinde idiler. Tıp ilmini tahsil eden kimsenin uzun müddetle dârüşşifâlarda pratik görmeleri lüzumu üzerinde ısrar ederlerdi. Tıbbın nazarîsi ve amelîsini öğrenmek de kâfi sayılmazdı, ayrıca bir de tıp ahlakı da vardı ki ona sahip olmak şarttı. Hastaya inanç vermek, vakâr ile hareket etmek, teşhis koymak için acele etmemek, hekimin bilmesi lâzım gelen vazifelerden sayılmıştır (1).

Osmanlı sağlık anlayışında Selçuklu Devletinin izleri görülse de, Osmanlı Devleti kendine ait birtakım yenilikleri de bu sisteme katmıştır. Hekimlerin yanı sıra cerrahlar, kehhaller, attarlar, şerbetçiler gibi isimlendirilen sağlıkla uğraşan değişik gruplar da kendi eğitim sistemleri içerisinde farklı yöntemlerle yetiştirilmişlerdir (6). Bu gruplardan tabipler en üst seviyedeki sağlık hizmeti verenlerdir. Tabipler eğitimlerini medrese ve darüşşifalarda almışlardır. Dârüşşifâlarda hekim adaylarına teorik eğitimin yanı sıra pratik eğitim de verilmiştir. Eğitim metodu olarak usta-çırak yöntemi kullanılmıştır. Usta-çırak eğitimi Selçuklu döneminden kalan şekliyle devam etmiştir. "Çırak (çirağ)" veya "şakird" tıp mesleğini öğrenmeye aday öğrenciye verilen isimdir. Hekim olmak isteyen kişiye "tâlib" adı verilmiştir. Dârüşşifâda eğitim gören öğrenci dönemin tıp eserlerini okumuş bunun yanında ustasından da pratik eğitimini almıştır. Bununla birlikte Süleymaniye tıp medresesinin varlığından önce verilen dârüşşifâlardaki eğitim tartışmalara sebep olmuştur. Dârüşşifâ hekimliği ile saray hekimliği arasında bağ kurulmuş, yetişen hekimler saray hekimliğine atanmıştır. Aynı şekilde saray hekimliğinden de Süleymaniye medresesine geçişler olmuştur. Hatta

saray hekimliği ile Fatih ve Süleymaniye'deki görevini birlikte yapmak isteyenler de çıkmıştır. Bu durum da karışıklıklara sebebiyet vermiştir. Dârüşşifâ ve saray eğitimi dışında bir diğer eğitim metodu ise; usta bir hekimin yanında, onun açmış olduğu iş yerinde çalışarak eğitimini tamamladıktan sonra icazet alma şeklindeydi. Birçok tabip bu şekilde tıp öğrencisi yetiştirmiştir. Bu yöntemden dolayı da çok sayıda hekim özel işletme açmıştır. Usta-çırak yönteminin de artması bu sayede olmuştur. Bu yöntemin olumsuzluğu ise zaman içerisinde niteliksiz ve cahil hekimlerin türemesidir. Hem bilgi hem de pratik açıdan yoksun hekimlerin sayıları bu şekilde artış göstermiştir. Ortaya çıkan bu durumda hekimbaşılar denetimlerini arttırmış olsalar da bu yeterli olamamış ve yeni bir eğitim sistemine olan ihtiyaç ortaya çıkmıştır (6).

Bu açıdan incelendiğinde XIX. yüzyıla ulaşınca kadar Osmanlı sağlık alanındaki yöneliminde kayda değer bir değişmeye rastlanmamaktadır. Osmanlı Devleti'nin sağlık kuruluşları değişiklik gerektirse de, bu tablo III. Selim zamanına kadar değişmemiştir. Dârüşşifâ, Bimarhâne veya Timarhâne gibi çeşitli isimlere sahip olan ve varlıklarını bu zamana kadar devam ettirebilen bu kurumlar aynı zamanda devletin resmi kurumu da olmayıp şahısların ya da devlet adamlarının vakıf sistemi içerisindeki sosyal yardım kuruluşları gibi hizmet veren yapılar olarak görülmüşlerdir (4).

Osmanlı İmparatorluğu XIV ve XVI. yüzyıllar arasında belirli bir gelişim çizgisi göstermiştir. Ülkeler siyasi gelişmeleri yanı sıra genellikle aynı paralellikte bir gelişim çizgisini diğer konularda da izlerler. Bu prensip Osmanlı İmparatorluğu için de geçerli olmuştur. XVII. yüzyılda başlamış olan gerilemeyi simgeleyen işaretler, XVIII. yüzyılda da görünür olmuştur. XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunu bilimsel yönden Avrupa ile mukayese ettiğimiz zaman bir eşitlik sergilemektedir. Bu denge zamanla Osmanlı İmparatorluğu aleyhinde bozulmuş, Avrupa'da bilim süratle gelişme ve ilerleme kaydederken Osmanlı Devleti, aynı çizgiyi koruyamamıştır (5).

Bilimselliğin ve bilimsel yaklaşımın Batı'da XIX. yüzyılın sonlarındaki halini alması yüzyıllar almıştır. Bu gelişimin Osmanlı Devleti'ne ulaşması ise bir hayli yavaş olmuştur. XVII. ve XVIII. yüzyıla ait yazma eserlere bakıldığında yavaş yavaş Batı tıbbının farkına varıldığı anlaşılmaktadır. XIX. yüzyıla gelinceye kadar Osmanlı Devleti'nin de diğer pek çok devletin de oturmuş bir sağlık politikası olmadığı

görülmektedir. XIX. yüzyılda ise Avrupa'da koruyucu sağlık hizmetlerinin değeri anlaşıldıktan sonra kendi sağlık teşkilatlanmalarına hız vermişlerdir. Osmanlı Devleti de bu gelişmelerden sonra Batıyı örnek alarak bu dönemde sağlık alanında yapılanmaya gitmiştir (4).

Tanzimat'tan hemen önce ve sonra sağlık alanında değişimler Osmanlı Devleti'nde başlamıştır. Hekim ve cerrahların yetiştirilmesi, hastane hizmetlerinin düzenlenmesi, eczanelerin durumu ve salgın hastalıklarla mücadele ile koruyucu sağlık uygulamaları gibi pek çok başlık bu değişimlerin başını çekmiştir. Tanzimat öncesinde birçok hekim başta Süleymaniye Dârüşşifâsı ve medreseler olmak üzere vakıflar çatısı altındaki dârüşşifâlarda öğrenim görmüşlerdir. Cerrahlar ise çoğunlukla usta-çırak metodu ile eğitimlerini almışlardır. O zamana kadar hastane ve eczaneler de dârüşşifâlar bünyesinde bulunmaktaydı. II. Mahmut tarafından 1827 yılında, Tıphâne ve Cerrahhâne'nin açılmasıyla tıp eğitimi tekrar düzenlenmiştir. Eğitimde söz sahibi Devlet olmuştur. Bu durum Batı örnek alınarak gerçekleştirilmiştir. Açılan ilk hastaneler dönem şartları gereği askerî hastaneler olsa da, zamanla bu sivil hastanelerin lehine değişmiştir. Buralarda yabancı hekimler de görev almıştır. Tıp alanındaki Batıda meydana gelen gelişmelerin Osmanlı'ya aktarımı bu sayede ivme kazanmıştır. Benzer şekilde tıp eğitimi için Avrupa'ya giden öğrenciler de artmıştır. Ülke genelinde karantina uygulanarak salgın hastalıklarla mücadele edilmiştir. Çiçek aşısı da bu dönemde nizamname ve emirnamelerle zarûri kılınmıştır (6).

XIX. yüzyılda Osmanlı Türk tıbbı diğer yüzyıllara göre daha çok Batıya dönük ve aynı zamanda daha modern görünümlü bir karakter kazanmıştır. Tanzimat ve Meşrutiyet hareketleri de bunda önemli rol oynamıştır. Bu yüzyılda Cumhuriyetten sonra çok daha modern bir görünüm alacak olan birçok kuruluşun temeli atılmış, modern tıp öğretimine geçiş, bu yüzyılda olmuştur. Modernleşmeye de katkı sunan devrin önemli hekimlerinden bazıları şu şekildedir (7) ;

Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi (1774-1834) hem cerrahbaşılık hem de hekimbaşılık yapmıştır. Tıbbın modernleşme akımlarına öncülük yapmış, modern askeri tıbbiyenin, Tıbhâne ve Cerrahhâne-i Âmire'nin kurucusu olmuştur. Türkiye'de bugünkü anlamda karantina önlemlerinin alınmasını sağlayanların başında gelmektedir. Eserleri arasında; Çiçek Aşısı Risalesi, Vazâif al Âza (Fizyoloji Risalesi),

Makale-i Emrâz al-Frengiye (Frengi Risalesi), Ruhiye veya Kuşurû Lebeniye (Süt Çocuğu Hastalığı) Kolera Risalesi ve Tertîb-i Ecza yer almaktadır (7).

Hekimbaşı Abdülhak Molla (1786-1854) kendisi hekimbaşı Mustafa Behçet'in kardeşidir. Medrese eğitimi aldığı zamanda ailesinden de hekimlik mesleğinin ayrıntılarını öğrenme fırsatı bulmuştur. Müderris olarak çalıştıktan sonra saray hekimi olarak atanmıştır. 1821'de Mustafa Behçet Efendi'nin hekimbaşılık görevinden uzaklaştırılmasının ardından Abdülhak Molla da saray hekimliğinden uzaklaştırılmıştır. İki hekim de Keşan'a sürgüne gönderilmiştir. 1823'te tekrardan saray hekimleri arasına alınmıştır. 1827'de Asâkir-i Hassa hekimbaşılığı yapmıştır. 1834'te ise bu görevine ek olarak Tıbhâne-i Âmire başkanlığını da üstlenmiştir. 1839'da Anadolu kazaskerliğine atanmıştır. Kısa bir süre sonra da hekimbaşılığa yeniden getirilmiştir. Aynı zamanda Karantina İdaresinin sorumlusu olarak da görev yapmıştır. 1845'te hekimbaşılıktan ayrılarak, 1848'de Meclis-i Ma'ârif-i Umûmiye nazırlığı görevinde bulunmuştur (8).

Hekim Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi (1771-1826) İstanbul doğumlu Şânîzâde medrese tahsilinden sonra Mühendishâne ile Süleymaniye Tıp Medresesinde okumuş, devlet hizmetinde müderris, kadı, harameyn evkaf müfettişi olarak çalışmıştır. Şânîzâde birkaç doğu ve batı dilini çok iyi bilirdi. Yabancı hekimlerle çalışarak ve azınlık hastanelerinden yararlanarak tıbbi bilgisini arttırmıştır. İlk kez tıp alanında tıbbi ve teknik terimlerin kullanılmasını sağladı. Digital'in kalp ilacı olarak kullanıldığını yazan ilk Türk hekimiydi. Ülkemizde aşı yapılmasını isteyerek bu alanda, özellikle çiçek aşısı alanında öncü oldu. Eserlerinden bazıları şunlardır; *Miyarü'l Etibba*, *Mir'atül Ebdân fi Teşrîh-i Âza ül İnsan*, *Usûl üt-Tâbia*, *Kanun ül-Cerrahin*, *Mizân ül-Edviye*, *Ruhiye Risalesi* (7,8).

Dr. Charles Ambrosie Bernard (1808-1844) 1838'den sonra Tanzimatın ilk yıllarında tıbbiyenin modernizasyonu için çaba harcayan Bernard, Praglı olup Viyana'da öğrenim görmüştür. Sultan II. Mahmud tarafından Askeri Tıbbiye hocalığına atandı. Ayrıca 1841-1842'de resmi izinle Türkiye'de ilk kez kadavra üzerinde çalıştı ve böylece patoloji ve anatomi öğretimi daha modern bir şekle sokuldu. Osmanlı Askeri Farmakopesi, Kaplıca Risalesi yazmış olduğu eserlerdendir (7).

XIX. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'nın çağdaş ilmini ülkemize yerleştirmek için hem tıp alanında hem de başka alanlarda Mühendishâne-i Bahrî Hümâyun, Mühendishâne-i Berri Hümâyun, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne ve Mekteb-i Harbiye okulları açılmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Türkiye'de müspet ilimler gerek ortaokul ve gerekse yüksekokullarda okutulmaya başlanmış ve hatta bir de üniversite (darülfünun) taslağı açılmış ve ilmi dergiler çıkarılmış olduğu gibi, edebi dergilerde, hatta gündelik gazetelerde bile artık bu ilimler hakkında makalelere rastlanmaya başlanmıştır (9).

XVIII. yüzyılda, diğer bilimlerde olduğu gibi, tıp bilimlerinde de gerileme kaydedilmiştir. Bu yüzyılda genellikle daha önce yazılmış olan eserler kopya edilmiş, ya da klasik tıp eserlerinin şerhleri yapılmıştır. Bu dönemde ilginç olan noktalardan biri Arapça ve Farsçadan konu ile ilgili olduğu kabul edilen bazı eserlerin çevrilmesidir. Batı dillerinden de çeviriler yapılmıştır. Bu çeviriler daha çok yorum şeklinde olup, çeviriyi yapan kişi kendi bilgisini ve batılı kaynaklardan öğrenmiş olduğu bilgileri de bu arada esere ilâve etmekteydi (5).

XVIII. yüzyılda, doktor sayısının az olduğu ve aynı zamanda meslekten olmayan muhtelif kişilerin de doktor olarak çalıştıkları görülmektedir. Bundan dolayı hükümet karar alarak belli sınavlardan geçmemiş kişilerin hekimlik yapmalarını yasaklamıştır. İşte bu şartlar altında hükümet bazı değişiklikler yapmak, bazı müesseseleri yenilemek ihtiyacını hissetmiştir (5).

XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılan yenilik veya batılılaşma hareketleri arasında eğitimde atılan adımları örnek gösterebiliriz. Bu yüzyılda açılan Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn (1773), Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyûn (1793) ve Hendesehâne (1734) ile başlayan eğitimdeki reform hareketleri XIX. yüzyılda da devam etmiştir (5).

Osmanlı Devleti'nde sağlık sistemindeki yenilenme III. Selim'in padişahlığına rastlamaktadır. Bu dönemde sağlık sistemi içerisinde oluşturulmak istenen yenileşme çalışmaları, devrinde şartları gereği askeri alanda yapılanlarla paralellik göstermektedir. Örneğin "Nizâm-ı Cedîd" adı verilen Batı tarzı ordu için Levent Çiftliği'ni yaptıran III. Selim, bu ordunun sağlık ihtiyaçları içinse 1799 yılında Levent Çiftliği Hastanesi'ni açtırmıştır. Bu hastane modern anlamda ilk Osmanlı hastanesidir.

Bu hastane kısa bir süre sonra dönemin etkin gücü olan yeniçeriler tarafından 1808 yılında kapatılmıştır. III. Selim döneminde ayrıca 1800 yılında Üsküdar'da inşa edilen Selimiye Kışlası'nda bir kitaplık ve basımevne ilave olarak bir de hastane yapılmıştır. III. Selim Osmanlı Devleti'ndeki kara ordusunun ihtiyaçlarını düşündüğü gibi Deniz Kuvvetleri'nin ihtiyaçları için de 1806 yılında Deniz Tıp Okulunu Haliç' te açmıştır. Doktorların yasal bir eğitim aldıktan sonra denizlerde görev alması amaçlanmıştır. Bu okulda başhekimin yanı sıra baş cerrah ile yardımcı cerrah eğitici olarak görevlendirilmiştir. Öğrencilere şehirdeki Dârüşşifâlarda haftada bir gün de staj yapma olanağı oluşturulmuştur. Öğrencilerin eğitimlerinin üçüncü yılında gemilerde çalışabilecek donanıma sahip olmaları beklenmiştir. Eğitimleri ücretsiz alan bu öğrencilerden eğitimlerini bitirince donanmada dört yıl çalışma şartı getirilmiştir. Bu şartları yerine getirdikten sonra sivil çalışma isteği olanlara diplomaları verilmiştir. III. Selim döneminde sağlık alanındaki bu ilk kurumsallaşma faaliyetlerinin yanı sıra yayınlanan tıp kitapları da Türkçeleştirilmiştir. Tıbbi dergiler ülkeye getirilmiştir. Bulaşıcı hastalıklarla mücadele edilmiştir. Ayrıca ölen mahkûmların derslerde kadavra olarak kullanılmasına izin verilmiştir. Bu şekilde Osmanlı Devleti'nde devlet eliyle, modern ve sistemli ilk tıp eğitimi XIX. yüzyılın başlarında deniz kuvvetlerinde başlamıştır (4).

En önemli çağdaşlaşma girişimlerinden biri, modern tıbbın kabulü ve bunun gereği olarak salgın hastalıkları önlemek amacı ile oluşturulan karantina uygulamalarının başlatılması olmuştur. Karantina uygulamaları İstanbul'un girişimleri kadar Avrupalıların baskısı ile de yaygınlaşmıştır. Batı ülkeleri giderek yaygınlaşan ticaret ve insan hareketleri ile kendi topraklarına dayanacak bir salgını daha doğuda önlemek arzusunda iken İstanbul'da kendi insanını başta kolera olmak üzere birçok salgın hastalıktan korumak amacıyla 1850'lere girerken ülkenin çeşitli yerlerinde karantina ağları oluşturmuştur (10).

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda ortaya çıkan salgın hastalıklara karşı tedbir almış ve karantina meclisini kurmuştur. Karantina'nın Osmanlı Devleti'nce ilk uygulanması Rusya'daki kolera salgını nedeniyle olmuştur. Karadeniz'den gelen gemilere özellikle dikkat edilmiştir. 1831'de İstanbul Boğazı'nda uygulanan diğer bir karantina ise Osmanlı Devleti'nde uygulanan ilk ciddi karantina olarak kaydedilmiştir. Galata Nâzırı Sârim Bey, İstanbul'daki yaptığı toplantıda Karadeniz'den gelen

gemilere İstinye ve Limân-ı Kebîr'de karantinaya alınması gerektiğini bildirmiştir. Osmanlı Devleti'nde bu şekilde uygulanması kararlaştırılan karantina için Mustafa Nazif Efendi atanmıştır. Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi de halkı bilinçlendirmek için karantina ile ilgili bir risale bastırıp halka ücretsiz olarak dağıttırmiştir. Dönemin yayın organlarından Takvîm-i Vekâyi'de de konuyla ilgili yazı yayınlanmıştır. İstanbul Boğazi'ndeki bu karantina uygulamasından sonra 1835 yılında salgın tehlikesi yön değiştirmiştir. Akdeniz tarafından gelebilecek tehlikeleri önlemek için çaba sarfedilmiştir. Çanakkale'de tahaffuzhane kurulmuştur. Başına da, Esad Efendi getirilmiştir. Kurallara uymayan gemiler ilgili konsolosluklara bildirilmiştir. Bu uygulanan tedbirlere ek olarak sağlık ve eğitim alanında da daha köklü değişikliklere gidilmesi kararlaştırılmıştır (4).

XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan yeni eğitim müesseseleri arasında Tıp Fakültesi önemli bir yer işgal eder. Tıp Fakültesi açılmadan önce tıp eğitimi ile görevli kurum Süleymâniye Medresesi idi. Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) tarafından kurulmuş olan bu külliye içinde bir de tıp medresesi bulunmaktaydı. Bu müessese birçok önemli bilim adamı ve idarecinin yetiştiği bir kurum olmuştu. Örneğin daha sonra tıp fakültesinin kurulmasında önemli rolü olan Mustafa Behçet Efendi de bu medreseden yetişmiştir (5).

Süleymâniye Tıp Medresesi XVIII. yüzyılda hekim yetiştiren önemli bir kurum görünümündedir. O dönemde padişah diplomasız hekimlerin hekimlik yapmalarını yasaklamıştır. Dolayısıyla hekimlerin tayini ile ilgili kararnâmelerde, onların Süleymâniye Tıp Medresesi mezunu oldukları özellikle vurgulanmaktadır (5).

2.1.1. Eğitimsiz ve Diplomasız Hekim Sorunu ve Çözümü için Yapılanlar

Bu başlık altında da Osmanlı'da özellikle XIX. yüzyılda hekim sayısının azlığını fırsata dönüştürmek isteyen kimselerin çoğunluğunu oluşturduğu diplomasız hekimler sorununa değinilmiştir. Ayrıca bu sorunun çözümüne katkı sağlayacak olan yayınlanmış nizamnameler incelenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde tıp eğitiminde oluşan boşluklardan dolayı cahil/eğitimsiz/diplomasız hekimlerin türemesi önemli bir sorun oluşturmuştur. Bunlarla mücadele için her ne kadar tabipler ara ara sınava tâbi tutularak uygun

görülenlere diploma verilse de ya da yetersiz olanların meslekten men edilmesi uygulaması yapılırsa da bunlar yeterli olamamıştır (6). Cahil ve diplomasız çalışan hekimler için devlet birçok nizamname çıkarmıştır. Sırasıyla; 1861 yılında *Memâlik-i Mahrûse-i Şahâne'de Tabâbeti Belediye İcrasına Dair Nizamnamesi*, 1871 yılında *İdare-i Umumiye-i Tıbbiye Nizamnamesi*, 1882 tarihindeki *İdare-i Sıhhiye Hakkında Rumeli Şarkıyeye Mahsus Kanun Velayet Nizamnamesi* ve 1913 yılındaki *Vilayeti İdare-i Sıhhiye Nizamnamesi* konuyla ilgili incelenmiştir. Bu Nizamnamelere ilgili bilgilere Tıp Tarihçisi Prof. Dr. Erdem Aydın'ın *Dünya ve Tıp Tarihi* adlı eserinden ve kaynakçalarda görülecek diğer makalelerinden ulaşılmıştır. Ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivlerinden faydalanılmıştır. 1861 tarihli "*Memâlik-i Mahrûse-i Şahâne'de Tabâbeti Belediye İcrasına Dair*" nizamnamede Mekteb-i Tıbbiye'den ya da yabancı tıp mekteplerinden alınmış diploması bulunmayanların hekimlik mesleğini yapamayacakları belirtilmiştir. Ülkedeki pek çok vilayette diplomasız faaliyet gösterdiği tespit edilen kimselerinde meslekten men edileceği duyurulmuştur (6).

Diplomasız hekimlerin çalıştırılmaması ile ilgili olarak yayınlanmış olan belgelerden birinde, özel muayenehâne işleten hekimlerin fâhiş ücret almalarına engel olunması ve diplomasız kimselerin hekimlikten men edilmesi, ayrıca mevcut hekimlerin de nöbetleri esnasında bütün hastalara hizmet vermeleri gerektiği hususu belirtilmiştir (11).

Diplomasız hekimlerin çalıştırılmaması ile ilgili olarak Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde yer alan, MVL 509/105 kodlu 1866 tarihli "*Denizli'de memleket hekiminin diplomasız olduğu ve yetersizliği hususunda ahalinin arzuhalı*" isimli belgede de;

"Elinde diploma veya Mekteb-i Tıbbiye-i Şahâne'den verilmiş izin belgesi olmayan şahısların tabâbetten men olunmaları daha önce her tarafa bildirilmiş ve bu gibi tıp ilminde uzman olmayan kişilerin tabâbete müdahalelerinin zaten ve umûmen yasaklanmış olduğundan, adı geçen şahıs ve var ise benzerlerinin tabâbetten men'i ve akça (rüşvet) maddesince dahi usûlünce tahkikat yapılması ve elde edilecek neticenin bir mazbata ile kayıt altına alınması emredildiği" belirtilmiştir (12).

Yayınlanmış 1888 tarihli, Devlet Osmanlı Arşivinde kayıtlı DH-MKT 1520/37 numaralı diğer bir belgede ise diplomasız olarak hekimlik yaptığından dolayı Başkale

vize memuru tarafından engellenen İngiliz Rahib Reverend Braun'a, bu işin ancak hekimler tarafından yapılabileceğinin ve yaptığı işin kanuna aykırı olduğunun tebliği yapılmıştır (13).

Mustafa Behçet Efendi'nin üçüncü hekimbaşılığı döneminde (1823-34), Yeniçeri ocağı kaldırıldıktan sonra, çağdaşlaştırılmak istenen ordunun hekim ve cerrah ihtiyacı için 14 Mart 1827'de Vezneciler'deki Tulumbacı konağında 4 yıllık eğitim veren Tıbhâne-i Âmire faaliyete başlamıştır. Mustafa Behçet'in 26 Aralık 1826 tarihli açıklamasında Tıbhâne-i Amire'nin işleyişi hakkında bilgi verilmiştir. Türkçe tıp eğitiminin de alt yapısı oluşturulacak şekilde düzenlemeler belirtilmiştir. Anatomi'nin de çağdaş kitaplardan verilmesi gerektiği bildirilmiştir. Eğitimin Türkçe yapılacağı bu kurumlarda, öğrencilere ayrıca modern Avrupa tıbbına ait kitapları okuyup anlayabilecekleri seviyede Fransızca ve İtalyanca da öğretilmesi kararlaştırılmıştır. Bu eğitimleri alan öğrencilerin eğitim bitiminde yeteneklerine göre hekim ya da cerrah olabilecekleri belirtilmiştir. Ayrıca, savaşlarda cerrahi yaraları iyileştirecek kişi ihtiyacını kısa sürede karşılayabilmek için eli yatkın ikinci sınıf öğrencilerinin bir kısmı 3-4 yıl içinde hızlı şekilde cerrah yapılabilmesi gerektiği istenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, ilk olarak İstanbul cerrahlarından 20 kişi belirlenerek, başlarına Avrupa tıphânelerinden yetişmiş teorik ve pratik bilgilere sahip bir hoca getirilmesi sağlanarak ordunun acil cerrah ihtiyacının temin edilmesi kararlaştırılmıştır (8).

Osmanlı tıbbının modern tıp anlayışına yönelmesinde 1827'de açılan ve 1839'da tam anlamıyla modern niteliğe bürünen Askeri Tıp Okulu'nun varlığı çok önemlidir. Yine 1866'da açılan Sivil Tıp Okulu'nun da aynı doğrultuda katkıları olmuştur. Osmanlı'nın sağlık hizmetine yönelik girişimleri dünyada XIX. yüzyılda yaşanan gelişmelere benzerlik göstermiştir. Osmanlı yönetimi kısa aralıklarla hem Askeri Tıp 'Okulu' nu hem Sivil Tıp Okulunu faaliyete geçirmiştir. Ordunun hekim ihtiyacı ile ülke çapında büyük ihtiyaç olan modern hekimler bu çabalar neticesinde yetiştirilmek istenmiştir. Bu okulların idaresi ile eğitim-öğretimde görev alması için Batı ülkelerinden hekim ve bilim adamları ülkeye çağırılmıştır. Davet edilen bu yabancı hekim ve eğitimcilerin Türk tıbbının modernizasyonunda ve ileriki yüzyıllarda oluşturacağı çağdaş sisteminin temellerinin sağlam atılmasında katkıları çok olmuştur (3).

XIX. yüzyılda sağlık hizmetlerinin şeklinin değişmesiyle hekimbaşılık sistemi atıl vaziyete gelmiştir. Yeni kurumlara ihtiyaç duyulur hale gelinmiştir. 1837 yılında Harbiye Nezareti kurulduktan sonra ve burada karantina idaresinin varlığıyla hekimbaşının görevlerinden bir kısmı bu kuruma devredilmiştir. 1840 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne’de, Meclis-i Umûr-ı Tıbbiye’nin kurulması ile de hekimleri sınava tabi tutma, ilaç kontrollerini sağlama ve tıbbi araştırmalar gibi hekimbaşının görevleri bu kuruma bırakılmıştır. Hekimbaşılık müessesesi 1850 yılında lağvedilmiştir. Bu tarihten sonra saray hekimi ve saraydaki doktorların sorumluluğu “Sertabibi Hazreti Şehriyari” unvanını taşıyan kişiye verilmiştir (4).

Osmanlı darüşşifaları ise yapılan değişikliklerin ardından XIX. yüzyılda, akıl hastalarına barınak olarak hizmet vermiştir. XIX. yüzyıldan itibaren çok sayıda sivil ve askeri hastaneler yapılmıştır. Bu kurumlar ayrıca mimari anlayışıyla da yenilik getirmişlerdir. Medine Pertevniyal Valide Sultan (1876), Rusçuk Gurebâ (1863), Selânik Hamîdiye, Konya Gurebâ (1900), İzmir Gurebâ-i Müslimîn (1850), Şam Hamîdiye Gurebâ (1899), İstanbul Bezmiâlem Valide Sultan (1843), İstanbul Hamîdiye Etfâl (1899), İstanbul Beyoğlu (1865) sivil hastahaneleri ile İstanbul Haydarpaşa, İzmir, Şam (1847), Halep Ramazaniye, Vidin (1814), Rusçuk, Kosova (1889), Trabzon (1883) askeri hastaneleri bunlar arasında sıralanmaktadır (4).

Salgın hastalıklardan korunmak için yapılan kısıtlamalar tıp tarihinde çok eskilere götürülebilse de tam anlamıyla uygulanması XIX. yüzyılda olmuştur. Ortaçağda deniz yollarının keşfedilmesi ve ülkelerarası geziler ile ticari faaliyetlerin artmasıyla veba ve kolera başta olmak üzere pek çok bulaşıcı hastalıklar hızla yayılmıştır. Toplu ölümlere sebebiyet vermiştir. Bu yüzden özellikle bulaşıcı hastalıklardan korunmak için Hindistan ve Afrika’dan gelen gemilere karantina uygulanmıştır. Karantina adı verilen bu uygulama, 1348’de İtalya’da başlatılmış, Avrupa’nın hemen hemen bütün liman kentlerinde uygulanmıştır. XIX. yüzyılda ise Avrupa’da kolera salgınları artınca tedbirleri yürütecek sağlık teşkilatları kurulmuştur. Salgınlar 1831’de İstanbul’da ortaya çıkmasıyla Osmanlı devleti de tedbirleri arttırmış, 1837’de Abdülhak Molla başkanlığında Karantina Meclisi (Meclis-i Tahaffuz) kurularak salgınlarla mücadele etmiştir. 1866’da İstanbul’da toplanan milletlerarası sağlık konferansı ışığında “*Kolera Nizamnamesi*” hazırlanmıştır. 1867’de hazırlanan bu nizamname yüzyılın sonuna kadar yol gösterici olmuştur (8).

Osmanlı'nın sağlık sorunlarına yönelmesine çözüm üretmesi Tanzimat'tan sonra artış göstermiştir. Devletin birçok alanında yapılan yeniliklerden ve değişikliklerden en önemli payı da sağlık sisteminin yenilenmesi almıştır. Devletin, bu konuda ilk yapmak istediği personel sayısını ve kimliğini öğrenmek olmuştur. Hekim ve ebelerin eğitim ve çalışmalarını kayda geçirerek devlet, ülkedeki sağlık elemanları hakkında bilgi sahibi olmuştur. Bu sayede kronik bir sorun haline gelmiş olan ehliyetsiz kişilerin çalışması meselesi çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu sayede teşkilatlanma yönünde ilk adım atılmıştır. Söz konusu bu amaç ve istek 1861 yılında "*Tabâbeti Belediye İcrasına Dair Nizamname*" ile yasal bir dayanağa bağlanmıştır (3). Bu Nizamname ile ilgili ayrıntılı bilgi aşağıda sunulmuştur.

2.1.2. Tabâbeti Belediye İcrasına Dair Nizamname

Osmanlı Devleti'nde belediyelerin halka sağlık hizmeti sunmaya başlaması 7 Temmuz 1870'de "*Tabâbet-i Belediye'nin İcrasına Dair Nizamname*"nin yürürlüğe girmesiyle olmuştur. Dönemin sağlık alanındaki en temel sorunları bu ilk nizamnameyle ortaya konmuştur. Özellikle ilk iki maddesinde belirtildiği üzere diplomasız hekimlere mesleki yetkinlik verilmeyeceği ve onlara tabip denemeyeceği ifade edilmiştir. Nizamnamenin devamında ise uygulama ile ilgili detaylar belirtilmiştir. Bundan sonra çıkacak olan nizamnamelerin de temelini oluşturan bu nizamname şu şekildedir (3, 14);

"1- Mektebi Tıbbiye-i Şâhâne'den (Askeri Tıp Okulu) veyâhûd ecnebi mektep tıbbiyesinden ellerinde diploması olmayan kimseler fen tabâbeti yâhûd bir başka fen dalında mesleğini icra edemeyecektir.

2- Gerek fen tabâbetinde ve gerek fen cerrahi de icazetnamesi (diploması) olmayan kimseler doktor unvanı alamayacaktır.

3- İş bu nizamnamenin yayım ve ilanından sonra ecnebi ülkesinden gelen doktorun Osmanlı ülkesinde tabâbet icra edebilmesi için ellerinde olan icazetnamelerini Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'ye götürüp kaydettirecekler; fakat daha önce kendi ülke temsilcilerinde pasaportlarını tasdik ettireceklerdir. Bu kişiler fen

sanatından imtihan edileceklerdir. Kabul edildikleri takdirde beş yüz kuruş karşılığında ruhsatname verilecektir.

4- İş bu nizamnamenin yayımından evvel İstanbul'da sanat icra etmekte olan doktor ve cerrahlar icazetnamelerini Mektebi Tıbbiye-i Şâhâne'ye götürüp kaydettireceklerdir.

5- Fen tabâbetinde yâhûd cerrahi sanatında doktor olup taşralarda mesleklerini icra edenler ellerindeki icazetnamelerini Osmanlı tabiiyetinden ise yetkili devlet dairesine, ecnebi ise mensup olduğu konsolosluğa tasdik ettirerek valilik aracılığıyla Mektebi Tıbbiye Şâhâne Nezaretine gönderecektir.

6-- Fen tabâbetinde yâhûd cerrahi sanatında doktor olanlar kendileri ilaç veremeyeceklerdir. Fakat resmi açılmış eczacı dükkanı bulunan mahallerde verebileceklerdir.

7- Ecnebi şehirlerde fen tahsili etmiş olan ebeler Osmanlı ülkesinde meslek icra edecek olurlarsa 3. maddeye tâbî olacaklardır. Ancak ruhsatname için yüz kuruş vereceklerdir. Bunlardan taşralarda ebelik yapanlar 5. maddede beyan olunan kurallara uygun hareket etmek zorundadırlar.

8- Ebe kadınların aletle doğuma müdahalesi ve doğumu hızlandırmak için mahmuzlu çavdar gibi ilaçlar kullanmaları yasaktır.

İkinci fasıl

9- Mektebi Tıbbiye-i Şâhâne'de Officier de Sante olarak kabul olunan kimseler ile Hekimbaşı veyâhûd Mektebi Tıbbiye Nâzırı olan zevâtın birinden ellerinde ruhsatnamesi olanlar ve Mektebi Tıbbiye Şâhâne'de hastanelerde ve taşralarda hekimlik memuriyeti için istihdam olunmuş olan kimseler ellerinde bulunan ruhsatnamelerini Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'ye kaydettirerek tabâbet icrasına izinli olacaklardır.

10- İş bu üç mertebede bulunan etibbâ ve cerrahlar büyük ameliyatlar yapamayacaklardır.

11- Nezaret makamından kendilerine küçük cerrahlık ruhsatnamesi verilenler veyâhûd orduyu hümâyunlarda cerrahlık memuriyetiyle istihdam olunanların küçük

cerrahlık yapmalarına izin verilecektir. Ancak Mektebi Tıbbiye-i Şâhâneye gelip kayıtlarını yeniden yaptıracaklardır.

Üçüncü Fası

Ceza Hükümleri

12- İster Osmanlı tabiiyetinden ister ecnebi olsun her kimse 1.ve 2. maddelere aksine hareket eder ise 2 ile 7 mecdiye arası altın arası nakti ile cezalandırılacaktır. Aksine hareket tekrarlanırsa ceza miktarı 2 kat olacak ve 2-6 ay arası hapis cezası verilecektir.

13- 3, 4, 5 ve 6. maddelerin aksine hareket edenler 1 ile 5 mecdiye arası altınla cezalandırılacaktır

14- 8, 10 ve 11. maddelerin aksine hareket edenler 3 ile 7 mecdiye arası altınla cezalandırılacaklardır.

Dördüncü Fası

Son hükümler

15- Mektebi Tıbbiye Nezareti, yayım ve ilanından itibaren İstanbul'da 3 ay taşralarda 1 sene içerisinde Nizamnamenin uygulanmasının yanı sıra icazetnameli hekim bulunmayan yerlere hekim temininden sorumludur.

16- İstanbul'da, Mektebi Tıbbiye-i Şâhâne'de kayıtlı bulunan etibbanın isimleri bir isim defteri halinde gazetelerde yayımlanarak, birer nüshası eczacı dükkanlarına gönderilecektir.

17- Bir sene dahilinde Mektebi Tıbbiye-i Şâhâne'ye kayıt olan doktorların isimleri sene sonunda doktor isim defterine ilave edilecektir. Bir doktorun Mektebi Tıbbiye-i Şâhâne'ye yeni kayıt olduğu, Meclisi Tıbbiye tarafından eczacılara bildirilecektir.”

Tabâbeti Belediye İcrasına Dair Nizamname'sinde temel amaç sağlık çalışanlarını denetim altına almaktır. Ayrıca Nizamnamenin 15. maddesi incelendiğinde dönemin Sağlık Bakanlığı işlevini gören Mektebi Tıbbiye Nezareti'nin taşradaki yerlerde hekim istihdamını sağlamak gibi görev aldığı anlaşılmaktadır.

Bunun uygulamadaki karşılığı belediyelerin hekimleri taşralarda görevlendirerek takibini yapmasıdır. Dönem şartları düşünüldüğünde bunun bir hayli güç olduğu görülmektedir. Tüm bunların temelindeki sorun ise yetişmiş hekim sayısının çok az olmasıdır (3).

O dönemde devletteki en önemli hekim grubunu asker hekimler oluşturmaktadır. Bu yüzden sayıları çok az olan serbest ya da sivil hekimlerle, tüm taşralara hizmet götürmek neredeyse olanaksızdır. Serbest çalışan hekimlerin büyük çoğunluğunu da yabancı hekimler oluşturmaktaydı. Tüm bunlar göz önüne alındığında ilk önce hekim yetiştirmenin ve bunun için de bu hekimlerin yetişeceği askeri tıp okulu yanında askeri olmayan, sivil nitelikte yeni bir tıp okulunu açmanın gerekliliği anlaşılmıştır. Bu gerekçelerle taşrada görevlendirilmek üzere hekim yetiştirecek sivil nitelikteki ilk tıp okulunun açılmasına 1866 yılında karar verilmiştir (3).

Bu okulun açılmasına ilişkin resmi bir belge niteliği taşıyan “*Sadrazamlık Tezkeresi*” amaçların anlaşılması için de çok önemlidir. “*Sadrazamlık Tezkeresi*” sayesinde, sivil tıp mektebinin açılmasıyla ilgili gerekçeler belirtilmiştir. Tezkerede; “*Padişah hazretlerinin yüksek himayeleriyle taşralar için hekimler yetiştirmek üzere Mektebi Tıbbiye-i Mülkiye adıyla bir derslane kurulmasının lüzumu hakkında Mektebi Fünunu Tıbbiye-i Şâhâne Nezareti 'nin tezkeresiyle ilişik tasarı üzerine Yüce Meclis'ten kaleme alınan kararname etraflıca görüşülmek üzere özel bakanlar komisyonuna arz edildi. İçeriğinden anlaşılacağı gibi, faydalı tıp ilimlerinin eğitiminin kolaylaştırılması ile eğitim usullerine önem verilmesi son derece gerekli olup, Mektebi Tıbbiye-i Şâhâne'nin askeri hekim yetiştirmesi nedeniyle sivil halk için zorunlu olarak ecnebi hekimlerden istifade edilmektedir. Ne var ki, bunların yetenek ve maharetleri genellikle halkın sıhhatini koruyacak derecede bulunmadığından, Allah'ın lütfettiği bu büyük devletin genişliği ölçüsünde şehir ve kasabalarda birer, ikişer tabibe ihtiyaç duyulduğu ve halkın da bunlara memnuniyetle değişik derecelerde maaş vermeyi kabul ettiği halde, pek çok yerde doktor bulunmamaktadır. Bundan başka ecnebilere tayin edilen doktorlar da arasına askeri idareye alındıklarından taşralarda doktor sayısı çok azalmaktadır. Pek çok şehir ve kasabaları olan böyle muazzam bir devletin şehirlerinde doktorların çok yetersiz oluşu ve sanat dalında yetiştirilen talebelerin azlığı memleket ve milletin varlığının teminatı olan padişah hazretlerinin yüce himmetine nisbetle asla uygun görülmeceğinden böyle bir*

Mektebi Tıbbiye-i Mülkiye'nin kurulması uygun olacaktır. Sunulan tasarinın temel esasları göz önünde bulundurularak bu gibi mektepler için kolayca şimdiki Mektebi Tıbbiye-i Şâhâne öğrencilerinin sayısını artırmakla amaca ulaşılabilirse de, bu yolla sayı ne kadar artırılırsa masraflar da birlikte artacak ve bunu devlet bütçesi kaldıramayacaktır. Ayrıca Mektebi Tıbbiye-i Şâhâne'ye alınan öğrencilerin mezun olduklarında askeri hizmete atanarak bu yolla ilerleyecekleri amacıyla okula girdiklerinden, sivil alanda kullanılmak istenenler askeri alandaki rütbe ilerlemesini göz önünde tutarak bu hizmeti istemeyeceklerinden, belediye hekimleri için ayrı bir dersane açılması, günün şartlarına göre masrafı kısmak için bu öğrencilerin geceleri okulda kalmayıp diğer okullar gibi maaşsız olarak gündüzleri devam etmeleri, ayrıca askeri hekimlikteki rütbe ilerlemesine karşılık bunlara bazı ayrıcalıkların tanınması uygun olacaktır. İdaresi Mektebi Tıbbiye-i Şâhâne'ye bırakılmak ve çıkacak doktorların görevlendirme şekli sonradan kararlaştırılmak üzere bu okulun derhal kurulmasıyla arzedilen tasarı hükümlerinin tatbik mevkiine konulması ve gerekli öğrencilerin alınmasının süratle yerine getirilmesi” ifadeleriyle sivil tıp okulunun amaçları belirtilerek yapacağı işlevleri anlatılmıştır (3).

Devlet, kasaba ve şehirler olarak tüm taşraya hitap edecek şekilde bir sistem kurma isteğini Sadrazamlık Tezkeresi ile ifade etmiştir. Hekim görevlendirerek sağlık alanında bir hizmet atağını gerçekleştirmek temel amaç olmuştur (3).

1866'da açılan, 1867'de eğitim dili Türkçeleştirilen Mektebi Tıbbiye-i Mülkiye ilk mezunlarını 1874 yılında vermiştir. Sivil tıp okulundan ilk olarak 25 hekim mezun olmuştur. 1909 yılına kadar bu okuldan mezun olanların sayısı 725'e ulaşmıştır. Sivil Tıp Okulu daha mezun vermeden 1871 yılında yayınlanan tezkere ile mezun olacak olan hekimlerin çalışma biçimleri belirtilmiştir. "Memleket Tabibi" unvanıyla çalışacak olan bu hekimler sayesinde ülkemizde sağlık teşkilatlanmasının ilk adımı atılmış olacaktır (3).

XIX. yüzyıl Osmanlı devlet idarecilerinin merkeziyetçi bir otorite tesis edebilmesi geleneksel Osmanlı devlet sisteminde çözümlere ve yeniden yapılandırmalara neden olmuştur. Çıkarılan nizamnamelerle rasyonel ve sâdik bir bürokrasi vasıtasıyla merkezi gücün artırılması hedeflenmiştir. Osmanlı idarecilerinin XIX. yüzyılda ajandalarına dahil ettiği “kamu sağlığı” politikalarının en başında

düzenli aşı kampanyaları, çarşı, sokak ve pazarların temizliğine dikkat ederek hastalığın üremesine sebep olabilecek unsurların ortadan kaldırılmaya çalışılması, halkın sağlığını temin edecek olan hekimlerin merkezden atanarak eski usul tedavi uygulayanların tasfiye edilmek istenmesi, merkezden taşraya gönderilen bu sağlık personelinin gittikleri yöreden merkeze en başta doğum-ölüm ve yörede meydana gelen hastalıklar hakkında bilgi aktarması, ebelerin merkezde eğitilerek çocuk doğumlarında modern eğitilmiş bir sağlık personeli olarak görünmesi, karantina uygulamaları ile hastalığın yayılması önlenirken diğer taraftan da sınırlardaki giriş-çıkışların daha iyi kontrol edilmesi sayılabilir. Uygulanmaya çalışılan bu kamu sağlığı pratikleri sosyal kontrolün sağlanmasına hizmet ederken, aynı zamanda Osmanlı toplum sağlığı ve nüfusu XIX. yüzyıl idarecilerinin öngördüğü şekilde yönlendirilmeye çalışılmıştır (15).

Osmanlı Devleti'nde ilk sivil tıp okulu olan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne 1867'de açıldığı zaman eğitimdeki temel problemlerden birisi eğitim dilinin Türkçeleştirilmesidir. Kaygı veren diğer bir sorun da sağlık hizmetlerinin uygun şekilde taşraya ulaştırılmasıdır. Bu okullara öğrenci çekebilmek için Askeri Tıbbiye mezunları için zorunlu olan doktora sınavları sivil tıbbiye mezunlarına kaldırılmıştır. Yine bu amaç doğrultusunda mezunlara iş garantisi verilmiştir. 1874 ve 1902 yılları arasında bu okul 670 öğrenci mezun etmiştir. 1867'de öğrenci almaya başlayan okulun mezun vermeye hazırlandığı dönemlerde, 9 Temmuz 1871'de, bu mezunların mesleğe başladıktan sonraki yapacakları ve çalışma şartlarıyla ilgili bir nizamname çıkarılmıştır. "*İdare-i Umumiye-i Tıbbiye Nizamnamesi*" isimli bu yasa, İstanbul'da Şehremaneti ve vilayetlerde valiler ile Umûr-ı Tıbbiye-i Mülkiye Nezareti'nin birlikte kararlaştıracığı yerlerde gerekli durumlarda kendilerine birer yardımcısında eşlik etmesi koşuluyla memleket hekimi adıyla hekim çalıştırılması gerektiği belirtilmiştir. Bu hekimlerin maaşları ilgili belediyelerin bütçelerinden ödeneceği belirtilmiştir. Aynı bölgelerde ayrıca birer memleket eczanesi de bulundurulması gerektiği ifade edilmiştir (16).

Osmanlı yönetimi, 1871'deki çıkarttığı nizamname vasıtasıyla taşraya hekim atanmasını ve bu hekimlerin görevlerini belirlemiştir. İdare-i Umumiye-i Tıbbiye Nizamnamesi olan bu yönetmeliğe göre devlet "*Memleket Tabibi*" adı altında il ve ilçelerde hekim vazifelendirmiştir. Memleket tabiplerinden istenen, alışlagelmiş

tedavi anlayışından farklı hizmet sunmalarıdır. Koruyucu hekimliğin ön planda olduğu günümüzün aile hekimliği kavramına benzetebileceğimiz bu sistem dünya gelişmelerine de bir hayli paralel bir tıp ve sağlık hizmeti anlayışı olmuştur. Bunu, bugünkü yaklaşımla halk sağlığı anlayışı olarak değerlendirebiliriz. Memleket Tabiplerinden istenen de halkın sağlığını ilgilendiren tüm sorunlarla ilgilenmeleridir. Tabiplerden beklenen devrin şartlarında aynı zamanda bir halk sağlığı ve koruyucu sağlık hizmet yaklaşımı olmuştur (3).

Sağlık hizmetlerinin merkezileşmesindeki proje böyle iken, maddi sebeplerden dolayı bu çok zaman kaybına uğramıştır. Taşrada da şartların zor olması meseleyi daha karmaşık hale getirmiştir. Hekim sayısının az olması da tüm taşralara ulaşamayacağı anlamına gelmektedir (16).

Halkın hekime bakış açısı ise zaman içerisinde değişiklik göstermiştir. İlk önceleri hekime sakınan bir tutum içerisinde bulunan halk, daha sonraları ise memleket hekimlerini talep eder duruma gelmiştir. Tüm bunlara rağmen, görevlerini kötüye kullandıkları söylenen hekimler de olmuştur. Maaşların hekimlere ödenmesinde yaşanan zorluklar ve hekim sayısındaki yetersizlikler olmasına karşın yeni sistem ayakta tutulmaya çalışılmıştır (16).

2.1.3. İdare-i Umumiye-i Tıbbiye Nizamnamesi

Bu bölümde ilgili nizamname (1871) hükümleri ve uygulanma koşulları tartışılacaktır (3).

Nizamnamenin maddeleri ele alındığında memleket tabipleri hem koruyucu hem de tedavi edici rol üstlenmişlerdir. Halk sağlığı ve koruyucu sağlık hizmetleri sağlık sisteminin iki önemli dinamiği haline getirilmek istenmektedir. Bu sayede, devletin, memleket tabipliğini kullanarak koruyucu sağlık hizmeti anlayışı çerçevesinde sağlık sistemini şekillendirmesi günümüz modern sağlık anlayışıyla da ciddi bir paralellik oluşturmaktadır (3).

Memleket tabibi, çalışacağı beldede yalnızca bir hekim değil, aynı zamanda devletin resmi bir görevlisi olmuştur. Bu yüzden görev yerinin sadece hastane ile sınırlı kalmayacağı anlaşılmaktadır. Fakir hastaları ücretsiz olarak yerlerinde muayene etme ve haftanın belirli günlerinde tüm hastalara ücretsiz bakılması hekimin temel

vazifeleri olarak belirtilmiştir. Varlıklı kimseler ise belediyelerin belirlediği ücret üzerinden bakılmıştır (6).

Kurulan bu sistemle devlet, ülke genelinde resmi olarak hekim görevlendirmesine rağmen, bu durumun Devletin ekonomik bütçesini sarsmayacağı düşünülmüştür. Memleket tabiplerinin maaşını ve gerekli başka bazı harcamalarını ödemekle belediyeler sorumlu tutulmuştur. Fakat 1888'den itibaren ise memleket tabiplerinin maaşları doğrudan devlet tarafından ödenmeye başlanmıştır. Bu arada, görevdeki hekimlerin devlet memuriyeti kayıtları tutulmuştur. Bu hekimler kaza, liva, vilayet tabibi ve müfettiş sınıfı olmak üzere dört gruba bölünmüşlerdir (6). Nizamnamenin tümü için bakınız Ek-3.

Osmanlı idaresi sağlık teşkilatlanmasına gitmesi tek bir düzenleme ile olmamıştır. Peş peşe çıkartılan nizamnamelerle bu sistem düzenlenmeye ve güçlendirilmeye çalışılmıştır. Uygulamada istenilen sonuçlar arzu edildiği şekilde alınamamıştır. Bunun üzerine 1882 yılında İdare-i Sıhhiye Hakkında Rumeli Şarkıyeye Mahsus Kanun Velayet adını taşıyan düzenleme çıkartılmıştır. "Kaza Tabib ve Cerrahlarına Dair" alt başlığını taşıyan bölümde sağlık teşkilatlanmasında kazalarda hekimlerin görevlendirilmesine ilişkin hükümler düzenlenmiştir. Bu hükümler de 2.1.4.'de verilmiştir:

2.1.4. İdare-i Sıhhiye Hakkında Rumeli Şarkıyeye Mahsus Kanun Velayet

Bu alt başlıkta da 1882 yılında yayımlanan İdare-i Sıhhiye Hakkında Rumeli Şarkıyeye Mahsus Kanun Velayet Nizamnamesi incelenecektir. Uygulamaya giren bu nizamname ile memleketin en ücra noktaları olan kazalara tabip ya da cerrah gönderilmesi amaçlanmıştır. Gidecek olan tabip ya da cerrahların o kazanın sağlıkla ilgili tüm sorumluluğunu üstleneceği belirtilmektedir. Bu nizamnamede kazaya bağlı köylerin dolaşılması, sağlık ve ölümle ilgili istatistiklerin tutulması, aşı hizmetleri ve salgın hastalıklarla ilgili raporlamaların yapılması gibi belli başlı görevler tanımlanmıştır. Nizamnamenin detayları için bakınız Ek-4 (3).

2.1.5. Vilayet-i İdare-i Sıhhiye Nizamnamesi

Osmanlı Devleti'nde, sağlıkta ülke çapında yaygınlık kazanılması ve taşra-kırsal kesime hizmet götürülmesi düşünceleriyle çıkarılan nizamnameler, uygulamalardaki işlerle zaman içerisinde olgunlaşmaya başlamıştır. XIX. yüzyılda başlayan bu sağlıkta dönüşüm çabaları XX. yüzyıla da kaymıştır. Osmanlı son yıllarında bile nizamname çıkartarak bu yapılanmayı kuvvetlendirmek istemiştir. Vilayeti İdare-i Sıhhiye Nizamnamesi adını taşıyan yeni bir nizamname daha yürürlüğe konmuştur. 1913 yılındaki bu nizamname daha önceki nizamnameleri güçlendirerek sağlık teşkilatlanmasının daha iyi organize olmasını hedeflemiştir. Söz konusu yeni nizamnamede hizmet anlayışı yönünden çok fazla değişiklik bulunmamaktadır. İlk dikkati çeken "Memleket Tabipliği" kavramından vazgeçilip yerine "Hükümet Tabipliği" adının kullanılıyor olmasıdır. Bir diğeri de il merkezinde "Sağlık Müdürlüğü"nün kurulmasıdır. Önemli bir düzenleme de ilçe kasabalarındaki sağlık sorunlarının görüşülüp, gerekli girişimlerinin yapılmasını sağlayıcı ve bir tür toplum katılımını sağlayan "Sıhhiye Meclisleri"nin kurulacak olmasıdır. Bu nizamname doğrultusunda 1913 yılından itibaren il merkezlerinde sağlık müdürlükleri kurulmuştur. Bu nizamnamenin özellikle 13. maddesinde belirtildiği şekliyle diplomasız hekimlerle mücadele edilmiştir. Kurallara uymayanlar için yaptırımların uygulanacağı da belirtilmiştir. İlgili nizamnamenin detayları için bakınız Ek-5 (3,17).

İlgili nizamnameler, sağlık hizmeti yapılanması ve bu yapılanmada hekimin görev ve yetkilerini tanımlamak açısından önemlidir. Hükümet tabibine, diplomasız hekimlerin yerel hükümet birimlerine ve sağlık müdürlüklerine bildirilmesi görevi de verilmiştir. Diplomasız hekimlerin faaliyetleri kurulmak istenen yeni sağlık teşkilatlanması içerisinde farklı zamanlarda çıkarılan farklı nizamnamelerle kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca yanlış ilaç veren ve yanlış tedavi yöntemleri uygulayarak halkın sağlığını tehdit eden kimseler de çoğunlukla gereken cezaları almışlardır (6).

Osmanlı'nın son zamanlarında her alanda gözlenen bozulmalar sağlık alanında da kendisini göstermiştir. Müslüman-Gayrimüslim hekim sayılarındaki dengelerin bozulması da bu probleme bir işarettir. Özellikle gayrimüslim hekimlerin çoğunluğunun ise diplomasız hizmet vermesi de sorunları arttırmıştır (6).

Gayrimüslim hekimler, yüzyıllarca Osmanlı saraylarında müslüman hekimlerle birlikte mesleklerini rahat bir şekilde yerine getirmişlerdir. Gayrimüslimlerin, hekimlik mesleğinde geniş iş sahası bulmalarının nedenleri incelendiğinde karşımıza, Osmanlı Devleti'nde ister müslüman isterse gayrimüslim olsun, kadınların doktor ol(a)mamaları gibi bir gerçeğin ortaya çıktığı görülecektir. Kadın hastaları muayene ve tedavi edecek hekimin, müslüman yerine zimmîlerden olmasının tercih edilmesinin, bu duruma kapı araladığı düşünülebilir. O günün tanımı ile zimmî, “bir islâm devletinin himaye ve hâkimiyetini kabul etmiş mal, can, namus ve dini için teminat verilmiş olan müslüman olmayan kişi” demektir. Müslüman kadınların gayrimüslim erkeklere evlilik yönünden haram olması inancı gayrimüslim hekimlerin sayılarının artmasında etken olarak görülmüştür. Ayrıca o dönemin anlayışına göre, hekimlik mesleği, yalnız erkeklere özgüdür. Bununla birlikte, gayrimüslim kadınlardan özellikle sarayda hastabakıcı olarak çalışanların da olduğu belirtilmiştir (12).

Osmanlı Devlet'inde özellikle Tanzimat'ın 1839 yılında resmen ilan edilmesinden sonra hekimlik alanında da yön Batıya çevrilmiştir. Hekimler arasında şark eserleri dışında garp eserlerine de ilgi artmıştır. Bu durumun oluşmasında o dönem Osmanlısına gelen yabancı hekimlerin katkıları çok olmuştur. Osmanlı saraylarında II. Murad devrinden itibaren ecnebi hekimler görülse de, bunların Doğudan gelen kimseler olduğu belirtilmiştir. Bu dönemde ise özellikle İtalya'nın Paduva, Salerno gibi ünlü tıp fakültelerinden gelen hekimler, daha çok Galata civarında yaşamışlardır. Osmanlı'daki hekimler de böylece yabancı meslektaşlarını ve yabancı eserleri tanıma fırsatı bulmuşlardır (18).

XIX. yüzyılda Osmanlı'da özellikle Batıda tıp alanında yaşanan gelişmeler yakından izlenmiştir. Paris Tıp Fakültesi profesörlerinden Dr. Hallopeau'ya ait olan 1884 yılında yayınlanan kitabının aynı yıl günümüze Türkçe olarak kazandırılması, Robert Koch'un çalışmalarının kısa bir süre sonra ülkemizde takip edilmesi gibi bilimsel faaliyetlerde Batı'nın yakın takibe alındığını gösteren örneklerdir (19).

Benzer şekilde Mehmed Şakir Paşa'nın Claude Bernard'ın yanında deneysel fizyoloji alanında edinmiş olduğu tecrübeleri yurda dönerek bu alandaki hizmetlerinde kullanması Batı'da yaşanan gelişmelerin Osmanlı Devleti tarafından takip edilmesi

açısından önemlidir (20). Yine aynı şekilde bu dönemde gerek resmi gerekse de gayriresmî olarak Avrupa'ya giden bilim heyetlerinin de varlığını görmekteyiz. Uzun zamandır çeşitli enfeksiyonlar için aşı çalışmaları yürüten Pasteur'un, 1882'de kuduz aşısını üretmesi ve 1885'te bu aşığı ilk kez insanlarda deneyerek başarıya ulaşması tüm dünyada sevinçle karşılanmıştır. İngiltere ve Rusya başta olmak üzere birçok ülkeden gelmiştir. Gelen heyetler Paris'teki Enstitüye giderek hem Pasteur'e hediyelerini sunmuşlar hem de gözlemlerde bulunarak ülkelerine dönerken faydalı olma düşünceleri içerisine girmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde de benzer düşüncelerle bir takım faaliyetlerin gerçekleştiği izlenmektedir. Kuduz aşısının insanlarda güvenle tatbik edildiğinin duyurulmasından kısa süre sonra, konuya hakimiyeti olan Mekteb-i Tıbbiye hocalarından Dr. Alexander Zoeros Paşa (1842-1917), Dr. Miralay Hüseyin Remzi Bey (1839-1896) ve Baytar Kaymakam Hüseyin Hüsnü Bey'den (ö.1904) oluşan üç kişilik "*Osmanlı Heyet-i Fenniyesi*" altı ay süreyle gözlemlerde bulunmak üzere yola çıkmışlardır. Daha sonra Paris'teki Enstitü'yü ziyaret ederek, Sultan II. Abdülhamit adına beratıyla birlikte birinci dereceden bir adet Mecidî nişanını Pasteur'e takdim etmişlerdir. Ayrıca, Sultan'ın "*Pasteur'un Aşısı Hayrâthânesi*" adıyla tesis edilecek binanın giderleri için on bin Franklık bağışını ilgili komisyona iletmişlerdir (19).

Avrupa'ya giden bir başka heyette ise Hüseyin Hulki Bey yer almaktadır. 1890'da Robert Koch'un tüberkülini bulduğunu dünyaya ilanından bir sene sonra 1891'de Dr.Horasancı, Dr. Feyzullah, Dr. Naim, Dr. Von Düring ve Dr. Hüseyin Hulki' den ibaret bir heyet Berlin'e gönderilmiş, bunlar burada Gravit ve arkadaşlarından mikrobiyoloji pratiğini öğrenmişlerdir. Hüseyin Hulki Bey Berlin izlenimlerini "*Berlin Hâtırâtı*" adıyla kitaplaştırmıştır. Bu hâtırâttan, tezin bulgular kısmında, Hüseyin Hulki Bey'in Eserleri alt başlığında bahsedilecektir. Bu heyetin hemen ardından Almanya'ya da öğrenim için Dr. İbrahim ve Dr. Ömer Fuat gibi hekimler gönderilmeye başlanmıştır (21).

Batılılaşma hareketlerinin genellikle hekimler tarafından büyük bir mukavemet ve ilgisizlikle karşılandığı da belirtilmiştir. Şânîzâde Atâullah Efendi ve Mustafa Behçet Efendi gibi XIX. yüzyılda yetişen değerli hekimler ise tıbbın modernleşmesine destek veren hekimlerin başında gelmektedir (18).

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki XIX. yüzyılın sonlarındaki sağlık çalışmaları sayısına baktığımızda ise şu tabloyu görmekteyiz. 1 Ocak 1306 (1890) yılında Osmanlı İmparatorluğu'nda çalışan resmi sağlık personeli sayısı ile ilgili Ord. Prof. Akil Muhtar Özden'in babası Mekteb-i Tıbbiye Başkâtibi Mehmet Muhtar Efendi'nin tutmuş olduğu evraklardan yapılan çalışmada; İstanbul'da Belediyelere bağlı 1. Dairede 3 Tabip, 2. Dairede 4 Tabip, 3. Dairede 3 Tabip, 4. Dairede 2 Tabip, 5. Dairede 1 Tabip, 6. Dairede 4 Tabip, 7. Dairede 1 Tabip, 8. Dairede 2 Tabip, 9. Dairede 4 Tabip, 10. Dairede 1 Tabip, Ayastafanosta 1 Tabip, Adalarda 1 Tabip, Nisa Hastanesinde 2 Tabip, Nöbetçi eczanelerde 5 Tabip olmak üzere İstanbul'da 34 hekimin görev yaptığı belirtilmiştir. Bu sayıya Mekteb-i Tıbbiye çalışanları ve o dönemde varlığını devam ettiren İstanbuldaki çeşitli hastanelerin sayıları dahil edilmemiştir. Diğer Osmanlı vilayetlerinin de sıralanarak çalışan sağlıkçı sayısının hepsinin toplamının 238 olduğu belirtilmiştir. Sonuçta 1800'lü yılların sonunda 300'e yakın hekimin Osmanlı topraklarında resmi olarak görev yapmakta olduğunu görmekteyiz. Mekteb-i Tıbbiye'nin tam anlamıyla hekim yetiştirmeye başladığı 1843 yılından 1890 yılına kadar 300 hekim mezun verdiği de kayıtlarda belirtilmiştir (2).

Osmanlı Devleti, gittikçe sayıları artan diplomasız çalışmakta olan ve hastalığa uygun olmayan reçeteler yazarak hastaların ölümüne sebebiyet veren kişileri, çıkarmış olduğu nizamnamelerle etkisiz hâle getirmeye çalışmıştır. Ancak zaman zaman hekim ihtiyacı çaresiz hastaları bu kimselere muhtaç etse de, devlet teşhisi koyduktan sonra çoğunlukla mücadelede başarılı olmuş ve bu yolsuzlukların önüne geçmek için çaba sarfetmiştir. Ülkede tıp okullarının sayısı artarken yurt dışına da tıp eğitimi için öğrenciler gönderilmiştir. Devletin girmiş olduğu savaşlar ve bu savaşlarda hekim gereksinimi de göz önüne alındığında onun tıbbı için bu kadar önem verdiği açıkça anlaşılacaktır (6).

2.2. XIX. Yüzyılda Avrupa'daki Tıp Anlayışı ve Batı Tıbbı

XIX. yüzyılda Batı tıbbında, diğer birçok alanda olduğu gibi yenilikler ve gelişmeler yaşanmıştır. Binlerce yıldan beri insanoğlunun ağrısını acısını dindirmek ve yaşamını sürdürmesini sağlamak üzere ortaya çıkmış olan tıp uğraşı XIX. yüzyılda kesin olarak bilimsel temellerine kavuşmuştur. O güne kadarki sayısız tıbbi düşünce

ve uygulama, olması gereken şekilde bilimsel yöntemlerle gösterilmeye başlamıştır. Bu yüzyılda hekimler tıbbi teori ve sistemlerden kendilerini kurtarmışlardır. Klinik gözlemler, laboratuvar ortamları, otopsi masalarındaki araştırmalar gibi nesnel yöntemlerle tıbbi çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Yani Hipokratik tıptan kalma pasif gözlem yerini hastanın aktif gözlenmesi ve incelenip araştırılmasına dönüşmüştür. Bu araştırmalar hem yeni buluşları beraberinde getirmiştir hem de araştırmaları arttırmıştır. Bu duruma katkı sağlayanlardan birisi de 1819 yılında Fransız hekim Dr. Rene-Theophile Hyacinthe Laennec (1781-1826) stetoskopu bulmuştur. Böylece göğüs dinleme ve ona bağlı hastalıkların teşhisinde önemli katkılar sağlanmıştır. Araştırmalara örnek olarak da Pierre Louis'i verebiliriz. Pierre Louis (1787-1872) tıba istatistik yöntemi getiren kişi olarak bilinir. Tüberküloz üzerine yaptığı bir çalışmada iki bin vakayı incelemiş ve tüberkülozun en sık akciğerin apeksine yerleştiği sonucuna varmıştır (22).

XVIII. yüzyılda ilim alanında yapılan büyük filozofik hareketler tıpla ilgili yeni buluşlar olarak yansımıştır. Tıp XIX. yüzyılda ise bilimsel açıdan daha da gelişmiştir. Bu yüzyılın tıp açısından en karakteristik görünümü doğal bilimlerin uygulanması ve sistematik ilerleme olduğu belirtilmiştir. Bu devirde tıp, teknoloji ve bilimdeki gelişmeler, endüstri ve kapitalizmin büyümesi ile ekonomiye, demokrasi ve milliyetçiliğin gelişimi ile politikaya paralel seyir göstermiştir (7).

XIX. yüzyılın son on yılındaki ilerlemeler özellikle doğal bilimlerin sonuçlarının tıbbi kullanımlara uygulanması ile kazanılmıştır. Tıp mesleği önce kendini XVIII. yüzyıla kadarki teori ve sistemlerden kendini kurtarmış ve klinik gözleme ağırlık vermiştir. Özellikle yapılan otopsiler sayesinde klinik bilimlerin gelişimi çok hız kazanmıştır. Bu durum Hipokratik metotlara dönüşten daha fazla bir anlam belirtmiştir. XIX. yüzyılın ilk yarısındaki klinik gözlem, klasik Hipokrat gözleminden üç ana noktada farklılık göstermekteydi. Çok fazla vaka görülmesi, yeni ve canlı fiziksel tanı metotlarıyla aktif muayeneye geçilmesi ve bir diğeri de klinik gözlemlerle açıklanmamış semptomların aksine otopsi masasında bulunan lezyonların ışığı altında yapılıyor olması temel farklılıkları oluşturmaktadır. XVIII. yüzyılda Boerhave klinik gözlem için kadınlar için 6, erkekler için 6 yatak ayırmıştı XIX. yüzyılda Paris Klinik okulunun sorumlularından Bouillaud ise 5 yıl içinde 25 bin tıbbi vaka incelemiştir (7).

Ortaçağlarda tıp, kütüphanelerin yakınlarındaki şehirlerde ilerleme kaydetmiştir. Ortaçağdan sonra üç yüzyıl boyunca klasik antik devirlerde olduğu gibi hasta başında klinik dersler yapılmıştır. XIX. yüzyılda ise tıp mesleğinin hastanelerin etrafında toplandığı gözlenmiştir. Hastaneler “hastane tıbbı devri” ifadesinin oluşmasını XIX. yüzyıl başlarında sağlamıştır (7). Hastanelerin sayısı endüstrileşmenin de etkisiyle hızla artmıştır. O devirde, büyüyen şehirlere göç eden binlerce köylü için barınacak yer büyük bir sorun olmuştur. Bu göç edenler çoğunlukla tifo ya da tüberküloz gibi hastalıkların kurbanı olmuşlardır. Böylece kendilerine bakacak ne evleri, ne de aileleri olmayanlar, hastane hastaları kabul edilmişlerdir. Ayrıca buralarda ölen hastaların otopsileri yapılmış kadavra olarak kullanılmışlardır. (7).

XIX. yüzyılın ilk yarısında Paris, Dublin, Londra ve Viyana klinik tıbbın ve tıp okullarının gelişim merkezleri olmuşlardır. Bu gelişimde fiziksel tanı, derin anatomi bilimi ve patoloji önemli rol oynamıştır. Temel bilimler klinik tıbbın sorunlarına uygulanarak bu gelişim kuvvetlendirilmiştir (7).

Histoloji, patoloji, fizyoloji ve farmakoloji bilim dallarında yeni ilerlemeler XIX. yüzyılın ikinci yarısında klinik tıbbın yeni bir tipinin gelişmesine yol açmıştır. Bu yeni tıp, günümüz tıbbıdır. Bu tıbbın ilk öncülerinden biri Claude Bernard olmuştur. Bernard laboratuvarı, tıbbın madeni olarak kabul etmiştir. Böylece bu yeni devir, ortaçağların kütüphane tıbbından, Hipokrat, Boerhave ve Sydenham’ın hasta başındaki klinik tıbbından ve Laennec ve Graves’in hastane tıbbından farklı olarak laboratuvar tıbbı diye adlandırılmıştır (7).

XIX. yüzyıl, günümüz tıbbının önemli bir özelliği olan uzmanlaşmaya gidişin başlangıcı olmuştur. Bu yüzyıl boyunca tıp ve cerrahinin birçok bağımsız alt bölümlerinde uzmanlaşma başlamıştır. Bu uzmanlıkların ana konusunu oluşturan hastalıklar, daha önceki devirlerde incelenmişler ve bazen literatürde ayrı olarak söz edilmişlerdir. Ancak ilk kez XIX. yüzyılda tıbbi bilgilerde büyük ilerleme olmuş ve belirli organlar ya da organ gruplarının hastalıkları ile ilgili çalışmalar yapılmıştır (7).

XIX. yüzyılda fizyoloji, deneysel patoloji ve farmakoloji alanında laboratuvar incelemelerinin yapılması, klinik bilginin, özellikle tanısal bilginin artmasına yardım etmiştir. Bu yüzyılda enfeksiyöz hastalıklara mikroorganizmaların neden olduğu

görüşü iyice yaygınlaşmıştır. Bu buluş, temel bilimlerin en yenisi olan bakteriyoloji bilimini geliştirmiştir. Aşılama, serum tedavisi ve diğer koruyucu halk sağlığı önlemleri hızla ilerlemiştir (7).

XIX. yüzyılda mikroskopik anatomi, fizyoloji, patoloji ve eczacılık gibi temel bilimlerde bazı ilerlemeler olmuştur. XIX. yüzyılda tıp biliminde görülen büyük gelişmeler, yeni bir bilim adamı tipinin doğmasına sebep olmuştur. Bu döneme kadar araştırma, zengin amatörlerin veya pratik hekimlerin ellerinde kalmıştır. Ancak XIX. yüzyılda saf bir bilim adamı tipi ve gelişmiş bir düşünce iklimi ortaya çıkmıştır. XIX. yüzyıla kadar ilaçla tedavi yalnızca ampirik olarak yapılmıştır. Kimyasal metotlarının ve deneysel fizyoloji usullerinin uygulanması, yeni bir bilim olan farmakolojinin doğmasına yol açmıştır (7).

XIX. yüzyılda tıp alanında önemli isimlere bakacak olursak; Harvey'den sonra en büyük tıp kâşifi olarak gösterilen Sir Charles Bell (1774-1842) yaptığı anatomik diseksiyonlarla ve sinir sistemini detaylı olarak belirten ilk modern klasik nöroloji kitabı olarak kabul edilen eseriyle XIX. yüzyıldaki yerini almıştır. XIX. yüzyılda Robert Knox (1791-1862), Jacob Henle (1809-1885) ve Josef Hyrtl (1810-1894) önemli anatomistler arasında gösterilmektedir (23).

XIX. yüzyılda fizyolojinin öncü ismi ise Johannes Müller (1801-1858) olmuştur. Johannes Müller'in yetiştirdiği öğrenciler arasında adından sıkça söz ettiren alanında önemli isimler olan Henle, Virchow ve Helmholtz gibi meşhurlarda yer almaktadır. Fizyoloji alanında diğer önemli isimler ise; Marshall Hall (1790-1857), William Sharpey (1802-1880) ve Claude Bernard (1813-1878)'dir (23).

Rudolf Virchow (1821-1902) XIX. yüzyılın en seçkin patologlarından birisi olmuştur. Virchow'un çağdaşlarından birisi de Louis Pasteur (1822-1895)'dür. Pasteur'ün şarap hastalıkları üzerindeki çalışması 1863'te pastörizasyonu bulmasına neden olmuştur. Pasteur'ün mikroorganizmalar üzerindeki çalışmaları Fransız ekonomisini canlandırmıştır. 1877'de hayvan ve insanlardakibazı hastalıkları inceleyen Pasteur, ilk kez tavuk kolerası ve şarbon hastalıklarını yapan mikroorganizmaları tanımlamıştır. Bu iki hastalık için koruyucu aşılar hazırlamıştır. 1885'te de kuduz aşısını bulmuştur. 1889'da kendi adına bir enstitü kurulmuştur (7, 23).

Pasteür'ün yerine, asistanı ve kendisinden sonraki en büyük Fransız Bakteriyoğu olan Emil Roux (1853-1933) geçmiştir. Roux'da birçok keşifler yapmıştır. Paris'in diğer bir tanınmış bakteriyoloğu da tifoda kendi adıyla anılan serodiagnostik reaksiyonunu bulan Georges Widal (1862-1929)'dir. Bakteriyoği kuruculuğu ünvanını Pasteur ile paylaşması gereken Robert Koch (1843-1910) Almanya'da bakteriyolojinin büyük öncüsü olmuştur. Koch'un 1876'da bildirdiği başlangıç bulguları, şarbon basilinin yaşam siklusunun bilinmeyen fazlarının çoğunu açıklamıştır. 1879'da yara enfeksiyonuna neden olan bakterileri tanımlayan Koch, 1882'de tüberküloz basilini, 1883'de de kolera basilini bulmuştur (7, 23).

XIX. yüzyılda anestezi alanında da gelişmeler olmuştur. Bu gelişmeler, bazı maddelerin anestezide kullanılması açısından hem eczacılığı hem de farmakolojiyi ilgilendirmektedir. Eter ve diazotmonoksit, neşe verici maddeler olarak bilinmektedir. Ancak 1800'de Sir Humphry Davy ve daha sonra bazı bilim adamları bu tip gazları anestezide kullanmaya başlamışlardır. 1844'de Connecticut'lı diş hekimi Horace Wells (1815-1847), diazotmonoksitle hastalarını anestezi etmeye başlamıştır (7).

Anestezinin başlamasından 20 yıl sonra Joseph Lister (1827-1912) tarafından yara enfeksiyonu problemi incelenmiştir. Fransız kimyacı Louis Pasteur ise havanın her yerinde bakterilerin bulunduğunu göstermiştir. Lister, havadaki bakterilerin yaraya girerek septisemi yaptıklarını düşünmüştür. Böylece Lister, 1860'larda Jules Lemaire tarafından dezenfektan bir madde olarak kabul edilen karbolik asitle açık kırıkları bakterilere karşı korumayı başarmıştır. Lister, antiseptik madde diye adlandırdığı karbolik asidi cerrahinin bütün alanları için kullanmıştır. Lister'in antisepsi ve asepsideki usulü cerrahiye tamamen yenilemiş ve hastane gangreninde azalmalara sebep olmuştur (7).

XIX. yüzyılda cerrahlık da gelişme göstermiştir. Theodor Billroth (1829-1894) karın cerrahisi üzerinde çalışmıştır. Woelfler, 1881'de gastroenterostomiye bulmuştur. Gustav Simon 1869'da böbrek çıkarılması operasyonunu, M. Sims 1878'de kolesistektomiye yapmıştır. Reginald Heber Fitz de 1886'da apendektomiye uygulamıştır (7).

Jinekoloji alanında adı duyulan bir hekim Karl Siegmund Crede (1819-1892)'dir. Postnatal kanamaları önleyici çalışmalar yapmıştır. Yeni doğan bebeklerde

gonorheal körlükleri iyileştirmede gümüş nitrat solüsyonunu kullanmıştır. Fizyoterapi de bu yüzyılda gelişme göstermiştir. Rousseau, J. P. Frank ve Tissot birer fizyoterapi metodu olan masaj ve jimnastiği geliştirmişlerdir. İsveçli olan Per Henrik Ling 1813’de tıbbi jimnastiği başlatmıştır (7).

Oftalmoloji, XVIII. yüzyılın sonuna kadar özellikle hekim olmayan kimselerin ellerindeydi. İlk oftalmoloji profesörü 1812’de Viyana’da bu kademeye getirilen Joseph Baer’dir. İngiliz olan John C.Saunders, 1805’de göz hastanesini açmıştır. Helmholtz 1851’de oftalmoskopu bulmuştur (7).

XIX. yüzyıl Avrupa’ında o dönemlerde kuruculuğunu Samuel Hahnemann’ın yaptığı Homeopati de yaygınlaşmaya başlamaktadır. Hastaneler o dönemde varlığını sürdürürken homeopatiyle tedavi yaptığını ileri süren yerlerde açılmaya başlamıştır. Bu konuyla ilgili detaylı bilgiler tezin bulgular kısmının 4.5 Homeopati Hakkındabaşlığı altında yer almaktadır.

XIX. yüzyıl Batı Tıbbına genel olarak bakıldığında; tıbbın neredeyse tüm alanlarında gelişmelerin hızlı bir şekilde yaygınlaştığını görmekteyiz. Her branşta ayrı ayrı yaşanan gelişmeler ve keşifler, tıbbi bütüncül olarak günümüz tıp uygulama ve anlayışına yaklaştırmıştır. XXI. yüzyıl deneysel ve bilimsel tıbbının temellerinin XIX. yüzyılda atıldığını söylemek yanlış olmaz. Teknik gelişmelerin bu yüzyılda artışı, deneyselliği ve bilimselliği arttırarak tıbbın esas dinamiklerine kavuşmasına imkân sağlamıştır.

XIX. yüzyılda Osmanlı tıbbi ve sağlık teşkilatlanması, geri kalmışlığının farkındadır. Avrupa’nın bilimde ve sağlık alanında o dönemde öncü olduğu, onun tekniğinden faydalanılması gerekliliği aydınlar tarafından dile getirilmektedir. Bu maksatla özellikle XIX. yüzyılda heyetler halinde Osmanlı Devleti Avrupa’daki yenilikleri öğrenmeleri ve yurdumuza kazandırmaları için pek çok kimseyi yurtdışına vazifeli olarak göndermiştir. Aynı dönemde ekonomik anlamda da siyasi anlamda da zor zamanlar geçirmekte olan Osmanlı Devleti, sağlık alanında da istediği hamleleri tam olarak gerçekleştirememiştir. Kendi sorunlarının farkına varmış bunun için çeşitli nizamnamelerle çözüm arayışına girmiş olsa da ekonomik nedenler ve yetmişmiş donanımlı insan gücünün eksikliği bu sorunları gidermede en büyük engel olmuştur.

Yine de sağlık alanında Avrupa'daki gelişmeler imkân ölçüsünde takip edilmeye çalışılmıştır.

XIX. yüzyılda Avrupa'da sağlık alanında bilimin öncülüğünde teknik gelişmeler yaşanmış, bunlarda sağlıkta kullanılmaya başlanmıştır. Gerek ilaçların bulunması gerekse de modern tıbbi aletlerin icat edilmesiyle günümüze benzer tam teşekküllü hastaneler kurulmuştur. Bu hastanelerde modern tıbbın gerekleri yerine getirilerek hasta bakılmaktaydı.

Avrupa'da buna mukabil homeopati denilen, modern tıbbın dışında hizmet veren kurumların yaygınlığı da bilinmektedir. Bu konu ayrıntılarıyla tezin içerisinde homeopati başlığı altında incelenecektir. Osmanlı Devleti'nde ise homeopatinin yaygınlaşmadığı gözlenmiştir. Fakat yetişmiş modern sağlık hizmeti verebilecek sağlık personeli azlığından dolayı diplomasız hizmet veren bir takım kimselerin varlığı mevcuttur. Osmanlı Devleti de bu noktada sağlık teşkilatlanmasını XIX. yüzyılda düzeltme çabasına girilmiştir. Diplomasız hizmet veren kimselerin çalışmalarına son vererek, Avrupa'daki gibi modern anlamda hastanelerin açılması politikasını yaygınlaştırmak istemiştir. Teknik anlamda da Avrupa taklit edilmek istenmiştir.

Gerek Batıda gerekse de Osmanlı Tıbbı içerisinde yer alan bilimselliği önceleyen hekimler bu teknik gelişmelerin gölgesinde çalışmış ve birbirlerinden faydalanmışlardır. Mesleğinin ve eserlerinin merkezine gerçek bilimi yerleştiren XIX. yüzyıl şahsiyetlerinden birisi de Doktor Hüseyin Hulki Bey'dir. Hüseyin Hulki Bey Avrupa'daki çağdaşlarıyla da sürekli temaslarda bulunan, teşhis ile tedavi yöntemlerinin en yenilerini ve bilimsel olanını takip eden bir XIX. yüzyıl aydınıdır.

3. GEREÇ VE YÖNTEM

Bu doktora tez çalışmasında bir XIX. yüzyıl eseri olan Hüseyin Hulki Bey'e ait "Tabâbet-i Hakikiye ve Mesâlik-i Bâtıla-i Tıbbiye" adlı yapıt tezin materyalini oluşturmuştur. Adı geçen eserin temini, incelenmesi, günümüz Türkçesine kazandırılması ve ilgili yaklaşımların değerlendirilmesi ile Hüseyin Hulki Bey'in diğer eserlerini ve kendisi hakkında yazılan yazıları temin ederek incelemek de tezin amacını oluşturmaktadır.

Hüseyin Hulki Bey'i ve eseri "Tabâbet-i Hakikiye ve Mesâlik-i Bâtıla-i Tıbbiye"i çalışmak için öncelikle Milli Kütüphane taranmıştır. Tezin şekillenmesinde arşiv taraması yöntemi kullanılmıştır. Milli Kütüphane'nin Bibliyografyalar kısmındaki "Eski Harfli Türkçe Basma Eserler" bölümündeki eserler incelenmiştir. Hüseyin Hulki Bey'in teze konu olan matbu eserinin bibliyografik bilgilerine ulaşılmıştır.

"Tabâbet-i Hakikiye ve Mesâlik-i Bâtıla-i Tıbbiye" adlı esere ulaşmak için Ankara Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kütüphanesi taranmıştır. Hüseyin Hulki Bey'in bu eserine ulaşılamamıştır. .

Esere ulaşmak için araştırma genişletildiğinde, Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege Kataloğunda "Tabâbet-i Hakikiye ve Mesâlik-i Bâtıla-i Tıbbiye" adlı esere ulaşılmıştır. Kütüphaneler arasındaki eser alışveriş prosedürleri yerine getirilerek Hacettepe Üniversitesi Kütüphanesi vasıtasıyla Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphane'sinden eser temin edilmiştir.

Yazara ait diğer eserlerin dökümü de internet arama motorları ve kütüphane arşivleri taranarak yapılmıştır. "Hüseyin Hulki", "Hüseyin Hulki Bey", "Doktor Hüseyin Hulki" gibi anahtar kelimeler kullanılmıştır. Aramalar scienedirect, pubmed, scholar gibi yabancı arama motorları kullanılarak da genişletilmiştir.

Yazar hakkında bilgiler ve yazarın diğer eserleri de Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesinden temin edilmiştir.

Hüseyin Hulki Bey'in Paris'te düzenlenen kongredeki konuşma metnine ise, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi arşivinde ulaşılmıştır. “*Paris'te İrâd Olunan Nutuk*” adlı rik'a hattı ile yazılan bu esere de kütüphaneler arası yazışma ve gerekli izinler alınarak ulaşılmıştır. Tarafımca çevirisi yapılarak bu tez bağlamında ilk defa bulgular kısmında Paris'te İrâd Olunan Nutuk alt başlığı altında yayınlanacaktır.

Hüseyin Hulki Bey'le ilgili Cumhurbaşkanlığı DevletArşivleri de ilgili anahtar kelimeler kullanılarak taranmıştır. Elde edilen belgeler tanımlanarak ilgili yerlerde kullanılmıştır.

Bütün bu kaynaklardan edinilen materyale, sistematik bir analiz ve eleştiri süzgecinden geçirilerek; objektif değerlendirmelerle ulaşılmıştır.

Elde edilen belgelerle kaynak araştırma, bunları bilimsel ve objektif olarak değerlendirme tarzındaki metod ve yöntemlerle ortaya çıkan sonuçlar tezin tamamlanmasını sağlamıştır.

4. BULGULAR

4.1. Dr. Hüseyin Hulki Bey'in Yaşamı (1862-1894)

Duayen tıp tarihçisi Prof. Dr. Süheyl Ünver'in ifadeleriyle, Doktor Hüseyin Hulki Bey, Türk tıbbının ilgili döneminin en belli başlı simalarından biri iken, 32 yaşında kendi ebediyete, hâtıraları da Türk tıbbının kalbine girmiştir. Hüseyin Hulki Bey'in resmi hayatı iyi bilinmesine karşın özel hayatı hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. Evlendi mi? Çocukları oldu mu? Bize yadigâr kalan yakınları var mıdır? Bunları bilmemek pek üzücüdür. Hüseyin Hulki Bey'in babası Preveze'de şehit olan bahriye miralaylarından merhum İsmail Beydir. Büyük babası da Kırım Harbinde kumandanlıkta şehit olan Mirliya Hasan Paşadır. Hüseyin Hulki Bey 4 Ağustos 1862 de doğmuş ve 19 Mayıs 1894'te vefat etmiştir (24). Doğum tarihi olarak Prof. Dr. Bedii Şehsuvaroğlu da 1861 yılını belirtmiştir (41). Kabri İstanbul'da Eyüp Ensari Kabristanı'nın yüksek kısmında bulunmaktadır (25).

Hüseyin Hulki Bey Mekteb-i Tıbbiyeden mezun olan Mülkiye tabiplerindedir. Türkçeden başka Fransızca, Yunanca, Farsça ve Arapçayı iyi derecede bildiği belirtilmektedir. 997 numaralı tıp diplomasını 8 Mayıs 1884'de almıştır (24, 41).

21 Nisan 1885'te açılan müsabaka imtihanını kazanarak Mektebi Tıbbiye-i Şâhâneye Menafi-ül âza Muallim Muavini yani fizyoloji Doçenti olmuştur. Ayrıca Deri Hastalıkları üzerindeki çalışmaları ve ihtisası dolayısıyla 29 Mart 1891 tarihinde Emrâz-ı Cildiye ve Zühreviye Muallim Sanisi yani cildiye Profesörü olmuştur (41).

Hüseyin Hulki Bey 24 yaşında devlet hizmetine girmiştir. 1885 de Ziraat Odası'na fahri âza, aynı sene Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye' de de âza olmuştur. Bu cemiyette 1886-1888 seneler arasında umumi kâtiptir. 1886-1887 de ise Mekteb-i Tıbbiye' de Fizyoloji hoca yardımcısı olarak çalışmıştır (24).

Doktor Hüseyin Hulki Bey bu yıllarda aynı zamanda Frengi ile de mücadele etmiştir. Frengi hastalığında kullanılacak alet ve edevatın pusulasıyla ilgili olarak, vilayetleri bilgilendirmiştir (26).

1889 yılında Paris’te düzenlenen tıp kongresine gönderilen Hüseyin Hulki Bey’e bu kongredeki katılımı ve yapmış olduğu katkılarından dolayı mükâfat olarak hükümet dördüncü rütbeden Osmanlı nişanını kendisine vermiştir. Nişan i’tâ’sına ait belge düzenlenmiştir ve bu belge ekte sunulmuştur (Ek-7) (27). Hicri 6 Şevval 1307 (Miladi 1890) tarihli belgede;

“Mekteb-i tıbbiye-i şâhânedede fenn-i menâfi’ü’l-‘azâ mu‘allimi mu‘âvini Hüseyin Hulki Bey huzzâk-ı etibbâ-yı mülkiyeden olmakla beraber bâ-irâde-i seniyye-i Hazret-i Pâdişâhî geçen sene taraf-ı devlet-i aliyyeden me‘mûrân bulunmuş olduğu Paris Tıp Konferansı’nda dahi hidemât-ı mevdû‘asının hüsn-i ifâsınca ibrâz eylemiş olduğu Paris Sefâret-i Seniyyesinden bâ-tahrirât-ı mahsûsa beyân ve iş‘âr olunan mü’esser rûyet ve sadâkat lütf-i âliye mazhariyetini müceb derecede görünmüş olmasına mebnî sâye-i âtifet-vâye-i hazret-i mülûkânedede mûmâ-ileyh dördüncü rütbeden nişân-ı âlî-i Osmanî i’tâ ve ihsâniyle tasdîri zımında iktizâ-yı hâlin ifâsı husûsuna mâ‘ada-i sâmiye-i sadâret-penâhileri şâyân buyurulmak bâbında hazret-i veliyyü’l-emrindir.” denilmektedir (27).

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne’den mezun olan Doktor Hüseyin Hulki Bey 1889 senesinde Altıncı Daire-i Belediye Hastanesinde fahri olarak istihdam edilmiştir (28).

1892 senesinde de Hüseyin Hulki Bey’e ülkesine yapmış olduğu katkılarından dolayı iftihar madalyası verilmesine karar verilmiştir (29).

1893-1894 seneler arasında Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye’ de ilk fenni tebliğlerde bulunanlardandır. Cemiyette Lügat-i Tıbbiyenin fizyoloji kısmını Şakir Bey’le beraber yazmıştır. Eserleri Cemiyet-i Tıbbiye’ ce kabul olunmuş ve basılmaya karar verilmiştir. 1890 yılında Robert Koch’un yanına tüberküloz basilini öğrenmeye gitmiş ve başarıyla yurda dönmüştür (24).

Hüseyin Hulki Bey cilt ve frengi hastalıklarında mütehassis olduğundan 29 Mart 1892’de Efrenci illetler ikinci hocası olmuştur. Sanayi madalyası olarak mülki rütbesi artmıştır. 29 Ağustos 1892 yılında Viyana’da düzenlenen Efrenci İletler Kongresi’ne katılmış ve orada da çok takdir görmüştür. Türkiye’deki cüzzamhâneler hakkında Avrupa’ya ilk malûmatı verir ve bu, büyük bir ilgi ile dinlenmiştir. Avrupa’da ilk cüzzamhânelerin Türkiye’de yapıldığını, Avrupalıların da bunları

taklitle müesseseler yaptıklarını anlatmıştır. Kendisine Avrupa’da da büyük paye olan ilmi profesörlük tavsiye olunmuştur. Hüseyin Hulki Bey’in bu katılmış olduğu kongre, son kongresidir (24).

Hüseyin Hulki Bey’in yazmış olduğu eserler; (23, 24)

“Müslümanların Tabâbete Ettikleri Hizmet, Yâhûd Sevâkı Maârifimizden Bir Nebze” (1884) Nurican Efendi’nin eserine kendisi şerhler düşerek tercüme etmiştir. “Makâlâtı Tıbbiyeden Karın Ağrıları” (1888), “Tabâbet-i Hakikiye ve Mesalik-i Bâtıla-i Tıbbiye” (1888), “Makâlâtı Tıbbiyeden İşret” (1888), “Berlin Hâtırâtı” (1889), “Koleraya Karşı Ne Yapmalı” (1891), “Siyam” (1893), “Deniz Hamamları ve Kimler Girmelidir” (1894)

4.2. Hüseyin Hulki Bey’in Eserlerinin İncelenmesi

Hüseyin Hulki Bey’in eserlerine, Milli Kütüphane arşivleri, Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi arşivleri ve İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi arşivleri taranarak ulaşılmıştır. “*Tabâbet-i Hakikiye ve Mesâlik-i Bâtıla-i Tıbbiye*” ve “*Paris Tıp Kongresinde İrâd Olunan Nutuk*” tez kapsamında tarafımca çevirileri yapılmıştır. Diğer eserleri üzerinde ise henüz yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır.

4.2.1. Berlin Hâtırâtı

Eser 143 sayfadır. Eserin ilk sayfasında muharrir Doktor Hüseyin Hulki yazmaktadır. Bâb-ı âli caddesinde Karabet matbaasında basıldığı belirtilen bu eserin basım tarihi Hicri 1308 olarak belirtilmiştir. Matbu bu eser Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphane arşivlerinde mevcuttur.

Eserin ilk cümlelerinde; “*Kanunu evvel sene 1306 tarihli Doktor Hüseyin Hulki Bey’in Berlin mektubuna dair mütalaası*” denilmiştir. Kitap 6 hâtıra kısmından oluşmaktadır. Birinci hâtıra; “Mösyö Koch’un Devası”, ikinci hâtıra; “Mösyö Koch ile Mülakat”, üçüncü hâtıra “Darüttathirat”, dördüncü hâtıra; “Kimyayı Tıbbi ve Fisiyoloji Ameliyathaneleri”, beşinci hâtıra; “Mösyö Librach’ın Bir Dersi”, altıncı hâtıra; “Berlin Hastaneleri” başlıklarından oluşmaktadır. Ayrıca eserde “Koch ilacının

sureti tesiri, faydaları ve mazarratları”, “Bazı hastane ve kliniklerde müşahedeler”, “Koch’un ilacı nasıl bir ilaçtır?” ve “Asrımızda Bir Hastane Nasıl Olmalı?” alt başlıkları yer almaktadır (30).

Robert Koch’un verem mikrobunu keşfettikten sonra Tüberkülin ilacını bulduğu zamanlarda İstanbuldan da aralarında Hüseyin Hulki Bey’in de yer aldığı birkaç hekim Almanya’ya gönderilmişti. Dr. Hulki Bey bu seyahate ait izlenimlerini 143 sayfalık “Berlin Hâtırâtı” adlı bir kitapta 1889 yılında yayınlamıştır.

Bu eser içerisinde yer alan konuşma metinlerinden bir kısmı şu şekildedir; *“Koch’un Tüberkülini keşfetmesi üzerine Almanya’ya dünyanın her tarafından 2500 kadar hekim gittiği halde, bunlardan ancak birkaçı Koch ile görüşebilmiştir. Fakat Türk heyeti Dr. Koch ile hususi bir mazhariyetle görüşmüş ve zati fikirlerini kendisinden öğrenebilmek fırsatını elde etmiştir. Lepra (miskin illeti) hakkında bazı fenni izahlarda bulunan Dr. Koch, tüberkülinin bu hastalarda tatbik ve tecrübe edilmesini istemiş, Dr. Hüseyin Hulki de bu vesile ile daha ziyade aydınlanmak maksadıyla bazı sorgular yapmış ve bilgisini genişletmiştir. Dr. Hüseyin Hulki, Berlin’de Türk hekimlerine gösterilen iyi kabulden faydalanarak meşhur cerrahlardan Prof. Librah, Lankenberch ve Virchow v.s ile ve bu arada Berlin’e gelmiş olan cerrahiye antisepsi ve asepsiyi sokmuş bulunan meşhur İngiliz cerrahlarından Lister ile de uzun uzadıya görüşerek yeni görüş ve fikirlerden faydalanmıştır.*

Dr. Koch, yeni keşfin esası olan ameli mikrobiyoloji derslerini Gravit ve arkadaşlarından takip etmelerini heyetimize tavsiye etmiş ve bizim heyet de bu kurslara devam etmiştir. Dr. Hüseyin Hulki, burada edindikleri yeni bilgileri “Koch’un devası” kısmında izah etmiştir. Dr. Koch ile konuşma kısmında ise: Dr. Koch Türk heyetini 20 metre genişlikte sade ve 4 adi sandalye ile dört ayaklı bir masadan başka möble bulunmayan bir odada karşılamış ve kapıya kadar gelmek suretiyle heyettekilerin ayrı ayrı ellerini sıkmış, hatta iskemlelerden birini bizzat taşıyarak heyete yer göstermiştir.

Dr. Koch, Abdülhamidin ihsan ettiği birinci rütbe Osmanlı nişanından dolayı teşekkür ettikten sonra ilacın İstanbul’daki miskinler (Lepra) üzerinde tecrübe edilmesini ve neticelerin kendisine bildirilmesini istemiştir.

Dr. Hulki Bey, Mektebi Tıbbiye-i Şâhânenin deri ve frengi kliniğine lepralıların müracaat ettiğini ve ilacı bunlarda deneyerek neticelerini bildireceğini vadetmiştir. Dr. Hulki, Dr. Koch ile konuşmalarına şu şekilde devam etmiştir;

-İlacınız verem neşçi üzerine olduğu gibi cüzamlı neşçine de tesir ediyor mu?

-Bence verem ile cüzam arasında birçok cihazlarca benzerlik vardır. İlacımın cüzam mikrobunun husule getirdiği nesce dahi, verem basilinin taharrüşünden mütevellit nesce olduğu gibi bir tesiri bulunacağı memulümdür.

-Cüzamlı bir hasta üzerinde şimdiye kadar tecrübede bulunuldu mu?

-Hayır. Elan Berlin’de ilacımı cüzamlı üzerinde tecrübe etmek kimseye nasip olmadı. Bizde cüzam pek nadirdir. Lakin Viyana’da arkadaşım muallim Kaporin’den aldığım mektupda ilacımın cüzamlılarda tesiri görüldüğü yazılıdır.

Dr. Hulki Bey’in cüzamda iklim farkları var mı? sorusuna Dr. Koch; “Türkiyedeki cüzam da, Avrupada görülenlerin aynı neşç ve tabiatindedir, avdette siz de şark cüzamını mikroskopla mütalaa eder ve gördüklerinizi bildirirsiniz.” demiştir (31).”

4.2.2. Viyana Hâtırâtı

Hüseyin Hulki Bey’in katıldığı Viyana’da 1892 yılında yapılan Deri Hastalıkları ve Frengi Kongresindeki izlenimlerinin anlatıldığı bir gazete röportajıdır. 1892 Sabah Gazetesi’ndeki röportaj, Bedii N. Şehsuvaroğlu’nun “Yurdumuzda Deri Hastalıkları Tarihçesi ve Muallim Dr. Hüseyin Hulki Bey’den Bir Hatıra” adlı makalesinde günümüz Türkçesine çevrilerek yayınlanmıştır. Viyana Hatıratı da detaylandırılarak “Berlin Hâtırâtı” gibi kitaplaştırılmak istense de Hüseyin Hulki Bey’in ömrü buna vefa etmemiştir (24, 42).

4.2.3. Deniz Hamamları ve Kimler Girmelidir

Eser 36 sayfadan oluşmaktadır. Matbu bu eser Milli Kütüphane arşivlerinde mevcuttur. Eserin cildinde Mektebi Tıbbiye-i Şâhâne-i Âli Cildiye ve Efrancıye

Muallimi Doktor Hüseyin Hulki yazmaktadır. 1310 İstanbul basımlı olduğu belirtilmiştir. Eserin içerisinde “Deniz Hamamları”, “Deniz Hamamları Nedir?”, “Maye-i Bahrda Bulunan Madeniyenin Vücuda Tesiri”, “Deniz Suyunun Bürûdeti Bedene Ne Yolda Tesir Ediyor?”, “Deniz Hamamlarına Kimler Girmelidir?” ve “Deniz Hamamına Nasıl Girmelidir?” başlıkları yer almaktadır. Eserde Hüseyin Hulki Bey denizlerin insan vücudunun sıhhatini olumlu yönde etkileyeceğini belirtmektedir. Eserde Hüseyin Hulki Bey denizlerin ve maden sularının pek çok yönde faydaları olduğunu belirterek, bunlardan istifade edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Deniz hamamlarından kastedildiğini de suyun sıcaklığının 16-20 derece arasında olması gerektiğini böylece soğuk ya da serin deniz suyuna deniz hamamı denildiğini belirtmiştir. Rüzgârların ve akıntıların da suyu etkilediğini belirtmiştir. Memleketimizde de yabancılar da olduğu gibi Balneo Enstitüleri kurulabileceğini belirtmiştir (31, 32).

4.2.4. Koleraya Karşı Ne Yapmalı

Doktor Hüseyin Hulki Bey’in 1309 tarihli Karabet matbaası basımlı bu eseri 20 sayfadır. Matbu bu eser Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi arşivlerinde mevcuttur. Koleraya karşı alınacak tedbirlerin bir kısmının halka bir kısmının da hükümete ait olduğunu belirtmektedir. Kolerayla mücadelede önceden tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmektedir. Bu eserde kolera istilasına ya da tehlikesi esnasında alınacak sıhhi ve tıbbi tedbirler belirtilmiştir (33).

4.2.5. Lûgat-ı Tıbbiye

Hüseyin Hulki Bey Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye’ de yer alırken Şakir Paşa ile birlikte Lûgat-ı Tıbbiye’nin fizyoloji kısmını yazmışlardır. Cemiyet-i Tıbbiye’ce kabul olunan sözlük basılmaya karar verilmiştir (23). Bu sözlüğü incelediğimizde ilk sayfasında eserin Fransızcadan tercüme olduğu belirtilmiştir. Sözlüğün ilk basım tarihi 1873 yılıdır. O zamanlar Hüseyin Hulki Bey henüz tıp öğrenimi almamıştır. Fakat eserin 1900 basımlı diğer bir nüshası da mevcuttur. Her iki basımda Cemiyet-i

Tıbbiye-i Osmaniye basımıdır. Süheyl Ünver' in Hüseyin Hulki Bey'in Şakir Bey'le birlikte fizyoloji kısmını yazmış olduğunu söylediği ve basılacağı kararlaştırılan nüshası 1900 basımlı olan bu nüshasıdır. Bu nüsha Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi arşivlerinde mevcuttur. Üç sayfalık önsöz ve duadan sonra latin alfabesindeki sırayla sözlük başlamaktadır. 1258 sayfalık bir eserdir. Latince yazan kelimelerin Osmanlıca anlamı açıklanmıştır (34).

4.2.6. Makalât-ı Tıbbiyeden İşret

Hüseyin Hulki Bey'in 102 sayfalık bir eseridir. Matbu bu eser Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi arşivlerinde mevcuttur. Osmanlıca bu eser üzerinde yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Karabet ve Kasbar matbasından çıkan bu eser için matba üç sayfalık önsöz yazmıştır. Eser 12 alt başlıktan oluşmaktadır. Eser "İşret" başlığı ile başlamaktadır. Besmele'nin ardından yazı başlamaktadır. Müskiratın tesirleri ve zararları hakkında yazı sürmektedir. Sıhhatli vücuda olan zararlarından bahsedilmektedir. Bu durumun nesli bile etkilediğine değinilmiştir. "Müskirat" (İçilmesi ve kullanılması Allah tarafından men'edilmiş sarhoşluk veren şeyler) ikinci başlıktır. "Alkolün Vücudumuza Olan Tesiri" üçüncü başlıktır. "Alkolün Bedenimize Uğrattığı Tağyirat" dördüncü başlıktır. "Alkolün Cümle-i Asabiyyeye Olan Tesirleri" beşinci başlıktır. "Kuvve-i Hissiyedeki İhtilalat" altıncı başlıktır. "Hareketi Bedendeki Tağyirat" yedinci başlıktır. "Kuvve-i Akliyedeki Müşahid Olan İnhiraf" sekizinci başlıktır. "Hezeyân-ı Mürteiş" dokuzuncu başlıktır. "Cinnet Sevad-ı İşret" onuncu başlıktır. "Ayyaşlık Hakkındaki Tedabir" onbirinci başlıktır. " Alkolizm veyâhûd da Alkolizmin Tedavisi" eserde yer alan son başlıktır (35).

4.2.7. Makalât-ı Tıbbiyeden Karın Ağrıları

1304 yılında basılan bu eser yine Karabet ve Kasbar matbaasından çıkmıştır. Matbu bu eser Milli Kütüphane arşivlerinde mevcuttur. 51 sayfalık bir eserdir. İlk üç sayfa "İfade-i mahsusa" başlığı altında matbaa tarafından önsöz yazılmıştır. Makalât-ı Tıbbiyeden İşret adlı eserden hemen sonra basıldığı dile getirilmiştir. "Karın Ağrıları", " Karın Ağrılarının A'razı", " Karın Ağrıları Ne gibi Emraza Delalet İder?",

“Evca’-i Batıniyenin Evsafı Esbab-ı Aleme Ne Dereceye Kadar Delalet Eyleyebilir?”, “Evca’-ı Asliye-i Batıniyenin Esbabı” ve “Evca’-i Batıniyenin Tedavisi” eserdeki konu başlıklarıdır (36).

4.2.8. Müslümanların Tabâbete Ettikleri Hizmet Yâhûd Sevâk-ı

Maârifimizden Bir Nebze

86 sayfalık bir eserdir. Matbu bu eser Milli Kütüphane arşivlerinde mevcuttur. Eserin müellifi Doktor Nuricandır. Nurican Efendinin Fransızca kaleme aldığı bu eseri Hüseyin Hulki Türkçeye tercüme etmiştir. Nurican Efendi Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne deontoloji hocasıdır. Mütercimi ise Hüseyin Hulkidir. İstanbul Hicri 1300 basımlı bu eser Mihran matbaasından çıkmıştır. Esere Hüseyin Hulki Bey 7 sayfalık bir önsöz (Mütercim ifadesi) yazmıştır. Hüseyin Hulki Bey yedinci asrdan itibaren gelişmelerin başladığını belirtmiştir. Nurican Efendi Latince isimlerini yazdığı müslüman bilim insanlarının, Hüseyin Hulki Bey ise Osmanlıcalarını yazmıştır. Alttaki paragraflarda ise yaptıkları hizmetler anlatılmıştır. Eserde üç fasıl vardır. Birincisi el Kindi ile başlayan “Faslı Evvel” ikincisi Razi ile başlayan, Avicenna’nın da yer aldığı “Faslı Sani” kısmıdır. Üçüncü kısma ise “Faslı Salise” kısmı denilmiştir. Burada ise “Devr-i İnhitat” başlığı altında düşünüş çağından bahsedilmiştir (37).

4.2.9. Siyam

Eserin kapak kısmında, Mektebi Tıbbiye-i Şâhâne-i Âliye cildiye ve efrancıye muallimi Doktor Hüseyin Hulki yazmaktadır. Mahmud Bey matbaası hicri 1310 İstanbul basımlı eser 26 sayfadır. Matbu bu eser Milli Kütüphane arşivlerinde mevcuttur. İfade-i mahsûsa kısmı iki sayfadır. “Fenn-i nokta-i nazarında siyam hali” ilk başlıktır. “Orucun suret-i tesiri” ikinci başlıktır. “Tıbben oruç tutmaya cevaz virilmeyen ahval” üçüncü başlıktır. ” Savm halinde icrası lazım gelen tekayyüdat-ı sıhhiye” dördüncü ve sonuncu başlıktır (38).

4.2.10 Tabâbet-i Hakikiye ve Mesâlik-i Bâtıla-i Tıbbiye

Hüseyin Hulki Bey'in bu teze de söz konusu olan eseridir. Matbu bu eser Milli Kütüphane künyesinde ve Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi arşivlerinde mevcuttur. Tarafımca çevirisi yapılan bu eser hakkında geniş bilgi bulgular kısmında, çevirisi ise Ek-1'de verilmiştir.

4.3. Paris Tıp Kongresinde İrâd Olunan Nutuk

Hüseyin Hulki Bey 1889 yılında Paris'teki bir tıp kongresine hükümet tarafından vazifeli olarak gönderilmiştir. Bu kongreye katılması için kendisine belge düzenlenmiştir. Bu belge Ek-6'da sunulmuştur (39). Burada kongrede tebliğlerde bulunmuştur (39). Bu belgede;

*“Etibbâdan Hüseyin Hulki Bey'in bu sene Paris'te in'ikâdı mukarrer olan fennî kongrede bulunmak ve bu vesîle ile ikmâl-i ameliyat eylemek üzere i'zâmı muktezâyı irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhiden bulunduğu beyân-ı âliyyesiyle icrâ-yı icâbı şeref-tevârüd eden tezkere-i sâmiye-i hazret-i sadâret-penâhide emr û izbâr buyurulmuş olmağla ber-mantuk-ı hümâyûn iktizâsının ifâsına himmet buyurulması bâbında”.*yazmaktadır (39).

Bu kongrede yapmış olduğu tebliğ “Paris tıp Kongresinde İrâd Olunan Nutuk” başlığı altında yayımlanmıştır (40).

Paris'te düzenlenen bu kongre 5-10 Ağustos 1889 tarihinde gerçekleştirilmiş olup kongre başkanlığını Prof. Dr. Alfred Hardy yapmıştır. Fransızca orijinal adı “Congrès International de Dermatologie et de Syphiligraphie” dir. “I. Yüksek Katımlı Uluslararası Dermatoloji ve Sifiliz Kongresi”nin kongre bildiri kitabında katılımcı listesi bölümünde kayıtlı 210 kişi bulunmaktadır. Ayrıca on kişi de delegedir. Bunlardan Hüseyin Hulki Bey dâhil 12 kişi İstanbul'dan kongreye katılmışlardır. İstanbul'dan katılanlar arasında; Ali Rıza Bey, Celal Muhtar, Zambako Paşa, Von Durring gibi önemli bilim insanları bulunmaktadır. Hüseyin Hulki Bey bu kongrede bildiri kitabında da yer alan şekliyle “*Syphilis observée a Constantinople; effets des différentes préparations hydrargyriques administrée par la méthode hypodermique (intra-musculaire)*” orijinal adıyla bir bildiri sunmuştur. Bu makaleye söz konusu olan Hüseyin Hulki Bey'in yapmış olduğu bildiri ise kongre tam metin kitabında yer

almamıştır. Bununla ilgili herhangi bir bilgi olmamasına karşın, bildiri kitabının önsözünde yer alan “*Le Comité d'organisation décidera de leur insertion totale ou partielle dans le compte rendu officiel.*” Türkçe anlamı “*Kongre organizasyonu raporların bir kısmının ya da tamamının yayımlanmasına sonradan karar verecektir.*” ifadesi dikkat çekicidir (43).

Paris Kongresiyle ilgili bir başka bilgi ise, Daniel Wallach ve Tillés'nin Journal of the American Academy of Dermatology'de yayımlanan “First International Congress of Dermatology and Syphilology, Paris, Aug. 5-10, 1889” isimli makalesinde kongrede çekilen fotoğrafta Hulki Bey gözükmemektedir. Kongre katılımcı listesinde ve bildirilerinde ise Hüseyin Hulki Bey yer almaktadır (44).

Bu serinin ikinci kongresi ise 5-10 Eylül 1892 yılında Viyana'da düzenlenmiş olup kongre başkanlığını Prof. Dr. Moritz Kaposi yapmıştır. Bu iki kongreye de Hüseyin Hulki Bey katılmıştır. 300 kişiden az olmadığı söylenen bu kongrede de Hüseyin Hulki Bey “*Valeur thérapeutique des injections sous-cutanées de mercure*” “*Deri altı civa enjeksiyonlarının terapötik değeri*” isimli bir tebliğ sunmuştur. Ayrıca Viyana Kongresinde toplu fotoğraf çekiminde 130 kişiden oluşan karede Hüseyin Hulki Bey de yer almaktadır (45). Bu belge Ek-8'de sunulmuştur. Viyana Kongresiyle ilgili Hâtîrâtı geniş olarak Bulgular 4.4'te verilecektir. Paris'teki Hüseyin Hulki Bey'in yapmış olduğu konuşma ise 4.3.1'de yer almaktadır (41).

Hüseyin Hulki Bey'in ismi yaşadığı devirde meslektaşları ve onların eserleri arasında da geçmektedir. 1891 yılında ABD'de basılan “The Year Book of Treatment for 1891” isimli kitapta sifiliz tedavisi ile ilgili kısımda Dr. Hulki Bey'e atıfta bulunmaktadır. Söz konusu kısımda Hulki Bey'in 1889'daki kongrede yaptığı sunumdan bahsedilmektedir (46).

Hüseyin Hulki Bey, Paris'teki konuşmasında Osmanlı Devletinde o dönemdeki muhtaçlara verilen yardım ve hastane hizmetlerinden bahsetmiştir.

” *Memâlik-i Şahâne'de i'âne-i muhtâcîn hakkındaki bezl buyurulan Eltâf-ı Âlem-Şumûl Hazret-i Tâcidârî ve bu bâbdaki Ahkâm-ı Celîle-i İslâmiyeyi hâvî olarak kongrede kırâ'at olunan nutuk-ı çâkerâne. Memâlik-i Osmâniye'de i'âne-i muhtâcînin ahvâl-i hâziresini lâyıkiyla arz û beyân itmek için evvelâ taşralarda ve sâniyen Der-*

Sa'âdet'teki i'âne-i muhtâcîni mutâla'a itmek iktizâ ider. Fukarâ-yı ma'lûlîn ve haste-gân ise devâ'ir-i belediye idâresinde bulunan hastahânelerde meccânen tedâvî idiliyor. İhtiyâcât-ı zarûriyelerini tedârik ve istihsâlden aciz bulduklarını isbât iden bî-vâyegân meccânen tekye ta'bîr olunan emâkin-i mukaddeseye kabul olunub i'âşe ve iskân idiliyor” (40).

Yine bu kongrede Hüseyin Hulki Bey İstanbul'da hizmet veren hastanelerden ve yabancılara yönelik sağlık hizmetlerinden de bahsetmiştir.

“Der-Sa'âdet'te i'âne-i muhtâcîn teb'a-i şâhâne ve teb'a-i ecnebiye için ayrı bir sûretde icrâ olunmakta bulunub ecânib hakkındaki i'âne-i muhtâcînin suver icrâsını muhtevî bir makâle-i mahsusa ilerüde muhterem kongreye arz olunmak musammemdir. Teba'a-i Osmaniye hakkında cârî olan ahvâl-i i'âne-i muhtâcîn şimdilik ber-vech-i âtî arz olunur muhtâcîn-i ma'lûlîn için evvelâ belediye hastahâneleri vardır ki Haseki Hastanesi ve Altuncu Daire Hastahânesi başlucalarındandır. Sâniyen gerek efrâd-i âhâlinin ve gerek cema'ât-ı muhtelif-i Osmaniye'nin ve gerek cemâ'ât-i muhtelif-i Osmaniye'nin eser-i hayrî olan hastahânelerdeki başlucaları Merhûm Valide Sultan Aliyyeti'sh-şân Hazretleri'nin te'sîsât-ı hayriyesinden olan Yenibahçe Hastahânesi ve merhûm Zeyneb Hanım tarafından inşâ olunan Üsküdar Hastahânesi ve Ortodoks Cemâ'atinin Yedikule Hastahânesi ve Ermeni Cemâ'atinin Kumkapı'daki Hastahânesidir.” (40).

Yardımlara muhtaç kimseler için kurulan cemiyetlerden de bahsetmiştir. *“Fukarâ-yı eytâm û etfâl için Dârü'sh-şafaka nâmında bir büyük mekteb vardır ki burası bir Darü'l-eytâm olmakdan ziyâde bir mekteb-i âlî olub merhûm Yusuf Paşa'nın asâr-ı hayriye-i teşvikiyesindedir. Bundan başka fukarâ-yı etfâl için mekteb-i sanâyi' nâmında diğer bir büyük mekteb daha bulunub burada dahi Ma'ârif-i İbtidâ'iyeden mâ'adâ harf û sanâyi'-i muhtelifi tedris û ta'lîm olunur. Meccânen fukârâ i'âşe ve iskân iden emâkin-i mukaddeseden tekyelerin idâresi dahi nezâret-i mezkûreye a'iddir. Fukarâ û muhtâcîn nisvân için Hükümdâr-ı Hâzır-ı Me'âlî Asârımız Şevketlü Efendimizin te'sîsât-ı hayrîyelerinden başluca biri olan (Dulhâne) nâmındaki Erâmilhâne mevcûd olub beşyüzden mütecâviz Erâmil û fukarâ-yı nisvân meccânen burada i'âşe ve iskân idilmekdedir.” (40).*

Kadınlara yönelik Muhacir Hastanesi ve Haseki Hastanesinin kurulduğunu belirtmiştir. Ayrıca cüzzamlı hastalar için Üsküdar'da bir mektebhâne kurulduğunu belirtilmiştir (40).

Hüseyin Hulki Bey Paris'teki konuşmasının ilerleyen kısımlarında ecnebi hastanelerinin bakım hizmetlerinden ve idaresinin Osmanlı Devletine verilmesinin gerekliliğinden bahsetmiştir. Yabancı hastanelerinden Osmanlı halkının istifade edemediğinden, fakat tam aksine, yabancı devletlerin vatandaşlarının Osmanlı Devletindeki Türk hastanelerinden faydalanabildiklerini belirtmiştir.

“Efrenciye musâbiyyetine mahsûsî koğuşta ve ale'l-usûl tedâvî olunmak arzu iden bir fakir frengili illet-i mezkûre tedavisine mahsûs bir mahal mahsûs bulunan İtalya Hastahânesi'nden istifâde edemez. Çünkü mahall-i mezkûrdan istifâde itmek hakkına mâlik için usulen İtalya tâbi 'yetinde bulunmalı hâlbuki ecânibden diğeri biri ve belki de ötekinin birâderi neslen İtalyan olduğı halde sâde bir İtalya tâbi 'yet tezkeresini hâvî olduğundan dolayı mârû'z-zikr hastahânedeki bâliğâ meblağ istifâde idebilir.” (40).

Bu hastanelerin kurulum aşamasından beri Payitaht tarafından da desteklendiğı belirtilmiştir (40).

Hüseyin Hulki Bey'in “Paris'te İrâd Olunan Nutuk” adlı eseri, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi arşivinden gerekli yazışmalar yapılarak temin edilmiştir. Bu tez kapsamında ilk defa Osmanlıcadan günümüz Türkçesine kazandırılmıştır. Hüseyin Hulki Bey'in Paris'te yapmış olduğu kongre konuşmasının tam metni şu şekildedir;

4.3.1. Paris'te İrâd Olunan Nutuk'un Tam Metni

Sayfa no: 1

“Memâlik-i Şahâne'de i'âne-i muhtâcîn hakkındaki bezl buyurulan Eltâf-ı Âlem-Şumûl Hazret-i Tâcidârî ve bu bâbdaki Ahkâm-ı Celîle-i İslâmiyeyi hâvî olarak kongrede kırâ'at olunan nutuk-ı çâkerâne

Efendiler

Memâlik-i Osmâniye’de i’âne-i muhtâcîn için bir dâ’ire-i mahsusa olmadığından bu bâbda ber-âverde-i lisân hikâye edecek sözü pek azdır.

Fransa’daki i’âne-i muhtâcîn idâre-i mahsûsasına mevdû’ olan umûr-ı Memâlik-i Devlet-i Aliyye’de devâ’ir-i belediye Evkâf ve Ma’ârif Nezâreti gibi yek-diğerine cüz’-i küllî münâsebeti bulunan şu ‘abât-ı idâreye ihâle kılınmıştır.

Tafsîlâta girişelim:

Memâlik-i Osmâniye’de i’âne-i muhtâcînin ahvâl-i hâziresini lâyıkıyla arz û beyân itmek için evvelâ taşralarda ve sâniyen Der-Sa’âdet’teki i’âne-i muhtâcînî mutâla’a itmek iktizâ ider.

“Vilâyet-i Celîle’deki İ’âne-i Muhtâcîn”

Etfâl û eytâm fukarâ û muhtâcîn devâ’ir-i belediye idâresinde bulunan islâhhânelere meccânen kabul olunub ma’lûmât-ı ibtidâiye ve kunduracılık ve terzilik ve marangozculuk ve sâ’ire gibi sanâyi’-i mütenevvi’a tahsil iderler.

Sayfa no: 2

Etfâl-ı muhtâcîne mahsûs olan mârû’z-zikr te’sîsat-ı hayriyeden başka hükûmet idâresinde bulunan kâffe-i mekâtib-i askeriyye ve sâire eytâm û etfâl-ı fukarâ-yı diğerlerine takdîmen kayd û kabul etmek nizâmât-ı husûsiyelerin ahkâmındandır. Fukarâ-yı ma’lûlîn ve haste-gân ise devâ’ir-i belediye idâresinde bulunan hastahânelerde meccânen tedâvî idiliyor.

İhtiyâcât-ı zarûriyelerini tedârik ve istihsâlden aciz bulduklarını isbât iden bî-vâyegân meccânen tekye ta’bîr olunan emâkin-i mukaddeseye kabul olunub i’âşe ve iskân idiliyor.

Tekyelerin emr-i idâresi Evkâf Nezâret-i Celîlesi’ne merbûtdur. Elviye ve kazalarda i’âne-i muhtâcîne mahsûs oda ve çiftlikân-ı hümâyûn vardır.

Odalar seyyâhlara mahsûs olub dâhil mahallinde seyr û sefer iden kâffe-i zevât orada ihtiyâcât-ı seferiyelerine lâzım olan her şeyi bulurlar. Odalar muhtevîlîn-i kurrâ

tarafından idâre olunmakta olduğundan i'âne-i muhtâcîn için efrâd tarafından inşâ olunan te'sîsât-ı husûsiye dimekdir.

Çiftlikân-ı Hümâyûn bu yoldaki te'sîsât içinde hakikaten taşralarda mu'âvin-i umûmîye için tasavvur idilecek en iyi te'sîsâtandır.

Memâlik-i Şâhâne'de Cennet-mekân-ı Hümâyûn'un bu yolda islâhı şehriyâr-ı hâzır-ı tâcidâr me'âli mezâhir-i şevketlü efendimizin himem û ikdâmât-ı aliyeye-i şâhâneleri eseridir.

Cennet-mekân-ı Hümâyûn'da fukâra û muhtâcîne medâr-ı i'âşe olacak iş bulmak ve bunların adedleri

Sayfa no: 3

Teksîr itdiği takdirdedir hâl-i çiftlik kurbunda bir câmi'i ve mekteb ve bir de karye binâ ve inşâ olunarak onları tavtîn itmek irâde-i eltâf mu'tâden Hazret-i Cihân-bânî iktizâsından olub inşâat ve te'sîsât-ı mezkûre ve masârîfi dahi hazîne-i hassa-i şâhâne tarafından lütfen tasvîr olunmaktadır.

Hâsıl-ı kelâm çiftlikân-ı mezkûre kurrâ ve sahâride fukarâ-yı ahâli için hakîki te'sîsât-ı hayriyye-i tahaddîniye olub Avrupa'da amele ve sâ'ir esnâf-ı ahâli beyinde hüküm-fermâ olan fakr û zarûra ve sefâlete karşı bir sedd-i sedîd-i hîlûlendir.

“Pâyitâht-i Saltanat-ı Seniyye'deki İ'âne-i Muhtâcîn”

Der-Sa'âdet'te i'âne-i muhtâcîn teb'a-i şâhâne ve teb'a-i ecnebiye için ayrı bir sûretde icrâ olunmakta bulunub ecânib hakkındaki i'âne-i muhtâcîn'in suver icrâsını muhtevî bir makâle-i mahsusa ilerüde muhterem kongreye arz olunmak musammemdir.

Teba'a-i Osmaniye hakkında cârî olan ahvâl-i i'âne-i muhtâcîn şimdilik bervech-i âtî arz olunur muhtâcîn-i ma'lûlîn için evvelâ belediye hastahâneleri vardır ki Haseki Hastanesi ve Altıncı Daire Hastahânesi başlucalarındandır.

Sâniyen gerek efrâd-i âhâlinin ve gerek cema'ât-ı muhtelif-i Osmaniye'nin ve gerek cemâ'ât-i muhtelif-i Osmaniye'nin eser-i hayrî olan hastahânelerdeki

başlucaları Merhûm Valide Sultan Aliyyeti'ş-şân Hazretleri'nin te'sîsât-ı hayriyesinden olan Yenibahçe Hastahânesi ve merhûm Zeyneb Hanım tarafından inşa olunan Üsküdar

Sayfa no: 4

Hastahânesi ve Ortodoks Cemâ'atinin Yedikule Hastahânesi ve Ermeni Cemâ'atinin Kumkapı'daki Hastahânesidir.

Mârü'z-zikr hastahânelerin kâffesi vâridât-ı husûsiyelerinden mâ'adâ arasına avâtıf-ı celîle-i şehinşâhî olarak ihsân-ı şâhâneye nâ'il olunmakta ve hükûmet-i seniyye-i cânib-i aliyyesinden dahi muntazaman nân-ı azîz ve lahm ta'yînâtı olmaktadır.

Fukarâ-yı eytâm û etfâl için Dârü'ş-şafaka nâmında bir büyük mekteb vardır ki burası bir Darü'l-eytâm olmakdan ziyâde bir mekteb-i âlî olub merhûm Yusuf Paşa'nın asâr-ı hayriye-i teşvîkiyesindedir. Bundan başka fukarâ-yı etfâl için mekteb-i sanâyi' nâmında diğerk bir büyük mekteb daha bulunub burada dahi Ma'ârif-i İbtidâ'iyeden mâ'adâ harf û sanâyi'-i muhtelifede tedris û ta'lîm olunur.

Mekteb-i mezkûrun idâresi Nâfi'a Nezâret-i Celîlesi'ne a'iddir.

Cevâmi'-i Şerîfe müte'allikâtından olub medrese ta'bîr olunan bir takım husûsî mektebler daha vardır ki anlarda dahi beş bini mütecâviz talebe-i ulûm i'âşe ve iskân idilerek tahsil ile meşguldür. Medreselerin emr-i idâresi Evkâf Nezâreti'ne a'iddir.

Meccânen fukâra i'âşe ve iskân iden emâkin-i mukaddeseden tekyelerin idâresi dahi nezâret-i mezkûreye a'iddir.

Fukarâ û muhtâcîn nisvân için Hükümdâr-ı Hâzır-ı Me'âlî Asârımız Şevketlü Efendimizin te'sîsât-ı hayrîyelerinden başluca biri olan (Dulhâne) nâmındaki Erâmilhâne mevcûd olub beşyüzden mütecâviz

Sayfa no: 5

Erâmîl û fukarâ-yı nisvân meccânen burada i'âşe ve iskân idilmekdedir.

Bundan başka tâ'ife-i nisâ için Muhâcir Hastahânesi ve Haseki Hastahânesi gibi müte'addid emâkin-i Hayriye mevcûddur.

Mübtelâ-yı illet cüzzâm olan biçâre-gân için dahi Üsküdar'da mahsûsî bir mektebhâne vardır.

Âhiren şeref-sâdır olan bir irâde-i seniyye ile Ma'ârif Nezâret-i Celîlesi'ne sağırlar ve dilsizlerin emr û terbiye ve ta'lîme mahsûs olmak üzere bir dârü't-terbiyenin te'sîs ve küşâdı emr û fermân buyurulmuştur.

Efendiler

Memleketimin şân û şerefine olarak kemâl-i iftihâr ile i'lân eylerim ki Memâlik-i Osmâniye'de etfâl-i melkûta ve gayr-i meşru'nun nedreti anları büyütmek için el-hâletü hâzihi bir mahal-i mahsûsî bulunmasına ihtiyâc göstermemiştir.

Ber-vech-i ma'rûz i'âne-i muhtâcîn için ta'dâd olunub her biri dâ'ire-i celîleye merbût olan ve lakin ihtiyâcât-ı memlekete ma'-ziyâde kifâyet eyleyen te'sîsât-ı hayriyeden mâ'adâ zü'afâ ve fukarâya bir i'âne-i celîle olmak üzere her sene zât-ı ferîşte-i sıfât Hazret-i Şehriyârî taraflarından Hazine-i Hassa-i Şâhâne'den tesvîye olunmak üzere mevsim-i şitâda muhtâcîn ve zü'afâyâ nân-ı azîz ve kömür ve akçe tevzi' û ihsân buyurulmaktadır.

Bundan başka kâffe-i eyyâm-ı mübâreke de zât-ı merâhimü's-sân hazret-i tâcîdârî taraf-ı bâhirü's-şereflerinden

Sayfa no: 6

Atiyye-i mahsûsa-i şâhâne ile biçâre-gân fukarânın tehvîn-i zarûrun ve ihtiyâçlarına bezl-i inâyet ve âtifet buyurulmak dâib-i kadîm-i saltanat-ı seniyyedir.

İşte Memâlik-i Osmâniye'de i'âne-i muhtâcîn-i husûsî sûret-i meşrûhe üzeredir. Bu hâl cihet-i idârece tamamen rehin mertebe-i kemâl ve müstâğni-i terâkkî ve istikmâl-i diniyyemiz ise de kavm-i Osmâni'nin ma'âriz û mukarrizleri tarafından bile nâ-kâbil inkâr add olunan hasâ'il-i mehdusa-i acîze-i nevâziyesi ve ale'l-husûs ebnâ-yı cinsinin mazhar-ı mu'âvin olunmasına gayret etmeyi muktezâ-yı dîn ve i'âne-

i muhtâcîni ferîka-i zimmet umum-ı müslimîn ittihâz buyuran şer'-i mübîn islâmın ahkâm-ı celîlesi semerân ve berekâtıyla i'âne-i hususiye-i şahsiye ol-derece münteşir ve mütevasî' olmuşdur ki bâlâda arz olunan mü'essesât muhtelif-i müte'addidde memleketimizde i'âne-i muhtâcîn husûsunca bâliğa meblağ keyfiyet itmekdedir. (İntihâi)

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Mu'avinlerinden

Kulları

Hulki

Sayfa no: 7

Der-Sa'âdet'teki Ecnebi Hastahâneler Hakkındaki İnâyât Mahsûsa-i Hazret-i Tâcîdârîyi Hâkî ve Evsâf-ı Celîle-i Merâhim-güsterâneye Hâvî Olarak Mezkûr Hastahânelerin İdâre-i Osmâniye'ye Virilmesindeki Fevâ'ide Dâ'ir Paris Kongresi'nde İrâd Olunan Nutuk-ı Çâkerâne

Efendiler

Akvâm-ı Muhtelifece cârî olan ahvâl i'âne-i muhtâcîn mes'elesine nâtık-ı kesîreden cihet ta'alluku olan bir husus hakkında insâniyet ve medeniyet encümeni nâmına virmekden çekinmediğim şu hey'et-i muhteremenin nazar-ı dikkatini celb itmek üzere ahenk-i şefakat-kâriyesine avâze-i nahifimi mezc itmekliğime müsâ'ade buyurulmasını temenni iderim.

Tabâbetten ziyâde ilm-i ahvâl-i içtimâ'îye ve ilm-i servete münâsebeti olan i'âne-i muhtâcîn mes'elesi asr-ı hâzırda ol-derece terakkî eyledikçe mesa'il-i muhtelifesinden birini huzurlarında bulunmağla mübâhî olduğum ashâb-ı ilm û fenn önünde vaz'-ı pîštahta-i mübâhesât itmek için insan ulûm-ı mezkûrede hâ'iz derece-i kusvâ-yı kemâl olmak iktizâ ider.

Lakin ben-deniz Der-Sa'âdet'te Milel-i Ecnebiyye haste-gân û ma'lûlîn ve fukarâ û muhtâcîni hakkında mer'î olan ahvâl-i i'ânenin bulunduğu derece-i

i 'âdiyesini nazar-ı dikkate alarak sâde tabîb sıfatıyla hâl-i hâzırını tedkik ve mütâla 'a eyleyüb bu bâbda teklîfât-ı azîmeye hacet olmaksızın

Sayfa no: 8

İcrâsı mümkün olan ta 'dilât hakkındaki efkâr-ı mahsûsamı arz eyleyeceğim.

Der-Sa 'âdet 'de beyne 'l-ecânib cârî olan ahvâl i 'âne-i muhtâcîn gerek cihet-i idâre ve gerek suver-i icrâiyyece şâyeste-i esef bir hâl-i teşettüt-i iştîmâlde olub cihet-i idâredeki mârû 'z-zikr fîkdân-ı intizâm ve irtibât-ı mesâ 'ib-i muhtâcîne çâre-sâz olmaklığa bir mâni '-i kaviyy bulunmakta ve bu cihetle i 'âne-i muhtâcîn husûsunca te 'essüf olunacak birtakım yolsuzluklara sebep olmaktadır.

Meselâ mesâ 'id-i yedekâtdan bi 'l-farz biri mikdâr mu 'ayyen bir meblâğ ile çâre-yâb der û âlâm olduğu halde aynı illetle musâb ve aynı i 'âneye muhtaç bulunan ve ekseriya aynı kavm ve mezhebden olan diğeri birincinin nâ 'il olduğu i 'ânâta hastalığından akdem falan ya falan devlet tâbi 'yetini kabul eylememiş bulunmaktan nâşî mazhar olamamakta bulunmuştur.

Memleketimizde beyne 'l-ecânib cârî olan mârû 'z-zikr ahvâl-i i 'âne-i muhtâcîn hissiyât-ı şefkat-kâriye ile efkâr-ı siyâsiye ile tefrîk idememekden mütevellid bulunan bir fikir bâtil neticesidir ki terkiyât-ı ahlâkiyece vâsıl derece-i kemâl olamamak maddesinin bir misâl esef-i iştîmâlidir.

Radiyallahü i 'âne-i şefkât-kârânede bulunulacağı zaman ne şahsî kin ve adâvet ve ne de efkâr-ı siyâsiyece olan gayz û ihtilâf mâna 'en i 'âne ve eltâf olmamalıdır.

Meydân-ı harb ve kavga çıkacak cenk û cidâl hâlinde bulunan akvâm-ı müttehidine beynindeki ahvâl-i manzûr îsâr-ı ibret iştîmâlimiz olmuyor mu? Akvâm-ı mezkûre kaviyy mukâveme-i

Sayfa no: 9

Hasmı bir sür 'at-i kâmile ile âtil bırakmak için kâffe-i mesâ 'iyelerini sarf ettikleri esnâda yani yek-diğeri öldürüp boğazladıkları ve biri diğeri mahv û nâ-bûd

itmeğe çalışdıkları bir hengâmede düşman ordular ettibâsı tarafından bi-çâre yaralulara mu'âvenet-i lâzime bi'l-istisnâ o hengâme-i kıtâl arasında bile bezl-i îsâr olunmaktadır.

İşte böylece sadâ-yı rahm û şefkat her yerde tarrâka-i cereb û cidâlden ziyâde gûş-zedânem olmakda bulunduğu hâlde Der-Sa'âdet'de esâs ma'kûliyetden ârî ve hüsn-i tasavvur meziyetden biri bir takım efkâr-ı bâtıla ve âmâl-i siyâsiyeden nâşî sûret-i müteferrikada idâre olunmakda bulunan hastahânelerin teşettütü arasında mahv olub gitmektedir. İzâh-ı merâm idelim:

Payitaht-ı Saltanat-ı Seniyye'de bulunan Milel-i Ecnebiye'nin hepsinin birer dâne hastahânesi mevcûddur.

Mezkûr hastahânelerin gerek ahvâl-i idâreleri ve gerek nizâmât-ı dâhiliyeleri yek-diğeriine mübâyin bir hâldedir.

Bir takımının vâridâtı derece-i kifâyede olmadığı gibi bir takımı da fukarâ-yı hastegâmı bazı şurût ile kabul eylemekde olduğundan ihtiyâcât-ı hakikiye-i mahalliyeye hiç birisi kifâyet idecek bir hâlde değildir. Meselâ yevmî altı frank kadar bir meblâğ tedârik idebilen ve il-el-i

Sayfa no: 10

Efrençiyeye musâbiyyetine mahsûsî koğuştâ ve ale'l-usûl tedâvî olunmak arzu iden bir fakir frengili illet-i mezkûre tedavisine mahsûs bir mahal mahsûs bulunan İtalya Hastahânesi'nden istifâde edemez. Çünkü mahall-i mezkûrdan istifâde etmek hakkına mâlik için usulen İtalya tâbi'yetinde bulunmalı hâlbuki ecânibden diğer biri ve belki de ötekinin birâderi neslen İtalyan olduğu halde sâde bir İtalya tâbi'yet tezkeresini hâvî olduğundan dolayı mârû'z-zikr hastahânedeki bâliğâ meblağ istifâde idebilür.

İlel-i sâriyeden birine mübtelâ olmuş bir Rusyalı kendisine Rusya Hastahânesi'nde milâd-ı mu'âvenet bulamayub bi'l-akis muhtaç olduğu i'âne-i müdâvetkâriyi başka yerde aramak mecburiyetinde bulunur. Ser-dâde-i bâlîn-i bi-çâre

olan bir İngiliz mâdâmesinin tedâvî olunacağı mahal İngiliz Hastahânesi değildir çünkü mezkûr hastahâne sâde zükûr ve ale'l-husûs İngiliz gemicilerine mahsûsdur.

Nakd-i kıymetdâr evkâtınızı isrâf itmekden çekinmesem bu yoldaki misâlleri daha ziyâde tezyîd ü teksîr edebilirim.

Sitem-didegân-ı baht ve tâla 'a arz-ı dest mu'âvenet emr iden hesâb merhamet ve şefkate külliyyen bî-gâne bir takım efkâr-ı battal-ı i'tikâdâne sâyesinde i'âne-i muhtâcîn husûsunca rehin-i devam olan şu perîşânî hâl ve teşettüt mekân ü mahâlî sâde ta'rîf İstanbul

Sayfa no: 11

Hastahânelerinin su'-i idâresini müş'ir ve müsbettir.

Efkâr-ı bâtıla ve hisyân-ı siyâsiyeye dokunmaksızın sâlifü'l-arz ahvâl teşettüt-i iştimâle çâre-sâz olmak için zann-ı kâsırânemce sâde bir vâsıta vardır ki o dahi Karantina İdaresi gibi Der-Sa'âdet'de ki ecnebi hastahânelerini hey'et-i asliyeleriyle bir idâre-i muhtelite altında cem' itmekden ibâretidir.

Yani cihet-i idârece nev'i bir hey'et-i vekile teşkil itmek ve tefrîk-i kavmiyet ve diyânet idilmeksizin bî-çâre-gân ma'lûlîne seyyanen arz-ı dest mu'âvenet ve tehiyye ve taharri esbâb-ı i'ânet itmek maksadı üzerine bir nev'î içtimâ-i insâniyet-i perverânedan i'bâret olacak bir sûretde tevsîd-i idâre edivermelidir.

Lakin i'âne-i muhtâcîn husûsunda görülen ihtiyâcât bu bâbda izhâr itmekde bulunduğumuz arzuyu bir müddetden beri kısmen muvakkî' tatbik ve icraya vaz' eylemiştir.

Bundan dolayı Fransız Hastahanesi müştemilâtından olub sinn-i şeyhûhetde bulunanlara mahsûs olan dâ'ire için ihtiyâcât-ı hâl ve muvakkî' bir i'âne-i müşterekeye lüzum göstermiş ve bu cihetle dâ'ire-i mezkûre bir müddetden beri bazı düvel-i mütehâbbed himâye-i mahsûsasında bulunmuştur.

Katolik mezhebinde bulunan hükûmet-i te'sîsât-ı hayriye-i insâniyet-perverânedan olan mârû'z-zikr dâ'irenin idâresine münâvebeten müşâreket etdikleri

gibi zât-ı akdes hizmet-i hilâfet-penâhinin âmâl-i hayr iştîmâl-i zü'afâ-perverîlerine ebnâ'en hükûmet-i seniyye dahi yevmîye dâ'ire-i mezkûreye kıyye lahm

Sayfa no: 12

Ta'yinâtı i'tâ itmekdedir.

İşte tervîh itmek arzusunda bulunduğum fikr-i kâsırânem bu yolda beyne'l-ecânib ahvâl i'âne-i muhtâcîn husûsunda bir i'tilâf-ı insâniyet-perverâne husûsudan ibâret olub yalnız maksadımız sâde Katolik mezhebinde bulunan düvel beyninde bir i'tilâf-ı hususiye muhsırr olmamak üzere bu bâbda kâffe-i düvel-i ecnebiyenin bi'l-ittifâk arzu-yu zâtiyeleriyle zâr-ı akdes hazret-i şehriyârînin himâye-i mahsusa-i hümâyûnlarında olmak üzere Karantina İdârehânesi gibi bir idâre-i muhtelite-i Osmâniye teşkil itmeleri münâsib olacağını arz ve isbât etmektedir.

Hakîkaten asrımızda tamamiyle bî-tarafen mezhebi izhâr itmek îcâb iden düvel-i müttehidinenin el-haletü hazîhi Der-Sa'âdet'de zü'afâ ve fukarâ-yı muhtâcîne i'âne bâbında tertîb ve tevhîd-i mesâ'î husûsuna mezheb maddesini esâs ittihâz itmeleri şâyân-ı acib û hayret olsa sezâdır.

Garâ'ib-i ahvâlde olmak üzere arz olunur ki Der-Sa'âdet'te emrâz-ı müstevlînin istilâsına mâni' olacak tedâbir ve vesâ'il-i teşebbüs edileceği vakt-i her vakt herkes bir ittihâd ve ittifâknâme üzere bulunur.

İdâre-i Osmâniye'de bulunan Karantinahânedeki meleke-i münteşir olmak üzere bulunan il-el-i müstevlînin men'-i sirâyeti için lâzım gelen tedâbir tahaffuziye hakkında müzâkere ve mübâhise idiliyor ve iktizâ idüb karar-gîr olan tedâbire cihet-i kavmiye ve i'tikâdiye nazar-ı i'tibâre alınmaksızın ve elbirliğiyle teşebbüs

Sayfa no: 13

Ve tevessül olunur. Lakin hüdâne-kerde bi'l-farz il-el-i sâriye-i müstevliden biri berüce ma'rûz el birliğiyle teşebbüs ve ittihâz olunan tedâbir-i tahaffuziyyeye galebe iderek Der-Sa'âdet'e istilâ olsa ahvâl bütün bütün değişir. Vesâ'il-i tahaffuz-kârâne

ittihâzında yek dil ve tek cihet olan zevât illet-i sâriyenin hükm-fermâ olduğu bir hengâmda sâde meselâ koleraya mübtelâ olmuş musâbîn göreceğine taharrü akide ve milliyet ve costicû-yı mezheb ve kavmiyet itmeğe başlar.

Şehriyâr-ı Hazır-ı Osmâniyân sadaka-i uyûn cem '-i İslâmiyân olan tâcidâr-ı mu 'âlifün şehinşâh-ı acemü 'l-ihsân efendimiz hazretlerinin hasail-i aliyye-i fukarâ ü zü 'afâ-perverî secâyâ-yı seniyye merâhim-güsterileri müselle-i cihâyân olub eltâf ü inâyât-ı seniyyeleri Memâlik-i Mahrûsetü 'l-mâlik-i Şâhâneleri hâricinde bulunan muhtâcînin bile dest-gîr ve mededres olmakda ve yedd-i mü 'eyyid avâtıf-ı efşânileri aksâr-ı cihânın her köşesindeki muhtâcînîn imdadına yetişmektedir.

Ez-ân-ı cümle İspanya seblâ bezirgânına ve geçen sene buradaki (Paris 'te) Dâ 'ü 'l-keleb ameliyathanesine olan ihsân-ı zî-şân-ı şehriyâr-ı Osmâniyân avâtıf-ı in 'âmat-ı seniyyenin birer misâl semâhat-nişânîdir.

Dest-i sahavet-peyvest-i hümâyûnları çâr-aktâr-ı cihandaki zü 'afâ ve bî-çâregânın avâze-i feryâd ve istimdâdı üzerine meded-resî ihtiyâçları olur.

Küll-i yevm zât-ı merâhim-simât Hazret-i tâcidârî ceyn-i hümâyûna avâtıf-ı meşhûn-ı seniyyelerinden tesvîye olunmak üzere zü 'afâ ve fukarâ-yı bî-vayegâne akçe ve ekmek ve kömür ve elbise vesa 'ir malzeme-i zaruriye

Sayfa no: 14

Tevzi ' ve ihsân buyurlar.

Harîk ü seyl-âb-zede-gân ve kaht ü galâ ve ilel-i müstevliye uğramış bî-çâre-gân tefrik-i milliyet ve mezheb idilmeksizin her gûnâ gûn avâtıf ve in 'âm-ı seniyyeye nâ 'il olagelmektedirler.

İşte ber-vech-i ma 'rûz pâdişâhımız veliyy-i ni 'metimiz âb-ı müşfik-i Osmâniyân olan efendimiz hazretlerinin sâde mârû 'z-zikr hasâ 'il-i cûd ve sühâ ü secâyâ-yı aliyye-i avâtıf ve itâsına vâkıf olmak İstanbul 'da ecnebi hastahânelerinin idâre-i Osmâniye 'ye dehâlet arzusunu beyân itdikleri takdirde taraf-ı acemü 'l-cûd ve 'ş-şeref hazret-i tâcidârîden mazhar olacakları teveccüh-i seniyye-i himâyet-güsterâne inzâr-ı feyz nisâr-ı avâtıf-perverâneyi tahmin ve takdire kifâyet ider.

Bâlâda arz olunduğu üzere şimdiki halde mahzâ âmâl-i hayr-ı iştîmâl hazret-i veliyy-i ni'mete tabi'en hükûmet-i seniyye yevmiye otuz kıyye lahm müsinnlere mahsûsî olan dâ'ire-i hayriyye i'tâ eylemektedir.

Bundan başka pek çok hastahâne kezâ her gün saltanat-ı seniyye-i canibinden lahm ve nân ta'biyenâfî almaktadır.

Fransız Hastahânesi inşâ olunacağı vakit hükûmet-i seniyye mahza bir i'âne-i insâniyet-perverâne olmak üzere elli bin franklık bir arsa terk ve teberru' eylemişti.

Kezâ dâ'ire-i askeriye dahi ol-vakt mezkûr hastahânenin emr-i inşâsı için iktizâ iden levâzım-ı ticariye ve inşâ'iyeyi bir hizmet-i müftehîre-i i'ânet olmak üzere meccanen tedârik eylemişti.

Sayfa no: 15

Der-Sa'âdet'deki te'sîsât-ı Hayriye-i sâ'ireden dahi bazıları muntazaman ve bazıları mevcutan gerek taraf-ı bahirü's-şeref hazret-i veliyyü'n-ni'metden ve gerek hükûmet-i seniyyeden eltâf ü ihsân-ı celîleye nâ'il olmaktadırlar.

Yine tekrar iddirmeğe Der-Sa'âdet'de ecnebi hastahânelerinin karantinahâne gibi bir idâre-i muhtelite altına alınması pek sehl-i umûr-ı i'tilâf-perverânedan ibâret olub bu yolda bir arzunun Der-Sa'âdet'deki ecârib tarafından izhârı takdirinde dahi hükûmet-i seniyye taraf-ı âlîsinden ve lâ-secâ cânib-i celîlü'l-münâkıb hazret-i hilâfet-penâhîden mazhar ve nâ'il olacakları eltâf ve avâtf-himâyet-güsterâne ve tanzîm idâre-i umuru için ve irâ'e buyurulacak ni'am ü himem seniyye-i şefkat-perverâne hakikaten hâric-i husûle-i arz ü tafsîldir.

Li-hezâ re'y-i fukarâneme kalur ise huzûrunda bulunduğum kongre hey'eti tarafından Der-Sa'âdet'deki ecnebî hastahânelerinin ber-vech-i bâlâ arz eylediğim vech üzere karantina idaresinde olduğu gibi bir idâre-i Osmâniyyeye girmeleri arzusu beyân edilmesi Der-Sa'âdet'de haste-gân ve bî-çâre-gân ecâribin terfiye-i ahvâl-i esef-i iştîmâllerine pek ziyâde hizmet idecek husûsâtdan olacağına binâ'en muhterem kongreden bu yolda bir arzuyu resmî beyân idilmesi insâniyet nâmına olarak taleb eylerim.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne 'de Fenn-i

Menâfi 'ü'l-â'zâ Mu'âvini

Kulları

Hulki'

4.4. Viyana Hâtırâtı

Hüseyin Hulki Bey'in Viyana'daki 1892 yılında yapılan Deri Hastalıkları ve Frengi Kongresine katıldığını, bizzat vazifeli olarak oraya gönderildiğini anlamaktayız. Kendisinin de orada bir bildiri sunduğu ve bunun ilgiyle dinlendiği belirtilmiştir. Dağıtmak için oraya götürmüş olduğu yüzlerce kitaptan, Osmanlı Devletindeki tıbbiye ait gelişmeleri aktarmak istediği anlaşılmaktadır. Katılmış olduğu gezilerde sağlık tesislerini çok yakından inceleyerek notlar alması da orada görmüş olduğu yenilikleri ve faydalı olacağını düşündüğü uygulamaları dönemin Osmanlısına kazandırmak istediği şeklinde yorumlanabilir. Devrin önemli bilim insanlarıyla (Prof. Kaposi, Hutchinson, Schwimmer, Rosenthal, Gaucher...) çok rahat iletişim kurması Hüseyin Hulki Bey'in hem ufkunu hem de hedeflerini göstermesi bakımından önemlidir.

Hüseyin Hulki Bey Viyana Kongresi'ni de "Viyana Hâtırâtı" adıyla 19 Şubat 1892 Sabah Gazetesi'nde vermiş olduğu röportajla anlatmıştır (24).

Viyana Hâtırâtı'nı Hüseyin Hulki Bey şu şekilde dile getirmiştir: (42)

"Bundan önce Koch meselesi dolayısıyla Almanya'ya vazife ile gönderilmiş ve seyahat intibalarımı o zaman Berlin Hâtırâtı ismiyle yayınlamıştım.

Bu seferde Viyana'da toplanmış olan (Deri Hastalıkları ve Frengi) kongresine memur edildiğimden bu şehrin bilimsel ve teknik kuruluşları ile hastanelerini ve ameliyathanelerinin öğretim usullerini, bütün sıhhi teşkilatıyla ve meşhur hekimlerin tedavi metotlarıyla inceledim. Kısacası Avusturya tabâbetini (Ecole de Vienne)'i

tanımaya çalıştım. Şimdi de görüp öğrendiklerimi memleketimde yayınlayarak şükran borcumu ödemeye çalışacağım. Bilhassa kongrenin nasıl geçtiğini, toplantıda konuşulanları tafsilatıyla vererek bilimsel kongreler hakkında okuyucularıma toplu bir fikir vermek niyetindeyim.

Söze her ne kadar kongrenin açılışıyla başlamak icap ediyorsa da, bu sene bütün Avrupalıları bilhassa hekimleri meşgul eden ve dolayısıyla yurdumuzun da ilgili olduğu bir konu var ki yazıma bununla başlayacağım:

Viyana'da bulunduğum sıralarda kolera; Rusya, Almanya ve Fransa'da ve bilhassa Hamburg şehrinde şiddetli salgın halinde olup her gün biraz daha Viyana'ya yaklaşmakta idi. Hele son günlerde Budapeşte şehrinde de baş göstermiş yani Viyana'ya dört saatlik bir mesafeye gelmiş olduğundan, şehrin en büyük meselesi koleraya karşı korunmak idi. Şehir sanki istila tehlikesine maruz bir belde halini almıştı. Belediye sağlık teşkilatı ve hayır dernekleri gerekli tedbirleri almakla meşgul idiler. Düşman tarafından sarılmak tehlikesinde bulunan ve büyük bir fedakarlıkla savunmayı göze alan bir şehir halkı muhasaraya ne şekilde hazırlanırsa Viyana şehri de kolera salgınına karşı öyle hazırlanıyordu. Hükûmetçe bütün hekimlerin seyahat ve mezuniyet izinleri kaldırılmış ve buldukları yerlerden ayrılmamaları emredilmişti. Şehir hastaneleri baştanbaşa badana ve dezenfekte ediliyordu. Meşhur Das allegemine Krankenhaus hastanesinin patolojik anatomi profesörlerinden Paltauf gibi ünlü kimselerden mürekkep bir komisyon teşkil edilmişti. Her gün şehirde görülen şüpheli ishaller bakteriyolojik olarak muayene ediliyor, kolera vibriyonu aranılıyordu. Bundan başka resmi makamlar, oteller, apartmanlar, ticarethaneler, mektepler, fabrikalar vesaire gibi kalabalık yerlerin sorumlu kişilerine kolera görüldüğü takdirde kanunen alınması gereken ilk tedbirleri öğretiyorlardı. Mesela otel ve apartmanlarda şüpheli bir ishal vakası görüldüğü takdirde hastanın odası ve eşyası %5 asit fenikli su ile dezenfekte edilecek ve bu gibi yerlerde böyle hastaların tecridi için birer oda ayrılacaktı. Hastalar kauçuk yataklara yatırılacaklar ve doktor gelinceye kadar kendilerine bir fincan su ile 5-10 damla Teint.d'opium içirilecek, sonra da konyaklı Teint. De Cammomille'den biraz verilecekti. Bu esnada hastanın midesi üzerine sıcak bezler konulacak; kol ve bacaklar ise ispiroya batırılmış fanila parçaları ile oğuşturulacaktı. Bütün bunlar yapılması mecburi ve kanuni tedbirlerdi. Her ne kadar

bu tedbirler ciddiyetle tatbik ediliyorsa da ilk yardım derneği (Rettungs Gesellschaft)' nin kolera sahsında aldığı tedbirler bilhassa takdire ve kayda değer.

Viyana ilk yardım derneği (Rettungs Gesellschaft) Kont Mundi isimli bir hayırsever tarafından kurulmuş olup şehrin muhtelif semtlerinde merkezleri yani şubeleri vardı. Bu merkezlerin her birinde ilk yardım için gerekli malzeme, personel ve ambulans bulunduğu gibi semt karakolları ile de telefon irtibatı olduğundan sürat ve mükemmeliyetle hizmet görmekte idi. Bu sebebledir ki bir fen adamı olarak bu derneğin 1. merkezine yaptığımız ziyarete okuyucularımızı da davet edeceğiz.

Evvelce de söylediğim gibi derneğin gayesi her ne kadar ilk yardım ise de kolera tehlikesi dolayısıyla tedbir ve teşkilatını genişletmişti. Buna rağmen gördüğümüz intizam ve mükemmeliyet dolayısıyla bütün Viyana bu kuruluş ile iftihar edebilir. Esasen bize bu merkezlerden birini ziyaret arzusunu veren de Viyanalılarda gördüğümüz bu duygu oldu ve arzumuzu anlar anlamaz kongre başkanı Prof. Kaposi memnuniyetle ve derhal bir tavsiye mektubu verdi.

Bu suretle 22 Eylül 1892 Perşembe günü sabahı erkenden derneğin Stuben Ring Caddesi civarındaki meşhur merkezine gittik, çok iyi karşılandık. Bizzat müdürün rehberliği ile müesseseyi gezdik.

Evvela ambulansları inceledik. Bu çift atlı arabalardan bir kısmı vak'a yerine gidecek hekim ve cerrah için olup sandıklarında gerekli her türlü malzeme hazırды. Diğerleri ise hasta nakli içindi. Bu arabalarda en fazla beş-altı dakikada vak'a yerine yetişebiliyorlardı.

Sonra nöbetçi hekimlerle tanıştık ve ameliyathaneyi gezdik. Yandaki oda ise iki karyolalı olup sarhoşluk, suya düşmek gibi vak'alar için hazırlanmıştı. Bunu diğer hasta ve personel odaları takip etti, en sonra telefon santraline geldik. Nihayet kolera salgını dolayısıyla yeniden kurulan seksiyona geçtik. Burası asıl merkezden biraz ötede Tuna'nın şehirden geçen bir kolu üzerinde yeniden yapılmış birkaç barakadan ibaretti. Ceviz rengi cilalı olan bu barakalardan biri hekim ve sağlık personeline, diğeri hastalara, üçüncüsü de dezenfeksiyon aletleriyle arabalara ayrılmıştı. Direktör ile birlikte evvela son pavyonu inceledik. İçinde Herşel sistemi, Viyana malı dört tekerlekli bir seyyar etüv vardı. Ambulansların hasta nakline mahsus olanlarının içi

tamamen çinko kaplı olup içinde bir asid fenik kovası ve battaniyelerden başka eşya yoktu. Öyle ki kusma veya defekasyon halinde temizlenmesi çok kolaydı. Hekim ve personel için olan arabalarda ise gene her türlü malzeme ve alet vardı. Herhangi bir kolera ihbarı olunca bu iki araba ile birlikte mahalline sevk edilecek olan seyyar etüvle hastanın ve onunla temas edenlerin her türlü giyim ve kullanma eşyası derhal tathir edilecek (temizlenecek) ve hasta çıplak olarak arabadaki battaniyelere sarılıp merkeze götürülecekti. Tebhir (buharlaştırma) vasıtasıyla, hasta ve hekim arabalarını çeken hayvanların komşularından ahırlarına kadar her şey ve her yer kolaylıkla dezenfekte edilebilecek şekilde ayarlanmıştı. Hademe koğuşları dahi yatakları portatif, yatak takımları da kauçuk olması hasebiyle kolaylıkla tathir edilecek şekilde idi.

Anbarlar ise çeşitli antiseptikler kadar irigatör, duş, pülverizatör, tas ve sargı gibi lüzumlu malzeme ile dolu idi. Ayrıca dolaplarda personelin dezenfeksiyon esnasında giyecekleri kauçuktan yapılmış elbiseler vardı. Bunlar başlıkları boyundan, ceketleri kol ağzlarından ve pantolonlar da ayak bileklerinden lastikli olarak yapılmış olduklarından içeri hiç bir şey geçirmezlerdi.

Sonra hekim odasına geçtik. Bu küçük odada da bir karyola, bir yazıhane ve bir de el yıkayacak musluklu konsol vardı. Bunların hepsi de cilalı ve kolayca temizlenebilir şekilde yapılmışlardı. Müdürün ricası üzerine burada müessesenin hâtıra defterine intibalarımı hem Türkçe, hem de Fransızca yazarak imzaladım.

Hekim odasının yanında doktorlara mahsus banyo ve tuvalet olmakla beraber karşı tarafta da birbirinden ayrı ve yan yana dizilmiş alafranga banyolar vardı ve bunlardan hekimler kadar müstahdemler de istifade ediyorlardı. Bu banyoların özelliği sıcak ve soğuk su musluklarından ayrı olarak dezenfektan mayilerin aktığı bir musluğun daha bulunması idi.

Sonra koleralı hastaların tedavi edildikleri koğuşlara geçtik. Burası da diğer kısımlar gibi kolayca tathir edilecek bir tarzda yapılmıştı. Yerler, duvarlar, karyolalar, masalar, iskemleler hep cilalı veya yağlı boyalı idi. Yataklar gene kauçuktan yapılmıştı. Duvarlardaki kavanozlarda çeşitli dezenfektan mahluller vardı ki uçlarındaki lastik borular vasıtasıyla odanın her tarafında rahatça kullanılabilirdi. Hastaların kullanacağı bardak, hokka, ibrik, liğen, ayna, ilah... hep kesme camdan

olup, kolayca dezenfekte edilebilecek şekilde idi. Alet dolabında prevaz enjektörleri ve diğer lüzumlu malzeme vardı.

Nihayet mutfağı, kileri ve kilerdeki buz makinasını da gördükten sonra nezaketi ve misafirperverliği dolayısıyla müdür beye candan teşekkür ederek ayrıldık.

İşte her Viyana 'lının iftihar ettiği ilk yardım derneğinin kolera tehlikesine karşı aldığı tedbirler bunlardır, artık asıl bahsimize geçebiliriz.”

Deri Hastalıkları ve Frengi Kongresi:

“7 Ağustos 1892 Çarşamba günü Avrupa ekspresiyle Viyana 'ya vasıl oldum ve Kontinantal Oteline yerleştim. Hemen bir banyo alıp elbise değiştirdikten sonra bir araba ile kongre kâtibi Dr. G. Riehl'in Bellarbiya Sokağı 12 numaradaki evine gittim. Tanışma ve karşılıklı nezaket sözlerinden sonra asrımızın tanınmış âlimlerinden ve deri hastalıkları ve Frengi sahasında çok kıymetli olan bu zatla bir saat kadar konuştuk. Bu arada Erythrasma denen ve kasıklarda görülen hastalığın (Microsporum miniissimum) isimli mantarlarla mı husule geldiğini sordum. Kendisi bu fikri savunanların başında olduğundan istekle söze başladı. Ben de zaman zaman karşı fikri savunanların yazdıklarını veya onun görüşünü tekrarlayarak konuşmayı canlandırıyordum. Saatler sonra ayrılırken birbirimizden o kadar memnun idik ki Dr. Riehl beni başhekimi bulunduğu Vidin hastanesine hassaten davet etti. Diğerleri arasından benim kongre üye kartımı arayıp buldu. Tebliğim ile bilhassa ilgilendi ve Frengi tedavisinin ne kadar süratli olursa o kadar faydalı olacağı ve deri altı zerklerinin daha pratik olduğu hususunda benimle hemfikir olduğunu söyledi ve beni tebrik etti.

Bu ilk tanışmamızın müsbet tesiri Viyana 'da bulunduğum müddetçe devam etti ve bana faydalı oldu. 10 Ağustos Cumartesi günü kongre sekreteryasından ertesi Pazar akşamı Kaiserhof gazinosunda kongre üyelerine verilecek bir ziyafet için davetiye aldım.

Pazar akşamı elbise değiştirdikten sonra bir faytona binerek saat sekizde Reichstrat caddesindeki bu lokantaya gittim. Burası iki büyük caddenin köşesinde geniş vitrinlerle çevrili mükellef bir lokaldi. Binanın duvar kısımları ise içerden

aynalarla kaplı idi; gerek vitrinlerin ve gerekse aynaların önünü büyük saksılar içinde tavanlara kadar yükselen limon ve benzeri fidanlar süslüyordu.

Lokantanın içi nefis bir surette mor kadife ile kaplı olup, tavan ise mitolojik resimlerle süslü idi. Tavandaki avizelerden ve duvarlardaki apliklerden bin bir elektrik lem'ası fışkırıyordu. Böylecek karşılıklı aynalarda akseden eşya sayılamayacak kadar çok bir hal alıyor ve bu ışıklar altında karşılıklı dizilmiş saksılar salona fevkalâde ışıklı bir cadde halini veriyordu. Kapının önüne gelir gelmez kapıcılar hürmetle eğilip kapıları açtılar ve bastonumuzu aldılar. Kongre azası 200'den fazla olduğundan salon oldukça kalabalıktı, fakat aynalardaki karşılıklı açıdan insana içerde 10-15 bin kişi var zannı geliyordu. Bir taraftan salonun bu göz alıcı ışıklarına hayran hayran bakarken fikren de insanların medeniyet alanında neler yapabileceğini düşünüyordum ki kongre kâtibi Dr. Riehl kalabalık arasında beni buldu, bir taraftan iki eli arasına aldığı elimi sıkarken, bir taraftan da büyük bir nezaketle beni kongre reisi Dr. M. Kaposi' ye takdim ediyordu. Sonra toplantıya katılmış olan Prof. J. Neumann ve E. Land gibi şöhretlerle tanışıp konuştuk. Bu esnada başta kongre başkanı olmak üzere bütün Avusturyalı hekim ve profesörler yabancı misafirlerini ağırlamaya çabalyor, çay veya çeşitli içkilerle pasta, bisküvi ikram ediyorlardı. Ayrıca lokantanın bir tarafında da mükellef bir büfe vardı. Bu nurani ışık, bu bol ikram, bu iltifat insanı adeta kendinden geçiriyordu. Böylece geçen birkaç saatten sonra icap edenlerle vedalaşarak ertesi sabah üniversitede buluşmak üzere ayrıldık. Lokantanın dışardan görünüşü de başkaca hoş idi; sokakta toplanan büyük bir halk kitlesi de bu manzarayı ve içerdekilerini seyrediyordu. Çıktıktan sonra ben de beş dakika evvel içinde bulunduğum bu güzellikleri bir müddet için seyretmekten kendimi alamadım. Sabahleyin erkenden kongrenin açılışında bulunacağımdan hemen otele giderek manen doymuş, bedenen yorulmuş olarak derin bir uykuya daldım.

Ertesi sabah Rumi 24 Ağustos Pazartesi günü saat 9'a doğru yani kongrenin açılış saatinden önce Üniversiteye gittim. Üniversite Viyana'nın en meşhur ve en büyük binalarından olup meşhur Ring Caddesi üzerinde dört köşe bir binadır. Büyük sütunlarla süslü dış kapısı caddeye nazır olup girişte mermerlerle kaplı geniş bir hol vardır. İki yandan üst kata çıkan mermer merdivenler ve dış kapının karşısında da orta bahçeye açılan diğer bir kapı bulunmaktadır.

Giriş katının üstünde dikdörtgen şeklinde ve muhteşem bir toplantı salonu vardı. On'ar metre yüksekliğindeki somaki mermer sütunların süslediği salonun duvarları da renkli mermerlerle süslü idi. Duvarların üst tarafları ise 9 adet cesim keşmir halısı ile kaplı idi. Riyaset makamı salonun sokağa bakan kısa kenarlarından birinde olup sonra idarecilerin yerleri ve nihayet kongresistlere mahsus 5-6 yüz sandalye geliyordu. Salonda herkesin yeri muayyen olmayıp her istediğiniz yerde oturabilir, icabında da gürültü etmeden yer değiştirebilirdiniz. Alafranga saat 9'da hemen hemen bütün kongre üyeleri gelmişti. Ara sıra toplantı salonunun uzun kenarlarında bulunan ikişer kapıdan birisi yavaş yavaş açılıyor ve ayaklarının ucuna basarak usulca yürüyen birkaç kişi, geç kalan tek tük üye toplantıya geliyordu.

Riyaset makamının altındaki hususi yerde kongre idarecileri Prof. Neumann, Lang, E. Schwimmer, F. J. Pick, Janowsky, Jarisch, Mracek, Grundfield, Roster ve kongre kâtibi M. Riehl oturmuşlardı. Saat dokuz buçuğa doğru 300 kadar insan adeta nefeslerini tutmuş, açılışı bekliyorlardı. Tam saat dokuz buçukta kongre reisi Prof. Kaposi yavaşça yerini aldı. Evvelce Almanca, sonra Fransızca ve İngilizce olarak açış nutkunu söyledi. Onu takiben Üniversite Rektörü Prof. Ludwig kongresistleri Üniversite adına selamlayarak, zamanın bu kadar ilim adamının kendi salonlarında toplanmış olmasından doğan iftihar ve sevincini belirtti.

Sonra Maârif Bakanlığı adına Dr. V. Rittner, onu takiben de Belediye Reisi adına Dr. Stenzl kongre üyelerine hoşgeldiniz dediler. Bilahare tekrar söze başlayan kongre başkanı Deri Hastalıkları ve Frengi Müttehassıslarının en tanınmışlarından olup mevcudun en yaşlısı bulunan Fransız profesörlerinden Hardy'ye ilk sözü verdi. Esasen kendisi evvelce Paris'te toplanan birinci kongrenin de reisi idi. Konusu ise Deri Hastalıkları ve Frengi sahasındaki son yeniliklerdi.

Birçok gençleri ve hatipleri imrendirecek olan bu konuşmayı bizzat tuttuğum notlara göre şöyle özetleyebilirim:

Baylar:

İhtisas dalımız olan Deri Hastalıkları ve Frengi'nin gelişmelerinden olmak üzere son senelerde Lichen layıkıyla incelendi. Çeşitleri ve cinsleri hakkında hekimler arasında hemen hemen fikir birliği hasıl oldu. Amerikalı Dr. Duhring'in himmetleriyle

Pemphigus ile Dermate herpetiforme birbirinden ayrıldı, semptomları belirtildi. Son buluşlarla çenede hasıl olan Sycosis'lerde bazı parazitler tesbit edildi. Hayvanlarda görülen Farcin hastalığının insanlara da bulaştığını hatta ağız ve burnun düştüğünü Fransız hekimleri açıkladılar. Hülasa Dermate exfoliatrice, Mycosis Dysidrose, İcthyose, Maladie de Morvan, M. De Weir Michel, Syringmyelie gibi birçok tehlikeli hastalıkların tabiatları, vasıfları açıklanmış, semptomları belirtilmiş, tedavileri dahi oldukça ilerlemiştir. Maladie de Paget, Molloscum Contagiosum gibi hastalıkların amillerinin de Psorosperme denen bir parazit olduğu meydana çıkmıştır. Hele son senelerde branşımızdaki tedavi imkânları oldukça ilerlemiş ve çoğalmıştır. Hacamat (Scarification) ve Cauterisation gibi yeni yeni güzel tesirli vasıtalar ve iodel, Salol, Aristol ve Resorcine gibi ilaçlar da bu meyanda zikrolunabilir. Bilhassa frenginin deri altı zerkerle tedavisi asrımızın en mühim gelişmelerinden biridir. Alman hekimlerinin buldukları bu usul hem kolay hem de tesiri çabuktur. Filhakika mide ve barsakları yormadan doğrudan doğruya bedene zerkesilen bu ilacın süratle tesir edeceği tabiidir.

Bahusus vücuda zerk yolu ile verilen ilacın miktarı matematik olarak tesbit edilebileceğine göre fazla ilaç verilmesi böylece önlenmiş oluyor. Esasen şimdiye kadar yapılan tecrübeler bu usulün tesiri hakkında hiçbir şüphe bırakmamıştır.

Sözüme son verirken diyebilirim ki asrımızda deri hastalıkları ve Frengi alanında önemli gelişmeler olmakla beraber terminoloji ve tasnif bakımından hiçbir yenilik yoktur. Hâlbuki hiçbir ilim bu noksanlar ikmal edilmeden gelişmez.

Bilahere gündem mucibince cüzam hakkındaki görüşmeler başladı. İlk tebliğ tanınmış hekimlerden Dr. Arning'in idi.

Cüzamın insana mahsus müzmin, tehlikeli, mikrobik ve sâri bir hastalık olduğunu çeşitli ilmi ve fenni delillerle ispat eden hatip, bu korkunç hastalığın son on senede bir çok yeni kaynaklardan Avrupa'yı istilaya başladığını söyledi; ve bu salgın dolayısıyla Milletlerarası bir sağlık zabıtası teşkilini teklif ederek hastalığın sirayetinin önüne geçilmesini azretti. Bunun üzerine Portekiz'li Zaferino, Bükreş'li Kalindero, Viyana'lı Neumann, Cenova'lı R. Campana söz alarak uzun uzun konuştular, nihayet cüzam hastalığının bulaşıcı olduğu hakkında fikir birliğine varıldı.

Avrupa'daki toplantılarda gayem daima Türklüğü yükseltmektir. Bu sebeple konu böyle sonuçlanınca hemen söz alarak şunları söyledim. Hâlbuki asıl tebliğim frengi ile ilgili idi:

“Bu hastalığın sâri olduğu memleketimizde eskiden beri malum olup, padişahlar bu gibi hastaların tedavileri için cüzzamhâneler yapmışlardır. Avrupa'da bu gibi kuruluşlara ihtiyaç olup, bu hususta bizden örnekler alınabilir.”

Fakat Avrupa'luların pek azı bu alanda kendilerine öncülük edeceğimize kani olduklarından pek çoğu alenen şüphelerini izhar ettiler, hatta bizzat gelerek benden izahat istediler. Ben de kendilerine lüzumlu izahat ile Üsküdar Miskinhânesi hakkında gerekli tafsilatı verdim ve böylece memleketimiz hakkında büyük bir alaka topladım.

M. Arning'den sonra Cenova'lı Prof. Campana cüzam basiline insan vücudu dışında üretilip beslenmesine dair bir tebliğ yaptı ve konuşmasına ürettiği mikropları mikroskop altında kongre üyelerine göstererek son verdi. Bu maksatla Fakülte daha evvel 22 mikroskop hazırlamıştı. Ancak ürettiği mikroplarla bittecrübe cüzam tevlit edemediği için çalışmaları nazari telakki edildi, nasıl ki Napoli'li A. Ducrey'in de çalışmaları aynı şekilde karşılandı. Mamafih yapılan umumi münakaşada cüzamın sirayeti kabul edildi. Esasen saatler ilerlemiş olduğundan başkan Kaposi kongrenin ilk celsesini kapadı ve kongresistleri toplantı salonuna yakın diğer bir salonda tertiplenen tıbbi sergiyi ziyarete davet etti.

Deri Hastalıkları ve Frengi Sergisi

Burada Deri Hastalıkları ve Frengi ile ilgili her türlü fenni ve öğretim malzemesi ve aletleri kadar ilaçlar, son neşriyat hatta resim ve mulajlar da yer almıştı. Şöyle ki giriş kapısının sağ tarafında Prof. Bilroth'un hastanesinde aldırılmış olan deri sarkomu ve Elefantiazis gibi nadir ve tehlikeli hastalıkların resimleri vardı. Onların yanı başında ise Prof. Albert'in kliniğinde alınmış Aktinomikoz resimleri teşhir ediliyordu. Lakin serginin en çok alaka toplayan köşesi gene bu taraftaki bir camekân idi. Burada frengi ile uğraşan hekimlerce halen şüpheli görülen bazı hastalıkların tabii boydaki mülajları aslına pek benzer bir şekilde yer almıştı. Burada Fransızların Pityriasis rose de Gilbert, Alman'ların ise Herpes tonsurans maculosus dedikleri hastalık mülajları yer alıyordu ve anlaşılıyordu ki bu hastalık her

iki tarafın iddiası gibi ayrı iki hastalık olmayıp tek bir illetti. Kezalik çok tabii yapılmış olan Pityriasis rubra pilaris, lichen rubrae planus ve vitiligo syphilitique gibi hastalıklara ait müllajlar çok ilgi çektiler ve uzun münakaşalara yol açtılar.

Bu arada alatu tıbbiye firmalarından meşhur Leither'in yeni aletleri ve bahusus elektrikle çalışanları ile M. Ebeling'in son sistem ve çeşitli mikroskopları ile M. Ullmann'ın alatu mesane bilen (Cystoscope)'u takdir ve alaka topladılar. Bu bakımdan M. Sieber'in cam aletleriyle M. Hildenbrand'ın termometreleri ve M. Cavailler'in deri hastalıklarında kullanılan yakıları ikinci derecede kaldılar. Bunlardan başka daha pek çok fenni alet ve ilaçlar varsa da isimlerini dahi vermek sözü uzatır ve baş ağrısı verir.

Bugün öğleden sonra alafranga saat 2'de Viyana Belediye Reisine, akşamleyin gene reisin evine ve geceleyin de büyük operada (Cavalleria Rusticana) temsiline davetli idik. İşte kongrenin ilk günü böyle geçti.

İkinci günü kongre yine muayyen saatte açıldı. Her ne kadar evvelce hazırlanmış olan günlük çalışma programları, gündem (ordre de jour) kongresistlerin adreslerine matbu olarak gönderiliyorsa da ihtiyaten kapıdan girerken de dağıtılıyordu.

O gün esas konu frengi olup benim tebliğim de bu arada yer almıştı. Öğleden sonra ise müzeleri gezecek ve akşam yemeğini de kongre başkanı Prof. Kaposi'nin evinde yiyecektik.

İlk konuşma, Viyana Tıp Fakültesinden Prof. Neumann'ın idi. Sifilizin üçüncü devresi hakkında konuştu ve özet olarak, fena veya noksan tedavi dolayısıyla vücutta kalan bakiye mikroplar sebebiyle hastaların bu devreye ulaştıklarını söyledi. Sözlerini mükemmel istatistiklerle de teyit etti. Cevaben Breslau Üniversitesinden Prof. Neisser hastaların üçüncü devreye kadar gelmesi her ne kadar yetersiz tedavi neticesi ise de bu arazın bakiye mikroplarla değil, frengi mikroplarının toksinleriyle husule geldiğini söyledi. Hatta Syphilis hereditaire tardive'i adeta inkâra sapıp şimdiye kadar böyle bir hasta görmediğini ve çok münakaşa götürebilmesi sebebiyle Tabes dorsal ile periencephalite diffuse'ün frengi ile ilgisi olduğunu söylemenin doğru olamayacağını ilave etti. Prof. Lang ise üçüncü devre frengide her ne kadar bazen toksinlerin rolü olabilirse de asıl sebebin mikroplar olduğunu bu sebeple frenginin uzun bir süre

tedaviyi icap ettirdiğini ancak Tabes dosal'ın frengi toksinleri neticesi olabileceğini söyledi. Bilahere Bükreş'li Dr. Romnicianu, çocuk frengisinden uzun uzun bahsederek irsi frenginin mutlaka altı ay zarfında meydana çıktığını ve günde bir gram civa merhemi sürmekle ağızda bir afet belirmediğini söyledi. Prof. Hardy ile Prof. J. Hutchinson de onun fikirlerini teyit ettiler, ancak Prof. Feulard çocuklara iki grama kadar civa merhemi sürülebileceğini söyledi.

Müteakiben Viyana'lı Dr. Mracek frengi hastalığının tedavi olmadığı takdirde kalbi de sararak ne gibi değişiklikler yapabileceğini açıkladı.

Benim tebliğim ise frenginin yeni, daha doğrusu zerk yolu ile tedavisi idi. Bu hususta Fakülte kliniğinde senelerden beri tecrübe ve müşahadelerde bulunduğum, yaptığım yayınlar dolayısıyla, bu yazımı okuyanlarca malumdur. Bunları tafsilata kaçmadan özetleyerek suda eriyen ve erimeyen civa tuzları hakkında izahat verdikten sonra bunların deri altı yolu ile bedene verilmesiyle mide ve barsakları yormaksızın kolay ve süratli neticeler alınabileceğini, zira ilacın lenf yolu ile kana karışıp vücudun her tarafına yayılarak mikropları öldürdüğünü söyledim. Hâlbuki hazım yolu ile verilen civa mide ve barsakları bozduğu gibi ne miktarının da kana karıştığı belli değildir. Kaldı ki zerk yolu ile verilen bir anda vücudun her tarafına yayıldığı halde ağız yolu ile verilenin kana karışanı evvela karaciğere gider ve karaciğer de bunun tesirine mani olur, müşahedeler bu görüşü teyit etmektedir, dedim.

Hakikaten deri altına verilen ilacın ağızdan alınandan 20 kere veya daha fazla tesirli olduğunu ve frengi tedavisinde bu yolun çok süratli ve müessir olduğunu bir kere daha belirttikten sonra çeşitli civa tuzlarından hangilerini kullandığımı, aralarındaki farkları, şahsi tedavi usulümü ve aldığım neticeleri belirttim. Fakültedeki tecrübelerime göre Vatarazovsky'nin oxyde jaune, oxyde noire ve oxyde rouge de mercure ile yaptığı tedavilerin İtalyalı Prof. A. Scarenzio'nun Calomel ile aldığı neticeler kadar parlak olmadığını keza Dr. Lang'ın Huile grise ile yaptığı tedavinin bunlardan üstün olduğunu belirttim. Fakat Dr. Martineau'nun proteinate de mercure ile yaptığı deri altı zerklerinin çok iyi neticeler verdiği, lakin en süratli tesirin Scarenzio usulü ile alındığına işaret ettim. Bundan sonra Prof. Lang ve İtalyan Dr. J. Soffiantini ve nihayet kongre reisi beni teyit ve teşekkür ettiler.

Bilahare Dr. Cehak, E. Gaucher ve Prof. M. Petrini birer tebliğ yaptılar. Ancak Prof. Petrini'nin 44 hasta üzerinde yaptığı tecrübeye dayanarak birlikte kullanıldığı takdirde iodu potasium'un cıvanın tesirini azaltacağı yolundaki tebliği umumi kabule mazhar olmadı.

Bugünkü konuşmalar da böylece bitti ve reisin daveti ile üyeler Üniversite bahçesinde toplanarak toplu halde resim çıkarttık. Öğleden sonra ise müzeleri gezdik. Müzede Osmanlı eserlerine ayrılan tarafta çeşitli silahlar, hançerler, yatağanlar, eğri kılıçlar, eğer takımları, ciritler, miğferler, zırhlar, piştovlar, tabancalar ve kuburluklar dikkati çekiyordu.

Bu esnada diğer kongre üyeleriyle sohbet etmekten de fariğ olmuyorduk. Bilhassa bizim ilim yolundaki gelişmelerimizle ilgili idiler. Çoğunun memleketimiz hakkında hiçbir fikri yoktu. Hatta Osmanlı ülkelerinde tıp okullarının bulunmasını ve buralarda anatomi okunmasını akılları almıyordu. Ben ise bu husustaki yeniliklerle birlikte maârif sahasındaki kuruluşlardan, yeni açılan ortaokul ve liselerle Mülkiye, Hukuk Deniz, Ticaret, Baytarlık ve Mühendislik yüksekokullarımızdan hatta aşiret mekteplerinden bahsettim ve Tıbbiyeye ilave edilen yeni klinikleri, Darülacezeyi iftiharla anlattım ve kendilerini gereği gibi inandırabilmek için ertesi günü bu husustaki yayınları da getirip göstereceğimi söyledim. Teşekkür ederek ayrıldılar. Bende sıcağı sıcağına neticelendirmek için hemen otele giderek İstanbul'dan getirmiş olduğum eser, dergi ve ayrı baskıları bir paket yapıp kongre sekreteri Dr. Riehl'e götürdüm ve yarınki celseden önce üyelere dağıtılmasını rica ettim. Teşekkürle aldı ve bu yoldaki çalışmalarımın dolayısı takdir ve tebriklerini bildirdi. Dr. Riehl'e verdiğim yazılar arasında şunlar vardı: Dr. Pardo'nun sıhhi meskenler hakkındaki neşriyatından 50 adet, gene bu kongrede dağıtılmak üzere Zambako Paşa tarafından verilen 50 kitap, Fevzi Paşa'nın okumak üzere yanıma aldığım (İlmi Emraz) isimli tercümesi, bu maksatla İstanbul'dan getirttiğim (Vekayi-i Tıbbiye) ve (Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye) isimli dergilerden 50 adet.

Akşam yemeğinde Dr. Kaposi'ye davetli olduğumuzdan vazifesini başarmış insanların huzuru içinde kongre reisinin evine gittim. O gece dağıtılacak eserlerin, üyeler üzerinde nasıl bir tesir yaratacağını düşünmekten uykum kaçtı. Ertesi sabah erkence Üniversiteye gittim ve üyelere günlük programla birlikte benim kitaplarımdan

da verilmekte idi. Hatta bilmediklerinden bana bile bir (Vekayii Tıbbiye) nüshası verdiler. Salonda herkes şaşkın şaşkın bunları karıştırıyordu. Dün müzede konuştuğumuz üyelerden birkaçı yanıma gelerek hem teşekkür ettiler, hem de dün şüpheli davrandıklarından dolayı özür dilediler.

Nihayet celse açıldı ve reisin daveti ile kürsüye gelen Prof. A. Jarisch'in tebliği ile üçüncü gün çalışmalarına başladık.

Konu, deriye rengini veren boyalı maddelerin derinin hangi tabakasında husule geldiği idi. Profesör kurbağa yavruları üzerinde yaptığı tecrübelerine göre bunun epiderm tabakasında husule geldiğini iddia etti. Viyanalı Dr. Hermann bu görüşe itiraz ile kurbağa yavrularının rüşeym halinde iken dahi boya maddesini ihtiva ettiğini, binaenaleyh burada tecrübe hayvanı olarak kullanılamayacağını söyledi ve boya maddelerinin kandaki boyalı maddelerden meydana geldiğini ilave etti. Böylece Prof. A. Jarisch'in görüşü umumi kabule mazhar olmadı.

Bilahare Viyana Tıp Fakültesi Profesörü E. Ludwig civanın vücutta nerelerde toplandığı konusundaki araştırmalarını tebliğe başladı ve bedene dâhil olan civanın en fazla guddelerde, kalın barsaklarda ve pek az da ince barsaklarda toplandığını söyledikten sonra safrada, tükrük bezlerinde, etlerde, kemiklerde ve beyinde de pek az bulunabileceğini mamafih bazen hiç bulunmadığını ilave etti. M. Ullmann da bu görüşü teyit etti. Neticede tebliğ hüsnü kabul gördü.

Sonra Berlin'li meşhur Prof. L. Lewin fazla ilaç kullanma sebebiyle ciltte görülen hastalıkları inceledi. Bunu İtalyalı Prof. Th. Amicis'in Fransız hekimlerinden Dr. Darier'nin bazı hastalıklarda bulunduğunu iddia ettiği, Psorosperme isimli mantarlardan hasıl olan hastalıklar konusundaki tebliği ile Dr. C. Boeck, Prof. Neisser, M. Norrok ve Prof. Janowsky'nin bu konudaki konuşmaları takip etti. Neticede Molloscum Contagiosum ile Maladie de Paget'nin bu mantarla hasıl olduğu ve her ikisinin de sari bulunduğu sonucuna varıldı. Eserinde M. Contagiosum'un sâri olmadığını bildiren M. Kaposi'nin riyaset ettiği bir kongrede bu karara varılması tuhaf bir tesadüf olduğu gibi hekimlerin araştırmacı zihniyetine de güzel bir delildi. Vakit ilerlemiş olduğundan celse tatil edildi ve kongre üyeleri Baden şehrine hareket ettiler. Filhakika Viyana'nın güney batısındaki Baden bei Wien isimli meşhur kaplıca şehri hekimleri sağlık tesislerini gezdirmek için kongreyi davet etmiş bulduklarından

üçüncü günü trenle bu şehre vasıl olduk. Bütün şehir etibbası ile belediye mensupları kongre üyelerini istasyonda parlak bir şekilde karşıladılar ve her biri yanına üçer kongresist alarak faytonlarla şehrin görülecek yerlerini gezdirdiler. Sırasıyla Belediye dairesini, Romalılar devrinden beri malum olan 30'dan fazla kaplıca, büyük hastaneyi ve Helenthal denen vadi ile gezme yerini birer birer gördük. Akşamleyin belediye bahçesinde mükellef bir ziyafet vardı. Geceleyin trenle gene Viyana'ya döndük.

Ertesi sabah kongrenin dördüncü günü mutad saatte açıldı. Evvelâ son tebliği yapacak olan Breslav Üniversitesi Profesörlerinden Prof. Neisser söz aldı. Kendisi Gonorrhoe mikrobunu bulan meşhur bir hekim olup tebliği de bu konuda idi. Evvelâ bu hastalığın kadın ve erkekteki sirayet yollarını açıkladı. İhtilatlarını belirtti, hastalığın tehlikesine bilhassa işaret etti. Tedavisi hususunda ise fevkalâde dikkat ve alâka istediğini söyleyerek halen yapılan tedavinin bir kısmının faydalı diğer kısmının da zararlı olduğunu da söyledi. Akıntıyı kesici ilaçlarla lüzumlu, lüzumsuz sonda ve hele sistoskop kullanmanın zararlı ve tehlikeli olduğunu belirttikten sonra Bougie denen ilaçlı fitillerin de zararlı olduğunu ilave etti. En uygun tedavi olarak da: Gonococcus'ları öldürecek ilaç vermek, mümkün olduğu kadar idrar yollarındaki iltihabı arttıracak ilaçlardan kaçınmak, tedavi esnasında idrar yolları muhat gıçasını zedelememek gibi noktalara işaret ettikten sonra müzmin hallerde microscopique ve Dr. Guillon usulü ile tedaviyi tavsiye etti.

Bilahare Viyanalı Dr. Hermann söz alarak gonorrhoe'nin ihtilatlarından yalnız gonococ'un rol oynamadığını diğer mikropların da tesiri olduğunu söyledi ve ichtyol tavsiye etti. Viyanalı Prof. Lang ise sonda ve bougie gibi mekanik araçların faydalı olduğunu Neisser'in fikirlerine iştirak etmediğini söyledi. Mamefih Janowsky, Grundfield ve Lewin gibi değerli profesörler Neisser'in tarafını tuttular ve gonorrhoe'nin kadında erkekte daha tehlikeli olduğunu hatta ihtilatlarında bazen ameliyata dahi ihtiyaç duyulduğunu belirttiler.

Sonra İngiliz Melcome-Morris kürsüye çıkararak Lupus Erythemateux üzerinde konuştu ve netice olarak tüberkülozdan mütevelli olmayıp atrophie'ye bağlı olduğunu söyledi. Fakat devrimizin otoriteleri bu hususta ittihat halinde olmadıklarından bu tebliğ şiddetli münakaşalara yol açtı ve neticede gene herkes kendi fikrinde karar kıldı,

müteakiben birkaç ehemmiyetsiz konuya geçildi ve nihayet günlük konuşmalar sona erdi.

Bilahare güzel sanatlar müzesi gezildi. Geceleyin de Prater bahçesinde Racher lokantasında müzikli bir ziyafet vardı. Böylece hem dimağlarımız dinlendi, hem de gönlümüz şenlendi.

Ertesi günü konuşmalar gene muayyen vakitte başladı. Önce M. Hebra (Viyana cildiye profesörü), M. L. Török, Marsilyalı M. Perrin, İtalyan de Th. Amicis, Hutchinson ve diğerleri söz aldılar. Tebliğler bittikten sonra dişli trenle Kahlenberg isimli bir mesire yerine gittik. Burası fevkalade manzarası olan bir tepe olup her tarafı yeşil ormanlarla çevrili idi. Akşam yemeğini bu güzellikler içinde ve neşeli olarak yedikten sonra özel bir trenle Viyana'ya avdet ettik.

Ertesi günü toplantılar biraz hafifti, herkesin ateşi sönmüş ve hasret acısı başlamıştı. En önemli konu Dr. Gaucher ile Dr. O. Rosenthal'in üstünde durdukları Psoriasis idi.

Tebliğler bittikten sonra kongre başkanı Prof. Kaposi'nin kapanış konuşmasını dinledik. Nihayet III. Deri Hastalıkları ve Frengi Kongresinin 1895'te Londra'da toplanmasına ve başkanlığa ünlü Prof. Hutchinson'un getirilmesine karar verildi ve kongre Prof. Hutchinson'un teşekkürü ve alkışlar arasında sona erdi.

Kongre üyeleri cümleten Peşte'ye davetli olduklarından, akşamüstü özel bir trenle hareket ettik. İki gün de orada kalarak, şehrin sağlık tesislerini, müzelerini, nazik meslekdaşlarımızın mihmandarlığı ile gezdik, bazı ünlü hekimlerin davetlerinde bulunduk. Son olarak Peşte Deri Hastalıkları ve Frengi Profesörü Dr. Schwimmer'in veda ziyafetinde buluşan üyeler üç sene sonra tekrara görüşmek ümidiyle ayrıldılar (42).”

Hüseyin Hulki Bey'in Viyana'daki bu kongrede, dönemin tanınmış bilim insanlarıyla çektirmiş olduğu kongre hatıra fotoğrafı da Ek-6'da sunulmuştur (45).

4.5. Homeopati Hakkında

Teze konu olan Hüseyin Hulki Bey'in eserinde Homeopati başlığı altında iki fasıl ayrılmıştır. Hüseyin Hulki Bey, Homeopatiyi gerçek tıp uygulamaları arasında görmeyerek bâtil bir tıp uygulaması olarak belirtmiştir. Homeopati'nin kısaca geçmişine ve uygulanmasına da değinen Hüseyin Hulki Bey, onun neden bâtil ve hatta tehlikeli bir uygulama olduğunun gerekçelerini de eserinde belirtmiştir. Gerçek bir tıp uygulaması olmadığına karşı çıkışının temelinde, hastaya hastalığıyla ilgili ilaç vermekten kaçınmaları, bunun yerine çok defa sulandırılmış ve içerisine kimyasal madde karıştırılmış eser miktardaki solüsyonları aşırı süslü ifadelerle hastaya vermeleri olarak belirtmiştir. Fizyolojiden ve diğer tıp ilimlerinden temel almadıklarını ifade etmiştir. Hüseyin Hulki Bey'in en önemli kaygılarından birisi de bu hastaların homeopati uğruna esas tedaviden mahrum kalmalarıdır. Eserde iki başlık altında geçen Homeopati hakkında genel literatür bilgileri şu şekildedir;

Homeopati kavramı XVIII. yüzyılın sonları XIX. yüzyıl başlarında ortaya çıkmıştır. Eski dönem tıp uygarlıklarından da esinlendiği gözlenen bu uygulama XIX. yüzyıl Avrupa'sında kendisine yer edinmeye çalışmıştır. Avrupa'da bilimsel ve teknik gelişmelerin yaşandığı bir dönemde homeopati de kendisine yer bulmaya çalışmıştır. Günümüzde de geleneksel ve tamamlayıcı tıp başlığı altında bu uygulama varlığını sürdürmektedir.

Homeopatinin kurucusu Samuel Hahnemann (1755-1843)'dır. Meissen kentinde doğan Hahnemann, 20 yaşındayken tıp öğrenimi görmek için Leipzig kentine gider. 1780 yılında Hettsted, daha sonra da Dessau'da doktorluk yapmıştır. Hahnemann, kimya ve mineraloji üzerine incelemeler de yapmıştır. Eczacı Haesler'in yanında ilaç yapımına da başlamıştır. Kısa süre doktorluk yaptıktan sonra kendisine öğretildiği gibi mesleği sürdüremeyeceğini anlayıp, doktorluk yapmayı bırakır. Bilimsel çeviri çalışmalarına yönelir. Gözlemler ve deneyler yapar. Kinin'in özelliklerinin tanıtılışından ve bu konudaki açıklamaların tutarsızlıklarından şaşkınlık duyar. Onun etkisini kendi üzerinde denemeye karar verir. Bu amaçla günlerce yüksek kinin dozları yutar ve çok geçmeden kininle kesinlikle ortadan kaldırılan ateşlere benzeyen aralıklı bir ateş yükselmesi belirtilerini kendinde duyar. Kâğıdının kenarına “ *Bu çeşit ateş meydana getiren maddeler, değişik, kesik ateş çeşitlerini ortadan kaldırır.*” yazar. Büyük bir coşku ile deneyi kendi üzerinde ve yakınları üzerinde

defalarca dener. Civa, Belladone (güzel avrat otu), Dijital (yüksük otu) ile denemelerini genişletir. Her defasında beklediği uygun sonuçları aldığından Benzeşme (similitude) yasasını doğrulamış olur. Böylece Hahnemann 1796'da Homeopatinin temelini atmış olur (47).

Hahnemann'ın misyonunun evrensel bir tıp kuramı ortaya koymaktan çok, tedavi etmek için bir metot geliştirmek olduğu belirtilmektedir. Homeopati uygulamasının da semptomları baskılamak yerine, hastaları daha iyi bir sağlığa yönlendirme amacıyla olduğu söylenmektedir. Hahnemann'ın hastalık ve tedavinin kuramsal tanımlarını yapmak yerine meslektaşlarına; miasm-mikroplar, hastalığın dinamik nedenleri, devanın dinamik etkenleri ve semptomlar gibi yeni çağdaş tanımlar oluşturduğu ifade edilmiştir (48).

Çağımız, benzeşme (similitude) ilkesinden doğan bu tedavi yöntemine artık yabancı değildir. Homeopatinin temeli Hipokrat'a hatta daha eskilere dayanmaktadır. Hipokrat örneksime ve benzeşme ilkelerinin babasıdır. Örneksime kavramı çok eski zamanlardan bu yana vardır. Babil uygarlığında onu tam açık seçikliği ile buluruz. İnsanda ortaya çıkan belirtilerle evrensel belirtiler arasında sık rastlanan bir örneksime olduğu görülmüştür. İlkçağda başka uygarlıklarda aslında bu kavrama yabancı değillerdir (47). Hipokratik tıp geleneği içerisinde yer alan Homeopatik ilkeler olarak şunlar sayılabilir; 'Hastalığın, hastanın ve ilacın birliği', 'Dış biçimin beden ve ruh yapılarının bireysel tepkilerin gözlemi', 'Klinik birleşime olanak veren hastanın bireyselleştirilmesi' ve 'Benzeşler Yasası'dır (47).

Paracelsus'un öğretileri de Homeopatiyi desteklemektedir. Paracelsus, Galenik tıbbın katı anlayışından sıyrılarak Hipokratın temel öğretilerine dönüş sergilemektedir. "*Büyük dünya, doğanın ışığıdır*" ve "*En büyük yaratıklardan (macrocosme), en küçük yaratıklara (microcosme) kadar örneksime ilişkilerini gösteren evrenle insan arasında, belirtileri değişik sürekli bir bağ vardır*" diyen Paracelsus Homeopatların da kullandığı 'Doğanın İncelenmesi', Hastanın Bireyselleştirilmesi', "İlacın Bireyselleştirilmesi ve 'Benzeşme Yasası' nı sıralamıştır (47).

Hahnemann 1810 yılında Homeopati öğretisinin bir açıklaması olan "*Tedavi Sanatının Yolu*" adlı eserini yayınladı. 1821'de "*Öz Tıpsal Madde*" ve 1828'de "*Süregen Hastalıkların İncelenmesi*" adlı eserini yayınlamıştır (47).

Hahnemann sağlıklı insan üzerinde yöntemli deneyler yaparak seyreltilmiş ilaçların gücünü ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bu konu da Hahnemann;

“Tedavisi istenen hastalığın belirtilerine benzeyen en çok belirtiyi, sağlıklı insanlar üzerinde etki yaparak sağlayabilen ilaç, yeterince hafifletilmiş dozlarla verildiği zaman, bu hastalık durumunun tüm belirtilerini yani hastalığı, çabuk, köklü ve sürekli bir biçimde, tam olarak ortadan kaldırmak gücüne de sahiptir. Tüm ilaçlar, belirtileri kendi belirtilerine en çok yaklaşabilen hastalıklara iyi gelir.” demiştir (47).

Hahnemann ilacın bireyselleştirilmesi konusunda ise;

“Yerinde seçilmiş gibi görünen ilacın belirtiler dizisi ile biçimlenmiş olan karşıt görünüm, doğal hastalığın bu belirgin ve göze çarpıcı, olağanüstü belirtilerine benzeyen belirtileri ne kadar çok içinde bulundurursa, benzerlik her iki yanda da o kadar büyük olacak ve dahası, bu ilaç o denli elverişli, o denli homeopati özelliğinde, özgül ilaç olacaktır” diyerek oluşturulan ilaçların her hastalığa ve her hastaya özgü olduğunu belirtmiştir (47).

Deney konusunda ise;

“Demek ki ilaçların insanda meydana getirdikleri özel etkileri kusursuz bir biçimde bulmak için, onları sağlıklı kişiler üzerinde ayrı ayrı, aşırı olmayan dozlarla denemekten, bedensel ve ruhsal yapısında ortaya çıkan değişiklikleri yani bu maddelerin yaratmağa elverişli oldukları hastalık öğelerini not etmekten daha güvenilir ve daha doğal bir yol yoktur; çünkü ilaçların tüm iyi edici etkisi, yalnız onların, insanın durumunda bir değişiklik yapma gücüne dayanır ve bu yeteneğin uygulamasından doğan etkilerin gözlenmesi ile ortaya çıkar” (47). Sözleri ile Hahnemann’ın sağlıklı bireyler üzerinde deneyler yaptığını anlamaktayız.

Etken maddelerin seyreltilmiş olarak ve özellikle alkolatürlerin (bitkisel alkoller) kullanılmasında Hahnemann ismi önemlidir. İlaçların hazırlanmasında bu yöntemin bulunması ve onun tanıtılması Hahnemann’ın ününün artmasını sağlamıştır. Hahnemann seyreltme işlemini de şu şekilde anlatmıştır;

“Kendisine özgü ve önceleri hiç denenmemiş bir yolla homeopati tıp yöntemi, kaba saba maddelerin iyi edici, dinamik güçlerini öyle bir geliştirir ki maddelerin tümüne hatta böyle bir işlemde geçmeden önce insan vücudunda en ufak bir iyi edici

etkisi bulunmayan maddelere bile çok geniş bir etki gücü kazandırır. Alkol ile taze bitki özsuynunun eşit karışımından iki damla alınır, doksan sekiz damla alkol bunun içine katılır ve içinde bu sıvı bulunan şişe iki kere kuvvetle çalkalanır. Sonra dörtte üçü, doksan dokuz damla alkolle doldurulmuş diğer yirmidokuz şişe alınır ve her birine sıra ile bir önceki şişedeki sudan, iki kez kuvvetle çalkalandıktan sonra, bir damla boşaltılır. Sonuncu yani otuzuncu şişede, çoğunlukla kullanılan güç derecesindeki seyreltilmiş ilaç (dilüsyon) elde edilir.” (47).

Hahnemann genel olarak Homeopatiyle ilgili olarak;

“ O halde Homeopati ilke ve yöntemleri hiç değişmeyen, çok kolay bir tıp olarak karşımıza çıkıyor. Tümüyle ayrı, bağımsız bir bütün oluşturur. Onun, eski geleneğin kötü alışkanlığı ile hiçbir ortak yanı yoktur.” (47) diyen Hahnemann, Homeopatinin geleneksel uygulamalardan farklı olduğunu ifade etmiştir.

Hahnemann’ın uygulamalarında hastalarla aile hekimliklerinde olduğu gibi birebir ilgilenildiği ve her yaştan hastaya bakıldığı (10 aylık bebekten-77 yaşına kadar) ifade edilmiştir. Hahnemann’ın hastalara reçete vermediği, muayene edip ardından kodlu ilaçlar verdiği belirtilmiştir. O dönemde salgın hastalıklar ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele edilmiştir. Homeopati uygulamalarına ilk başlarda fakir ve sosyolojik olarak alt tabakadaki insanların rağbet ettiği, ilerleyen zaman içerisinde zenginlerin ve elit kimselerin ilgi alanına girdiği literatürlerde ifade edilmiştir (49).

Hahnemann’ın hasta-hekim ilişkisinde otoriter tutum içerisinde olduğu da ifade edilmiştir. Hastalarla mektuplaşmalarında;

“Kendinden vazgeçerek Tanrıya ve bana yönel sadece, bende kendimi anlayışa ve itaate örnek olmak için terk edeceğim, bu en iyisidir” ve “Kendisindeki tüm değişiklikleri gözleme, onları dikkatli bir şekilde kaydetme ve gönderme uygulamasına şiddetli bir şekilde bağlı olmayan hastaya sahip olmayacağım” ifadeleri kullanılmıştır (49).

Homeopatiyi yer yer eleştirenler de mevcuttur. Charette;

“ Homeopati bir tedavi yöntemidir, ama tek tedavi yöntemi hiç değildir. Bunun tersini söyleyenler eğer cahil değilse Tanrı’dan esinlenmiş olabilecek kişilerdir ki onların tümünden ayrı düşüncedeyim.” (47).

Fiessinger ise “ *Homeopatinin yeri olduğunu düşünüyorsam da, hasta için bir yöntem tedavisi izlenmesinde tehlike gördüğümü belirlemeden de edemem. Çağdaş tıpta, similia similibus curantur (benzer benzeri iyileştirir) ve contraria contrariis curantur (zıt zıttı iyileştirir) arasında artık karşıtlık diye bir şey yoktur. Yöntemlerini nerede varsa orada bulmaya zorunlu olan yalnız tek bir tıp vardır. Yöntemlerin kullanılmasını ayırtetme ise hekime düşer.*” diyerek çekincelerini belirtmiştir (47).

4.5.1 Homeopati'nin Yayılımı

Hahnemann'ın uygulamaları XIX. yüzyılda başta Almanya, İsviçre, İtalya ve Fransa olmak üzere özellikle Avrupa'nın dört bir yanına öğrencileri vasıtasıyla yayılmaya başlar.

Homeopati XIX. yüzyıl başlarından itibaren Avrupa'da yayılmaya başlamıştır. O dönemlerde bilimsel tıp ve doğal tıp diye ikiye bölünmüşlük bulunmaktaydı. Bilimsel gelişmelerin hızla ilerlediği bir dönemde doğal tıp adı altında tamamlayıcı ve alternatif tıp olarak yeni bir alan, özellikle sıradan vatandaşlarda yaygınlaşmaktadır. O dönem Almanya'sında Homeopatik hastaneler de açılmaktadır. Nazi Almanya'sında da homeopati desteklenmiştir. Zamanla diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi bu hastaneler varlıklı kimselere hizmet eder pozisyona gelmiştir (50).

1830'lu yıllardan itibaren Homeopati, Hahnemann'ın öğrencileri ve öğretileri doğrultusunda İngiltere'de de yayılmaya başlamıştır. 1837'de “British Homeopathic Society” adı altında beş kolej eğitim vermeye başlamıştır. 1860 yılından itibaren ise yayın yapmaya başlamıştır. İlk yayınları “*Annals and Transactions of the British Homeopathic Society and the London Homeopathic Hospital*” olmuştur. Bu 1913 yılında “*British Homeopathic Journal*” adını almıştır. Günümüzde ise sadece “*Homeopathy*” adına dönüşmüştür. 1943 yılında ise “British Homeopathic Society” “Faculty of Homeopathy” e dönüşmüştür. Ayrıca İngiltere'de de diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Homeopati adına hastaneler de açılmıştır. 1850 yılında 25 yataklı olarak açılan “The Royal London Homeopathic Hospital” buna örnektir. Burada tutulan vaka kayıtlarında 1889'dan 1923'e kadar 1426 hasta bakıldığı belirtilmiştir. 1880 yılında da Glasgow'da da Homeopati hastanesi açılmıştır (51).

Asya kıtasında da homeopati varlığını göstermiştir. 1810'lu yılların başında homeopatiden Hindistan'a Almanya'dan gelen jeologlar tarafından Hint halkı haberdar olmuştur. Daha sonra Homeopati, fakir ve köle Bengal vatandaşları arasında yaygınlık göstermiştir. Julian Martin Hoenigsberger 1830 yılına kadar Hahnemann'la birlikte çalıştıktan sonra Hindistan'a gelerek Homeopatiyi yaymıştır. İsrail'de de Homeopati yayılımına Eski Sovyetler Birliği'nden gelen Yahudi mültecilerin katkısı olmuştur (51).

Malezya, İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz Ordusu ile birlikte gelen kuvvetli Hint askerleri aracılığıyla homeopatiyi tanımıştır (51).

Homeopati yayılımına 1820'lerin ortalarından itibaren Amerika ile de devam etmiştir. Hans Burch Gram (1786–1840) Homeopatinin Amerika'da yayılmasında önemli rol üstlenmiştir (51). Homeopatinin cazibesi yaklaşık iki dekat kendisini göstermiştir. Daha sonra önce şehirdeki orta sınıf sıradan vatandaşa daha sonraları ise üst sınıflara bir dönüşüm olmuştur. Bunun iki sebebi olduğu düşünülmektedir. Birincisi homeopati Avrupa'da üst sınıflarda yayılım göstermiştir ve varlıklı Amerikalılar buna ilgi göstermiştir. İkincisi ve daha da önemlisi ise genellikle homeopati doktorlarının birçoğunun Ortodoks veya allopatik uygulayıcılar olması olarak gösterilmiştir. 1850'lerden sonra ise Amerika'da daha fazla yaygınlaşma yaşanmıştır (52). 1880 yılında 20 Homeopatik eğitim veren kolej açılmıştır. ABD' de Homeopatik İlaç Endüstrisi'nin kökleri de 1840'lı yıllardan itibaren oluşmuştur (51).

4.5.2 Ülkemizde Homeopati

Ülkemizde Homeopati varlığını çok da göstermemiştir. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren gerek Avrupa'da gerekse Amerika'da yaygınlaşarak okullar ve hastaneler açılmasına karşın ülkemizde her hangi bir hastane ya da kurum açılmadığı görülmüştür. Yalnız İstanbul'da veba salgınının da yaşandığı XIX. yüzyılın başlarında Hindistan civarında Homeopati'nin yaygınlaşmasını sağlayan Hahnemann'ın da öğrencilerinden olan Dr. John Martin Honigberger'in, iki yıl İstanbul'da kalarak veba salgınıyla mücadelede Homeopatik yöntemleri kullandığı belirtilmiştir. Bu yıllardan sonra günümüze gelene kadar Homeopati'yle herhangi bir temas olmamıştır (53).

Ülkemizde Sağlık Bakanlığı'nın 2014 yılında hazırlamış olduğu Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği'ndeki tanımlanan 15 tane tedavi yönteminden bir tanesi de Homeopatidir. Homeopati bu yönetmelikte; "*Kişiyeye özgü seçilmiş homeopatik ilaçlar ile sağlık durumunu iyileştirmeyi hedef alan bütüncül bir uygulama yöntemi*" olarak tanımlanmıştır. Uygulamaya yetkili kişi olarak sertifikalı tabip ya da dış tabibi olarak belirtilen Homeopati uygulamalarında; gerilim tipi ile migren gibi organik olmayan baş ağrıları, bağışıklık sisteminin güçlendirilmesi, organik olmayan uykusuzluk durumlarında, kronik yorgunluk sendromu, fibromiyalji, irritabl barsak sendromunda, egzema, alerjik astım, alerjik rinit, romatizmal hastalıklara ait artrit, kronik ağrı, ağız kuruluğu gibi durumlarda, solunum yolları hastalıklarına ait burun akıntısı, burun tıkanıklığı, öksürük, ateş, yutma güçlüğü, stomatit gibi durumlarda, kemoterapi yan etkileri olan bulantı, kusma, stomatit, ağız kuruluğunda, sindirim sistemi hastalıklarına ait gastro-özefajial reflü ve gastrite bağlı mide ağrısı ve yanmasında, bulantı, kusma ishal gibi durumlarda, premenstruel sendrom, dismenore, infertilite, variköz ven postoperatif hematoma ve ağrının azaltılmasında, kas-iskelet sisteminin mekanik ağrısında ve diş ağrılarında tedavi yöntemi olarak uygulanabileceği belirtilmiştir (54).

XIX. yüzyıl Osmanlı tıp literatüründe batıl olarak tanımlanan ve pek de rağbet görmeyen homeopati uygulamalarının, XXI. yüzyıl Türkiye'sinde Bakanlığın çıkarttığı bir yönetmelik ile uygulanabilir hale gelmesi doğrusu incelenmeye değer bir konudur.

4.6. Hüseyin Hulki Bey'in Eseri "*Tabâbet-i Hakikiye ve Mesâlik-i Bâtula-i Tıbbiye*"nin Bölümleri

Hüseyin Hulki Bey'in Miladi 1888, Hicri 1305 yılında yazmış olduğu bu eseri Karabet ve Kasbar matbaası yayınlamıştır. 44 sayfalık matbu bu eserin ilk sayfasına da yayın evi önsöz mahiyetinde bir sayfalık yazı yazmıştır. Burada eserin, yazarın daha önceki yayınlanmış olan eserleri gibi istifadeli olacağı ifade edilmiştir. Yine bu yazıdan Hüseyin Hulki Bey'in bu eserini daha eğitim hayatının başlarında yazmış olduğu belirtilmiştir. Eserde 9 fasıl yer almaktadır. Bunlar sırasıyla;

Birinci Fası: Ulûm-ı Tıbbiye ve Tabâbet

İkinci Fası: Tabîb

Üçüncü Fası: Sıhhat ve Maraz

Dördüncü Fası: Teşhîs-i Maraz

Beşinci Fası: Usûl-i Tedâvî

Altıncı Fası: Meslek-i Bâtıla-i Tıbbiye

Yedinci Fası: Omopati

Sekizinci Fası: Dozimetre

Dokuzuncu Fası: Omopati

Birinci Fası: Ulûm-ı Tıbbiye ve Tabâbet

Bu fasılda tıp ilimleri ve doktorluktan bahsedilmektedir. Yazar bu fasılda ilk cümlelerine insanın yaratılışının gizemli bir hazine olduğunu belirterek başlamıştır. Zararlı olanı def etmek, faydalı olanı çekmenin insan tabiatına uygun bir davranış olduğu belirtilmiştir. XIX. yüzyılda “ulûm-ı sanâi” olarak ifade edilen pek çok “uydurma, hileli ilimler” in türediği belirtilmiştir. Bu hileli ilimlerin çoğunun toplumun geneline akıllara hayret verse de yardım etmiş olduğunu belirtmiştir. Bu hileli ilimler içerisinde tıp ilmi ve tıp sanatı kadar zihinleri meşgul edenin olmadığı belirtilmiştir.

Uydurma ilimler hakkında kimsenin bilgi almak istemeyeceği belirtilmiştir. Sanat ve ilim dışında zihinlerin meşgul edilmek istenmeyeceği hatta sağlık bilimlerinde bunun daha bir önem arz ettiği belirtilmiştir. Tıp sanatını “Sanat-ı Celil” yani yüce, ulu bir sanat olarak ifade etmiştir.

Âlemde en çok karıştırılan hususun rağbet edilen şeyler olduğu gibi, tıp ilmi de değişikliklere uğrayarak tıpkı bukalemun gibi asrımızda karışıklığa uğratılmış, asli işleyişinden uzaklaşmış, uç felsefe fikirlerine kapılmış yüce bir sanat-ı âliyemizdir denilmiştir. Bu sebeplerden dolayı Osmanlı’da da tıba olan ilgi kötüye kullanılarak

bir takım dilenciler tarafından fırsatçılık yapılmış, halkı aldatmaya yönelik olarak tıp mesleği kullanılmıştır. Renkten renge sokulmuştur. Bu yüce sanatı kendi hesaplarına alet ederek kullanmışlar, köşe başlarına dükkan açmış (bir ticarethane gibi) hem beraberlik, hem cerrahlık hem de hekimlik yaptıkları ifade edilmiştir. Bu kimseler hakkında yazar; “derbeder”, “yad-gar” (sevilmeyen şey) ve “vicdansız” ifadelerini kullanmıştır. Bunların hekimlik sanatını kendileri için kullandığına ve lekelediklerine vurgu yapılmıştır. Bu kimselerin perişan vaziyette olduklarını da belirten yazar, bunların saçları başları dağınık kimseler olduğunu ifade etmektedir.

Hüseyin Hulki Bey, Sultan II. Mahmut döneminde ise Askeri Tıp Mektebi'nin açıldığı ve Osmanlı'da birkaç tıp mektebi bulunduğu donanımlı, uzman hekimler çoğalmış, diğerlerinin ise tıpkı zararlı haşeratlar gibi dağılmış olduklarını belirtmiştir. Böylece ancak bu topraklarda gerektiği gibi yüce tıp sanatı icra edilmeye başlanılmıştır denilmiştir.

Hüseyin Hulki Bey tıbbi yüce bir sanat olarak ifade etmiştir. Onun yüceliğine inanmış ve bu doğrultuda da düşüncelerini söylemekten çekinmemiştir.

Tıp mekteplerinde genç donanımlı fidanların yetişmekte olduğunu belirten yazar, faydalı şeyleri temin maksadıyla özürlü olan şeyleri göstermenin ya da onları çekmenin de doğru bir yaklaşım olmadığını ifade etmektedir.

Avrupa'yı, Hüseyin Hulki Bey ilmin ve fennin kıvılcımının yayıldığı ve olgunlaştığı merkez olarak görmektedir. Buna rağmen Avrupa'da bile tıp ilminin güzelliklerini gölgeleyecek gelişmelerin yaşanabildiğini belirtmektedir. Hatta bu durumun eski zamanlardaki yalancıların yapmış olduklarından aşağı kalır yanının olmadığı belirtilmiştir. Çünkü Avrupa'da ortaya çıkan, bu tıp adıyla yayılan gelişmeleri incelemeyen, körü körüne kabul etmenin yanlış olduğuna değinilmiştir.

Akıl sahiplerinin ancak düşündükleri zaman bu eski dilencilerin mantık dışı sahte tedavilerine karşı çıkabilecekleri belirtilmiştir. Tıp mesleği çalışanlarını, şarlatanlıklarına uyduran birtakım kimselerin kanunlardaki boşluklardan da faydalandığı ifade edilmiştir. Boş laflarla ve dolandırıcı ifadelerle bunu başardıkları vurgulanmıştır. Hüseyin Hulki Bey de bu eserinde yaşadığı dönemde rağbet gören zararlı olarak nitelendirdiği bâtıl tıp mesleklerine dair öz bilgiler sunmuştur.

İkinci Fasıl: Tabîb

Tıbbın gayesini Hüseyin Hulki Bey “*Sağlığın muhafazası ve hastalıkların (illet) uzaklaştırılması için gereken vasıtaları oluşturmak, gerekli tedbirleri almak ve düzenlemeleri sağlamak*” olarak belirtmiştir.

Hüseyin Hulki Bey, iyi yetişmiş bir kaptanın, gemisini hedefe ulaştırmak için nasıl gerekli olan hava şartlarını, gemiyle ilgili yapıları, rüzgârı ve daha pek çok şeyleri bilmesi gerekiyorsa, donanımlı, ciddiye sahip usta (hazık) bir hekimin de; insan bedeninin coğrafik özellikleri mahiyetindeki anatomi ilmini, onun hayati vazifelerini gösteren fizyoloji ilmini ve bundaki değişme / bozulmaları gösteren hastalık ilmini bilmesi gerektiğini belirtmiştir. Çünkü Hüseyin Hulki Bey kullanacağı ilaçların insan vücudunda hangi yolla nasıl tesir edeceğini bir hekimin çok iyi bilmesi gerektiğine inanmıştır. Vücudu zararlı mikroplara karşı savunmada ilaçları bir silah gibi gören Hüseyin Hulki Bey, hangi ilacı nerede kullanması gerektiği hususunda fizyolojinin bilinmesi gerektiğine kesinlikle inanmıştır.

Okuyup düşünenlere fikir verme isteğinde olduğunu belirten yazar, tıp sanatı hakkında fikir vermek için anatomi ve fizyoloji gibi ilim ve fenlerden destek almıştır. Tıp hakkında bir fikir vermek için hastalık ve sağlığı iyi bilmek gerektiğine inandığını belirtmiştir.

Üçüncü Fasıl: Sıhhat ve Maraz

Hüseyin Hulki Bey eski bilge insanların bakış açılarına göre halkın nazarında kökleşmiş bir düşünceye göre sağlığın insana İlahi bir ihsan, hediye olarak sunulmuş olduğunu ifade etmiştir. Hastalığın ise, sağlık içerisinde bulunan bir vücuda sebebi bilinmeyen zararlı bir maddenin musallat olmasından ibaret olarak görüldüğünü belirtmiştir. Hastalık denilen hale vücuda girmiş bir düşman nazarıyla bakıldığı ve çaresi için de bu düşmanın bulunup etkisiz hale getirilmesi gerektiğine inanıldığı belirtilmiştir. Hüseyin Hulki Bey hastalık ve sağlığı bu şekilde ifade etmeyi fizik ötesi hükümlerden maddi âleme ait deliller çıkartma istek ve felsefesinden kaynaklanması olarak görmüştür. Avam halkın bu şekilde düşünmesinin genel bir durum için sorun olmadığı belirtilmiştir. Örneğin, vücudumuza musallat olarak türlü türlü hastalıklara sebep olduğu tespit edilmiş parazitler ve mikroskobik canlıları vücudumuzdan atmak

ve onların vücutta buldukları süre içerisindeki yapmış oldukları değişme ve tahribatı aslına çevirmenin elzem olduğu ifade edilmiştir. Hüseyin Hulki Bey bunların dışında insan bedeninde hâsıl olan türlü türlü hastalıkların varlığını belirttikten sonra halkın bu şekildeki bakışını bâtil bir inanış olarak gördüğünü dile getirmiştir.

Anatomi ve fizyolojiden hiç bilgileri olmayan ya da her şeyi saf fikirlere karıştırarak hikmetli sözler arasına sokmak isteğinde olan kadim hekimlerin mazeretlerinin doğal olduğu ifade edilmiştir.

Hüseyin Hulki Bey yeni hekimlerin ise, insan bedeni hakkında esaslı bir fikirleri olduğu için sağlıklı olmayı “*Çeşitli organları şekil ve işlev bakımından tam ve doğal olan insanın, uzuvlarının çevrilmiş olduğu bilgilerle, ahenkli bir şekilde düzgün işleyebilmesi*” olarak tariflediklerini belirtmiştir. Her ne kadar nutuk atalarda bile bu tanıma uygun sağlık bulmanın nadir olacağı söylenmiştir. Halkda da bunun aynen geçerli olduğu belirtilmiştir. Bedenimizin bozularak, asli unsurlarına dönüşmesi olan ölüm ile sağlığın yukardaki tanımı arasında çeşitli mertebelerin olduğu ifade edilmiştir. Bunlardan bazısı ölüme bazısı sağlığa yakın olurlar denilmiştir. Bu bedenimizin yaratılış sürecine ve kendi hayatımızı boşa harcamayarak, gerçek sıhhatden birçok kaymaya ve uzaklaşmaya neden olabileceği ifade edilmiştir.

Sıhhat ile ölüm arasındaki durumun çoğunluğunun, hastalık dairesinde yer aldığı belirtilmiştir. Derecelerine göre halkın; mizaç kayması, keyifsizlik, hastalık, illet ve maraz diye bunları isimlendirmiş oldukları ifade edilmiştir. Tıbbın ise bu isimlerin hepsini “emrâz” adı altında topladığını Hüseyin Hulki Bey belirtmiştir. Hastalığın şiddetini, uzamasını ve diğer hususları özel bir usûl üzere yaptığından hastalığın derecelendirilmesi için türlü türlü ilim sözleri oluştuğunu söylemiştir. Maraz ise (hastalık); “*Bedenimizin tabii hali olan çeşitli fizyolojik vazifeleri durumunun bozulması*” olarak tabir edilmiştir.

Adı geçen bozulmanın çeşidinin ise kimyevi, fizyolojik ve anatomik olabildiği belirtilmiştir. Fakat çeşitli azalarımızın muhtelif vazifeleri şeklindeki merkezdeki güç ile adı geçen uzuvların ahenkli çalışmalarına herhangi bir sebeple intizamsızlığı ve değişiminin olmasını derhal def ve ıslah edecek şekilde olmasından genel olarak, hekimler arasında kolaylaştırma ve tarif için vücutta hastalığa karşı def eden bir kuvvet farz olduğu söylenmiştir. Bu aslında bedenin ahenginden başka bir şey değildir

denilmiştir. Yani Hüseyin Hulki Bey vücudun kendi düzenli işleyişi ile hastalıkları uzaklaştıracak ve iyileştirecek düzeninin bünye içerisinde mevcut olduğunu söylemektedir.

Sağlıklı bir insanda hastalıkları kendi uzaklaştırma gücüne göre bir değişme/bozulma meydana gelir. Bunu Hüseyin Hulki Bey şu şekilde ifade etmiştir; “*Sebeb ya ani ya da daimî olur bu iki hâlde de ya şedîd veyâ hafîf bulunur. Sebebi ani ve şiddetli olursa vücutta büyük bir bozulma olacağını ve hastalanacağını bu durumda vücuttaki bozulmayı anlayıp hekime giden kişiyi hekim incelediğinde düşmanın çoktan yerleştiğini görür. Hekim sadece bozulmayı aslına çevirmek için gayret sarf eder. Buna aks-i amel denir. Tabib, bedenin def edici gücü ile dış sebeplerin neden olduğu değişimin merkezine şahitlik eder. Ani ve hafif olan sebepler ise genellikle vücutta hastalığa neden olmaz, olsa bile nezle gibi hafif olur. Eğer sebep şiddetli ve daimi olursa bozulma şiddetlenerek çoğalacağından süratle ölüm gerçekleşir. Fakat sebebi şiddetli ancak süresi uzun olursa, hafif bir bozulmanın vücutta başlayacağı ifade edilmiştir. Uzuvlardaki bu bozulma dokulara ulaşır ve bu durum tıpta (isti'dâd-alışma, meyil) (diyatez-yatkınlık) ve (maraz-ı bünyevî) olarak adlandırılır.*”

Dördüncü Fasıl: Teşhîs-i Maraz

Hüseyin Hulki Bey hastalığa sebep olan faktörleri Humor Teorisinden de esinlenerek soğuk, sıcak, rutubet, kuruluk, bozuk havalar ya da hafif rüzgârlı havalar olarak sıralamıştır. Bunların bedenimizde zararlı bir gaz oluşturacağı söylenmiştir. Vücudun aşağısında bulunan uzuvlarda iki şeye sebep olacağı belirtilmiştir; adı geçen sebeplerin oluşturduğu maddi bozulma, diğeri de maddi bozulmayı önleyecek aks-i amel fizyoloji kuvveti yani bir çeşit reaksiyon kuvveti olduğu ifade edilmiştir.

Hüseyin Hulki Bey bazı zamanlar sadece aks-i amelin gözleneceğini maddi değişikliklerin gözlenemeyeceğini ya da tam olarak tayin edilemeyeceğini belirtmiştir. Bununla birlikte her bir eserin bir yapımcısı olduğu fikrine dayanarak, her bir aks-i amelin bir maddi bozulmadan kaynaklandığını ifade etmiştir.

Hastanede ızdırap içinde yatan bir hastada tabibin en önce dikkatini çekmesi gereken hususun aks-i amelin var olup olmadığının tespiti ile onun seyri olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte gözlediği aks-i amelin vücuttaki hangi türlü bir

bozulmaya karşı oluştuğunu öğrenmeye çalışmak tabibin diğer bir görevidir. Üçüncü görevi ise, bu bozulmanın asli sebebinin bulmak meselesidir. Bunları güzelce yapan tabib için artık hastalık ilmine göre onu sınıflandırması kalır diyerek Hüseyin Hulki Bey bu paragrafta da tabibin görevlerini sıralamıştır.

Hüseyin Hulki Bey tabibin ne derece soğukkanlı ve düşünerek hareket etmesi gerektiğini de bu bahisle ifade etmiştir. Tabib için bu sınıflandırmasını da hallettikten sonra geriye avam halkın isimlendirmesiyle, (illetin devâsını) (derdin dermânını) (hastalığın ilâcını) bulmak kalır demiştir. Bu konuyla ilgili bilgileri olmayan âlim kimseler bile, hastalık kitaplarında hastalığın sınıflandırmasına mukabil ilaçların yazdığını zannederler. Hatta örneğin bitkilerle ilgilenen kimseler için hemen bir ağacın yaprağını gösterdikleri zaman onun ne ağacı olduğunu, nerede yetiştiğini bildiği gibi tabibden de hastayı görünce ne hastalığı olduğunu bilip ilâcını hemen söylemesini beklerler ve tıp böyledir derler. Bir tabib gerçeğin böyle olmadığını söylese onu hemen cahillikle itam ederler. Fakat genel inanışın aksine gerçekler taban tabana zıttır. Bir doktor, hastalığı teşhis ve sınıflandırmadan sonra asla aklına bu hastalığın ilacı nedir? diye getirmez. Bunun yerine; şu hastalığa karşı ne tedbir alacağım, hangi usulleri kullanacağım şeklinde düşünür. Sonunda o hastalığa karşı bir yöntem geliştirir. Fakat iş bu kadarla sınırlı değildir, hekim ilaç verip vermemesi gerektiğini düşünür, ilaç verecekse ne yolla nasıl vereceğini (mayi mi, hap mı, şırıngayla mı) düşünür. Sonunda o hastalığa ve hastaya en uygun olacak şekilde bir karar verir. Tıpkı kumandanın kararı gibidir. Kumandan savaşa gittiğinde oradan ne derece zaferle çıkacağına kararlı ise hekim de tedavi sonrasında o derece ümitlidir. Asıl tıbbın bu şekildeki yaklaşım gerektirdiğini, gerçek bir hekimin de hasta başındaki durumunun bunu yansıtır olması gerektiği dile getirilmiştir. Bunu bilmeyenlerin olayları karıştırmadan, ön yargısız incelemesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu bahsi bitirmeden önce, hastalığı eliyle koymuş gibi bularak ardından hemen bir şişe ilaç ya da bir kutu hap veren hekimlerin gerçek tıba ne derece bağlı olduklarıyla ilgili olarak söz söylemeyi de vazife sayacağını Hüseyin Hulki Bey dile getirmiştir. Çılgınlık içerisinde inleyen hastaya yetişen hekimin vazifelerini söyledikten sonra takınacağı yolu da bir sonraki fasılda ifade etmiştir.

Beşinci Fasil: Usûl-i Tedâvî

Hüseyin Hulki Bey bu fasılda tedavi yöntemlerinden bahsetmektedir. Bunları kısaca üçe ayırmıştır. Devasına muhtaç olan hastayla ilgili olarak hekimin takınacağı yola, tıpta tedavi usulü denir ve üç türdür.

Birincisi; çekinme, temkin usulü

İkincisi; gözleme usulü

Üçüncüsü; fiili tedavi safhası

Temkin Yöntemiyle ilgili olarak Hüseyin Hulki Bey şunları söylemiştir. *“Hastalığa karşı bazen hekimin temkin yöntemini takınması çok önemlidir. Bu yöntemle tedavi edileceğini bildiği halde incinmiş hiçbir hasta düşünülemez. Bununla birlikte, hastalıklının kurtulmak istediği hastalık giderildiği ya da uzaklaştırıldığı takdirde başka bir hastalık oluşacaksa vicdan sahibi bir hekim için onu tedaviye kalkışmak büyük bir hata olacaktır.”*

Gözlem Yöntemiyle ilgili olarak da

“Gözleme yöntemi de hastalar arasında çok rağbet görmese de uzman bir hekimin gerektiğinde takınacağı bir yöntemdir. Çünkü bazen hastalığın seyri şiddetinin nasıl gideceğini gözlenmesi çok önemli bir yöntemdir. Bu yöntemle bazen aks-i amel hastalığın bozulmasını uzaklaştırmada başarılı olur. Böylece hekim de ilerde fiili tedavide ona göre durum takınır.” demiştir.

Fiili Tedavi Yöntemiyle ilgili olarak da Hüseyin Hulki Bey

“Fiili tedaviye karar verildiğinde tabib tüm maddeleri ve doğal kuvvetleri kendisi için bir silah olarak kullanır. Yani fiili tedavi sadece bir ilacın direk hastaya verilmesi olarak görülmemelidir. Fiili tedavi arasında, yeme içmeye dikkat etmek, açık havada gezmek, güneşlenmek, jimnastik yapmak yer almaktadır. Hatta bazen fiili tedavi sadece bunları veya bunun gibi şeyleri söylemekle sınırlı kalır ya da genellikle ülkemizde olduğu gibi bu tavsiyelerle birlikte ilaç da verilir.”

Örneğin yemekten sonra biraz gezinmek çok faydalı olsa da halk nezdinde ilaç vermeyen hekimlerin çok da bir kıymetinin olmadığını söylemiştir.

Hüseyin Hulki Bey örneklerine şu şekilde devam etmiştir

“Kumandan düşman karşısında, tabib hastalık karşısında bulunur. Kumandanın ordusu ne kadar düzenli ve çok olursa galip gelmesi o derece artacaktır, ancak çok az da olsa galip gelememe ihtimali vardır; tabib de bilgisi ne derece derin olursa, hastalık ne kadar hafif olursa başarı oranı o derece artacaktır. Kumandanın sık sık değiştirilmesi ordu için nasıl sorunlar oluşturacaksa, halk için de farklı tabipler benzer durum oluşturacaktır. Kumandan istediğini yapmakta serbest olması gerektiği gibi, tabib de tedavi emirlerini verirken ilminden başka bir şeye bağlılık göstermemelidir.”

Hüseyin Hulki Bey bu bölümde kumandanla hekim arasındaki benzerliklere devam etmektedir.

“Kumandan tek bir müfreze ile galip gelemeyeceği gibi hekim de sadece ilaçla hastalığı yenemez. Galip gelmek için silahın haricinde birçok harp taktiği gereklidir. Hekim için de başarılı olması için ilaçların haricinde birtakım sıhhi tedbirlerin alınması gerekmektedir. En büyük kumandanlar oylarında birlik olamadıkları gibi, en hazık hekimlerde fikirlerinde birlik olamazlar. Bu konudaki karşılaştırmayı da arttırmak mümkündür.”

Bu fasılda örneklerin ve mukayesenin yeterli olduğunu söyleyen Hüseyin Hulki Bey bir sonraki fasla geçmiştir.

Altıncı Fasıll: Mesâlik-i Bâtıla-i Tıbbiye

Hüseyin Hulki Bey bu fasılda bâtıl, gerçek olmayan tıp mesleklerinden bahsetmektedir. Hatta bunları tıp mesleği olarak değerlendirmenin doğru olmayacağını belirtmiştir. Tıp meslekleri adı altında birçok mesleğe rastlanmaktadır. Bunlara tıp mesleği adını vermenin pek de caiz olmadığını belirtmiştir. Çünkü bir mesleğin tıp mesleği olması için, yolunun tedbir niteliği ile tedavinin tesislerini özel bir şekilde açıklamış ve kabul etmiş olmasına yani fizyoloji ile genel ilimlerdeki bakış açısının hastalıkları tedavi hususunda kendisine bir yol belirleyebilmesinin gerekliliğini ifade etmiştir. Ancak genel ilimler ve fizyoloji ile fenni ilimleri kullanarak tedavi yöntemleri ortaya çıkmış olanların gerçek tıp meslekleri ve bunları yapanların da gerçek tıp doktoru olarak adlandırılacağını ve kabul edileceğini belirtmiştir. Tıp mesleğini bu şekilde adlandırırsak tıp mesleği sayısının bir hayli azalacağını

söylemiştir. Çünkü bu şekildeki tanımlamaya, psikologların (ruhiyyun) ve yaşamcılarının (hayattiyyun) dâhil olamayacaklarını ifade etmiştir.

Hüseyin Hulki Bey burada bir soru sorarak şu şekilde devam etmiştir;

“Ruh bilimcileri, psikologlar ne fikirde bulunan tabiblerdir?”

Bunlar sadece fizyolojik mesele olan, hayatla ilgili vakalara, ruh diye tanımlanan maddi olmayan bedene ait uzuvların etkisinden (bunlar fiziki ve kimyevidir) kendiliğinden özel bir kuvvetin etkisiyle oluştuğunu kabul eden doktorlardır. Adı geçen doktorların, fizyolojik bakış açısı dışında başka bir şey olmayan bu fikirleri, kendilerini tedavi hususunda makul bir yoldan kaydırmayabilir. Hayatın dahi fizyolojide uzuvlarla ilgili işaretlere hayatla ilgili kuvvet adını verdikleri maddi olmayan işleyişin eseri olduğunu söylemektedirler. Bu kimselerin bakış açıları fizyoloji dairesinde kaldığı sürece meslek sahibi olarak adlandırılmaları gerekmez. Sthal, Vanhelman, Braun, Hahmemann, Burgarov gibi bilginlerin meslek sahibi olmaları, ruh ve hayatla ilgili bulunmalarından kaynaklanmamaktadır. Bunlar tedavi ilmini fizyolojik bakış açılara ve metafizik fikirlerine uygulamaya çalışarak feda etmiş oldukları için tedavi yöntemleri gerçek tıptan ayrı olmuştur.”

Adı geçen doktorların açıklandığı üzere otuzdan fazla ilim görmüş çalışma arkadaşının olduğu ve bunların, adı geçen ilimlerin her birisinde bir bakış açısına sahip olduklarından mesleği bu nedenlerle tercih etmiş olabilecekleri üzerinde durulmuştur. Tıbbın ilgili ilimlerinin her birinde bir fikre kanaat etmiş olmak fenle ilgili tedaviyi geçerli kabul etmemelerinin mazereti olarak kabul edilemeyeceği belirtilmiştir. Bunların bâtıl mezhepler ve doğru yoldan sapmış doktorlar zümresine dahil edilemeyecekleri belirtilmiştir.

Tıbda müstakil meslek ortaya çıkarma iddiasında başarılı olan doktorların sayısının çok fazla olduğu söylenmiştir. Adı geçen mesleklerin birkaçı dışında çoğunluğu geçmişin izleri arasında unutulmuş ve sönmüştür. Bu durum tıp tarihçileri dışında pek dikkatleri de çekmeyi gerektirmez. Günümüzde bazı bilginlerin, itibarını arttırmaya çalıştıkları meslekler her an, genel halkın menfaatlerinin zıttına olarak zavallı hastaların masum ilgileri sayesinde yayılmaya müsait olduklarından, medeni halk yanlış / hastalıklı fenne ait fikirlerin istilasını tehdidine her daim müsait

olduğu için avam halkın dikkatini bu noktaya çekmek istediğini Hüseyin Hulki Bey bildirmektedir.

Hüseyin Hulki Bey adı geçen mesleklerden bugün hastalıklı ve zararlı olarak belirttiği, ülkemizde pek çok taraftar oluşturarak hakiki ilimlere ilgisiz olan halkımıza zarar verebilecek olanlarının Homeopati ve Dozimetre olduğunu ifade etmiştir.

Yedinci Fası: Omopati

Hüseyin Hulki Bey bu fasılda Omopatiden bahsetmektedir. Omopatiyi ve onun temel kaidelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Omopati Yunancada ‘tedaviye benzer’ anlamında bir kelimenin Fransızcaştırılmış halidir. Homepatiyi Samuel Hahnemann hayal etmiş ve ortaya çıkarmış, tıp mesleğine kabul edilmiştir. Hahnemann kendisini Hipokrat’ın zıddı olarak ilan ederek, Yunan tıbbında olan, “Zıddı zıddıyla tedavi etmelidir” uygulamasına, yeni bir söylem geliştirerek “ Benzeri benzerle tedavi etmelidir” kaidelerini uygulamıştır.

Kendisi fizyolojiyi ya da hayatın başka yollarını kabul ederek, erimiş madenlerden hastalıklara hayat kuvveti vermek için, asıl düzeninden çıkmasına ve eskimiş olmasına rağmen sifiliz, skoz, spor adında üç miyazmanın (kirlenmiş hava) etkilerine atıfta bulunmak istemiştir.”

Hüseyin Hulki Bey Hahnemann’ın görüşlerini anlatmaya devam etmektedir. Hastalığı da maddi olmayan bir kuvvetin doğurduğunu, hastalık dışı olacak şekilde bir bozulmanın oluşturduğunu ifade etmiştir. Hahnemann aynı şahsın vücudunda bir cinsten iki hastalığın olamayacağı kaidelerini kabul etmiştir. Bu kaidelerle ilgili olarak da; Hahnemann genel ilimlerde ise ilaçların şifa kuvvetinin her birisinin, sağlıklı halde bulunan bir bünyede hastalığa sebep olduğuna atıfta bulunmuştur. Düşüncesine göre; bir hastalığa o yeni hastalığı getiren ilaç verildiği vakit ilaçtan oluşan hastalık gelip geçici, asıl hastalık ile ilacın oluşturacağı hastalıkla aynı cins olacağı için, asıl hastalığı uzaklaştıracağını belirtmiştir. İlaça bağlı hastalık da ilacın kesilmesiyle geçeceği için sağlığa kavuşulacağını söylemiştir.

Hüseyin Hulki Bey örneklerle anlatımını desteklemektedir. Örneğin Homeopatlar, arseniğin cilt tarafından kısmen atıldığı için cilt hastalıklarından

skuamozda, faydalı etkisinin olduğunu görmekle buna bakış açılarınca balık pulu hastalığı demişlerdir.

Arsenik, çok uzun süre uygulanmadığı halde ciltte bir takım iyi huylu ortadan kalkmalar ve sivilcelenmeler meydana gelirse de hiçbir vakit Homeopatların dediği gibi adı geçen madde balık pulu oluşturmaz. Hüseyin Hulki Bey Homeopatlarla ilgili olarak; bunların her bir ilaca bu gibi isnatlarda bulduklarını belirtmiştir. Delil olarak da verdikleri hastalarda, o hastalığın işaretlerinin, bulgularının şiddetlendiğini gösterirler buna da bu ilacın etkisidir derler demektedir.

Hüseyin Hulki Bey Homeopati'nin uygulandığını da şu şekilde anlatmaktadır. *“Adı geçen delilin ne dereceye kadar güvenilir olacağını anlamak için, adı geçen ilacı ne şekilde ve miktarda verdiklerini kısaca bilmek gerekir. İlaç hazırlayacakları vakit, Homeopatlar, devamlı maddeden bir buğday miktarı alarak, doksan dokuz kısım kimyevi maddeyle işleme tabii tutarak katılaştırır ya da eritirler. Buna birinci sulandırma derler. Daha sonra birinci çözeltiden bir buğday miktarı alarak tekrar doksan dokuz kısımlık sivaga (kimyevi madde-yumuşatmak ya da katılaştırmak için) katarlar. Buna da ikinci sulandırma adını verirler. Böylece yeni oluşan çözeltiden bir buğday miktarı alarak her defasında doksan dokuz kısım kimyevi maddeye tabii tutarak ilaç elde etmelerini otuzuncu sulandırmaya kadar yaparlar. Her bir sulandırmada etki eden madde yüz derece azalır. İlacın tesir şiddetine (tahlil esnasında ovma ve sürme neticesinde etki eder) itibar ederler. Bu halde en etkili ilaçları otuzuncu sulandırma oluyor ki hâlbuki adı geçen kaideye göre elde edilen ilaçların ikinci sulandırmada bile vücutta istenilen etkiyi (fizyolojik aks-i amel) gösteremediklerini görmekteyiz. Dijital ve retarin gibi tesir gücü yüksek ilaçlar denendiğinde bu anlaşılacaktır. Omopatlar, sulandırma adı altında etkili maddeden ne kadar az miktar alırlarsa o kadar kuvvetli olacağını düşünürler. Hastalığın şiddetine göre de çeşitli sulandırma basamaklarından ilaçları alacaklarını belirtirler, 4., 9., 25. kısımdan bir miktar ya da şişeden koklatma olacak şekilde verirler. Demek ki Homeopatların ilaçları kimyaca bile bulunamayacak derecede az miktarda zerre derecesindedir. Yani meslekleri hakkında taraf tutmadan özetle; adeta etkisi hayal derecesinde olan etkisiz bir maddeden başka bir şey olmadığını her ne kadar mesleklerine zıt olacak olsa da ilan etmelidirler. Açıklamanın başlangıcında homeopatların hastalığa karşı hiçbir ilaç vermedikleri anlaşıldı. Öyleyse bunların*

delil diye öne sürdükleri ve doğal tıbbı aşına olmayan dostlarına ilacımızın etkisidir diye gösterdikleri hastalık işaretleri nedir?”

Hüseyin Hulki Bey homeopatların süslü ifadeler kullandıklarını da şu şekilde anlatmıştır.

“Çaresiz hastanın tutulmuş halde bulunduğu sırada bay doktor, homeopatin alımlı ifadeleriyle süslü kanaat, vaad ve tedavideki teminleriyle hastalığın tedavisine hiçbir destek olmayacak şekilde, sağlığa veya ölüme hızla gitmekte olan fizyoloji ve hastalık ilimlerinden tek bir harf dahi bilmeyen halkı, işlerine geldiği şekilde yorumlayarak hastalıklı fikirlerini aşılırlar. Böylece zavallı hasta, hastalığının merhametine kalmış olarak bekler.”

Hüseyin Hulki Bey bu faslın sonunda;

“Tıp ilimlerine aşına olan homeopat, asıl tıp sanatı olan adı geçen ilmi gerektiği zaman insan bedenine tatbik etmeyen, tereddüt sahibi ve çekinen birinden başka bir şey değilmiş. Bu yüzden her ne kadar adı geçen tıp ilimlerine aşına olsalar da onlara tabib denemez.”

diyerek homeopatlar hakkındaki görüşünü belirtmiştir.

Sekizinci Fasl Dozimetre

Bu fasılda da Hüseyin Hulki Bey zararlı olarak gördüğü diğer bir bâtil tıp mesleğinden bahsetmektedir.

“Bu meslek, düşüncelerini kıymetlendirmek ve genelleştirmek için, çok yaymakla uğraşan Doktor Burgarov’un zekâsının eseridir. Bu zat gerçek saydığı Hipokrat’ın mesleğini geliştirmek düşüncesinde olduğunu iddia etmektedir. Fakat Hipokrat ki, kendisini dahi hayatın gücü karşısında zayıf göstermektedir. Tıp ilimlerinin yeni keşfinden tanıklık etmekte ve fikirlerini kıymetlendirmede gözlem ve maddi deneylerden delil getirerek yardım istemekte asla mesleki tutuculuk yapmazlar. Bu sebeple işaret olunan boyun bükmüş hayatın gücünü ne şekilde kabul etmekte bulunduğunu tayin zordur. Çünkü kendisi Hipokrat’ın mesleğinin piri olduğunu iddia etmektedir. İşaret edilen hekimin ara sıra kullanıp hiçbir eserinde ciddi olarak tariflemediği hayat kuvvetine yalnız sözlerinden itibar edip bakarsak, kendisini

fizyolojide yeni bilginlerden olduğunu düşünürüz. İhtimal ki kendisi hayati kuvvetleri tabirini yalnız asrın bilginlerinden ayırmak için yapmış gibidir.”

Hüseyin Hulki Bey dozimetre ve onun fikrini ortaya atan Burgarov hakkında bilgi vermeye devam etmektedir.

“Genellikle hastalıktan konuşulurken, hastalığı kuvvetli veya zayıf diye ikiye ayırdıklarını belirtmiştir. Artan ile azalan kuvvet olarak ilaçların şifa verici maddeler olarak sinir hastalıkları fizyolojisinin kabulü üzerine etkileri göz önüne alındığında Burgarov’un nervosizmde bu ilimde kabul edilmiş bilginlerden olduğu anlaşılır. Adı geçen hekimin fenle ilgili tedavi hususunda görüşlerine gelecek olursak, işaret edilen, burada öyle fizyolojide olduğu gibi fikirlerini idareli kullanmayarak en haklı itirazının hedefi olan doğal ilimlerin gösterişli gerçeğini her türlü bâtıllığı ve eksikliği ortaya çıkaracak geri dönüşsüz hataya nasılsa sapmıştır. Buna ilaveten diğer meslek çalışanları gibi bir fikir vermek, görüşleri kabul etmek ya da bir iddiayı yarım bırakmak gibi hususlardan kendimi uzak tutmak isterim.”

Hüseyin Hulki Bey dozimetre ile ilgili kaideleri şu şekilde sıralamaktadır;

1. Burgarov gerçekliğini tam olarak gösteremediği bir sebepten dolayı genellikle bitkisel ilaçların asli cevherlerine yani alkalilere yönelmiştir.
2. Hastalık halinin ilacının sürelerinin ve zıtlıklarının olması üzerine lüzum gösteren kimyevi maddeye karıştırılarak vermeyi uygun bulmayarak her bir cevheri her bir hastalıkta basit olarak tavsiye ve uygulamayı prensip kabul etmiştir.
3. İlaç yapmayı fenni miktarı üzere vermeyi kabul etmemiştir. Geneli hakkında az bir miktardan başlayarak etkisi görülünceye değin vermeyi prensip kabul etmişlerdir.
4. Adı geçen cevherin kullanımını her ne kadar fizyolojik olarak etki edeceğine göre planlamada bu etkinin zıt ve ters yönlerini dikkate almamaktadırlar.
5. Hastalığın gerçek sebebini arayıp tedaviye kalkışmayı boş yere görmektedirler, hemen her hastalıkta fiili tedaviyi tercih etmektedirler.

Hüseyin Hulki Bey Burgarov’un kullandığı metotları söyleyerek bunlar hakkında ayrıntıya girmeden fikir verdiğini ifade etmiştir.

“Burgarov bu şekilde bile, bazı yöntemleri tercih ediyorsa da genelinin sayılması faydasız yere yazmaktan başka bir şey değildir. Bizim amacımız dozimetr mesleğini tamamen yazmak değildir. Adı geçen mesleğin gerçek tıp ile olan zıtlıklarının esasına değinmektir. Bu yüzden göze çarpanları belirttik. Bunlardan her birisinin önemlerini güzelce belirlemek için birer birer söylenen lakırdıları açıklamaya çalıştık. Bizde elimizden geldiğince özet olacak şekilde fenni incelemelerden çıkartmayı uygun gördük.”

Hüseyin Hulki Bey dozimetrede kullanılan yöntemlerin yanlış olan yönlerini ise şu şekilde tariflemiştir:

“1. Dozimetr taraftarlarının hasta bitkilerinin gerçek cevherlerini kullanmaları tıbbi vasıtaları bir kısım deva maddelerine tahsis etmelerinden ibarettir. Bu birinci yöntemin gerçek tıbbı uygulanması takdirinde faydaya sunduğu birçok yöntem, ilaçların faydalarından mahrum kalmaya sebep olurlar.

2. İlaçları basit olarak vermek pek o kadar reddedilecek bir yöntem olmasa da ilaçları bitkilerin asıl unsuru gibi kimyacı eczacının en etkili maddesine uyguladıktan sonra haline göre etkisini azaltma veya kolaylaştırma gibi ihtiyaç duyulan hususlar için kimyevi işleme girmelerini kabul etmemek fenni eczacının artan vasıtalarını hastalıkların tedavisinde uygulamaya koymak demektir. Bu da dozimetreyi hastalıkla mücadele sahasında büyük bir kararlılıkla mahrum etmektedir.

3. İlaçları gerçek tecrübelerle ve birçok gözlemlerle belirlenen fenni miktar kadar vermeyerek az bir miktardan başlayarak etkisi görülünceye kadar vermek en helak edici yöntemdir. Çünkü ilaçların etkisi hemen dâhil olduktan sonra görülmeye başlamaz. Bunlar emilmeye başlayarak kana dâhil olarak etki edecekleri organa giderler. Ondan sonra cinslerine göre fizyolojik etkilerini gösterirler. Bazıları da birden bire etki etmeyerek bedenin derinliklerine girerler. Bir müddet sonra sınırlanması çok zorlaşır. Etkilerini ise öldürücü olarak gösterirler. Bu yüzden ilacın etkisini vücuda dahil olduğu anda değil bir müddet sonra gösterirler. Eğer hastaya ilaç verildikten sonra beklemeden fizyolojik etkisi olmuyor diye biraz daha verilirse bu lüzumundan fazla verilmesi demektir.

İşte ilaçların bedene dâhil olduktan sonra etki yollarını dikkate almayarak kabul edilmiş olan bu yöntem her ne kadar hafif ilaçlar için o kadar zararlı olmasa da asli kimyevi cevherleri gibi kuvvetli ilaçlarda uygulanması cinnet geçiren insanın katledilmesi (homocid) şeklinde adlandırılmalıdır.

4. İlaç yapmanın yan etkilerini dikkate almadan etkileri ters iki ilacı vermenin eğer ilaç diğeri için zıt etkileri nedeniyle iptal ederse hiçbir kaidesi olmaz. İlacın yan etkileri beden derinliklerinde bir devrime neden olursa bu çok büyük bir tehlikeye sebep olacağı ortadadır.

Hal böyleyken dozimetr besinler her gün her hastaya kimyasal maddelerle verilmesini tavsiye ettikleri maddeler arasında etkisi zıt olan striknin ve morfin bulmak hemen genel yöntem gibidir. Mantıklı düşünen kimselerin bu yöntemi ne kadar mantıklı bulacağı izah gerektirmez!

5. Dozimetr taraftarlarının hastalıkta sebepleri araştırmaya gitmedikleri sadece niyetleri, etkeni tedavi etmeleri derde deva bir yöntem değildir. Ayrıca bu kendi eksikliklerini de, mantık dışılığını da göstermektedir. Eserin kesilmesinde baş gösteren geçici sebepler sabit bırakıldıkça her ne sebeple olursa olsun beklemek, anlayışının alçalmasına neden olur. Biz bu eksik tıbbi görmüş değiliz, bunu cahillerde bile düşünmek istemiyoruz.”

Hüseyin Hulki Bey bu fasılda son olarak dozimetrenin homeopatiden daha zararlı bir meslek olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir;

“Bu açıdan Doktor Burgarov’un bu husustaki düşüncelerini kötü niyetine veya bunun gibi kin ile atf etmek yerine meseleyi cinnet ile dehaya yakın aklın kayması arasında düşünen genel kanâat noktasında bakarsak, adı geçen meslek icadını gözleri kararmış cinnet noktasında ve söylediğini şaşırılmış deha sahibi gibi adlandırmayı uygun buldum. Burgarov’un bakış açısıyla bakarak dozimetr hakkında bilgilerin başlangıcını zihnimize özetle toparlayacak olursak, adı geçen mesleğin başlangıcı gerçek tıptaki birçok mükemmel şifa noktalarından noksanıdır. Daha sonra kimyayla ilgili olarak, maddeleri etkili ve de uygun olmayacak şekilde kullandığından hastayı birçok tehlike altında bıraktığını görmekteyiz. Bu iki nokta kendisinin boş, çürük ve bâtil olduğunu göstermeye esaslı iki delildir. Farz edelim ki hastalığı sadece kimyayla

ilgili olarak gösterir ve dozimetrece kendisine verilmesi gereken kimyasalla ilgili yan etkisi bulunmayan bir hastalık olsun. Dozimetreyle uğraşan gerçek hastalığın sebebini aramadan yalnız arızayı tedavi etmeye kalkması gibi tutacak oldukları yol ile son ve çıkmaz bir bâtil içinde zavallı hastanın durumu nasıl olur? Omopatlar hiç olmazsa hastaya ilaç vermeyerek talihine bırakıyordu. Zavallı hastanın talih yaver giderse kurtulurdu. Dozimetr ise böyle değil. En etkili en öldürücü ilaçtan bir miktar, etkilerinin uygunsuzluğuna bakmadan verildiğinden bahtsız hasta çoğu zaman ihtimal ki rahatsızlığı olduğu hastalıktan çok kullandığı ilaçtan muzdarip olurlar ya da ölümü boylarlar. Özetle, dozimetre homeopatiden daha zararlı bir bâtil tıp mesleğidir.”

Dokuzuncu Fasıl: Omopati

Bu fasılda Hüseyin Hulki Bey Omeopatiyle ilgili birkaç ilave yapmaktadır. *“Omeopati ismi, tedavi benzeri demektir. Omeopati mesleğini ortaya çıkartan Hahnemann tarafından gerçek tıp içerisinde bulunanları kendisiyle aynı kıymette ve yolda olsun diye ayak takımına denk göstermek için verilmiş bir isimdir. Adı geçen şahsa göre, gerçek hekimler Hipokrat’ın yoluna giren taraflarca gerçek tedavi yöntemine sahipmiş. Anlatıldığı üzere Omeopati mesleği, bir tarafa çekilen bir yöntem takip ettiğinden Hahnemann gerçek tıbbın gözlere çarpan sönmez ışığını karartmak için yani ilmin genişlemesinden ve olgunlaşmasından yararlanarak öyle dar ve durağanlığa sığamamakta olan yeni tıbbi, gerçek ilimlerden bir meslek gibi göstermek için gerçek tıbbu bu ismi vermiştir. Hâlbuki gerçek tıp bu mütevâzilikten yücedir.”*

Hüseyin Hulki Bey son olarak tıbbın gelişmekte olan bir ilim olduğunu vurgulamaktadır.

“Tıp ilimleri keşfedilecek bir meydan olduğundan, yakın gelecekte ilerleyecektir. Tabib meslek adıyla çalışmalarında ve görüşlerinde hiçbir zaman beklemeye alacak şekilde gayretsizlik göstermez. Tıp ilimleri diğer pek çok ilimler gibi bekleme, duraklama aşaması olan diğer mesleklerin özü felsefelerine girmekten de uzaktır. Genel ilim ve fenlerin son gayesi zenginlikle olgunlaşmadır. Kâinattaki varlıkların kanununa, insanlığın parlayan anlayışına bir sınır belirlenemez. Bu yüzden ilim ve fen için hiçbir zaman herhangi bir meslek veya yöntem altında tamamen olgunluğa eriştiği söylenemez. İlim ve fenler daima gelişmekteymiş ve gelişmeye de devam edecektir.”

“Eserin konusu olan gerçek tıp ve b t l tıp meslekleri hakkında gücümüzün yettiği kadar fikir vermeye çalıştık. Eseri sona erdirmeden önce izzet sahibi kimselerin dikkatlerini bir noktaya çekmek isterim. Ciddi bir tıbb  birden bire dozimetre sıfatını vermek genellikle gerçekleri arayıp soran kimselerin hataya düştükleri noktadır.”

Son olarak Hüseyin Hulki Bey bir hatırlatma olarak, bazı alkalileri kullanmanın ya da Şantov’un hayatını incelemenin kişiyi dozimetre yanlısı yapmayacağını belirtmiştir.

“Uzman bir doktor, doğal maddelerin çoğunu kullanabilmekte usta olduğundan, bazen olur ki kimyasala benzer kullansın ve hatta Doktor Burgarov’un ilacı olan Şantov’un sevgili alkalilerini de reçeteye yazsın fakat tüm bunlardan dolayı adı geçenin dozimetr olması hiçbir vakit icab etmez. Bu yüzden ülkemizin övgüye layık bazı hekimlerinin Şantov’un hayatını incelemeleri adı geçen dozimetr taraftarları arasına dâhil olmalarına delil olarak kullanılmamasını ilave olarak söylemeyi münasip gördüm.”

5. TARTIŞMA

XIX. yüzyılın son çeyreğinde gerek ekonomik gerekse de siyasi olarak zor şartların yaşandığı bir Osmanlı Devlet’indeki atmosfer içerisinde sağlık sistemi de bundan nasibini almıştır. Yeni düzenlemeler yapılmış olsa da tam anlamıyla oturmuş bir sağlık işleyişinden bahsetmek oldukça güçtür. Osmanlının son döneminde sağlık sistemini düzeltmek için pek çok değişiklikler yapılmış, nizamnameler yayınlanmıştır. Tüm bunların özünde memleketin ulaşılabilir noktalarına hekimleri göndermek ve o dönemlerde yaygınlaşmakta olan diplomasız çalışarak toplumun sağlığını da etkileyen kimselerin çalışmalarına engel olmak yatmaktadır. Ayrıca bu nizamnamelerle aşı faaliyetleri düzenlenmiş, eczanelerin varlıkları tayin edilmiş, ebelerin faaliyetleri düzene konulmak istenmiştir. Nizamnameleri incelediğimizde, en uç diyebileceğimiz mahallerde “Memleket Tabiplerini” görmekteyiz. Belediyelere bağlı olan bu tabiplerin ismi Vilayeti İdare-i Sıhhiye Nizamnamesi’nde “Hükümet Tabibi” olarak değiştirilmiştir. Memleket Tabiplerine Tabib Muavinleri de eşlik etmiştir. İdare-i Sıhhiye Hakkında Rumeli Şarkıyeye Mahsus Kanun Velayet’ te ise her bir kazada “Kaza Hekimleri” ve “Kaza Cerrahları” bulundurulması gerekliliği belirtilmiştir. Kaza cerrahları kaza hekimlerine bağlıdırlar. Kaza hekimlerinin de “Dahiliye Müdüriyeti”ne bağlılığı onun da “Sıhhiye Meclisi” ne bağlılığı bulunmaktadır. Vilayeti İdare-i Sıhhiye Nizamnamesi ile Sıhhiye Müdürlükleri kurulmuş olup bu yapı günümüzün “İl Sağlık Müdürlükleri”ne karşılık gelmektedir. Çalışan tabiplerin günümüzde olduğu gibi herhangi bir sağlığı tehdit eden hastalıkta ya da salgında bağlı bulunduğu yerdeki hükümet yetkilisini haberdar etme görevi belirlenmiştir. En üst bağlı oldukları hükümet yetkilisi ise vali olarak tayin edilmiştir.

XIX. yüzyılda Osmanlı sağlık sistemindeki boşluklardan yararlanmak isteyen birtakım kimselerin tıp mesleği olarak göstermek istedikleri bazı yöntemlere karşı, Doktor Hüseyin Hulki Bey sesini yükseltmiş ve bunları tüm çarpıklıklarıyla ortaya koymuştur.

Hüseyin Hulki Bey tıp mesleğine büyük değer vermektedir. Bunu eserinin genelinden okumak mümkündür. Her fırsatta tıbbı ve onun önemine işaret eden “Sanat-ı celîl”, “Sanat-ı âliye” gibi ifadeler kullanmaktadır. Buna mukabil tıbbı karalamak isteyenlere ve onun temiz çehresini gölgeleyecek girişimlere karşı da bir o

kadar sert ifadeler (derbeder, dilenci yad-gar, vicdansız...) ve benzetmeler (zararlı haşerat, bukalemun...) kullanmaktadır. Bu hem Hüseyin Hulki Bey'in bu konulardaki kararlı duruşunu göstermekte hem de mesleğine olan bağlılığının kuvvetini ifade etmektedir.

Hüseyin Hulki Bey eserin ilk faslında düzmece/uydurma, hileli ilimleri tanımlamak için “Ulûm-ı Sanâî”, Sakîm-i Fenniye, Zahiri Beyyinat, Sahte Tedavi ” gibi kavramları kullanmıştır. Bu kavramların günümüzde bir düşüncenin, bir sistemin ya da teorinin sahte olan, bilimsel gözükmesine karşı bilimselliği olmayan aynı zamanda da bilimsel yoldan elde edilmeyen anlamlarında kullanılmakta olan İngilizce “pseudoscience” kavramıyla benzerlik kurduğunu söyleyebiliriz (55). “Pseudoscience” kavramına Osmanlı tarihi perspektifinden bakıldığında eserde geçen bu kavramlarla karşılığını bulacağı düşünülebilir.

Hüseyin Hulki Bey'in Osmanlıda modern tıbbı desteklediğini de, açılan tıp okullarını ve yetiştirilecek uzman hekimlerin varlığını destekleyen ifadelerinden anlamaktayız. Ayrıca Avrupa'yı “*ilmin kıvılcımının yayıldığı merkez*” olarak belirtmektedir. Ancak Hüseyin Hulki Bey'in temkinli bir karakter olduğunu ise, Avrupa'daki her gelişmenin de olumlu olamayabileceği yönündeki ifadelerine dayanarak çıkarabiliriz.

Aklı ön planda tutmayı Hüseyin Hulki Bey eserinde her fırsatta dile getirmektedir. Ancak bu sayede yapılmakta olan ve yapılacak yanlışlardan dönüleceğini vurgulamaktadır. Bu yönüyle de aslında Hüseyin Hulki Bey günümüz aydınınının en temel vasfını da belirtmektedir.

Günümüzle benzerlik kuracağımız bir nokta da tıp mesleğine olan ilgidir. O dönemde de Osmanlı Devleti'nde vatandaşların tıba büyük ilgisi olduğunu Hüseyin Hulki Bey'in ifadelerinden anlamaktayız. Fakat bu ilginin kötü niyetli kimselerin elinde olumsuz kullanıldığını görmekteyiz.

Hüseyin Hulki Bey'in yapmış olduğu sağlığın tanımı günümüzde koruyucu hekimlik anlayışıyla benzerlik göstermektedir. Burada da temel amaç mevcut sağlığın yitirilmemesidir. Eserin genelinde de koruyucu sağlık tedbirlerinin önemine

değirmiştir. Eserde “illet” olarak nitelendirdiği hastalığa hiç bulaşmamanın yani koruyucu hekimliğin temel mantığını görmekteyiz.

Eserde Hüseyin Hulki Bey kullandığı örneklerinde askeri terimlere sıkça yer vermektedir. Hekimi, komutanlar ve kaptanla kıyasladığı örneklere yer vermektedir. Bunda dönemin zor askeri koşulları etkili olduğu düşünülmektedir. Yine Osmanlı Devleti’nde on dokuzuncu yüzyıl politikalarına bakıldığında askeri yapılanmaların gerek sağlıkta gerekse de diğer alanlarda etkisini tüm toplumun hissedeceği şekilde geliştirdiği görülecektir.

Hüseyin Hulki Bey halkın nabzını en iyi şekilde tutmaya çalışarak sağlığa ve hastalığa bakış açılarını yakalamıştır. Bu bakış açılarındaki eksik ve yanlış yerlerden birtakım fırsatçı kimselerin yararlandığını ifade etmiştir. Bu yüzden bilimsellikten ödün verilmemesi gerektiğini kendileri eser içerisinde yer yer belirtmiştir.

Hüseyin Hulki Bey’in eserde en dikkat çekici yönlerinden birisi de anatomi ve fizyolojiye olan inancıdır. Her fırsatta bu iki bilim dalına gönderme yapan yazar, tıbbın temelini neredeyse bu iki bilim dalı üzerine kurmaktadır. Günümüzde de hem tıp öğrencileri için hem de mesleği uygulamakta olan hekimler için anatomiye ve fizyolojiye hakimiyet önemlidir.

Hüseyin Hulki Bey’in burada yapmış olduğu “*Çeşitli organları şekil ve işlev bakımından tam ve doğal olan insanın, uzuvlarının çevrilmiş olduğu bilgilerle, ahenkli bir şekilde düzgün işleyebilmesi*” şeklindeki sağlık tanımının, 1948 Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) Tüzüğü’nde yapılmış olan sağlık tanımına, kuşatıcılığı bakımından benzerlik gösterdiği söylenebilir. DSÖ Tüzüğünde sağlık: “*Yalnızca hastalık veya sakatlığın olmaması durumu değil, fiziksel, sosyal ve ruhsal refah durumu*” şeklinde tanımlanmıştır (56).

Hüseyin Hulki Bey hastalığı da “emraz” olarak belirttikten sonra onu normal vücut işleyişinin yani “fizyolojinin bozulması” olarak gördüğünü ifade etmiştir. Bunun da maraz olarak adlandırılana kadar bünyede bir mizaç bozulması ardından keyifsizlik halinin oluşacağı daha sonra hastalığın baş göstereceğini belirtmiştir. Günümüzde de hastalığın ön belirtileri/semptomları olarak bu ve benzeri durumları müşahede etmekteyiz.

Hüseyin Hulki Bey'in sağlık ve hastalık için belirtmiş olduğu ifadeler kadar ölüm için söyledikleri de ilgi çekicidir. Ölümü bedeninin asli unsurlarına dönüşü olarak görerek bedeninin toprağa karıştığında minerallere dönüşeceğine gönderme yaptığını düşünebiliriz.

Hüseyin Hulki Bey normal işleyişinde olan bir vücudun, dış etkenlerle oluşan bu keyifsizlik halinin, hastalığın aslında vücudun kendisi tarafından def edilmek istendiğine vurgu yapmaktadır. Vücudun bozulan işleyişe karşı onu onarmaya yönelik bir reaksiyona geçtiğini belirtmektedir. Bu reaksiyona Hüseyin Hulki Bey "aks-i amel" demektedir. Bu reaksiyonun varlığını görmenin hekim için olmazsa olmaz olduğuna işaret etmektedir. Böyle bir reaksiyonun varlığı hastanın hastalığını toparlamasında çok önemli olduğunu anlatmaktadır. Günümüz tıp anlayışıyla da baktığımızda bunun vücudun "homeostazi" denilen bir dengesi olduğunu ve bu dengeyi korumak için vücudun çeşitli fonksiyonlar yapmakta olduğunu bilmekteyiz. Bu benzerliği Hüseyin Hulki Bey de dile getirmektedir.

Hüseyin Hulki Bey'in vurguladığı ve günümüzde de geçerliliği aynen olan bir nokta da "gözlem"dir. Hastayı ve vücudun o hastalığa karşı nasıl bir tepki verdiğini ve onun iyileşme seyrinde mi yoksa kötüye gidiş seyrinde mi olduğunu gözlemleninin önemini Hüseyin Hulki Bey eserinde belirtmiştir.

İyi bir gözlemin ardından, hastadaki tüm reaksiyonların varlığı ve bunların sebepleri anlaşıldıktan sonra hastaya uygulanacak tedavi faslı başlamaktadır. Bu sıralama günümüzde de geçerliliği olan bir sıralamadır. Bazı durumlarda ise ilaç tedavisine gerek olmadan bir takım tedbirlerle hastalığın atlatılabileceğini de Hüseyin Hulki Bey vurgulamıştır. İlaçtan ziyade diğer tedbirlerin bazen daha önemli olduğunu Hüseyin Hulki Bey belirtmiştir. Halk nezdinde ise ilaç vermeyen hekimlerin çok da bir kıymetinin olmadığını söylemiştir. Hekimlerin bazen bu ikilem arasında kaldıklarını Hüseyin Hulki Bey yıllar öncesinden yaşayarak görmüştür. Bu ifadeler aslında çok önemlidir. Günümüz tıp uygulamalarında da bu tablonun aynen geçerliliğini koruduğunu görmekteyiz. 130 yıl geçmesine rağmen bu algı değişmemiştir.

Eserde tıp ilimlerinin bir tabibe ne şekilde hareket etme kabiliyeti verdiğine kısa da olsa değinilmiştir. Tabibi kumandana benzettiği örneğe değinen Hüseyin Hulki

Bey bunun çok yerinde olduğunu belirtmiştir. Tabibin de bir kumandan gibi avam halka yol göstermesi gerektiğini belirtmiştir.

Hüseyin Hulki Bey'in benzerlik kurduğu bir başka husus ise yine günümüzde geçerliliği devam etmekte olan bir başka duruma işaret etmektedir. Kumandanın istediğini yapmakta serbest olması gerektiği gibi, tabibin de tedavi emirlerini (order) verirken ilminden başka bir şeye bağlılık göstermemesi hususudur.

Hüseyin Hulki Bey'in kesin çizgilerle belirtmiş olduğu bir durum da gerçek ile bâtil tıp meslekleri ayrımıdır. Bu ayrımında temel belirleyen fizyoloji ve anatomi gibi temel tıp ilimlerine olan bağlılık ve bilimselliktir.

Hüseyin Hulki Bey'in *Sthal, Vanhelman, Braun, Hahnemann, Burgarov gibi* kişilerle ilgili vurgulamak istediği düşünce ise, bu kişilerin fizyolojiden ve tıp ilminin uygulamalarından uzaklaştıkları için yaptıklarına gerçek tıp denemeyeceği, bâtil tıp kategorisinde yer alacaklarıdır.

Hüseyin Hulki Bey tıp tarihçilerine de göndermede bulunarak onların geçmiş tıp uygulamalarına ilgi duyarak günümüzde ne anlama geldiklerini ifade etmesi gerektiğini belirtmiştir.

Hüseyin Hulki Bey'in ifadelerinden anladığımız şekliyle, o dönemde halk zaten gerçek ilimlere ve tedaviye hem ulaşmada zorluk çekiyor hem de bunlar halka ilgi çekici gelmiyordu. Tüm bunların üstüne halkın bu bilinçsizliğinden de yararlanan bir takım kimseler halkı aldatmaya yönelik sağlık hizmetlerine kalkışmışlardır. Bunlardan en zararlı olanlarını Hüseyin Hulki Bey Homeopati ve Dozimetre olarak görmektedir.

O zamanlarda "Omeopati" olarak bahsedilen kavram günümüzde "Homeopati" olarak geçmektedir. Homeopati'nin nasıl bir yöntem olduğundan, kurucusu Samuel Hahnemann'dan Hüseyin Hulki Bey bahsetmektedir. Homeopatinin eski tıp uygarlıklarından köken aldığı vurgusu da eserde Homeopati faslında belirtilmiştir. Hüseyin Hulki Bey'in daha önce de belirttiği temel tıp ilimlerinden uzaklaştığı için Homeopati'ye karşı çıktığını anlamaktayız. Hüseyin Hulki Bey ise homeopatların söylediği ilaçların hastalık oluşturduğu fikrine katılmayarak, onların bir hayal ürünü olduğunu belirtmiştir. Buna da başka yerde rastlanılmadığını söylemiştir.

Hüseyin Hulki Bey'in homeopatların öne sürdüğü delilleri çürütürken kullandığı “*dijital*” ve “*retarin*” gibi tesir gücü yüksek ilaçlar kavramlarından anladığımız onun derin fizyoloji bilgisinin yanında ilaçların etki mekanizmalarına da vâkıf olduğudur. Yine aynı şekilde deneyselliğe ve gözlem yapmaya verdiği önemi anlamaktayız.

Hüseyin Hulki Bey homeopatların elinde, hastaların gerçek tedavi alamadıkları hatta vakit kaybına uğradıklarını ifade etmiştir. Günümüzde de geleneksel ve tamamlayıcı tıp adı altında Homeopatinin uygulanmakta olduğunu görmekteyiz. Son yıllarda popülaritesi de artan bu uygulamalarda çok geniş bir tedavi yelpazesi uygulandığını görmekteyiz. Neredeyse hiçbir tıbbi uygulamada bu kadar geniş bir tedavi yelpazesinin olmadığı uygulamalarda bunun varlığının sorgulanması ve düşünülmesi gereken en önemli noktalardan birisidir. Hüseyin Hulki Bey'in 130 yıl evvelinden sorduğu ve sorguladığı için bâtil olarak niteleyerek halkı bu zararlı uygulamalara karşı bilinçlendirmek istediği Homeopatiye karşı, günümüzde de yeniden düşünölmeye ihtiyaç olduğu aşikârdır. Hüseyin Hulki Bey'in eserinde bahsettiği Homeopati konusuyla ilgili olarak, günümüz Türkiye'sinde son yıllarda Sağlık Bakanlığı'nın da yönetmeliğiyle birlikte Homeopatiye ilgi artmakta, dernekler kurulup kurslar düzenlenmektedir. Homeopati'nin özellikle Avrupa ve Amerika'da yaygınlaşmaya başladığı dönemde Hüseyin Hulki Bey'in bâtil bir yöntem olarak gördüğü, bilimsellikten uzaklaşıldığı gibi eserinde dikkat çekmek istediği çekincelerinden dolayı, Osmanlı'da Homeopati'nin yaygınlaşmadığı ve bu haliyle günümüze kadar geldiği de düşünölebilir.

Hüseyin Hulki Bey'e göre Homeopati, “*Tıbbın sürölmüş, uzaklaştırılmış hali*” olduğu için homeopatiye bâtili sıfatını vermiştir. Aynı zamanda Homeopatiyi tıp mesleği olarak değerlendirmeyi ise Hüseyin Hulki Bey mantık dışı bulmamıştır. Böylece Hüseyin Hulki Bey tıp mesleği olarak gördüğü Homeopatiyi bâtil olarak adlandırmıştır.

Hüseyin Hulki Bey “*Hastalık ilimleri, doğal olmayan halde bulunan kimselerin fizyolojisi demektir. İşaret edilen sair meslekler çalışanları bir bakış açısı kabul ederek, hastalık halini tariflemişlerdir.*” diyerek hastalıkta fizyolojinin

bozulduğunu yani patolojik bir durumun oluştuğuna gönderme yaptığını söylemek yanlış olmaz.

Hüseyin Hulki Bey'in dozimetre yönteminde de temel karşı çıktığı nokta hastaya verilecek ilacın dozunun, gerektiği kadar değil de ihtiyaçtan az verilmesi noktasıdır. Bu durumun hastalığın daha da şiddetlenmesine sebep olacağı endişesini taşımaktadır. Günümüzde ilaç kimyasının ve eczacıların en temel uğraş alanlarından birisi bu konudur. Çünkü hastaya; yaşına, kilosuna ya da diğer özelliklerine uygun dozda ilacın verilmemesi hastalığın daha kötü bir evreye evrilmesine sebebiyet verecektir. Bu endişe Hüseyin Hulki Bey'in ne kadar da haklı olduğunu bizlere göstermektedir.

Dozimetrede Hüseyin Hulki Bey'in karşı çıktığı ve günümüzde de çok önemli olan bir konu da ilacın uygunluğu ve etki mekanizmasıdır. Bu hususa dikkat edilmediği vurgusunu eserin dozimetre faslında yazar yapmaktadır. Özellikle tıbbın temel ilimlerinden fizyoloji bilgisi olmayan cahil kimselerin elinde bunun bir cinayete dönüşeceği vurgusu ise çok çarpıcıdır.

Tıp ilimleri keşfedilecek bir meydan olduğundan, yakın gelecekte ilerleyecektir. Tabip meslek adıyla çalışmalarında ve görüşlerinde hiçbir zaman beklemeye alacak şekilde gayretsizlik göstermez. Tıp ilimleri diğer pek çok ilimler gibi bekleme, duraklama aşaması olan diğer mesleklerin özü felsefelerine girmekten de uzaktır. Hüseyin Hulki Bey'in bu şekilde yaklaşımıyla tıp ilminin ve tabibliğin çerçevesi de çizilmiştir.

Hüseyin Hulki Bey'in eserinde geçen dozimetre kavramı günümüzde, eserde geçtiği anlamdan farklı olarak kullanılmaktadır. Eserde dozimetre tedavide kullanılan bir yöntem olarak geçmekte ve bu yöntemin işleyişini de Hüseyin Hulki Bey çekinceleriyle birlikte anlatmaktadır. Hâlbuki günümüzde dozimetre kavramı radyasyon ölçen bir alet olarak ifade edilmektedir. Tam olarak Türkiye Atom Enerjisi kurumunun yapmış olduğu tanıma göre Dozimetre; *“Radyasyonla çalışan kişilerin maruz kaldığı radyasyon miktarını belirlenmesi için kullanılan cihazlardır. Radyasyona karşı ölçülebilir ve tekrar üretilebilir etkileşime sahip cihaz ya da malzeme.”* şeklinde tanımlanmıştır (57). Bu şekliyle incelendiğinde kelimenin, kullanım olarak günümüzde değişikliğe uğradığını söyleyebiliriz. Daha çok ilaç

hazırlamada, dozaj ayarlaması anlamından radyasyon ölçü aleti olarak kullanılması anlamına gelmiştir.

Hüseyin Hulki Bey'in bu eserini yazım kuralları açısından da incelediğimizde, dönemin dilinin yer yer ağırlığını görmekteyiz. Eserin genelinde anlaşılır ifadeler kullanılsa da bazı paragraflarda çok uzun cümlelerin de etkisiyle anlamda düşüklüklerin olduğu görülmüştür. Zaman zaman öznenin arandığı gözlenmiştir. Bilimsel terimlere, latince yazımlara da eserde birkaç sefer yer verilmiştir.

Eserde dikkatimizi çeken bir nokta da Hüseyin Hulki Bey'in eseri yazmayı bir vazife olarak gördüğü noktasıdır. Yani toplumu aydınlatmak için adeta kendisine böyle bir rol biçmiştir. Bunu bir sorumluluk olarak gördüğünü yazmış olduğu ifadelerden anlamaktayız.

Eserde Hüseyin Hulki Bey, Fizyoloji Doçentliğini ve Deri Hastalıkları Profesörlüğünün de vermiş olduğu hakimiyeti göstermiştir. Cilt hastalıkları ve tedavisiyle ilgili vermiş olduğu örneklerle, her fırsatta fizyolojinin öneminden bahsetmesi buna işarettir.

Hüseyin Hulki Bey'in hekimlik anlayışının ipuçlarını da eserinden çıkartmak zor değildir. Hüseyin Hulki Bey iyi bir gözlemcidir. Kararlarında acele etmeden, sebep sonuç ilişkisi kurarak ilerlemek istediğini anlamaktayız. Bilimden, fenden ayrılmama noktasında da oldukça kararlıdır. Tıbbın temeli olan anatomi ve özellikle fizyolojiye çok önem vermiştir. Mesleğini seven ve onu özenle yapan bir kişilik olduğunu hemen fark etmekteyiz. Hüseyin Hulki Bey hekimlik mesleğinin yüceliğine inanmış ve onu asla yere düşürmek istemeyen bir hekimdir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

XIX. yüzyıl bir tıp eserinin incelenmesi, değerlendirilmesi ve günümüze bakan yönleriyle ele alınmasından oluşan bu tez çalışmasının sonucunda, varılmak istenen hedeflere ulaşılmıştır. Bilim dünyasının hizmetine sunulan bu çalışmayla, XIX. yüzyıl Osmanlı Sağlık Sistemindeki buhranlar gözlenmiştir. Bu büyük sorunların etkisiyle oluşan birtakım gerçek olmayan tıp uygulama yöntemlerinin dönemin Osmanlı halkını biraz da mecburiyetten etkisi altına aldığı anlaşılmıştır. Bir tedavide kullanılacak uygulama yönteminin bilimsel olmasının kıymeti ifade edilmiştir. Bilimden, deneysellikten ve kanıta dayalı tıp uygulamalarından ayrılınmaması gerekliliği devrin tarihi uygulamaları incelendiğinde ortaya çıkartılmıştır. XIX. yüzyıl'da bu gerçeği tüm çıplaklığıyla Hüseyin Hulki Bey gibi bilimi ve fenni el üstünde tutan, tıptaki gelişmeleri takip etmek için Avrupa'ya giderek bizzat devrin önemli şahsiyetleriyle fikir alış verişinde bulunan bir zat ortaya koymuştur. Tezimde de bilime değer veren bir şahsı ve eserini incelemek önemlidir.

XIX. yüzyıl bir tıp eserini incelemek, o devrin içerisinden bir kimseye kulak vermek gibidir. Bu tez çalışmasının özgünlüğü de devrin içerisinden ve o devrin sorunlarına hakim olan bir hekimi çalışıyor olmaktır. Hem hekimlere ve hekimlik anlayışlarına hem de halkın bu noktadaki yer yer çaresizliklerine yer yer de çözüm arayışlarına şahitlik ediyor olmak çok önemlidir.

Gerek Dünya Sağlık Örgütü'nün uygulamalarında gerekse de ülkemiz sağlık sistemindeki uygulamalarında koruyucu tıp anlayışı her geçen gün daha bir önem arz etmektedir. Günümüzde de geçerliliği olan sağlığı korumanın, sağlığı iyileştirmekten daha önemli olduğu kaidesi eserde de vurgulanan en önemli noktalardandır.

Bir tedavi yönteminin yeni ortaya çıkmış dahi olsa onun iyi bir şekilde incelenmesi gerekliliği, her ne sebeple olursa olsun bilimsel olmayan yöntemlere itibar edilmemesinin önemi tezde vurgulanmıştır.

Eserin önemini arttıran noktalardan belki de en değerlisi günümüze de örnek olması noktasında, bir yeniliğin, gelişmenin kaynağı neresi olursa olsun sorgulamadan, düşünüp bilimselliğine bakmadan alınmaması gerekliliğidir.

Eserin günümüze bakan bir yönü de Homeopati gibi bazı yöntemlerin alternatif tıp adıyla kendisine yer bulabilmesidir. Yaklaşık 130 yıl evvelinden Doktor Hüseyin Hulki Bey bu ve benzeri yöntemlerin gerçek tıp uygulaması olmadığını üstelik zararlı pek çok yönünün bulunduğunu söylemiştir. Bizlere düşen, eserde de bahsedildiği gibi bilimsel olanla bilimsel olmayanın ayrımını yapmak ve bunu tüm toplumun hizmetine sunabilmektir. Günümüzde de bu konularla ilgili zaman zaman alevlenen tartışmalara da bu tez çalışmasının bir kilometre taşı olarak katkı sağlayacağını söyleyebiliriz.

Ayrıca tez kapsamında incelenen Hüseyin Hulki Bey'in Paris'teki Nutku da kendi içinde değerlidir. Osmanlı Devleti'nin pek çok alanda sancılı dönemler yaşadığı bir yüzyıl olan 19. yüzyılda bilimsel aktiviteler için İstanbul'dan heyetler gönderilmesi dikkat çekicidir. Dönüşümlerin yaşandığı ve sağlık alanında sistemin kurulmaya çalışıldığı bir dönemde Avrupa'daki bilimselliği önceleyen yaklaşım önemlidir.

XIX. yüzyılın sonlarında üç yıl arayla düzenlenen Paris ve Viyana'daki Uluslararası katılımlı kongreye, günümüzde adlarını birçok hastalığa, sendroma ya da bulgulara vermiş olan dünyaca tanınmış bilim insanlarıyla birlikte katılmış olan Hüseyin Hulki Bey'i ve yapmış olduğu nutku incelemek anlamlıdır.

Bu çalışmanın ardından öneri noktasında, Hüseyin Hulki Bey'in diğer kıymetli eserlerini incelemek ve onlardaki gerek bu eseriyle gerekse de kendi bilimsel çizgisi ile benzeşen yönlerini yakalamak faydalı olabilir. Tezin içerisinde de kısaca bahsedilen eserlerini günümüz bilim insanlarının yararına sunmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Tıp tarihinde Hüseyin Hulki Bey ve eserlerinin tanınırlığına katkı sunacağını düşündüğüm bu tez çalışmasının Türk tıbbına ve Türk tıp tarihi çalışmalarına katkı sunması dileğiyle...

7. KAYNAKLAR

1. Uludağ OŞ. Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği. Ankara: Türk Tarih Kurumu; 2010.
2. Şehsuvaroğlu BN. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Tarihçesi. Sağlık Dergisi. 1951;25(1).
3. Aydın E. 19.Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması. OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi). 2004;15(15): 185-207.
4. Çavdar N, Karcı E. XIX. Yüzyıl Sağlık Teşkilatlanması'na Dair Bibliyografik Bir Deneme Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. 2014;9(4):255-86.
5. Kâhya E. Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Tıp Eğitimi ve Türk Hekimleri: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları; 1997.
6. Göktaş H. XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hekim Hasta İlişkileri ve Diplomasız Hekimler. Journal of History Studies. 2014;6(6):99-115.
7. Erdemir AD. Tıp Tarihi. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi; 2014.
8. Bayat AH. Tıp Tarihi. İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği; 2010.
9. Adıvar AA. Osmanlı Türklerinde İlim. 4 ed. İstanbul: Remzi Kitabevi; 1982.
10. Duman F. Osmanlı'da Tıp Eğitimi ve Mekteb-i Tıbbiye [Yüksek Lisans]. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi; 2015.
11. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri DH. MKT. 301-96. H. 1276, M. 1859
12. Yıldız B. Osmanlı Döneminde Denizli Sancağında Gayrimüslim Doktor ve Sağlık Görevlileri. Pamukkale Tıp Dergisi. 2014;7(1):1-17.
13. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri DH-MKT 1520-37. H.1305 M. 1887.
14. TBMM Arşivi Tababet-i Belediye İcrasına Dair Nizamname. Düstur; 1870; 814-6.
15. Tetik F. Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Dönemi Kamu Sağlığı Politikası (1839-1876) [Yüksek Lisans]. İstanbul: Marmara Üniversitesi; 2007
16. Rasimoğlu CGİ. Taşra'yı İyileştirmek: 19.Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Memleket Hekimleri. Lokman Hekim Journal. 2013;3(1):1-6
17. TBMM Arşivi Vilayet-i İdare-i Sıhhiye Nizamnamesi. Düstur, Tertib 21913;362-6
18. Şehsuvaroğlu BN. Osmanlı Tababetinde Garplılaşma Cereyanları. Tıp Fakültesi Mecmuası. 1956;19(2).
19. Karacaoğlu E. Hüseyin Remzi Bey ve Hüseyin Hüsnü Bey'in Mikrob Adlı Yapıtı ve Türk Tıp Bilimine Katkıları [Yüksek Lisans]. Ankara: Ankara Üniversitesi; 2013.

20. Kâhya E. Osmanlı İmparatorluğunda Deneysel Fizyolojinin Kuruluşu. Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi. 1991;2(0): 127-140
21. Unat EK. Osmanlı İmparatorluğu'nda Mikrobiyoloji Tarihçesi Üzerine Bir Deneme. Mikrobiyoloji Bülteni. 1970;4(3):159-75.
22. Aydın E. Dünya ve Türk Tıp Tarihi. Ankara: Güneş Kitabevi; 2006.
23. Uzluk FN. Genel Tıp Tarihi 1: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları; 1959.
24. Ünver AS. Dr.Hüseyin Hulki Bey 1862-1894. Poli Klinik. 1934;1(8):260-2.
25. Bey BMT. Osmanlı Müellifleri. İstanbul: Meral Yayınevi; 3.Cilt 1975 213-14.
26. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri DH.MKT. /1536-118. H.1305, M.1887.
27. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri İ.DH../ 1183-92518. H.1307, M.1889.
28. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri DH.MKT. / 1748-56. H.1307, M.1889.
29. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri İ.TAL. /2-72. H.1310, M.1892.
30. Hulki H. Berlin Hatıratı. İstanbul: Karabet Matbaası; 1890.
31. Ünver AS. Dr.Hüseyin Hulki Almanyada. İstanbul: Kader Basımevi; 1950.
32. Hulki H. Deniz Hamamları ve Kimler Girmelidir? İstanbul: Mahmud Bey Matbaası; H.1310, M. 1892.
33. Hulki H. Koleraya Karşı Ne Yapmalı. İstanbul: Karabet Matbaası; 1891.
34. Osmaniye C. Lugat-ı Tıbbiye. İstanbul: Cemiyet-i Osmaniye Matbaası; 1926.
35. Hulki H. Makalat-ı Tıbbiyeden İşret. İstanbul: Karabet ve Kasbar; 1888.
36. Hulki H. Makalat-ı Tıbbiyeden Karın Ağrıları. İstanbul: Karabet ve Kasbar; 1886.
37. Hulki H. Müslümanların Tababete Ettikleri Hizmet Yahud Sevak-ı Maarifimizden Bir Nebze. İstanbul: Mihran Matbaası; 1882.
38. Hulki H. Siyam. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası; 1892.
39. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri DH,MKT. /1594-26. H.1306, M.1888.
40. Hulki H. Pariste İrad Olunan Nutuk. İÜNK, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi. 1889.
41. Oumeish OY. Congressus Mundi Dermatologiae 1889-2002. Clinics in Dermatology. 2004;(22):52-60
42. Şehsuvaroğlu BN. Yurdumuzda Deri Hastalıkları Tarihçesi ve Muallim Dr. Hüseyin Hulki Bey'den Bir Hatıra. Deri ve Zührevi Hastalıklar Derneği Yayınları. 1965;3(7)

43. Massson G. Congrès International de Dermatologie et de Syphiligraphie, tenu a Paris en 1889. Le de Henry Feulard, Paris: 1890.
44. Wallach D., Tillés G. First International Congress of Dermatology and Syphilology, Paris, Aug. 5–10, 1889. Journal of the Amerikan Academy of Dermatology 1992;26(6)
45. Wellcomecollection.org (İnternet) [Erişim Tarihi 22.11.2018] Erişim Adresi: <https://wellcomecollection.org/works/zq3cvfa9> Son erişim tarihi 14.11.2018
46. Cassell & Company The Year-book of Treatment for 1891 A Critical Review for Practitioners of Medicine and Surgery. Chicago Üniversitesi 1891.
47. Vannier P. Homeopati: Fransız Üniversitesi Yayınları; 1976.
48. Schmidt JM. The concept of health e in the history of medicine and in the writings of Hahnemann. Homeopathy. 2010;99:215-20.
49. Waisse S. Private and institutionalised patients' use of homeopathy in the early nineteenth century. Homeopathy. 2017;1(10)
50. Ernst. E. 'Neue Deutsche Heilkunde': Complementary/Alternative Medicine in the Third Reich Complementary Therapies in Medicine. 2001;9:49-51.
51. Kayne SB. Homeopathic Pharmacy Theory and Practice. 2nd ed: Churchill Livingstone; 2006.
52. Rutkow IM. William Tod Helmuth and Andrew Jackson Howe Surgical Sectarianism in 19th-Century America. Archives of Surgery. 1994;129(6):662-8.
53. Homeopati Derneği Türkiye'de Homeopati (İnternet) 2008 [Erişim Tarihi 21.11.2018] Erişim adresi: <http://homeopatidernegi.org/>
54. Gazete R. Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği. 2014.
55. Oxford Dictionaries (İnternet) 2014 [Erişim Tarihi 04.02.2019] Erişim adresi: <https://en.oxforddictionaries.com/>
56. Sağlık Bakanlığı Sağlıkın Teşviki ve Geliştirilmesi (İnternet) [Erişim Tarihi:14.02.2018] Erişim adresi: <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/Sa%C4%9Fl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%20Te%C5%9Fviki%20S%C3%B6z%C3%BCk.pdf>
57. Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (İnternet) [Erişim Tarihi:21.11.2018] Erişim adresi: http://www.taek.gov.tr/index.php/tr/belgeler-formlar/dozimetre_islemleri
58. Hulki H. Tabâbet-i Hakikiye ve Mesâlik-i Bâtıla-i Tıbbiyye. İstanbul: Karabet ve Kasbar; H. 1305, M. 1888.
59. Ferit Devellioğlu Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat 31.baskı. Ankara: Aydın Kitabevi; 2015.
60. Sir James W. Redhouse Turkish and English Lexicon 2.ed. Çağlar Yayınları; 1991

8. EKLER

Ek-1: Çeviri Yazı

Ek-2: Sözlük

Ek-3: İdare-i Umumiye-i Tıbbiye Nizamnamesi

Ek-4: İdare-i Sıhhiye Hakkında Rumeli Şarkıyeye Mahsus Kanun Velayet

Ek-5: Vilayet-i İdare-i Sıhhiye Nizamnamesi

Ek-6: 1889 Paris Tıp Kongresine Katılım İçin Hüseyin Hulki Bey Adına Düzenlenen Belge

Ek-7: Hüseyin Hulki Bey'e Nişan İ'tâ'sına Dair Belge

Ek-8: 1892 Viyana Kongresi Hatıra Fotoğrafi

Ek-9: Eserin Orjinali

Ek-1: Çeviri Yazı¹

Tabâbet-i Hakikiye

ve

Mesâlik-i Bâtıla-i Tıbbiyye

Müellifi Doktor

H. Hulki

Sahibleri

(Karabet ve Kasbar)

Her hakkı müellife âiddir

Maârif nezâret-i celîlesinin ruhsatıyla

(karabet ve kasbar) matbaası Bâb-ı âlî caddesinde numara 25

1305

¹ Hulki H. Tabâbet-i Hakikiye ve Mesâlik-i Bâtıla-i Tıbbiyye. İstanbul: Karabet ve Kasbar; H. 1305, M. 1888. (58)

2.syf

Şimdiye kadar bir takım makalât-ı nâfi'asını neşr
 eylediğimiz meşâhir-i etıbbâyı asrdan doktor Hüseyin
 Hulki Bey efendinin bu def'a dahi mukaddemâ neşr
 olduğu vakit ziyâdesiyle celb enzâ (r-ı) dikkat terakki
 perverân eylemiş bulunan "Tabâbet-i Hakikiyye ve Mesâlik-i
 Bâtıla-i Tıbbiyye" ünvanlı makalesini vaz'-ı meydân-ı
 intişâr itmek ile iftihâr eyleriz.

Mîr-i mûmâ-ileyh makale-i mezkûreyi daha rahle-i
 tahsilde zânû-zede-i telemmüz iken yazmış olduğundan
 kendisinin tecrübe-i kalem nev'inden olan âsârından ma'dûd
 ise de yine her cihetle şâyân-ı istifâde ve her dürlü
 medh ve sitâyışden âzâde bulunmakla mütâlaasından
 âmmece menâfi'-i külliyye tahassul eyleyeceği hakkındaki
 kanâat-i kalbiyemiz bizleri tab' ve neşrine sevk eylemiştir.

Tâbi'ler

Karabet ve Kasbar

3.syf

Tabâbet-i Hakikiyye

Ve

Mesâlik-i Bâtıla-i Tıbbiyye

Birinci Fasl

Ulûm-ı Tıbbiyye ve Tabâbet

İnsanın meknûz hilkatî olan def'-i mazarrât ve celb-i menâfi' sâika-ı tabîyyelerinin lüzûm gösterdiği ihtiyacâtdan tedârik esbâbı için mâzînin âsâr-ı muzlimesinden bed'iderek bulunduğumuz devr-i ma'rifete değin birçok ulûm-ı sanâi' tedvîn ve ihtirâ' olunmuş ve bunların kâffesi cem'iyet-i beşeriyyenin saâdet hâline akıllara hayret verecek bir sûrette yardım ide gelmiştir.

Lâkin iş bu ulûm-ı sanâi' içinde ulûm-ı tıbbiyye ve san'ât-ı tabâbet gibi sâirlerinden ziyâde ezhânı işgal itmiş hemen hiçbir ilim ve san'ât yoktur.

Ulûm-ı sanâi'n hemen hiçbiri hakkında erbâbından gayrı kimse ma'lûmât almak ârzû ve itmez ve hiçbir ferd san'ât ve ulûmundan başka bir husûs için sarf-ı zihin

4.syf

eylemek istemez ise de san'ât-ı celîl-i tabâbet doğrudan doğruya insânın sıhhatine taalluk iden hâlâtın ta'dîl-i mazarrâtını hedef maksat edinmiş bulunduğundan insânın vikaye-i nefsi gibi en tabî bir sâikasını tahrîk etmekle dünyada

nisâb-ı idrâkden zerre nümâ behre-dâr olan her bir insânın her şeyden evvel her şeyden ziyâde o cihete tevcîh-i nazar ve hasr-ı dikkat itmesi umûr-ı zarûrîyedendir.

Lâkin âlemde en ziyâde teşvîş ve tağşîş idilen mevâdd kesret rağbete mazhar olan eşyâ olduğu gibi ilm-i tıb dahi her asrda mahallde en ziyâde agraz ve menâfi'-i zâtiyyeye âlet idilerek maksad-ı aslîsinden veyâ bir zeka-yı müfratenin temâyülât-ı felsefânesine kapdırılarak çığrından çıkarılmış ve bu sûretle bin türlü tagallübât-ı bûkalemûnâneye uğra tılmış bir san'ât-ı âlî kıymetdir.

Bundan dolayıdır ki memâlik-i Osmâniyyede dahi tabâbet cem'iyetin kendisine tabî olan rağbetinden nâşî müddet-i medîde bir takım cerrârlar tarafından taht-ı ihtikâre alınarak ahâlîyi aldatmağa vâsıta-i yegâne ittihâz edilmiş ve bu sebebden renkten renge sokulmuştur!

İşte tabâbetin milletimiz arasındaki bu hengâm-ı fitratında idi ki

5.syf

ya perişâni mâhiyyetlerinin nişâne-i zâhirîsi olan dağınık saçlarını başlarına sarmış ba'zı derbeder cerrârlar veyâ köşe başında bir dükkan açarak hem berberlik hem cerrâhlık ve hekîmlik iden bir takım yâd-gârlar ve daha bunlar gibi binlerce sâir vicdansızlar o hâliyle san'âtı kendi muâmelât-ı

tezvîrât-kârânelerine âlet idinerek lekelemişlerdi.

Hâl-bu-ki cedd-i emced-i hazreti cihân-bânî gâzi sultan

Mahmûd adlî hazretlerinin asırlarında şehr-yâr-ı müşârün-ileyhin

himmet-i müceddid-ânesiyle mekteb-i tıbbiyye-i askerî küşâd olunmuş

ve ilâ-yevminâ hâzâ sâye-i şâhânede mülkümüzde birkaç mekteb-i tıbbiyye

mevcûd olduğundan etıbbâyı hâzıka çoğalmış ve öteki yâd-gâr

lar ise haşerât-ı muzırre gibi sûrâh-ı ihtifâ'ya çekilmekde

bulunmuş olduklarından mülkümüzde artık san'ât-ı tabâbet mâhiyyet-i

hakikiyyesi üzre neşr idilebilmeğe başlamıştır.

Milletin nev-nihâlân olan ma'rifeti olan mekteplerimizin yetiştirmekde

bulduğu etıbbâ-i hâzıka san'ât-ı tabâbeti cerr-i menâfi' yolunu

te'mîn maksadıyla ser-i müteazziri'l-ifşâ imiş gibi göstermek

isteyenlerin dolâb-ı hîle ve hud'alarını meydâna çıkarmakda

ve ahâliye fenn-i tabâbet hakkında doğru bir fikir vermekde

iseler de herhangi bir sebep için olur ise olsun

6.syf

hakikatin rengini boyamakta fâide gören göz boyayıcılar

medeniyyetin terakki ve intişârıyla ıslâh-ı hâl ve âdet değil teksîr

ve ikmâl-i vesâit ittiklerinden tabâbet-i hâzıranın menşe'i

olan Avrupa ki şems-i tâbân-ı ilim ve irfânın şerâre-pâş-ı

kemâl olduğu bir yerdir. Orada bile hakikati tıbbiyyeyi yalancı bir

takım güzellikler ile ba'zı zâhir-i beyyinâta başka bir sûretde

göstermeye muvaffak olabilenler nâdir değildir.

Bu cihetle şimdi Avrupada tabâbet nâmıyla âleme arz
idilmek istenilen san'âtı tahkik ve tetkik etmeksizin öyle
ale-l-amyâ kabûl etmekdeki mahzûr eski zamandaki ma'hûd
yalancıların devâm-ı kizblerine düşmek korkusundan aşağı
kalmaz belki de ziyâdedir.

Çünkü akl-ı selîm ashâbından olan her bir zâtın
eski cerrârların sahte tedâvîlerine ehemmiyet verecek
kadar müsâade dilik ve onların mugalatâtına kapılacak derecede
muhâkeme-i mantıkîyyeden behresizlik göstermek tehlikesinde
bulunmasına yalnız aklı-selîm mâni' olabilir idiyse de
tabâbet-i hâzırayı şarlatanlıklarına uyduran şimdiki
yâd-gârlar kanûnun terakkiyât-ı hâzırasından kendi meslek ve mez
heplerine elverişli bir takım efkâr ve müşâhedât ile safsata

7.syf

larını örtmeğe ve bu vechle fikr-i sakîmelerini hakikat-i mahzâ-i
ilmiyye hey'etinde göstermeye ekseriyyâ cerbeze-i lisân ve safsata-i
beyân sayesinde muvaffak olduklarından vesâit-i iknâ'iyeleri
kendilerinin cebli velâkin fikdân-ı ilm hasebiyle bi't-tab' mahdûd
olan talâkat ve zekalarına münhasır bulunan ma'hûdlardan daha
ziyâde şerîrû'l-eser olmaları tabîidir.

İşte biz bu makalemizde tabâbet-i hakikiyye ile asrımızda

revâc bulabilmiş olan ve intişârları pek kolay ve mazarratlı bulunan mezâhib-i bâtıla-i tıbbiyye hakkında karâin-i kirâma zübde bir fikir vermek emelindeyiz.

İkinci Fasıı

Tabîb

Tabâbetin gayesi muhâfaza-i sıhhat ve def'-i illet için lüzûm gelen vâsıta ve tedbîrleri göstermek ve bunların şerâit-i muhtelif tahtında ne sûretle tebdîl ve ta'dîl ve îcâb-ı hâle tevfiik olunmak lâzım geldiğini ta'yîn etmekden ibârettir. Sûvâr bulunduğu sefneyi mersâ-yı maksada îsâl için mâhir bir kapudân bulunduğu denizin coğrafya-yı tabîisi

8.syf

ve havânın husûsât-ı cevviyyesini ve semâdaki cümel-i gökbiyeyi ve sefînenin sür'at ve rasânet ve kuvvetini hâsıl-ı kelâm muhât bulunduğu mevcûdâtın kâffe-i dakayık-ı ahvâlini lâyıkı vech ile bilmek nasıl matlûb ise bir tabîb de hâzıkât-ı ciddiye sahibi olmak için ibtidâ' beden-i insânın coğrafya-yı tabîiyyesi olan ilm-i teşrîhden âzâyı muhtelifenin hâli tabîiyyedeki vezâif-i hayatiyelerini gösteren fizyolojiden ve keyfiyyât-ı fizyolojiye tagayyürât-ı âriziyyesinin sûr-u müteadidesini ta'rîf iden ilm-i emrâzdan ma'lûmât-ı lâzımeı hâiz olmalı sâniyen kullanacağı edviyenin hâl-i tabîi ve marazîde bünye-i insa

niyeye ne yolda te'sîrâtda bulduklarını ve bu te'sîrâtın isti'dâdât-ı şahsiyye ve i'tiyâdât ve emziceye karşı ne dereceye kadar tehallûf ve tebeddül ittiklerini ve edviyenin yek-digeriyle olan münâsebât-ı kimyeviyye ve te'sîrât-ı fizyolojikîyesinin derece-i tezâdd ve tekabüllerini vukuf-ı tâmm ile bilmelidir ki ma'reke-i bedende zâhir olan maraz düşmanının lâyıkıyla mevziîni ta'yîn-i vüs'atini tahdîd-i şiddet ve ehemmiyetini takdîr-i tabîat ve nev'ini teşhîs iderek ona göre silah-ı müdâfaa ve taâruz makamında bulunan edviyeyi yukarda zikir ettiğimiz husûsâtın ihtilâfât ve tagayyürâtına tatbîk iderek isti'mâl idebilmiştir.

9.syf

Ashâb-ı mütâlaaya bu derin bahisde etraflıca bir fikir vermek için böyle bir makalede otuzdan ziyâde ilim ve fûnûn-ı muhtelifeden istiâne iden san'ât-ı tabâbet hakkında tafsîlâta girişmek lâzım gelüb bunun ise ulûm-ı mezkûreyi fihrisleri bile câmi' olamayacak küçük bir makalede ihtisâr itmek gibi müteazzir bir ârzû olduğunu bildiğimden o husûsda ihtiyâr-ı sükût ile erbâb-ı meraka ma'lûmât ânifenin tafsîlâtını etıbbâya bırakmalarını ihtisâr ve kendileri için en lâzım olan cihetlerce ba'zı ma'lûmât-ı umûmiyye ve icmâliye vermeğe ibtidâr eylerim.

Bâlâda tabâbet hakkında muhâfaza-i sıhhat ve def'-i illete

hâdim bir san'attır denmişidi. Bu cihetle tabâbet hakkında
 bir fikir hâsıl eylemek için ibtidâ' sıhhat ile marazı
 bilmek îcâb ediyor.

Üçüncü Fasıll

Sıhhat ve Maraz

Kudemâ-yı hükemânın mîrâs-ı nazariyyâtı olarak evvelden beri
 avâmın zihninde kökleşmiş bir i'tikada göre sıhhat insâna

10.syf

bir mevhibe-i ilâhiyye ve maraz ise sıhhatde bulunan insânın
 vücûduna ekseriyyâ aslı ta'yîn olunamayan bir sebebdan dolayı
 taslît idilmiş bir madde-i muzırre zan olunur.

Maraz dinilen hâle vücûda dâhil olmuş bir düşman
 nazarıyla bakmak ve çaresi için de her hâlde bu düşmanı
 bulup def' ve tard itmek lâzım geldiği zehâbı bundan
 neş'et itmiştir.

Sıhhat ve marazı bu sûretde i'tibâr etmek ahkâm-ı
 mâverâü't-tabîadan âlem-i mâddiyyât vukuâtına istidlâl etmek
 ârzû ve meyl-i felsefânesinden ileri gelmiştir.

Gerçi avâmın bu nazariyyesi hakikat-i hâle umûmiyyet
 üzere dert değildir ve hatta ba'zı cihetleri müşâhedâta da
 tatbîk olunabilir.

Meselâ vücûdumuza musallat olup emrâz-ı müteaddideye

sebeb oldukları müsebbet olan hayvânât-ı tufeylîye ve mevcûdât-ı uzviyye-i mikroskopiyyeyi hakikat-i vücûdumuzdan def' ve tard itmek ve bünyemizde buldukları müddetçe mûcib oldukları tagayyûrât-ı uzviyyeyi hâl-i tabîiyyesine ircâ'a çalışmak elzemdir. Lâkin beden-i insâna arz olan emrâz-ı müteaddide yanında bunlar birkaç husûsât-ı münferideden ibâret

11.syf

kaldığından avâmın bu zannına bâtil bir zan olmaktan başka bir nazar ile bakmamalıdır.

Teşrîh ve fizyolojiden hiç ma'lûmâtı olmayan veyâ bi'l-akis herşeyi efkâr-ı mücerredeye karıştırarak hikemiyyâtın bir fer'-i hâline sokmak ârzûsuyla gayrete gelmiş olan etıbbâ-yı kadîmenin böyle bir nazariyyeyi vaz' ve kabûl etmekdeki mazeretleri tabîidir.

Etıbbâ-i cedîde ise beden-i insânın hakkında esâslı ve müşâhedâta müstenid ve hemân hakikate yaklaşmış birçok ma'lûmâta istinâd iderek sıhhati "A'zâ-yı muhtelifesi şekl ve intizâmca tâmm ve tabîi olan bir insânın vezâif-i muhtelif-i uzviyyesinin muhât olduğu ilim ile bir âhenk-i mahsûsda bulunmak üzere fa'âliyyeti muntazama olmasıdır." Deyü ta'rîf itmişlerdir.

Her ne kadar bu ta'rîfin nâtık olduğu derecede cevher-i

sıhhate mâlik insâna rast gelmek nâdir ve hele medeniyyeti bizim ahâlîmiz gibi anlamış olan cem'ıyyât derûnunda böyle bir sıhhat bulmak muhâl ise de bedenimizin bi't-tahallül anâsır-ı asliyyesine rücû' demek olan mevt ile sıhhatin bâlâdaki derece-i zihni ve tasavvurîsi beyânında bir çok mertebeler bulunur ki

12.syf

kimisi sıhhate kimisi de mevte yaklaşırlar. Bu ise bedenimizin keyfiyyet ve sûret-i hilkatinin kendi hayatımızı zâyî' itmeyerek sıhhat-i asliyyeden bir çok inhirâf ve tebâüd idebilmeye müsâid olabilecek bir hâlde bulunmasından ileri gelir.

İşte sıhhat-ı tâmm aksâ-yı emrâz olan mevt arasındaki hâlâtın kâffesi emrâz dâiresinde bulunur ki derecelerine göre avâm (inhirâf-ı mizâc) (keysizlik) (Hastalık) (illet) (maraz) demişlerdir.

Tıb ise işbu derecâtın kâffesini emrâz ismi altında cem iderek derece-i şiddet ve imtidâdlarını vesâir husûsâtını bir usûl-ı mahsûsa üzere mütâlaa ittiğinden emrâzın tabâyi' ve derecât-ı muhtelifesi için ıstılâhât-ı müteaddide vaz' ve tahassus eylemiştir.

Bâlâdaki tafsilâtı göz önüne aldığımız vakit de maraz denilen hâl için “ Bedenimizin hâl-i tabî'isi olan

vezâif-i muhtelif-e-i fizyolojikîyemizin intizâmına te'sîrât-ı muhtelifenin îrâs itdiği bir tagayyürdir” diye bir ta'rîf tedârik idilebilir.

13.syf

Tagayyürât-ı mezkûrenin envâ'-ı ise kimyevi ve fizyolojik ve teşrîhi olabilir.

Lâkin a'zâ-yı müteaddidemizin vezâif-i muhtelifeleri beynindeki kuvvet ve irtibat a'zâ-yı mezkûrenin âhenk-i fa'âliyyetlerine herhangi bir sebebin te'sîriyle ârız olan intizâmsızlık ve tagayyürü derhal def' ve ıslah edebilecek bir sûret-i

i'câz-kâr-ânede bulunduğundan ale-l-umûm beyne'l-etibbâ teshîl-i ta'rîf için vücûdda emrâza karşı bir kuvve-i dâfia

farz olunmuşdur ki hakikatde kuvvâ-yı muhtelif-e-i bedeniyenin ahenginden başka bir şey değildir.

Bu hâlde sıhhatde bulunan bir insânın bir sebebin taht-ı

te'sîrinde bulunacak olursa sebebin şiddeti ve kuvvetine te'sîrin

kesret ve killet-i imtidâdına ve kendi kuvve-i dâfiasının mukavemetine göre vücûdunda bir tagayyür hâsıl olur.

Şimdi mes'eleyi tahlîl edelim: sebep ya ani ya daimî

olur ve bu iki hâlde de ya şedîd veyâ hafif bulunur.

Sebeb ani ve şedîd olursa vücûdda büyük bir tagayyüre

bâdî olarak ma'rûz olan zât hastalanır ve hasta

sihhatdeki inhirâfı görür görmez hastalığına sebep olan

14.syf

te'sîr çokdan icra-yı amelden sâkıt olmuş ya'nî düşman kapudan çıkmış firar etmiş bulunur ve tabîb yalnız vücûd da hâsıl olan tagayyürü hâl-i tabîiyi ircâ' için kuvve-i dafiânın cehd-ü ikdâmında (ki ona aks-i amel ta'bîr olunur) hâzır bulunur.

Ya'nî tabîb kuvve-i dafia-i bedeniyye ile sebep-i hâricînin mûcib olduğu tagayyür beyninde vuku'a gelen muârazaya müşâhid ve nazır bulunur.

Ani ve hafif olan esbâb ekseriyyâ vücûdda bir hasta lığa badi olamaz ve olsa dahi nezle ve nevâzil gibi hafif hastalıklardan başka bir şeyi davet idemez.

Eğer sebep şedîd ve daimi olursa bu hâlde vücûdda hâsıl olan tagayyürât yek-digerini bir şiddet mütezâyide ile velî ideceğinden sür'atle mevti mûcib olur.

Ve ammâ sebep şiddetsiz olub da devâmı uzun bir müddet sürer ise vücûdda ve hele kuvve-i dâfianın aks-i ameli celb idecek sûretde fa'âliyyetini mûcib olacak dereceden aşağı ve lâkin mütemadi olarak hafif bir tagayyür hâsıl olmaya başlar ki en nihâyet bu hafif tagayyür zât-ı uzviyyenin ensâc

15.syf

ve terkîbât-ı samimiyesini mâhiyyet ve keyfiyyetlerince bir sûret-i mahsûsada tebdîl ve ihlâl ider ki derecesine göre ıstılâh-ı tıbda (isti'dâd) (diyatez) (maraz-ı bünyevî) ismiyle ıtlâk olunur.

Sıhhat ile marazın ne demek olduğunu ta'yîn eyledikten sonra teşhîs-i maraz hakkında birkaç söz söylemek lâzım gelir.

Dördüncü Fasl**Teşhîs-i Maraz**

Emrâza bâdî olan sebep soğuk sıcak rutubet yübûset fesâd-ı hevâ veyâ havâ-yı nesîmîyede muzırr bir gaz bedenimizde ta'yîş iden uzviyyet-i süfliyyeden bir tufeyl (zü'l- hayât üzerinde ta'yîş iden zü'l- hayât) ilâhdan her hangisi olursa olsun te'sîr itdikleri vücûdda iki şeye sebep olur biri: esbâb-ı mezkûrenin bedende hâsıl ettikleri tagayyür-i maddî diğeri kuvve-i dâfianın tagayyür-i mâddîyi def' için hâsıl olan aks-i amel-i fizyolojikîsidir.

16.syf

Lâkin ba'zân olur ki yalnız aks-i amel müşâhede olunur tagayyür-i maddî ta'yîn olunamaz veyâ tagayyür-i maddînin sebebi lâyıkiyla gösterilemez ammâ her bir eser bir müessirin te'sîriyle hâsıl

olduğu kaide-i umûmiyyesine istinâden her bir aks-i amelin
bir tagayyür-i mâddîden ve her bir tagayyür-i mâddînin dahi bir sebep-i mâni'den
ileri geldiği umûmen kabûl olunmuştur.

Şimdi firâş-i bîmarîde yatan bir hastanın yalın ızdıra
bına yetişen tabîbin en evvel nazar-ı dikkatini celb edecek
cihet eğer hastada aks-i amel varsa bunun sûret
ve şiddetini ve tehallüfât ve seyrini ve vücûh-ı sâiresini ta'yîn itmek
maddesidir. Ba'dehu müşâhede itdiği aks-i amelin hâl-i sıhhatdeki
bir vücûdda ne yolda bir tagayyür-i maddîden neş'et idebileceğini
ve üçüncü derecede bu tagayyürün sebep-i aslîsini bulmak
mes'elesidir.

İşte tabîb şu üç mes'eleyi güzelce mütâlaa
ve tefahhus itdikden sonra kendisi için bir cihet kalur ki
o da bulunduğu tagayyür ya'nî maraz-ı ilmi emrâzın taksîmâtından
hangisine ait olduğu mes'elesidir ki teşhîs ve tevsîm-i
maraz bundan ibârettir.

17.syf

Tabîb bu teşhîs mes'elesini de ber-araf itdikten
sonra diğer bir mühimm cihet kalur ki o da avâmın ta'bîrinde
(illetin devâsını) (derdin dermânını) (hastalığın ilâcını)
bulmak mes'elesidir. Evet herkes ve hatta ulûm-ı tıbbiyyeye
âşinâ olmayan ulemâ bile zan ider ki bedene ârız olan hasta

lıklar mahdûd ve muayyen ve emrâz kitaplarında bunların cümlesinin evsâfı birer birer ta'dâd ve tavsîf olunmuş ve hepsinin de ilâcı gösterilmiştir. Mesalâ nebâtiyyûndan bir zâta bir ağaç gösterildiği zaman evrak ve ezharını hemân mütâlâa idub ne ağacı olduğunu ve nerede bitdiğini söylediği gibi bir tabîb-i hâzıkın dahi hemân hastalığın mâhiyyetini ta'yîn iderek ilâcını bulacağını i'tikad iderler ve tabâbet böyledir derler hatta bir tabîb hakikat-i hâlin böyle olmadığını söylese derhal o hakikat-gû tabîbi bir emniyet-i tâmme kalble techîl itmekde kat'en tereddüt göstermezler.

Lâkin hezârân-ı teessüf ki şu zann-ı umûmînin hakikat-i hâle olan münasebeti pâbepâ bir zıddiyet-i tâmmeden başka bir şey değildir.

Bir tabîb teşhîs-i marazdan sonra şu hastalığın ilâcı nedir? Sualini kat'en hâtırına getirmez bi'l-akis şu hâl-i maraziyyeye karşı ne tedbîr kullanacağım? Hangi usûl-ı

18.syf

tedâvîyi tercîh ideceğim der ve nihâyet o hastalığa karşı bir kaide tertib ider.

Fakat iş bununla bitmez. Kendince karar verdiği usûl-ı tedâvînin îcâbâtınca ilâc vermek lüzûm geldiği takdîrde ne yolda ne sûretde ya'nî mâyi' hâlinde mi hap şeklinde mi yoksa ihtikan-ı sûretde mi vermek usûle

muvâfık ve îcâb-ı hâle münâsib olabileceğini düşünmeğe başlar
 en nihâyet bünyede hastanın ve hastalığın tabîatına göre ta'yîn
 iderek âdetâ bir kumandanın harbe ibtidâ' itdiği vakit düşmana
 galebe ideceğine ne kadar bir emniyetle ümidi var ise tabîb de
 hastasının hâli ne derece hafif olursa olsun
 kesb-i sıhhat ideceğine o derecede bir emniyeti bulunduğu
 hâlde tedâvîye başlar.

İşte asl-ı tıbbın ne olduğunu ve bir tabîb-i hâzıkın hasta
 başındaki vazîfe ve mevki'nin ne merkezde bulunduğunu bilmek ârzû
 buyuran zevât garaz ve ivâz karıştırılmaksızın yazılmış
 olan tafsîlât-ı ânifeyi dikkatle gözden geçirmelidir.

Şu bahse hitâm virmeden evvel bir de hastalığı güyâ
 eliyle koymuş gibi biliyormuş ve hemen tutup bir şişe ilâc
 içinde veyâ bir kutu habb-ı meremmiyât-ı devâiyyesi önünde

19.syf

telef idecekmiş gibi iddiâ'-yı hâzıkate iden hekîmlerin tabâbet-i
 sahîhaya ne derecelere kadar mutâbık bir iddiâ' da bulduklarını
 umûmun her zaman takdîr-i hakikate küşâde olan enzâr-ı munsif-âne-i
 hakîmâneleri önüne koymağı tetimme-i vezâif rast-gûyî gibi add
 eyledim.

Hastanın pester-i nâliş veyâ âvâze-i istimdâdına yetişen
 tabîbin vazîfe-i mütevâliyesini keşîde-i sudûr i'lân itdikten

sonra tabîbin ittihâz ideceği hatt-ı hareketi tavnîh ve beyân
itmek lâzım gelur.

Beşinci Fasil

Usûl-ı Tedâvî

Himmet-i müdâvâtına tevdi' idilen hastalık hakkında tabîb
ne fikirde bulunursa bulunsun ittihâz ideceği hatt-ı hareket
ki ıstılâh-ı tıbda usûl-i tedâvî denir- üç türlüdür:

Birincisi: usûl-i imtinâ'

İkincisi: intizâr veyâ terakkub

Üçüncüsü: usûl-i tedâvî-i fiilliyyedir.

Hastalığa karşı tabîbin usûl-i imtinâ'-ı kabûl itmesi
ba'zı hastalıklarda en makul ve makbûl usûldür. Evet

20.syf

Bu usûlü tahsîn edecek veyâ bu usûlde tedâvî oluna-
cağını bildiği hâlde tabîbinden dil-gîr ve âzürde hâtır
olmayacak hiçbir hasta tasavvur olunamaz.

Lâkin marîzin rehâ-yâb olmak istediği hâl-i marazı
vücûdu için nâfi' ve-yâhûd def'-i takdîrinde diğur bir
hastalığın zuhûru melhûz ise vicdan sahibi bir
tabîb için o hastalığı tedâvîye kalkışmaktan büyük cürüm
olmaz.

Usûl-i intizâr dahi hastalar ile ehibbâsının memnûn

olmadıkları bir kaide ise de bu da pek çok emrâzda tabîb-i hâzıkın intihâbına lâıyk bir hatt-ı hareketdir. Çünkü emrâzın ekserîsi seyirlerinde evsâf-ı müteaddide ve muhtelif arz itdiklerinden ba‘zân marazın tabîatı ve alacağı renk ve şiddeti ta‘yîn iderek lâzım gelen ma‘lûmât-ı evveliyeyi aldıktan sonra kemâl-i emniyetle tedâvi-i fiîliye başlamak lâzım gelir. Bu sûret de usûl-i intizâr ihtiyâr olunur ve-yâhûd aks-i amel fizyolojikî yalnız başına tagayyür-i maraziyeyi def‘e kâfi bulunur bu hâlde de tabîb yalnız aks-i amelin alacağı revşe ve göstereceği lüzûma göre ileride tedâvi-i fiilîye başlamak üzere ibtidâ’ ihtiyâr-ı terakkub ider.

21.syf

Tedâvi-i fiilîye karar verildiği takdîrde tabîb kâffe-i mevâdd ve kuvâ-yı tabîyyeyi kendine bir silah olmak üzere isti‘mâl idebilir ya’nî tedâvi-i fiilî umûmiyyetle zan olunduğu gibi mutlak bir ilâcın hastaya verilmesinden ibâret değildir. Marîza heva-yı sâff teneffüs itmek güneşde ve açıklıkta gezmek denize girmek ava gitmek jimnastik itmek filan filan şeyi yemek ve diğerlerinden tevakkî eylemek ve daha sâir bunlar gibi idilen bir çok tavsiye ve tenbîhât tedâvi-i fiilî cümle-i vesâitindendir hatta ba‘zân tedâvi-i fiilî bu gibi bir veyâ birkaç tavsiyeden ibâret kalır veyâ –ekseriyyâ mülkümüzde olduğu gibi

bunlara birde ilâc terfîk ayrılır ki tabîb hastasının
şifâ-yâb olmasını ekseriyyâ ilâcdan ziyâde tavsiye itmiş
olduğu ve bizim ahâlîmizin hiçbir ehemmiyet virmediği küçük
bir tenbîhinden meselâ taam itdikten sonra biraz gezinmek gibi
tabîbin tedâbîr-i mâ-lâ-ya'niyyesinden add olunan bir ihtârdan bekler
ve hatta pek çok def'alar ilâc diye birtakım su ve haplar
“ â birader bu hekîmde şöyle yat böyle kalk diye birçok
mânâsız tenbîhlerden sonra kalktı gitti galiba bir şeyi anlaya
mamış olmalı” dinmesun için verildiğini de hayret-i
umûmiyyeye karşı maa't-teessüf ikrâr itmelidir.

22.syf

Ulûm-ı tıbbiyyenin bir tabîbe ne yolda hatt-ı hareket ta'yîn
etdiğini ve her gün herkesin müşâhede olan etıbbâ
re'yelerinin ihtilâflarıyla beraber yine yek-digerini nakz itmekte
kendilerine hak görmediklerinin neden neş'et itdiğini
makalemiz her ne kadar muhtasar ise de îzâh idebilmiştir
zannediyoz.

Bâlâda bi'l-münâisebe tabîbi kumandana teşbîh itmiş idik bu
teşbîhimiz pek doğrudur.

Bir kumandandan ne yolda vazîfe beklenilirse tabîblerden de
o yolda intizârda bulunmak avâma tıbbın mâhiyyetini takdîr
itdirecek eslem bir tarîkdir fikrimizi tenvîr için

tabîb ile kumandan arasında mütenâzıran mevcûd olan nukat-ı müteşâbiheyi hulâsaten bir mukayese idelim.

Kumandan düşman karşusunda bulunur tabîb hastalık karşusunda.

Kumandan askeri ne kadar çok ve muntazam olsa ve düşmanı ne derece zayıf ve intizâmsız bulursa ihrâz-ı galebeden yine cüz'î terddüd itmekde ma'zûr olduğu gibi tabîb de ma'lûmâtı ne derece vâsi' olursa olsun hastası ne kadar hafif bulunursa bulunsun tedâvîsinin neticesinden bi-aynihî kumandan kadar emin olabilir.

23.syf

Bir hasta için günde bir hekîme mürâcaat itmekdeki tehlike bir ordu için kumandanın sık sık değişilmesinde ki vahâmet gibidir.

Kumandan fâil-i muhtâr olmak lâzım geldiği gibi tabîbin de emr-i tedâvide ilminden başka hiçbir cihete merbût olmaması iktizâ ider.

Kumandan bir müfreze muhârebesiyle galebeyi te'mîn idemediği gibi tabîb de bir ilâc ile def'-i maraza muktedir olamaz.

Galebe için eslihanın fiilinden başka daha birçok tedâbîr-i harbiyye lâzım olduğu gibi iktisâb-ı âfiyet için dahi ilâcdan mâadâ bir çok tedâbîr-i sıhhiyye muktezâdır.

En büyük kumandanlar re'yelerinde ittifâk idemedikleri gibi

en hâzık tabîbler de fikirlerinde ittihâd idemezler.

Hâsıl-ı kelâm bu yoldaki mukayesât daha ziyâde tavsiye idile
bilirse de biz kariîn-i kirâma oldukça tefhîm-i merâma muvaffak
olabildik ümidiyle tabâbetin ta'rîf-i mâhiyyeti mes'elesini terk
iderek az buçuk da mesâlik-i bâtıla-i tıbbiyyeden bahs itmek
isteriz

24.syf

Altıncı Fası

Mesâlik-i Bâtıla-i Tıbbiyye

Mesâlik-i Tıbbiyye nâmı tahtında birçok mesleklere tesadüf
olunursa da bunlara mesâlik-i tıbbiyye nâmı verilmek pek de câiz
olamaz çünkü bir mesleğin meslek-i tıb olması için
sâlikin keyfiyyât-ı ihtiyâtiyye ile edviyenin te'sîrâtını bir sûret-i
mahsûsa da tefsîr ve kabûl itmiş bulunmaklığına ya'nî fizyolo
ji ile ilm-i müfredâtta nazariyyâtının tedâvî-i emrâz husû
sunda kendisine bir hatt-ı hareket ta'yîn idebilecek sûretde
yek-digerine tevâfuk itmesine tevaffuk ider.

İşte böyle fizyoloji ile ilm-i müfredâtda yek-digerine
fenn-i tedâvîyi mesâilinin hâllinde muâvenet-i mütekabile ve mütevâfika
tedârik idebilecek sûretde nazariyye ihdâs ve kabûlüne
muvaffak olmuş bulunan doktorlar sahib-i meslek-i tıbb
add olunmak ve böylelerin usûl-i tedâvîlerine meslek-i tıbb denilmek

câiz olabilir.

Mesâlik-i tıbbiyye böylece kabûl olunduğu takdirde adedce pek ziyâde azalır çünkü bu sûretde (rûhiyyûn) ve (hayâtiyyûn) gibi mezâhib bu adede dâhil olamazlar. Mes'eleyi az çok teşrîh idelim:

25.syf

Rûhiyyûn ne fikir de bulunan tabîblerdir?

Bunlar sırf bir mes'ele-i fizyolojikîye olan vakayi'-i hayatiyyeye ruh ta'bir olunan gayr-i mâddî ve ecsâm-ı uzviyyenin te'sirâtından – ki fizikî ve kimyevîdir- bi-zâtihi müstakil bir kuvvetin te'sirâtı ile hâsıl olageldiklerini kabûl iden etıbbâdır etıbbâ-yı mezkûrenin bir nazariyye-i fizyolojikî olmakdan başka bir şey olmayan bu fikirleri kendilerini tedâvî husûsunda nesak-ı makûl fennîden inhirâf itdirmeyebilir hayatın dahi fizyolojide alâmât-ı uzviyyeye kuvve-i hayatiyye nâmını virdikleri bir fâil-i gayr-i maddînin eseri olduğunu kabûl idenlerdir bunlarında nazariyyeleri fizyoloji dâiresinde kaldıkça sahib-i mesâlik add olunmaları iktizâ itmez (Sthal) (Vanhelman) (Biruun) (Hahneman) (Burgarov) gibi hükemânın sahib-i meslek olmaları rûhiyyûn veyâ hayâtiyyûn bulunmalarından neş'et itmemiştir.

Bunlar ilm-i tedâvîyi nazariyyât-ı fizyolojikîye ve efkâr-ı

metafizikîyelerine tatbîke çalışarak feda itmiş olduklarından
 usûl-i tedâvîleri tıbb-ı hakikiden ayrı bir meslek i'tibâr
 olunmuştur.

Hâsılı ettıbbâ-i bâlâda dahi beyân olunduğu üzere otuzdan

26.syf

ziyâde ilim görmüş ashâbı mesâiden olduklarından bunlar

Ulûm-ı mezkûrenin her birisinde bir nazariyye ve mesleği diğerlerine
 tercihân kabûl itmiş olabilirler.

Ammâ ulûm-ı muhtelif-i tıbbiyyenin her birisinde bir fikre kani'

bulunmuş olmak fenn-i tedâvî-i ma'kûl kabûl itmemelerine vesîle

olamayacağından bunlar mezâhib-i bâtıla ve münharife sâlik etıbbâ
 zümresine idhâl idilmemeli ve idilemezler.

Tıbda müstakil meslek ihdâsına muvaffak olan etıbbânın

adedi sayılamayacak derecede çok ise de mesâlik-i

mezkûrenin hemân birkaçından mâada kâffesi asâr-ı mâziyenin

sehâb-ı nisyânı altında inkisâf iderek kalmış olduğundan

tabâbet müverrihîninden başka kimsenin nazar-ı dikkatini celb

itmelerini icâb itmez ise de asrımızda ba'zı hükemânın

herhangi bir sebebdan dolayı tervîcinde çalışdıkları meslekler

her an ve zaman menfaat-i umûmiye hilâfında olarak bî-çârenin

haste-gânın rağbet-i masûmâneleri sayesinde intişâr ide

bilmek üzere olduklarından cem'iyyet-i medenîye dâima bir fikre sakîm-i

fenniye'nin tehdid istilasî altında bulunmakla avâmın enzâr-ı tevakkî ve ictinâbını bu cihete tevcîh itmek isterim.

Meslek-i mezkûrenin bu günkü gündelik sakîm ve muzırr

27.syf

ları ve husûsiyle mülkümüzde oldukça taraf-dâr peydâ iderek zâten birçok hakayık-ı ilmiyyeye bî-gâne olan ahâlimize ızrâr idebilecek olanları (Homeopathie Omopati) ile (Dosimetrie Dozimetri) dir.

Yedinci fasıl

Omopati

Omopati Yunancada tedâvî-i bi'l-misl mânâsını ifâde iden bir kelime-i mürekkebenin Fransızlaşdırılmış olup lapiskli “ Samuel Hahneman” ki tahayyül ve ihdâs itmiş olduğu meslek-i tıbbiyyeye ilm ittihâz idilmiştir. Mûmâ-ileyh Hahneman kendisini Bukratın muârızını add iderek tabîb-i yunanînin tedâvîdeki usûlünü icmâl iden “ Ezdâdı ezdâd ile teşfiye itmelidir. ”[*] cümle-i meşhûresine mukâbil “ Emsâli emsâliyle teşfiye itmelidir.” kaidesini çıkarmıştır.

Kendisi fizyolojide ya da hayatın mezâhibini kabûl idub emrâz-ı hâddeyi kuvve-i hayatiyyûn nizâm-ı asliyyesinden hurûc itmesine ve müzminesi de “sifiliz” (sıkkoz) (spor) nâmında üç miyazmanın te'sîrâtına atf ve isnâd itmek

[*] Contraria contrarius curantur.

28.syf

istemmiş ve marazı “ Gayr-i maddî bir kuvve-i müvellidelik bünyede
gayri marazi bir sûretde hâsıl itdiği tagayyürden ibâret”
olmak üzere ta‘rîfe kalkışmıştır ve bir de aynı şahsın
vücûdunda bir nev‘îden iki marazın ictimâ’ idemeyeceği
kaidelerini kabûl eylemiştir.

İlm-i müfredâtda ise edviyenin kuvve-i şâfiyesini her
birisinin hâl-i sıhhatte bulunan bir bünyede bir nev‘î hastalığa
sebeb olduğuna atf etmiştir ki fikrinde bir hastalığa
o nev‘î hâl-i bimarîyi getiren ilâc verildiği hâlde
ilâcdan hâsıl olan maraz ârızî asl-ı tabîî
olan hastalığı çünkü ikisi de bir nev‘îden olup
bir vücûdda ictimâ’ edeceklerinden def’ ider sonra da ârızî
hastalık ilâcın inkıtâ’ıyla öyle mündefi’ olacağından iâde-i
âfiyet elde edilmiş olur der.

Hâl-bu-ki edviyenin hastalıklar getirmesi keyfiyeti
omopatların hayâl-hâye-i fikirlerinden başka bir yer de tesadüf
olunmuş bir şey değildir. Meselâ omopatlar arseniğin kısmen
cild tarafından ifrâz olduğu için cildin emrâz-ı
harşafiyesine –Maladies squameuses- te’sîrât-ı hasenede
bulduğunu görmekle buna nazariyyelerince müvelliddü’l- harşef ismini
verirler.

29.syf

Evet arsenik müddet-i medfide isti'mâl olunmadığı hâlde cildde bir takım indifâât-ı halîmiye ve besereviyyeye sebep olur ise de hiçbir vakitte madde-i mezkûrenin cildde harşef husûle getirdiği müşâhede olunmuş değildir.

Kezâ bunlar her bir devvaya böyle bir takım isnadâtda bulunurlar ve delîl olarak da verdikleri hastalarda alamaât-ı maraziyyenin teşeddüd etdiğini bürhân sûretinde gösterirler ve bu ilâcın te'sîrâtıdır derler.

Delîl-i mezkûrun ne dereceye kadar i'timâda şâyân olduğunu takdîr itmek için mûmâ-ileyhin edviyeyi ne yolda ve ne miktarda verdiklerini zübdeten bilmek lâzım gelir.

İlaç istihzâr idecekleri vakit omopatlar bir madde-i devâiyyeden bir buğday miktarı olarak doksan dokuz kısım sivâga (sivâg tıbda ilâcın asıl madde-i müessiresine teshîl-i isti'mâl için terfîk idilen kısım gayri-i müessire itlâk olunur) kanarlar ve buna birinci temvîh (sulamak) derler.

Sonra bu birinci mahlûlden bir buğday mikdârı olarak tekrar doksan dokuz kısım sivâga korlar buna da ikinci temvîh derler ve böylece yeni hâsıl olan mahlûlâtıdan birer

30.syf

buğday olarak ve her def'asında doksan dokuz kısım sivâğ
ile muâmele iderek istihzâr itmelerini otuzuncu temvîhe
kadar temdîd iderler ve her bir temvîhdeki madde-i müessire yüz derece
tenâkus idiyor devânın şiddet-i te'sîri (kendi fenn-i saydelânî
kimyâîlerince tahlîl esnâsında hâsıl olan delk ve temas
sebebiyle tezâyüd ider) i'tibâr iderler. Bu hâlde en müessir
ilâcları otuzuncu temvîh olmuş oluyor hâl-bu-ki kaide-i
mezkûre ile istihzâr olunan ikinci temvîhde böyle
bildiğimiz şedîdü't-te'sîr ilâcların (dicialin ve retarin ister
yekinin) ki en kuvvetlileri bile vücûdda has oluna-
bilecek bir aks-i amel-i fizyolojikîyi hâsıl idemezler böyle
iken yine omopatlar temvîhe ta'bîri altında madde-i müessirece
ne kadar kalîl mikdâr ise o derecede kuvvetli add itdikleri
ilâclardan marazın şiddetine göre meselâ dördüncü dokuzuncu
yirmi beşinci lh'den (lâh) den hastaya virdikleri mikdâr ya bir iki
katre-i muayyeneden ve-yâhûd hâvî bulunduğu şişenin
istişâmâmı gibi bir mikdâr-ı muhayyelden ibârettir.

Demek ki omopatların ilâcları bi'l-kimya bile bulunamayacak
mertebede kalîl mikdâr bir derece-i zerrevîyyeden ya'nî hulâsaten
ve meslekleri hakkında bir iltizâm-ı taraf-gîr-ânede bulunmayarak söylenilmek

31.syf

istenülür ise âdetâ te'sîri muhayyel bir madde-i gayri müessireden başka

bir şey olmadığını her ne kadar mûmâ-ileyhin hiddet-i meslek-i perverâne
 lerini mucip olacaksa da i'lân itmelidir. Tafsîlât
 ânifeden omopatların hastalığa karşı hiçbir ilâc verme
 mekte oldukları anlaşıldı öyle ise bunların delîl diye
 ihticâc itdikleri ve marazların tabîi tıbbâ âşinâ olmayan akraba
 ve taalûkâtına ilâcımızın te'sîridir diye gösterdikleri alâmât-i
 maraziyye nedir?

Bîçare hastanın giriftâr olmuş bulunduğu hâlde Mösyö
 lö doktor omopatin tumturak ifâde ve kanâat-i ca'liyye-i
 vicdan ile va'd ve te'mîn itdiği tedâbir-i şâfiyenin ta'dîl-i
 şiddetine hiçbir yardımı bulunmayan marazın etibbâca ma'lûm
 olan seyri tabîi ve gayr-ı biyolojikiyesinin sıhhat veyâ mevte
 doğru ahz idegelmekte bulunduğu takallübât-ı müterakkibânesinin
 vücûh-ı muhtelifesinden ibâretidir ki omopat efnâdiyeleri fizyo
 loji ve ilmi emrâzdan harf-i ve vahîd bile bilmeyen zevâta
 işlerine elverebilecek bir sûretde tefsîr ve te'vîl iderek
 fikr-i sakîm-i tıbbiyeleri neşr ve tervîce vâsıta ve bürhân ittihâz
 itmekdedirler ve böylece zavallı hasta vesâit-i tedbîriyyesi
 te'sîrat-ı tabîiyyeye inhisâr iden tabîbin elinde hastalığının
 a'tâfetine bırakılmış olduğu hâlde kalır.

32.syf

Her gûne agraz-ı taraf-gîr-ânedan tecrîd-i fikir iderek

bâlâda tedâvî faslında tıbb-ı hakikînin cidden hâzık bir tabîbe ta'yîn eylediğini beyân itmiş olduğumuz hatt-ı hareketler ile omopatların tafsîlât-ı lâzıme ile meydâna koyduğumuz usûl-ı tedâvîlerini göz önüne alan en bîtaraf bir hekîmin huzur-ı fikr ve afsordegi demle vireceği hekîm omopatların sür'atle tedâvî-i fiilîyi ihtiyâc gösteren emrâza karşı böyle usûl-ı imtinâ'-i kabûl itmeği tercih itmiş zevât olduklarına hükm istemekden ibâret olacaktır. Demek oluyor ki ulûm-ı tıbbiyyeye âşinâ âlem bir omopat asıl san'ât-ı tabâbet demek olan ulûm-ı mezkûrenin beden-i insâniye tatbîkatını vakt-i ihtiyâcda mevki-ii istifâdeye koymak istemeyen bir sâhib-i tereddüd ve imtinâdan başka bir şey değil imiş! Bu hâlde mûmâ-ileyh her ne kadar ulûm-ı tıbbiyyeye âşina ise de tabîb nâmı verilmek câiz olmaz.

Ve (Omopatu) de nefy-i tabâbet demek olduğundan buna da bâtil sıfatına terfîk idilerek bile olsa gerçi lisân-ı umûm kabûl itmiş ise de mesleki tabâbet demek muvâfık-ı mantık değildir zannedirim.

33.syf

Sekizinci Fasil

Dozimetri

Bu meslek olan bir hayat bulunan ve efkârını tervîc

ve ta'mîm için neşriyyât-ı adîde ile uğraşan doktor
(burgarov) un eser-i zekasıdır.

Bu zât sahîh addeylediği bukratın mesleğini ihyâ'
itmek fikrinde bulunduğunu iddiâ eylemektedir. Lâkin bukrat ki
kendisini dahi kuvve-i hayatiyyeye kail gösteriyor ise de
ulûm-ı tıbbiyyenin keşfiyyât-ı cedîdesinden ihticâc itmekde
ve tervîc-i efkârı için müşâhedât ve tecârib-i mâddiyyeden bürhân
ve delîl getirerek istimdât itmekde kat'en taassub-ı meslekperverî
göstermiyor bu sebeble müşârün-ileyhin kail olduğu kuvve-i haya
tiyyeye ne yolda kabûl itmekde bulunduğunu çünkü kendisi
o bahisde sâde bukratın meslek-i hakikisinin pîrî olduğunu
iddiâ'dan başka tafsîlâta girişmediğinden ta'yîn itmek
suûbetlidir.

Hekîm-i müşârün-ileyhin ara sıra isti'mâl idüp hiçbir
eserinde ciddi ta'rîf itmediği kuvve-i hayatiye lafz-ı mücerredinden

34.syf

sarf-ı nazar idersek kendisinin fizyolojide hükemâ-yı
cedîde ile hem efkâr olduğunu görürüz.

İhtimâlki kuvve-i hayatiyye ta'bîrini mahzâ kendisini
hükemâ-i sâire-i asrdan tefrîk itsin için ca'li kabûl
itmiş bulunsun!

Hâl-i gayr-i tabîide bulunan zevâtın fizyolojisi

demek olan ulûm-ı emrâzda dahi müşârün-ileyhin mesâlik-i sâire ashâbı gibi bir nazariyye tercîh ve kabûl iderek ve hâl-i marazî yi kat'î bir ta'rîf ile ta'yîn adı virerek düşman-ı mesleki olanlar önünde bir mazîk-i fennî ve nazariye girmeyecek ve bu haseble efkârını istediği vakit istediği sûretde müdâfaa idebilecek derecede kendisine meydân-ı mübâhaseyi açık bırakmıştır.

Lâkin ekseriyyâ emrâzdan bahs ider iken emrâzı kavî ve za'fî diye ikiye taksîm itdiğine veyâ tezyîd ve tenkis-i kuvvet için virdiği mevâdd-ı devâiyyeyi edviyenin cümle-i asabiyyenin üzerine olan te'sîrleriyle ta'yîn olduğuna ve cümle-i asabiyyenin ilâm-ı fizyolojikîyesinde doğrudan doğruya kabûl idegeliğine nazar olunursa (burgarov) un ilm-i emrâzda (nervosizm) mesleğini kabûl itmiş hükemâdan

35.syf

olduğu tebeyün ider. Gelelim hekîm-i müşârün-ileyhin ilm-i müfredât ile fennî tedâvîdeki nazariyyâtına müşârün-ileyh burada öyle fizyoloji gibi efkârını idareli kullanamayarak en haklı itirazının hedefi olan ve ulûm-ı tabîiyyenin şa'şaa-i hakikati o günde her türlü noksan ve butlânı meydâna çıkabilecek bulunan bir girîve-i hataya nasılsa sapmıştır. Maahazâ bu cihetde dahi diğer meslek ashâbı gibi bir

fikir veyâ bir nazariyye kabûl itmek veyâ bir iddiâ'yı muallakta bulunmak gibi fikdân-ı en idrâk veyâ bir husûsa kesretle meyl ve inhimâkdan ileru gelen tedbîrsizliklerden kendini berî tutabilmek için tedâvî husûsunda mesleğini birkaç hükm-i nazariyyenin neticesi olarak ta'yîn olmuştur ki ber-vech-i âti birer birer ta'dâd olunur.

(1) (Burgarav) hakikate mutâbakatını gösteremediği bir sebebden dolayı umûmiyyetle edviyeyi nebâtâtın cevâhir-i asliyye sine ya'nî kaleviyyâta hâzır eylemiştir.

(2) Edviyeyi hâl-i marazînin suver ve tehallûfât-ı müteaddide sine göre lüzûm kılan ve icâb-ı hâle tevâfuk iden sivâga terfîk iderek virmeği abes addidüp herbir cevheri her bir hastalıkda hâl-i besâtet-i üzere tavsiye ve isti'mâl itmeği tensîb ve ihtiyâr itmiştir.

36.syf

(3) Muâlecâtı makadîr-i fenniyyesi üzere virmeyi kabûl etmeyip kâffesi hakkında cârî olmak üzere (cüz'î bir mikdârdan başlayarak te'sîri görülünceye değin vermeği) kâide-i umûmiye olarak kabûl eylemiştir.

(4) Cevâhir-i mezkûrenin isti'mâlini her ne kadar te'sîrât-ı zâtiyye-i fizyolojikîyelerine ibtinâ idiyorsa da iş bu te'sîrâtın tezâdd ve teakküs-i fiîliyyelerini kat'en nazar-ı dikkate almamaktadır.

(5) Hastalığın sebab-i aslîsini arayıp esâsen

tedâvîye kalkışmayı boş yere izâa-i vakt addettiğinden
hemen her hastalıkda yeniden tedâvî-i fîliyi tercih itmekde
dir.

İşte burgarov bu yolda dahi ba'zı usûl ittihâz
idiyorsa da kâffesinin ta'dâdı teksîr-i sevâddan başka bir
şeye veremeyip bizim ise maksadımız dozimetre mesleğini kâmilen
yazmak değil meslek-i mezkûrenin tıbb-ı hakiki ile olan
mübâenet-ı esâsiyyesini göstermek olduğundan en ziyâde göze
çarpanlarını zikr eyledik. Bunlardan her birisinin fenn-i nokta-i
nazırınca olan ehemmiyetlerini güzelce ta'yîn etmek için birer
birer nâtik oldukları ahkâmın teşrîhine kalkışmak îcâb

37.syf

itdiğinden bizde elimizden geldiği kadar muhtasar olmak üzere
bunları hâdde-i tahkik-i fennîden çekmeği münâsib gördük.

(1) Dozimetre taraf-dârlarının hasta nebâtâtın

cevâhir-i asliyyelerini kullanmaları vesâit-i tıbbiyyeyi bir kısım
mevâdd-ı devâiyyeye hasr itmek olduğundan bu birinci usûlün
kendilerini tabâbet-i hakikiyyenin îcâbı takdîrinde mevki-i
istifâdeye koyduğu diğer birçok edviye-i şâfiyyeden mahrûm
itmek gibi bir zarardan başka hiçbir kaidesi tasavvur
olunamaz.

(2) Edviyeyi basit olarak vermek pek o kadar red

olunacak bir usûl değil ise de edviyeyi nebâtâtın cevahir-i
 asliyyesi gibi kimya-yı ispençiyârînin en müessir mevâddına
 hasr itdikten sonra bunların îcâb-ı hâle göre tenkis-i
 şiddet veyâ teshîl-i huzmeleri ve daha sâir hasâisinin lüzûm
 gösterdiği husûsları için bir sivâga terfik idilmeler
 ini kabûl itmemek fenn-i ispençiyârînin vesâit-i müteaddidesini tedâvî-yi
 emrâzda mevki-i tatbîke koymak demektir ki bu da dozimetreyi
 muhârebe-i emrâz-ı ma'rekesinde büyük bir muayyeneden mahrûm itmektedir.

(3) Edviyeyi tecârib-i sahîha ve müşâhedât-ı adîde
 ile ta'yîn iden mikdâr-ı fenniyyeleri kadar vermeyerek cüz'î bir

38.syf

miktardan başlayıp te'sîri görülünceye değin vermek en
 mühlik bir usûldür. Çünkü edviyenin te'sîrâtı hemen
 enbûb huzmîye duhûllerini müteâkıb başlamaz bunlar ibtidâ'
 mass olunarak deme dâhil ve sonra te'sîr idecekleri
 a'zânın ensac-ı samîmiyyelerine vâsıl olup ba'dehu cinsler
 ine göre hâsıl idecekleri fiil-i fizyolojikî zuhûra
 gelur ve ba'zıları da birden bire te'sîre başlamayarak a'mâk-ı
 bedende terâküm iderler ve nihâyet bir müddet-i muayyeneden sonra ki
 tahdîdi pek meşguldür ve hele te'sîrlerini bir şiddet mühlike
 ile gösterirler. Bunun için ilâcın te'sîrini enbûb-ı
 huzmîye duhûlünü müteâkıb değil andan bir müddet sonra

intizâr itmelidir yok eğer tabîb edviyeyi te'sîri derece-i
matlûbede hâsıl olabilecek bir mikdâr da verip de fiil-i
fiziyojisini beklemeksizin daha vermek de devâm iderse
hastaya lüzûmundan ziyâde vermiş oluruz.

İşte edviyenin dâhil-i bedende seyr-i sûret-i te'sîrini
nazar-ı i'tibâra almayarak kabûl idilmiş olan bu usûl her ne
kadar ba'zı hafif ilâclar için pek o derecede dâi-î
mazarrat değilse de cevahir-i asliyye (kaleviyyât) gibi en
müessir semûm hakkında bu usûlün tatbîki katli insân (homocide)

39.syf

cinnet-i vahîde (monomanie) sinin âşinâ-yı tıb olan
bir zâtta bir tecelli-i mahsûs gibi ad olunmalıdır!
(4) Muâlecenin tezâdd-ı fiillerini nazar-ı dikkate almayarak
te'sîrleri ma'kûs iki edviyeyi vermenin eğer edviye
yek-diğerinin amellerini teakküsleri cihetle ibtâl iderse hiç
bir kaidesi olmaz ve eğer tezâdd-ı te'sîrleri amâk-ı bedende bir
ihtilâle bâdî olursa büyük bir tehlikeye sebep olacağı
bedîhîdir.

Hâl böyle iken dozimetr besinler her gün her hastaya
kaleviyyâtdan virilmesini tavsiye itdikleri mevâdd arasında
te'sîri ma'kûs striknin ile morfini bulmak hemân
kaide-i umûmiyye gibi bir hâldir ki akl-ı selîm ashâbının ne

dereceye kadar bu usûlü muvâfık mantık bulacakları muhtac-ı beyân değildir.

(5) Dozimetre taraf-dârlarının emrâzda taharrî'-i esbâba gitmeyerek sâde agrazı tedâvî itmeleri derde şâyân görüle meyecek derecede kendi sakâmetini bi-zâtîhi nâtık ve külliyyen mugayir-i akıl ve mantık bir usûldür. Eserin inkıtâ'ına zuhûruna bâdî olan sebep-i sabit bırakıldıkça her ne vâsıtâ ile olursa olsun intizâr itmek o mertebedir ki idrâkinin süfliyyesine hebût

40.syf

itmiş bulunmaklığına tevakkuf ider ki biz bu noksan idrâkî ulûm-ı tibbiyye görmüş değil ümmî eşhâsda bile tasvîr itmek istemiyoruz.

Bu vechle doktor (burgarav) un bu husûsdaki fikrini sû-i niyetine veyâ sâir bu gibi bir garaz-ı zâtîyyesine atf itmekden ise mes'eleyi cinnet ile deha-yı kuvve-i akliyyenin bir inhirâf-ı mahsûsî gibi addiden ulûm-ı hâzıra nokta-i nazarından tahlîl iderek mûmâ-ileyh icâd-ı meslek-i cinnet-i vâhidesiyle gözleri kararmış söylediğini şaşırılmış bir sahib-i deha gibi additmeği daha ziyâde tarîk-i bîtarafiye muvâfık görmekteyim. Her ne hâl ise Burgarovun zâtında sarf-ı nazar iderek dozimetre hakkındaki ma'lûmât-ı ânifeyi zihnimizde hulâsaten bir icmâl

idecek olur isek meslek-i mezkûrun ibtidâ'-i tıbb-ı
hakikinin sâhip olacağı birçok vesâit-i mükemmele-i şâfiyye
den mahrûm bulunduğunu sâniyen kaleviyyât gibi mevâdd-ı müessireyi hem
çok ve hem usûlsüz isti'mâl itdiklerinden haste-gânı azîm
bir tehlike altında bırakmakta olduğunu görüyoruz ki bu iki nokta
kendisinin butlânına esâslı iki delîl-i kavî ise de farz-ı
muhâl olarak hastalığı yalnız kaleviyyâta ihtiyâc gösterir

41.syf

ve dozimetrece kendisine verilmesi lâzım gelen şeye kaleviyyât
beyninde de zıddiyet te'sîri bulunmaz bir marazı tasvîr olunsun
ya dozimetre taraf-gîrinin sebep-i aslî-i marazî hiç
aramayarak yalnız agrazı tedâvî itmek gibi tutacak
oldukları bir tarîk-i müdâvâtın müntehî olacağı girye-i bâtil
içinde zavallı marîzin hâli neye müncerr olur?
Omopat hiç olmazsa hastayı tâli'ine bırakarak
ilâc virmezdi ve bî-çârenin bahtı yâver ise kurtula
bilirdi! Dozimetre ise böyle değil! En müessir en mühlik
edviyeden çok bir mikdâr da ve te'sîrlerinin tehallüfüne bakmayarak
vireceğinden bedbaht hasta ihtimâl ki birçok def'a mübtelâ
olduğu marazdan ziyâde tehvîn-i şiddet ve def'-i mazarrat
içün kullandığı edviyeden muztarib olur veyâ mevti
bulur.

Hâsılı dozimetre omopatiden daha ziyâde mazarratlı
bir meslek-i bâtıla-i tıbbidir.

Dokuzuncu Fası

Omopati

Bu faslımızı teşkil iden (omopati) ismi ki tedâvî-yi

42.syf

bi'l-misl demektir - Omopati mesleğini ihdâs iden (Hahneman)
tarafından tabâbet-i hakikiyye ashâbını kendisiyle kadr ve menziletce
avâma müsâvî göstermek için tıbb-ı hakikîye verilmiş
olan bir isimdir.

Mûmâ-ileyhe göre etıbbâ-i hakikiyye bukratın tarîkine
sâlik ve kendi taraf-gîrânı ise usûl-i tedâvî-i hakikiye
malik imiş!

Bâlâda beyân olunduğu üzere omopati mesleği nefy-i
tabâbete müncerr bir usûl talim itdiğinden Hahnemann tabâbet-i
hakikiyyenin gözlere çarpmakta olan nur-ı cevelânı karartmak
ya'nî kemâlât ve ittisâ't-i akliyye ve ilmiyyenin her terkiyatından
istifâde itmekde ve bu vecîhle öyle meslek gibi muzîk-ı tevakkufa
sığamakta olan tabâbet-i cedîdeyi ilm-i hakikiden ehass
bir meslek gibi göstermek için tıbb-ı hakikiyye bu ismi
virmişdir. Hâl-bu-ki tabâbet-i hakikiyye bu iftikardan âlifidir.
Ulûm-ı tıbbiyye meydân-ı keşfiyyâtı bir feshat âbâd-ı terekkiyât

olduğundan tabîb meslek nâmıyla pâye ikdâm ve ictihâdını şâh-râh-ı
fünûn ve ulûmda hiçbir vakitte bir zincir-i tevakku'a rabt idecek
derecede gayretsizlik göstermez.

Ulûm-ı tıbbiyye kâffe-i ulûm gibi dâire tevakkuf demek olan

43.syf

takayyüdât-ı meslek-i perverâne heyûlâ'-yı felsefânesine girmek şâibe
sinden berîdir.

Kâffe-i ulûm ve funûnun aksâ-yı gayeti dest-gâh-ı kemâlde
bâzû-yı ezel ile vücûdyâb olan mevcûdât-ı kainatın
kavânîne itlâ' hâsıl iderek beşeriyetin nur-ı irfân ile
tenvîr-i kalevîne ve berk-ı sâtı ma'rifetle tezyînât ve saâdet-i
mâddiyyesine ma'tûf olmak ve mevzû'-ı ulûm ve funûnun ise
eser-i kemâl ve ezel bulunmak cihetiyle tarîk-i terekkiyâta bir hadd ve menzil
tasvîr olunamaz ve bu sebeble ulûm ve funûn hiçbir vakitte
bir meslek veyâ usûl altında derece-i kemâle vâsıl olmuş
denemez. Ulûm ve funûn daima terakki itmekde imiş ve ila
nihaye terakkide devâm idecektir.!

Tabâbet-i hakikiyye bu sebebden dolayı bir meslek değildir.

ve etibbâ-i cedîdede asrının vesâitsizliği cihetiyle fazl-ı
tekaddümden başka hiçbir meziyet-i ilmiyesi olmayan bukratın
pey-revî ve mürevvec-i efkârı değildirler.

Makalemizin mevzû'-ı bahsi olan tabâbet-i hakikiyye

ile meslek-i bâtıla-i tıbbiyye hakkında vüs'umuzun yetdiği mertebede
 ma'lûmât virdik ise de makalemizi hitâma erdirmeden
 evvel kari'n-i kirâm hazerâtının nazar-ı dikkatlerini bir noktaya

44.syf

imâle itmek isterim ki o da ciddi bir tıbbiyye birden bire dozimetre
 sıfatını virmek husûsunda ekseriyyâ cüst ü cû-i hakikat
 ârzûsunda bulunan zevâtın hataya dûçâr oldukları
 noktasıdır.

Makalemizin mütâlaasından münfehim olmuş bulunduğuna göre
 bir tabîb-i hâzık kâffe-i mevâdd-ı tabîiyyeyi isti'mâl edebilmekte
 muhtar olduğundan ba'zân olabilir ki şibh-i kaleviyyât dahi
 kullansın ve hatta doktor burgarovun müstahzarı bulunan
 (şantov) un habîbât-ı kaleviyyesinide reçetesine yazsun
 velâkin bundan dolayı mûmâ-ileyhin dozimetr olması hiç
 bir vakit de îcâb itmez.

Bu sebeble mâlikimizin medar-ı şân ve iftihârı olan ba'zı
 hâzık etıbbânın tıbb-ı hakikinin mesâg-ı fennîsi dâhilinde
 olarak şantov'nun hayatını isti'mâl itmekde bulunmaları
 mûmâ-ileyhin dozimetr taraf-gîrânı olmalarına delâlet itmemek
 lâzım geldiğini ilâve-i güftâr olarak zikr itmeği
 münâsib gördüm.

Ek-2: Sözlük^{2,3}

âbâd (f.s.) 1. mâmur, şen, bayındır. 2. f. e. çokluk bildirir.

abes (a.s.) boş, saçma [şey].

adîde (a.s.) çok, bir çok.

afsordegi (f.i) depresyon

agraz (a.i. gazez'in c.) maksatlar, niyetler.

ahkâm (a.i. hükm'ün c.) 1. emirler, hükümler

aklı-selîm sağduyu

aksâ (a.s.c. ekasî) son, en son, uzak.

aks-i amel 1. tepki, reaksiyon. 2. ed. bir cümlelerin veya mısraın altını üstüne getirmekle bir başka cümle veya mısra' meydana getirme.

alâmât (a.i. alâmet'in c.) izler, nişanlar

ale-l-amyâ (a.zf.) körü körüne, körlemeden. [aslı ale-1-ımyâ'dır]

ale-l-umûm (a.zf.) umumiyet üzere, genel olarak.

âlî (a.s. ulüvv'den) 1. yüce, ulu.

a'mâk (a.i. umk'un c.) derinlikler.

âmme (a.s.) umûma mahsus olan.

anâsır (a.i. unsur'un c.) elemanlar, öğeler.

ânife (a.i.) gençlik çağının başlangıcı.

ânifen (a.zf.) demincek, biraz evvel. 2. yukarıda.

² Ferit Devellioğlu Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat 31.baskı. Ankara: Aydın Kitabevi; 2015 (59)

³ Sır James W. Redhouse Turkish and English Lexicon 2.ed. Çağlar Yayınları; 1991 (60)

âriz (a.s. arz'dan) 1. gelen. 2. i. tesadüfi vak'a. 3. i. dağ, bulut ve şâire gibi görmeye manî olan herşey. 4. i. yanak.

âriz (a.s.) 1. semiz. 2. enli, geniş (şey). 3. mütevâzi, lâtif, lâyık.

âsâr (a.i. eser'in c.) 1. izler, nişaneler, alâmetler. 2. âbideler. 3. hikâyeler; an'aneler, gelenekler. 4. başyazarı Menemenlizâde Tahir olan ve istanbul'da yayımlanmış haftalık bir gazete.

asabiyye (a.i.) 1. sinir hastalıkları. 2. sinir hastalıkları pavyonu.

asr (a.i.c. a'sâr, asûr) 1. yüzyıl.

atf (a.i.) 1. eğme, meylettirme. 2. bağlama, (bkz: azv). 3. dokunma. 4. gr. bağlaç.

a'tâf (a.i. atfin c.) 1. merhametler; şefkatler. 2. meyiller, atmalar.

avâm (a.i. âmm'in c.) herkes, kaba ve câhil halk, ayak takımı

âvâze (f.i.) 1. yüksek ses. 2. şöhret, ün.

âzâde (f.s.c. âzâdegân) 1. hür, serbest. 2. ed. tam bir mânâ anlatan mısra'

âzürde (f.s.) incinmiş, kırılmış, gücenmiş.

ba'dehu (a.zf.) ondan sonra.

bâdî (a.s. ve i. bed'den) 1. sebep, mucip. 2. sebebolan. 3. ilk, başlangıç. 4. fels. sonsal, aposteriori.

bâlâ (f.s.) 1. yüksek, yukarı, üst, yüce. 2. i. boy. 3. azat. 4. i. yedek atı

bânî (a.s. binâ'dan) bina eden, yapan, kuran, kurucu.

bâtıl (a.s. butlân'dan) boş, beyhude, yalan; çürük.

bâzû (f.i.) 1. kolun omuz ile dirsek arasındaki kısmı, pazı. 2. meç. güç, kuvvet ve istidat.

bed (f.s. "fena" mânâsına c. bedân) 1. fena, yaramaz, çirkin. 2. i. kötülük. 3. i. ateş tutuşturmaya mahsus yan yanmış paçavra.

bed' (a.i) başlama, başlayış

bedîhî (a.s.c. bedîhiyyât) 1. akla kendiliğinden gelen. 2. delilsiz, açık olan, besbelli.

behre (f.i.) hisse, pay, kismet, nasip.

behre-dâr (f.b.s.) behreli, hisseli, paylı

berî (a.s. berâet'den) salim, kurtulmuş; temiz

berk (a.i.c. buruk) şimşek

ber-taraf (f.a.b.s.) 1. bir yana atılan. 2. z f. şöyle dursun, lâzım değil, ne ise ne.

ber-vech-i âti aşağıda olduğu gibi.

besâtet (a.i.) 1. dilde düzgünlük, serbest söyleyiş. 2. basitlik, düzlük.

besere (a.i.c. besûr) vücutta çıkan sivilce, ufak çıban.

beşer (a.i.) insan.

beyn (a.i.) 1. ara, aralık. 2. arada, araya, arasında.

beyyinât (a.i. beyyine'nin c.) deliller, şahitler, tanıklar.

bi'l (a.e) ile mânâsına gelip, eklendiği –kameriyye harfleriyle başlayan- kelimeleri zarf yapar.

bi't (a.e) –ile, ederek manasına gelip, eklendiği-şemsiye harfleriyle başlayan- kelimeleri zarf yapar.

bi't-tab' (a.zf) tabiatıyla, tabii olarak

bi-aynihî (a.b) aynıyla olduğu gibi, tıpkı.

bî-çâre (f.b.s.c. bî-çâre-gân) çaresiz, zavallı.

bî-gâne (f.b.s.) 1. kayıtsız, ilgisiz. 2. yabancı. 3. tas. dünyâ ile ilgisini kesmiş olan.

bi'l-münâsebe (a.zf.) sırası düşünce, sırası gelince, sırasında, sırasını bularak, sırasını getirerek.

bîmarî (f.i.) hastalık.

bîtaraf (f.a.b.s.) tarafsız.

bi-zâtihi (a.zf) kendiliğinden.

butlân (a.i) bâtıllık, boşluk, çürüklük, beyhûdelik.

bürhân (a.i.c. berâhîn) delil, ispat, tanık

ca'îf (a.s) sahte, yapmacıklı, düzme.

ca'liyye (a.s.) ["ca'lî" nin müen.]

câmi' (a. s. cem'den) 1. cemedden, derleyen, toplayan. 2. içine alan, içinde bulunduran.

cebl (a.i) yoktan yaratma

cedd (a.i.c. ecdâd) dede, büyük baba, ananın veya babanın babası.

cedîde (a.s.) 1. Yeni kullanılmamış. 2. Pek az zamandan beri bilinen veya mevcut olan. 3. Acemlerin kullandıkları bir vezin.

celb (a.i.) 1. çekme, çekiş; kendine çekme. 2. yazı ile çağırma.

celîle (a.s. celâl'den) 1. büyük, ulu.

cerbeze (a.i) 1. Güzel konuşma beceriklilik 2. Kurnazlık, hilekârlık

cerr(a.i.) 1. çekme, sürükleme. 2. gr. Arapça'da ait olduğu ismi meksûr (kesreli = esreli) okutan harf veya edat. 3. para, eşya ve şâire çekme.

cerrâr (a.s.) 1. çekici. 2. i. dilenci. 3. arkasından sürükleyen.

cevâhir (a.i. cevher'in c.) 1. cevherler, elmaslar, kıymetli taşlar. 2. mayalar, özler.

cevelân (a.i) dolaşma, dolanma, gezinme.

cevviyye (a.s.) arzın etrafındaki boşlukla ilgili.

cihet (a.i.c. cihât) 1. yan, yön, taraf. 2. yüz, yer. 3. sebep, vesîle, bahane, ilgi

cümel (a.i. cümle'nin c.) cümleler, takımlar, kelime dizileri

cüst ü cû (f.b.i.) arayıp sorma, araştırma.

cüz'î (a.s.c. cüz'iyât) az, pekaz, az miktarda.

dâfi' (a.s.) 1. defeden, savan, savuşturan, iten. 2. Cenâbıhak.

dakayık ("ka" uzun okunur, a.i. dakî-ka'nın c.) 1. ince ve anlaşılması güç ve dikkate muhtaç olan

def' (a.i.) 1. öteye itme, savma, savulma. 2. verme; ortadan kaldırma. 3. giderme.

delk (a.i.) el ile ovma, sürtme, ovuşturma, ovuşturulma.

dem (a.i.c. dimâ') kan.

dest-gâh (f.b.i.) 1. tezgâh, dokuma âleti; atölye. 2. zenginlik.

devâiyye (a-s.) 1. ilâçla ilgili olan nesnelere. 2. ilâçlara ait.

dil-gîr (f.b.s.) gönül tutan, kalbe sıkıntı veren; gücenik, kırgın.

dûçâr (f.s.) tutulmuş, uğramış, yakalanmış.

duhûl (a.i.) içeri girme, içine girme.

ecsâm (a.i. cism'in c.) gövdeler, bedenler

edviye (a.i. devâ'nın c.) ilâçlar.

efkâr (a.i. fikr'in c.) 1. düşünceler

efnâd (a.s. fened ve fenid'in c.) ihtiyarlıktan bunamış olanlar, bunaklar.

ehass (a.s. hâss'dan) 1. en husûsî. 2. z f. başlıca.

ehibbâ (a.s. habib'in c.) dostlar, sevgililer, tanıdıklar, bildikler

emced (a.s. mecîd'den. c. emâcid) 1. daha (en, pek) mecid, çok şeref, onur ve haysiyet sahibi olan.

emrâz (a.i. maraz'ın c.) illetler, hastalıklar.

emsâl (a.i. misl'in c.) 1. numuneler, örnekler. 2. eş, benzer. 3. eşler, benzerler.

emzice (a.i. mizâc'ın c.) tabîatler, huylar, meşrepler.

enbûb (f.i.) minder, döşek; döşeme.

ensâc (a.i. nesc'in c.) hek. nesicler; dokular. İlm-ül-ensâc dokubilim, fr. histologie. [ensâc kelimesi, bâzı, lügatlerde bulunmamakla beraber kullanılır olmuştur].

envâ' (a.i. nev'in c.) çeşitler, türlüler.

enzâr (a.i. nazar'ın c.) bakışlar, bakmalar.

erbâb (a.s. rabb'in c.) 1. sahipler, mâlikler. 2. [müfret olarak kullanılır] ehil, muktedir, becerikli; lâyi

esbâb (a.i. sebep'in c.) vâsıtalar, lâzı-malar.

esliha (a.i. silâh'ın c.),

eşhâs (a.i. şahs'ın c.) adamlar, kişiler, kimseler.

etıbbâ (a.i. tabîb'in c.) hekimler, doktorlar, tıp ilmini bilenler.

evvliyye (a.s.) en evvel, en önce olan, ilk zamanlarla ilgili.

evsâf (a.i. vasfın c.) sıfatlar, kaliteler

ezdâd (a.i. zıdd'ın c.) karşı olan şeyler, karşıtlar.

ezhân (a.i. zihn'in c.) insanda akıl, fikir, zekâ, hafıza, anlayış, kavrayış kudretleri.

ezhâr (a.i.zehre ve zehere'nin c.) çiçekler.

fenniyye (a.s.) fene mensup; fen ile ilgili olan.

fer' (a.i.c. fûrû) 1. dal, budak. 2. tomurcuk. 3. bir aslın neticesi. 4. s. ikinci derecede ehemmiyeti olan [şey]. 5. şube.

fesâd (a.i.c. fesâdât) 1. bozukluk.

fıkdân (a.i.) yokluk, darlık, bulun-mazlık, kıtlık

fihris (a.i. c. fehâris) 1. bir kitabın içinde neler bulunduğunu gösteren ve kitabın ya başına, ya sonuna konulan cetvel, indeks 2. eşyanın adlarını gösteren defter

firâş (a.i.c. fûrüş) 1. döşek, yatak; yaygı, şilte. 2. hasır, halı

fünûn (a-i- fenn'in c.), (bkz. fenn).

galebe (a.i.) 1. galip gelme, yenme, üstünlük. 2. çokluk, kalabalık. 3. s. zaptolunmayacak derecede azgın.

garaz (a.i.c. agrâz) 1. hedef, gaye, maksat, meyil, istek.

gıriftâr (f.s.) 1. tutulmuş, yakalanmış, esir. 2. düşkün, uğramış, tutkun, (bkz: dûçâr).

girîve (f.i) 1. çıkmaz yol, çıkmaz sokak. 2. içinden çıkılması zor durum.

girye (f.i.) ağlama, ağlayış; gözyaşı.

gûn (f.s.) 1. renk.

güftâr (f.i.) söz.

hadd (a.i.c. hudûd) 1. sınır, iki devlet toprağının birleştiği yer, kenar. 2. derece. 3. gerçek değer. 4. şerâatçe verilen ceza.

hâdde (hâdd) (a.s) 1. keskin. 2. sivri. 3. dar. 4. sert, te'sirli. 5. ekşi 6. azgın ve iltihaplı (çıban, yara, hastalık) 7. gergin.

hâiz (a.s.) mâlik, sahip; taşıyan.

hakayık ("ka" uzun okunur, a.i. hakîkat'ın c.) doğru olan asıllar, şüphesiz bulunan şeyler, hakikatler, gerçeklikler.

hakikat-gû (a.f.b.s.) doğru söyleyen, doğru sözlü, doğrucu.

hakiki (hakikiyye) (a.s.) 1. hakikate mensup, gerçek. 2. sahici. 3. doğru, gerçek; gerçekten; fr. realiste,

hâl (a.i.c. ahvâl) 1. şimdiki zaman, geçmiş ve gelecek olmayan zaman. 2. oluş, bulunuş, suret, keyfiyet, durum.

halîm (a.s.) 1. tabiatı yavaş olan, yumuşak huylu. [Allah adlarından]. [müen. "halîme" dir]. 2. i. erkek adı.

harbiyye (a. s.) 1. harbe mensup, harble ilgili.

harşef (a.i.c. harâşif) 1. balık pulu. 2. enginar. 3. kalkan balığı

hasâis (a.i. hâssiyyet'in c.) bir şeye, birine has olan keyfiyetler; nitelikler.

haseb (a.i.) baba tarafından gelen şeref, asîllik, soy temizliği

hasene (a.i.c. hasenât) 1. iyilik, iy hal, iyi iş, hayırlı iş. [zıddı "seyyie" dir]. 2. eski altın paralardan birinin adı.

hâsıl (a.s. husûl'den. c. hâsılat) husule gelen, husul bulan, peyda olan, olan, çıkan, üreyen, türeyen, biten.

hasr (a.i.) 1. sıkıştırma, dar bir yerin içine alma. 2. hareketten menetme, etrafını çevirme. 3. mahsus kılma, kılınma. 4. vakfetme, tahsîs etme. 5. zaman ayırma. 6. konuşurken veya okurken tutulup kalma.

haste-gân (f.s. haste'nin c.) hastalar, rahatsızlar, sayrılar.

hâvî (a.s.) 1. ihtiva eden, içine alan, şâmil, kaplayan, toplayan

hayâl-hâne (a.f.b.i.) vehim, kuruntu melekesi

hazerât (a.i. hazret'in c.)

hâzık (a.s.c. huzzâk) hazakatli, işinin ehli, usta, eli uz. [dilimizde, en çok doktorlar hakkında kullanılır.].

hâzıra (a.i.) 1. şehirli. 2. bir yere yerleşmiş.

hebût (a.i.) iniş yer.

hengâm (f.i.) zaman, çağ, sıra, vakit, mevsim.

hevâ (a.i.) hava

heyûlâ' (a.i.) 1. madde. 2. [eski fels.] bütün cisimlerin ilk maddesi olarak varsayılan madde. 3. zihinde tasarlanan şey. 4. tas. ruh-i a'zam. 5. eşyanın gerçek olan kısmı. 6. ehemmiyetsiz, küçük şey.

hezârân (f.i. hezâr'ın c.) 1. bülbüller. 2. s. binler.

hilkat (a.i.) 1. yaratılma, yaratılış. 2. tabiat.

hitâm (a.i.) 1. son, nihayet. 2. bitme, tükenme. 3. mühürün, basıldığı kâğıtta kalan izi.

hud'a (a.i.) aldatma, oyun, hîle, dalavere, düzen, dek.

hulâsa (a.i.) 1. bir şeyin, bir sözün özü

hulâsaten (a.zf.) hulâsa olarak, kısaca,

hurûc (a.i.) çıkış, çıkma; dışarı çıkma; ayaklanma.

husûsât (a.i. husûs'un c.) bakımlar, işler; şekiller, yollar, konular; mes'eleler; maddeler.

huzme (a.i.c. huzem) demet.

hükemâ (a.i. hakîm'in c.) hakimler, âlimler, bilginler.

ıstılâh (a.i. sulh'den c. ıstılahât) ilim sözü, tâbir, terim, fr. terme.

ıtlâ' (a.i. tulû'dan) bildirme, haberli kılma.

ıtlâk (a.i. talk'dan) 1. salıverme, koyuverme.

ıZRÂR (a.i. zarar'dan) zarara sokma, ziyana uğratma.

i'câz-kâr-âne (a.f.zf.) herkesi, yarışmada âciz bırakacak yolda.

i'tiyâdât (a.i. i'tiyâd'ın c.) âdet edinmeler, alışmalar; alışkanlıklar.

ibtidâ' (a.i. bed'den) 1. başlama. 2. başlangıç. 3. zf. ilkin, en önce, başta. icmal

icmâl (a.i.) 1. ihtisar etme, kısaltma, özetleme. 2. öz, özet. (bkz: muhtasar). 3. mat. cem, genel toplam.

ictihâd (a.i. cehd'den) 1. gücü, kuvveti yettiği kadar çalışma. 2. fıkıh'da yeditülâ sahibi büyük din âlimlerinin Kur'ân-ı Kerîm ve ahâdis-i nebeviyyeye müsteniden vaz ettikleri şer'î düstur. 3. bir kimsenin, bir şeyden mânâ ve hüküm çıkararak, o iş hakkındaki fikri, görüşü.

ictimâ' (a.i. cem'den. c. ictimâât) 1. toplanma, bir araya gelme. 2. toplantı. 3. yığılma, birikme.

ictinâb (a.i.) sakınma, çekinme, uzaklaşma

idhâl (a.i. dühûl'dan. c. idhâlât) 1. dâhil etme, içeri sokma. 2. memleket dışından mal getirme, ["ihrâc" ın zıddı].

ifrâz (a.i.c. ifrâzât) 1. bir bütünden bir parça ayırma; ayırma; ayrılma. 2. (c. ifrâzât) biy. vücuttan, kan, cerahat, irin, ter .. gibi ayrılıp çıkan şey, salgı; fr. secretion.

iftikar ("ka" uzun okunur, a.i. fakr'den) 1. fakirlik gösterme. 2. büyük, çok ihtiyacı olma. 3. alçakgönüllülük.

ihdâs (a.i. hades'den) meydana getirme, ortaya çıkarma.

ihrâz (a.i.) 1. alma, kazanma, elde etme. 2. erişme.

ih̄ticâc (a.i. hüccet'den. c. ih̄ticâcât) delil, vesîka, şahit, tanık gösterme.

ih̄tifâ' (a.i. hafî'den) saklanma, gizlenme.

ih̄tikân ("ka" uzun okunur, a.i. hakn'dan) 1. kan yürümesi, kanın bir yere toplanması, birikmesi. 2. tenkiye yapma, şırınga ile göden bağırsağına su alma.

ih̄tikâr (a.i.) halkın, yiyecek ve içecek gibi zarurî ihtiyaçlarını ucuz ucuz toplayıp, fırsat bulunca pahalı pahalı satma, vurgunculuk, boğuntu, madrabazlık.

ih̄tilâf (a.i. hilâfet'den. c. ih̄tilâfât) ayrılık, uymayıp, uymama, anlaşmazlık, aykırılık.

ih̄tirâ' (a.i.c. ihtirâât) benzeri görülmemiş bir şey icâdetme, vücûda getirme, getirilme.

ih̄tisâr (a.i. hasr'dan. c. ihtisârât) 1. kısaltma; sözü, yazıyı kısaltma. 2. mat. sadeleştirme, basitleştirme

ih̄tiyâtî (a.zf.) ihtiyatla, ilerisini düşünmek suretiyle.

ih̄yâ' (a.i. hayât'dan) 1. diriltme, diriltirme, canlandırma. 2. taze can verircesine iyilik, lütfetme. 3. yeniden kuvvetlendirme. 4. uyandırma, canlandırma, tazelik verme.

ikdâm (a.i. kadem'den. c. ikdâmât) 1. gayret ve sebatla çalışma, devamlı çalışma. 2. ilerleme. 3. 1894'te Ahmet Cevdet ve Ethem izzet Benice tarafından istanbul'da yayımlanmış günlük bir gazete.

ikmâl (a.i. kemâl'den) 1. kemâle erdirme, tamamlama, bitirme. 2. eksikliğini doldurma.

ikrâr (a.i. karar'dan) 1. saklamayıp söyleme. 2. dil ile söyleme, bildirme. 3. tasdîk, kabul. 4. huk. birinin, başka birinin, kendisinde olan hakkını, alacağını haber vermesi.

iktisâb (a.i. kesb'den. c. iktisâbât) kazanma, edinme.

ilâh (a.i.) ve başkaları, ve benzerleri, (v.b.). [Arapçada "sonuna kadar, diğerleri de böyledir" mânâsına gelip "ilâ-âhirihi" nin kısaltmasıdır].

ilâ-yevminâ hâzâ günümüze kadar hala

ilâm (a.i. ilm'den) 1. bildirme, bildirilme, anlatma. 2. (huk c. i'lâmât) bir dâvanın, mahkemece nasıl bir hüküm ve karara bağlandığını gösteren resmî vesika.

iltizâm (a.i. lüzûm'dan) 1. kendi için lüzumlu sayma. 2. birinin tarafını tutma. 3. îcâbettirme, gerektirme. 4. [eskiden a'şar resmi gibi] devlet gelirlerinden birinin toplanması işini üzerine alma.

imâle (a.i. meyl'den) 1. meylettirme, bir tarafa eğme, yatırma. 2. ed. vezne uydurmak için, kısa heceyi lüzumundan fazla uzun okuma.

imtidâd (a.i. medd'den) 1. uzama, uzanma; uzun sürme. 2. astr. uzay

imtinâ' (a.i. men'den) 1. çekinme, geri durma. 2. imkânsızlık, olamayış.

indifâât (a.i. indifâ'nın c.) 1. mündefî olmalar, ortadan kalkmalar. 2. yer yer baş göstermeler. 3. jeol. püskürtmeler, fr. eruptions.

inhimâk (a.i.c. inhimâkât) bir şeyin üzerine fazla düşme, ziyâde düşkünlük.

inhirâf (a.i.c. inhirâfât) 1. münharif olma, dönme, sapma. 2. doğru yoldan çıkma. 3. değişme, bozulma. 4. kırıklık. 5. astr. açılım, declinaison. 6. fiz. sapma. fr. declinaison. 7. kırılma, gücenme.

inkitâ' (a.i. kat'dan) 1. kesilme; arası kesilme. 2. kesilme, tükenme, bitme.

inkisâf (a.i. küsûfdan) 1. Güneş tutulması. 2. parlaklığı sönmeye.

intihâb (a.i. nehb'den c. intihâbât) yağma ile mal alma, kapışma, talanlama.

intişâr (a.i. neşr'den) 1. neşrolunma, yayılma, dağılma. 2. üreme. 3. gizli bir şeyin ağızdan ağıza yayılması. 4. umûmîleşme. 5. fiz. ayrılma, fr. dispersion. 6. kim. dağılım, yayınma, fr. diffusion.

intizâr (a.i. nazar'dan) 1. bekleme, beklenilme. 2. gözleme, gözlenilme.

îrâs (a.i. irs'den) 1. verme, verilme. 2. sebeb olma, îcâbetme, gerekme. 3. getirme.

ircâ (a.i. rücû'dan) 1. eski hâline çevirme, çevrilme. 2. geri döndürme. 3. kim. redüksiyon, fr. reduction.

îsâl (a.i. vüsûl'den) vusul buldurma, buldurulma; vardırma, vardırılma, ulaştırma, ulaştırılma.

isnâd (a.i.c. isnâdât) 1. bir şeyi, birisi için yaptı deme. 2. iftira etme. 3. peygamber sözü olan hadîslerin, sırasıyla kimler tarafından söylenegeldiğini bildirme.

ispençiyâr eczacı

istiâne (a.i. avn'den) avn, yardım isteme

isti'dâd (a.i.) 1. bir şeyin kabulüne, kazanılmasına olan tabu meyil, kabiliyet. 2. akıllılık, 3. anlayışlılık. 4. istidadı olan kimse.

istidlâl (a.i. delâlet'den c. istidlâlât) bir delile dayanarak bir şeyden bir netice çıkarma, delil ile anlama.

istihzâr (a.i. huzûr'dan. c. istihzârât) 1.hazırlama, hazır edilme; huzura getirme, çağırma. 2. hatırlama, hatıra getirme. 3. ed. konferans vereceklerin evvelce okumak ve araştırmak suretiyle hazırlanması. 4. hatırlama, akla gelme.

isti'mâl (a.i. amel'den. c. isti'mâlât) kullanma.

istimdât (a.i. meded'den) 1. meded, yardım isteme. 2. aşk. imdat, kuvvet isteme, (bkz: istinsâr).

istinâd (a.i.) 1. dayanma. 2. güvenme, (bkz: i'timâd). 3. senet, delil, hüccet sayma. 4. ask. avcı zinciri gerisinde arka olmak üzere toplu bir halde bulundurulan asker.

istişmâm (a.i. şemm'den) 1. koklama, koku alma. 2. karîne ile anlama, hissetme.

i'tikad ("ka" uzun okunur, a.i. akd'den. c. i'tikadât) 1. düğümlenip kalma, bir şeye bağlanma. 2. inanma, gönülden tasdik ederek inanma.

i'timâd (a.i. amd'den) 1. dayanma, güvenme. 2. emniyet, güven.

ittihâd (a.i. vahdet'den) bir olma, birleşme, aynı fikirde olma, birlik.

ittihâz (a.i. ahz'den) 1. edinme, edinilme. 2. kabul etme. 3. îtibâr etme, sayma, tutma. 4. kullanma. 5. kurma, düşünme, tasarlama.

ittisâ' (a.i. vus'dan) 1. bollaşma, genişleme. 2. bolluk, genişlik. 3. fels. kaplam.

izâa-i vakt boşuna zaman harcama, vakit kaybetme.

kadîm (a.s. kîdem'den. c. kudemâ) 1. eski. 2. öncesini bilir kimse bulunmayan, öncesi bilinmeyen şey. 3. huk. başlangıcı olmayan, ötedenberi mevcut bulunan. 4. i. eski zaman.

kadr (a.i) 1. değer, îtibâr. 2. onur, şeref, haysiyet; meziyet. 3. rütbe, derece.

kâffe (a.i.) hep, bütün, cümle.

kail ("ka" uzun okunur, a.s. kavî'den) 1. söyleyen, diyen. 2. razı olmuş, boyun eğmiş. 3. s. inanmış, akli yatmış.

kaleviyyât (a.s. kalevî'nin c.) kim. kül kabilinden olan şeyler, alkaliler.

kalîl (a.s. kîllet'den) az, çok olmayan [şey], [zıddı "kesîr" dir].

kani' ("ka" uzun okunur, a.s. kanâat'-den. c. kaniûn, kaniîn) 1. kanaat eden, yeter bulup fazlasını istemeyen. 2. inanmış, kanmış karâîn-i kirâm

kariîn ("ka" uzun okunur, karî'in c.) kariler, okuyanlar, okuyucular

kat'en (a.zf.) asla, hiç bir vakit.

kavânîn (a.i. kanûn'un c.) kanunlar

kavî (a.s. kuvvet'den) 1. kuvvetli, güçlü. 2. güvenilir, sağlam.

kesb (a.i.) 1. çalışıp kazanma. 2. edinme, peydahlama, kazanma.

kesret (a.i.) 1. çokluk, bolluk, ziyâ-delik.

keşfiyyât (a.i. keşfin c.) keşifler, bulup meydana çıkarılan şeyler.

keşîde (f.s. ve i.) 1. çekilmiş, çekiliş. 2. tartılmış. 3. tertîbedilmiş, dizilmiş. 4. yazılmış. 5. eski yazıda bâzı harflerin üzerine çekilen çizgi; sin, sîn, vav .. gibi kuyruklu uzantılı harflerin yazıda mahsus surette çekilmesi

keyfiyyât (a.i. keyfiyyet'in c.)

keyfiyet (a.i.c. keyfiyyât) 1. nitelik. 2. bir şeyin iyi veya kötü olması ciheti. 3. gr. bir ismin müzekker veya müennes olması hâli. 4. bir hâdisenin geçişi. 5. madde, husus, iş. 6. gr. cins.

kîllet (a.i.) 1. azlık, [zıddı kesret]. 2. kıtlık,

kirâm (a.s. kerîm'in c.) soydan gelenler, soyu temizler; ulular, şerefliiler. 2. cömertler, eli açıklar

kizb (a.i.) yalan söyleme, yalan

kudemâ' (a.s. kadîm'in c.) 1. eskiler, eski adamlar. 2. eskiliği bakımından ileri gelenler

küşâd (f.) ilk açılış merasimi, açma.

lâh (f.e.) kelimenin sonuna gelerek "yer" mânâsını verir.

lâzime (a.i.) 1. gerekli şey. 2. mat. gerekçe.

ma'hûd (a.s. ahd'den. c. maâhid) 1. ahdolunmuş, bilinen; sözleşilen. 2. sözü geçen, (bkz: mezkûr). 3. meç. [ikincisi] fena bilinen kadın

ma'reke (a.i.c. maârik). savaş meydanı

mâadâ (a.e.) -den başka mâada

maahazâ (a.zf.) böyle iken, bununla beraber

maârif (a.i. ma'rifet'in c.) 1. ma'-rifetler, bilimler. 2. bilgi, kültür. 3. Millî Eğitim Bakanlığı; maârif müdürlüğü.

maa't-teessüf (a.zf.) teessüfle, esefle, yazık ki

ma'dûd (A.s. add'den) 1. sayılı, sayılmış. 2. muayyen, belli

mahdûd (a.s. hadd'den) 1. tahdîd edilmiş, sınırlanmış. 2. sınırlı. 3. belirli

mâhiyyet (a.i.) 1. bir şeyin aslı, esâsı, içyüzü. 2. fels. kendilik. 3. *doğa

mahlûl (a.s. hall'den) 1. Hallolunmuş, çözülmüş, dağılmış. 2. Erimiş, eritilmiş, eriyik. 3. Sâhipsiz maaş veyâ me'murluk

mahsûs (a.s. husûs'dan c. mahâsîs, mahsûsât) 1. husûsîleşmiş; başkasında bulunmayan, yalnız bir kimseye ait olan. 2. birine ayrılmış olan. 3. lâyük. 4. ayrı, müstakil, başlı başına. 5. zf. husûsî olarak, özel, bilhassa. 6. z f. isteyerek, bile bile. 7. zf. şakadan, yalandan

ma'hûd (a.s. ahd'den. c. maâhid) 1. ahdolunmuş, bilinen; sözleşilen. 2. sözü geçen. 3. meç. [ikincisi] fena bilinen kadın

mahzâ (a.s.) 1. ancak, yalnız, tek, sâde. 2. hâlis, katkısız, tam mahzâ

makalât ("ka" uzun okunur, a.i. makale'nin c.) 1. sözler. 2. gazetede veya dergide çıkan yazılar

maksad (a.i. kasd'den c. makasid) kasdolunan, istenilen şey.

ma'kûs (a.s. aks'den) 1. aks olunmuş, tersine çevrilmiş, başaşağı olmuş

mâ-lâ-ya'ni (a.s.c. mâlâ-ya'niy-yât) mânâsız, faydasız, boş [şey]

mâlik (a.i. mülk'den. c. müllek) 1. sahip, bir şeye sahip, bir şeyi olan. 2. erkek adı.

ma'lûmât (a.i. ma'lûm'un c.) 1. ma'lûm olan, bilinen şeyler. 2. biliş. 3. fels. *bili, bilgi

maraz (a.i.c. emrâz) hastalık; mec. dert, belâ, dayanılması güç durum

marazî (a. s. maraz'dan) hastalığa ait, hastalıkla ilgili; hastalıklı marifet

mass (a.i.) emme, emerek çekme, soğurma

matlûb (a.i. taleb'den c. matlûbât) 1. talebedilen, istenilen, aranılan şey. 2. alacak, fr. credit. 3. muz. Türk müziğinin en az beş asırlık bir mürekkep makamı olup, zamanımıza bir numunesi kalmamıştır

ma'tûf (a.s. atfdan) 1. eğilmiş, bir tarafa doğru çevrilmiş. 2. birine isnâdolunmuş, yöneltilmiş

mâverâü't-tabîa fizik ötesi, metafizik.

mazarrat (a.i. zarar'dan c. mazâr) zarar, ziyan; zarar verme, dokunma

mazarrât (a.i. mazarrat'ın c.) zararlar, ziyanlar

mazîk (a.i. zîk'dan c. mazâik) sıkıntılı, dar yer

ma'zûr (a.s. özr'den) özürlü, özürü olan

medh (a.i) övme, birinin iyi şeylerini söyleme

medîde (A.s. medd'den) çekilmiş, uzatılmış; uzun, çok uzun süren

makadîr ("ka" uzun okunur, a.i. mik-dâr ve makdûr'un c.) miktarlar, kısımlar

meknuz (a.s. kenz'den) yere gömülü, hazinede saklı

melhûz (a.s.) mülâhaza edilen, düşünölebilen, hatıra gelen; olabilen

memalik (a.i. memleket'in c.) 1. memleketler; ölkeler. 2. bir devletin toprağı

menâfi' (a.i. menfaat'in c.) menfaatler, yararlar, çıkarlar

menşe' (a.i. neş'et'den) 1. bir şeyin neşet ettiği, çıktığı yer, esas, kök. 2. yetişilen yer, bitirilen mektep

merâm (a.i.) 1. istek, maksad, niyet. 2. Konya'nın meşhur sayfiye yeri

merbût (a.s. rabt'dan) 1. rapto-lunmuş, bağlanmış, bağlı. 2. ulaşmış, bitişmiş, bitişik. 3. ilıştırilmiş, eklenmiş. 4. bağlı

mersâ (a.i.c. merâsî) liman, geminin demir attığı yer

mertebe (a.i.c. merâtib) 1.derece, basamak. 2. rütbe; paye. 3. miktar

mesâg (a.i sevg'den) izin

mesâil (a.i mes'ele'nin c.) meseleler

mesâlik (a.i. meslek'in c.) sülük edilen, tutulan yollar

meşâhir (a.s. meşhûr'un c.) ünlü kimseler

mevâdd (a.i. madde'nin c.) 1. fezada, boşlukta yer dolduran varlıklar, cisimler. 2. işler, hususlar. 3. kanunlar, nizamlar, hususlar. 4. kanun, lügat gibi metinlerde herbiri, başlı başına bir hüküm veya bir mevzu (konu) bildiren kısımlar. 5. maddeler

mevcûdât (a.i. mevcûd'un c.) var olan şeyler, mahlûklar

mevhibe (a.i.c. mevâhib) 1. bahşış, ihsan, bağış

mevt (a.i.) ölüm; tas. benliği öldürme

mevzû'(a.i.) konu

meydân (a.i.c. meyâdîn) 1. geniş, açık, düz yer, alan. 2. yarışma veya karşılaşma yeri. 3. ortaklık. 4. âyin yeri. [Bektaşî tekkelerinde]. 5. fırsat, imkân

meyl (a.i.c. müyûl) 1. eğilme, eğiklik; akıntı. 2. sevme, tutulma. 3. gönül akışı

mezâhib (a.i. mezheb'in c.) mezhepler, tutulan yollar

mezkûr (a.s. zikr'den) zikrolunmuş, adı geçmiş, anılmış

mîr (f.i.c. mîrân) âmir, baş; kumandan; bey; vali

miyazma pis mikroplu hava, havadaki bulaşık mikroplar

muâlecât (a.i. ilâc'dan. muâlece'nin c.) ilâç yapmalar, ilâçla tedaviler

muârız (a.s. arz'dan) muâraza eden, karşı gelen

muâvenet (a.i. avn'den. c. muâvenât) yardım, yardım etme; yardımcılık

muayyen (a.s. ayn'den) 1. tâyin edilmiş, belli, belirli. 2. kararlaştırılan

mûcib (a.s. vücûb'dan) 1. îcâbeden, lâzımgelen, gereken, gerektiren. 2. i. sebep, vesîle

mugalatât ("ga" uzun okunur, a.i. mugalata'nm c.) yanıltmacalar

mugayir ("ga" uzun okunur, a.s. gayr'dan) aykm, uymaz, başka türlü

muhâkeme (a.i. hükm'den. c. muhâkemât) 1. dâva için iki tarafın mahkemeye başvurması. 2. iki tarafı dinleyip hüküm verme. 3. bir hüküm çıkarmak için bir işi zihinde inceleme. 4. yargılama. 5. fels. uslamlama, usa vurma

muhâl (a.s.) mümkün olmayan, olamaz, olmaz, olmayacak

muhât (a.s.) 1. ihata olunmuş, etrafı çevrilmiş, kuşatılmış. 2. bir şeyin içinde bulunan

muhayyel (a.s. hayâl'den) tahayyül olunmuş, hayal kurulmuş

muhtasar (a.s. hasr'dan) ihtisar edilmiş, kısaltılmış, kısaltma, kısa

muhtelif, muhtelif (a.s. sül. halefe) 1. ihtilâf eden, birbirine uymayan, zıt. 2. türlü, çeşitli; çeşit çeşit

mukaddemâ (a.zf.) önce, eskiden

mukavemet ("ka" uzun okunur, a.i. kıyâm'dan) karşı durma, dayanma, karşı koyma, direnme, direni

mukayesât ("ka" uzun okunur, a.i. kıyâs'dan, mukayese'nin c.) 1. kıyaslamalar, ölçmeler, ölçüler.

muktezi (a.s. kazâ'dan) iktizâ eden, lâzımgelen, îcâbeden, îcâbettiren, gereken; gerektiren

mûmâ-ileyh (a.b. zm. c. mumâ-ileyhüm) îmâ edilen, adı geçen, yukanda anılan [adam]

munsif-âne (a.f.zf.) insaflıkla

muvaffak (a.s. vefk'den) 1. Allah'ın yardımına ulaşmış, işi rast gitmiş [kimse]. 2. başaran, beceren. 3. i. erkek adı.

muvâfık (a.i. vefk'den) 1. uygun, yerinde

muzırr, muzırre (a.s. zarar'dan) zararlı, zarar veren, zarara sokan.

muzîk (a.s. zîk'dan) sıkkan, darlaştıran, darlaştıncı, sıkıştırıcı

muzlim (a.s. zulmet'den) 1. karanlık. 2. bilinmeyen, şüpheli

mübâhase (a.i. bahs'den. c. mübâhasât) 1. bir iş hakkında iki veya daha çok kimse arasında edilen söz, konuşma. 2. iddialı, karşılıklı konuşma, bahse girişme

mübâyenet (a.i. beyn'den) 1. ayrılık, başkalık. 2. zıddiyet; tutmazlık.

mübtelâ (a.s. belâ'dan) 1. düşkün [fena şeylere]. 2. tutkun, tutulmuş.

müceddid-âne (a.f.zf.) tecdîd edene, yenileyene, yenilik yapana yakışır bir yolda.

mücerred (a.s. cered'den. c. mücerredât) 1. tecrîdedilmiş, soyulmuş, çıplak. 2. tek, yalnız. 3. kanşık ve katışık olmayan. 4. gr. yalın, soyut, f r. abs-trait. 5. eski yazıda noktasız harflerle yazılmış manzume yahut mensûre

müdvât (a.i. de-vâ'dan) deva arama, hastaya bakıp ilâç verme.

müellif (a.s. ve i. ülfet'den. c. müellifin) 1. te'lîf eden, kitap yazan, eser sahibi

müessir (a.s. eser'den) 1. te'sir yapan, iz bırakan. 2. işleyen, hükmünü yürüten. 3. çok hissedilen, içe işleyen. 4. dokunan, dokunaklı. 5. eser sahibi.

müfrat (a.s.) terk olunup unutulmuş.

müfredât (a.i.c.) 1. basit şeyler [mürekkep olmayanlar]. 2. toptan bilinen şeylerin ayrıntıları, dökümleri

müfreze (a.i. ferz'den) bir askeri birlikten ayrılan kol.

mühlik (a.s. helâk'den) helak eden, öldüren, öldürücü

müncerr (a.s. cerr'den) 1. bir tarafa çekilip sürüklenen, sürülen, kayıp bir tarafa giden. 2. vanp sona eren. 3. neticelenen.

mündefi' (a.s. def den) indifa etmiş, geçmiş, atlatılmış, savuşturulmuş [hastalık, harb, sıkıntı v.b..].

münfehim (a.s. fehm'den) infihâm eden, anlaşılan, kavranılan.

münferid (a.s. ferd'den) 1. infirâ-deden, yalnız olan, tek, ayn, kendi başına, fr. isole. 2. tektük. 3. i. hapishanede bir kişilik hücre.

münhasır (a.s. hasr'dan) 1. inhisar eden, sınırlanmış, her yanı çevrili. 2. yalnız bir kimseye veya bir şeye mahsus olan.

müntehî(a.s. nihâyet'den) 1. nihayet bulan, sona eren, biten. 2. son, en son. 3. bir şeyi tamamlayan.

mürevvec (a.s. revâc'dan) revaçlandırılmış, itibâr edilmiş, propagandası yapılmış.

müsâvî (a.s. seviyy'den) 1. eşit, denk, birinin ötekinden farksız olanı, aynı halde ve derecede bulunan. 2. mat. eşit (=) işareti

müstahzar (a.s. huzûr'dan. c. müstahzarat) 1. huzura getirilmiş, istihzar edilmiş, hazırlanmış, hazır. 2. zihinde tutulmuş.

müstenid (a.s. sened'den. c. müstenidât) 1. istinâdeden, dayanan, yaslanan; güvenen. 2. bir delili, şahidi olan.

müşâhedât (a.i. şuhûd'dan. müşâ-hede'nin c.) 1. gözle görülen şeyler. 2. fels. gözlemler.

mütâlaa (a.i. tulû'dan. c. mütâlaât) 1. okuma. 2. tetkik. 3. düşünce.

müteaddid/e (a.s. aded'den) taaddüdeden, çoğalan, çok, birçok, birkaç, türlü türlü.

müteazzir (a.s. özr'den) 1. taazzür eden, özürlü, özürü bulunan. 2. mümkün olmayan, güç, zor.

müteâkîb (a.s. akab'dan) 1. taâku-beden, birbiri ardından gelen [sıra ile]. 2. ardından gelen, arkası sıra beliren.

mütekabil ("ka" lar uzun okunur, a.s. kabl'den) 1. tekabül eden, biri, ötekinin karşısında olan.

mütenâzıran (a.zf.) bakışık olarak, simetrik olarak

müterakkıb (a.s. rükûb'dan) terakkubeden, bekleyen, gözleyen, uman.

müteşâbih (a.s. şebah ve şibh'den. c. müteşâbihât) 1. teşâbüh eden, birbirine benzeyen. 2. Kur'ân-ı Kerîm'in mecazî mânâya elverişli âyeti

mütevâfık (a.s. vefk'den) 1. tevâfuk eden, birbirine uygun; uyan, uygun olan. 2. mat. yöndeş.

mütevâliye (a.i.) 1. mat. sıra. 2. ["mütevâlî" nin muen.]

mütezâyid (a.s. ziyâde'den) tezâyüdeden, ziyâdeleşen, çoğalan, artan.

müvellid (a.s. vilâdet'ten) 1. tevlîdeden, doğuran. 2. doğurtan, doğurtucu, ebe. kim. meydana gelen, meydana getiren.

müverrih (a.s. ve i. îrâh'dan. c. müverrihîn) 1. târih yazan, tarihçi. 2. "ebced" hesabına göre manzum olarak târih düşüren kimse [bir hâdise hakkında].

müzmin (a.s. zaman'dan) hek. üzerinden zaman geçmiş, eskimiş, süreğen [hastalık]

nâfi' (a.s. nefy'den) 1. menfaatlı, faydalı, kârlı. 2. i. Allah adlarındandır.

nâliš (f.i.) inleyiş, inleme, inilti

nâşî (a.s. neş'et'den) 1. neşet eden, edici, ileri gelen. 2. zf. ötürü, dolayı, sebebiyle.

nâtık (a.s. nutk'dan) 1. söyleyen, konuşan, lâkırdı eden.

nazar (a.i.c. enzâr) 1. bakma, göz atma. 2. düşünme

nebâtiyyûn (a.i.c.) botanik âlimleri (bilginleri).

nefy (a.i.) 1. sürme, sürgün etme.

nesak (a.i.) tarz, şekil, üslûp, yol.

nesîmî (a.s. nesîm'den) nesîm ile, hafif ve lâtif esen rüzgârla ilgili.

neş'et (a.i.) 1. meydana gelme, ileri gelme. 2. çıkma, yetişme.

neşr (a.i.c. nüşûr) 1. yayma, dağıtma, saçma, açma. 2. herkese duyurma.

nev' (a.i. c. enva') 1. çeşit, türlü. 2. cins. 3. sınıf.

nev-nihâl (f.b.s.) 1. taze fidan, ağacın taze sürgünü. 2. yetişmiş güzel kız.

nisâb (a.i.) 1. asıl, esas. 2. bir malın zekâtını vermek üzere varılması gereken miktar. 3. sermâye, mal. 4. derece, istenilen had.

nisyân (a.i.) nesý'den : unutma

nukat (a.i. nokta'nın c.) noktalar

nümâ (f.s.) "gösteren, bildiren" mânâlarıyla kelimelere katılır. Hüner-nümâ hüner, marifet gösteren.

pâ (f.i.) 1. Ayak

pâbepâ ayaktan ayağa, baştan başa

pâye (f.i.) 1. rütbe, derece. 2. ilmiyenin, sarıklıların bir rütbesi.

perverân (f.s perver'in c.) 1. besleyenler, yetiştirenler, koruyanlar, terbiye edenler. 2. seçenler, alanlar. 3. sevenler.

pest (f.s.) 1. alçak, aşağı. 2. hafif sesle söylenen.

peydâ (f.i.) 1. meydana, açıkta.

pey-revî (f.b.i) birinin izinden gitme, birine uyma

rabt (a.i.) 1. bağlama, bağlanma, ilişirme. 2. ed. cümleleri lüzumlu harf ve edatlarla birbirine bağlayarak yoluyla sıralama.

rahle (a.i.) üzerinde kitap okumak, yazı yazmak için yapılmış küçük ve dar masa

rasânet (a.i.) sağlamlık, dayanıklılık

rast-gûyî (f.b.i.) doğru sözlülük.

rehâ-yâb (f.b.s.) kurtulan, kurtulucu; yolcu olan.

revş (f.i.) gidiş yürüyüş; usûl, tutum, yol.

re'y (a.i.c. ârâ) 1. görme, görüş.

rûhiyye (a.i.) 1. fels. tinselcilik, fr. spritualisme. 2. hek. dibi iltihaplı ve yassı bir takım kabarcıklar ile meydana gelen bir nevi cilt hastalığı. 3. s. "rûhî" nin müen. 4. i. kadın adı.

rücû' (a.i.) 1. dönme, geri dönme. 2. cayma, sözünden dönme, sözünü geri alma.

safsata (a.i.) 1. görünüşte doğru gibi görüldüğü halde gerçekte yanlış olan kıyas, tasım. 2. fels. Bilgicilik. fr. sophisme.

sahîha (a.s. sihat'den. c. sihâh) 1. gerçek, doğru. 2. hâlis, kusursuz, ayıpsız.

sâika (a.s. sevk'den) 1. sevmeden, götüren. 2. süren, sürücü. 3. psik. güdü, fr. motif.

sâkıt (a.s. sukut'dan) 1. düşen, düşücü, düşmüş. 2. hüküm ve itibardan düşmüş, hükümsüz. 3. düşük, vakitsiz rahimden düşen çocuk.

sakîm (a.s. sakamet'den) 1. hasta, hastalıklı, (bkz: marîz). 2. yanlış. 3. rivayeti doğru, sağlam olmayan [hadîs].

sâlik (a.s. sülûk'den. c. sâlikân, sâlikîn) 1. bir yola giren, bir yolda giden

sanâî' (a.i. sanâ'a'nın c.) düzme, tertipli işler, hileler, tuzaklar.

sâniyen (a.zf.) ikinci derecede, ikinci olarak.

sarf (a.i.) 1. (c. sarfîyat) harcama, masraf etme, gider. 2. para bozma. 3. çevirme, döndürme. 4. değişme

sâtî' (a.s. sutû'dan) yükselip meydana çıkan, yükselen, yükseldikçe yükselen.

saydelânî (a.i.) 1. eczacı; ispençiyar.

sâye (f.i.) gölge. 2. koruma, sahip çıkma, 3. Yardım.

sefine (a.i.c. sefâin, süfün) gemi, vapur sehâb

semûm (a.i.) 1. sam yeli, sıcak rüzgâr. 2. zehirli şey.

sevad (a.i.) 1. karalık, siyahlık, karartı. 2. yazı, karalama.

sitâyiş (f.i.) 1. övme, övüş.

sivâg (a.i.) kuruyu, yumuşatarak veya eriterek, suluyu da koyulaştırarak istenilen kıvama getiren kimyevî bir madde.

sudûr (a.i. sadr'ın c.) 1. göğüsler. 2. sadrâzamlar. 3. kazaskerler.

sûr(a.i.) 1. boynuzdan yapılmış büyük boru. 2. Kıyamette, Hz. israfil'in üfleyeceği boru.

sûrâh (f.i.) delik, gedik

suver (a.i. sûret'in c.) sûretler.

süfliyye (a.s.) 1. aşağıda bulunan. 2. alçak, bayağı

süvâr (f.i ve s.c. : süvârân) ata binmiş, binici

şâh-râh (f.b.i.) 1. büyük, işlek yol, ana yol, cadde. 2. şaşırılması mümkün olmayan doğru ve açık yol.

şâibe (a.i. şevb'den. c. şevâib) 1. leke, kusur; noksan, nakîsa.

şa'saa (a.i.) 1. parlaklık, parlama. 2. gösteriş, yaldız.

şâyân (f.s.) yakışır, yaraşır, değer

şedîd (a.s. şiddet'den c. şidâd) şiddetli, sert, katı; sıkı.

şehr-yâr (f.b.i.c. şehr-yârân) pâdişâh, hükümdar.

şems-i tâbân parıldayan güneş

şerâre-pâş kıvılcım saçan

şerir (a.i.c. şerâir) kıvılcım.

şibh (a.i.c. eşbâh) 1. benzeme, benzeyiş. 2. bir şeyin benzeri. 3. benzeyen şey.

şifâ-yâb (a.f.b.s.) şifâ bulan, iyileşen, ["olmak" yardımcı fiiliyle beraber kullanılır].

ta'dâd (a.i. aded'den) 1. sayma; sayı. 2. birer birer söyleme, sayıp dökme; sayım.

taalluk (a.i. alak'dan. c. taallukat) 1. asılı olma, asılma. 2. ilişiği, ilgisi olma. 3. sevme. 4. ait olma. 5. tas. dünyâ ilgisi.

taalükât ("ka" uzun okunur, a.i. taalluk'un c.) 1. hısımlar, akraba. 2. ilgiler, ilişkiler,

taassub (a.i. asab'dan) 1. birine tarafdarlık etme. 2. kendi dînini çok üstün tutarak başka dinden olanlara düşman olma

tab' (a.i.) 1. tabiat, huy, yaradılış. 2. mühür, damga basma. 3. kitap basma

tabâbet (a.i.) 1 .hekimlik, doktorluk. 2. tıp ilmi.

tabâyi (a.i. tabîat'ın c.) tabîatler.

tabîi (a.s.) 1. tabîatle ilgili. 2. tabîat îcâbı olan. 3. olağan, alışılmış, her zamanki, [müen. tabîiyye].

ta'dîl (a.i. adl'den. c. ta'dîlât) 1. doğrultma, doğrulama. 2. değişiklik.

tafsîlât (a.i. tafsîl'in c.) etraflı olarak bildirmeler, uzun uzadıya anlatmalar, açıklamalar.

tagallübât (a.i. tagallüb'ün c.) zorbalıklar.

tagşîş (a.i. gış'dan. c. tagşîşât) 1. karıştırma, saflığını giderme. 2. değerli bir şeyi değersiz bir şeyle karıştırma. 3 . imrenme.

tahallül (a.i. halel'den. c. tahallülât) 1. halel bulma, bozulma. 2. ekşime, sirkeleşme. 3. araya girme.

tahassul (a.i. husûl'den) 1. hâsıl olma, netîce olarak çıkma. 2. fels. üreme, üretme

tahassus (a.i. husûs'dan) husûsî ve mahsus olma

tahayyül (a.i. hayâl'den. c. tahayyülât) hayâle getirme, hayalde canlandırma, canlandırılma, hayâle dalma.

tahdîd (a.i. hadd'den. c. tahdîdât) hudut tâyîn etme, sınır çizme, sınırlama

tahkik (a.i. hakk'dan. c. tahkikat) 1. doğru olup olmadığını araştırma. 2. doğru olup olmadığını meydana çıkarma. 3. s. doğru, gerçek.

tahsîn (a.i. hüsn'den. c. tahsînât) 1. güzel bulup takdîr etme, beğenip alkışlama. 2. güzelleştirme, güzel kılma.

takallübât (a.i. takallüb'ün c.) değişmeler.

takayyüdât (a.i. takayyüd'ün c.) takayyüidler, dikkatler.

talâkat (a.i.) 1. dil açıklığı, düzgün sözlülük. 2. güleryüzlülük

tâli' (a.i. tulû'dan) 1. nişangâhın arkasına düşen ok. 2. tulû' eden, doğan. 3. talih, kısmet, kader, baht.

ta'mîm (a.i. umûm'dan) 1. umûmîleştirme, umûmîleştirilme. 2. genelge,

tâmme (a.s.) 1. bütün, eksiksiz, noksansız; mükemmel, olgun.

taraf-gîr-âne (a.f.zf.) taraf tutarcasına, bir tarafı destekleyerek.

tard (a.i.) 1. koğma, sürme, uzaklaştırma. 2. vazifeden, mektepten uzaklaştırma.

taslît (a.i. salâtet'den. c. taslîtât) musallat etme, sataştırma, sataştırılma, [birin bir başkasına].

tavsîf (a.i. vasfdan. c. tavsîfât) 1. vasıflandırma, niteleme. 2. ilim, bilgi.

tavzîh (a.i. vuzûh'dan. c. tavzîhât) açıklama, açık anlatma, aydınlatma

teakküs (a.i.) 1. fels. antagonisme. 2. terselme, bir şeyin ters şekle gelmesi olayı.

ta'yîş (a.i. ıyş'den.). (bkz. iâşe). 1. yaşatma. 2. geçindirme, geçindirilme, besleme.

tebâüd (a.i. bu'd'dan c. tebâüdât) uzaklaşma, birbirinden uzak düşme.

tebdîl (a.i. bedel'den. c. tebdîlât) değiştirme, değiştirilme, başka bir hâle getirme

tebeddül (a.i. bedel'den. c. tebeddûlat) değişme, başka hâle girme

tebeyyün (a.i. beyân'dan) belli olma, anlaşılma, meydana çıkma.

tecârib (a.i. tecrîbe ve tecrûbenin c.) denemeler, deneyişler.

tecrîd (a.i. cered'den. c. tecrîdât) 1. soyma, soyulma. 2. ayırma, bir tarafta tutma. 3. tas. her şeyden el ayak çekip Allah'a yönelme.

techîl (a.i. cehl'den. c. techîlât) birinin cahilliğini, bilgisizliğini meydana koyma.

tedâbîr (a.i. tedbîr'in c.) tedbirler, yollar, çâreler.

tedvîn (a.i. dîvân'dan. c. tedvînât) 1. ed. dîvan şekline sokma [manzumeleri]. 2. kitap hâline getirme.

tefahhus (a.i. fahs'den. c. tefahhusât) inceden inceye araştırma.

tefhîm (a.i. fehm'den. c. tefhîmât) anlatma, anlatılma, bildirme, bildirilme.

tefrîk (a.i. fark'dan) ayırma, seçme, ayırdetme.

tagayyürât (a.i. tagayyür'ün c.) 1. değişmeler, başkalaşmalar. 2. renk değişmeler. 3. bozulmalar, kokmalar.

tehallûf (a.i.) uygunsuzluk, fels. differentiation.

tehvîn (a.i. hev'n'den. c. tehvînât) 1. ehvenleştirme, ehvenleştirilme, kolaylaştırma, kolaylaştırılma; hafifletme, hafifletilme; ucuzlatma, ucuzlatılma. 2. alçaltına, alçaltılma.

tekabül ("ka" uzun okunur, a.i. kabl'den c. tekabülât) 1. karşı karşıya olma, karşı karşıya, yüzyüze gelme, karşılaşma. 2. karşılık olma, karşılama.

tekaddüm (a.i. kıdem'den). 1. önce gelme, önce davranma. 2. ileri geçme, ileride bulunma. 3. protokola göre öne geçme, daha yukarı oturma.

teksîr (a.i. kesret'den c. teksîrât) çoğaltma, çoğaltılma.

teksîr-i sevâd boş yere yazı yazma. 3. uzaktan karartı hâlinde görülen kalabalık. 4. bir şehrin çevresindeki karartı hâlinde görünen bağ, bahçe ve bostanlar. 5. s. kara, siyah.

telemmüz (a.i. tilmîz'den) talebelik (öğrencilik), çömezlik etme, öğrenci olarak devam etme.

temâyülât (a.i. temâyül'ün c.) 1. meyiller, muhabbetler, sevgiler. 2. mec. bir tarafa doğru meyiletmeler, eğilmeler.

temvîh (a.i. ma'dan. c. temvîhât) 1. sulandırma, su katma. 2. ed. sözü yaldızlama. 3. haksız bir şeyi telleyip pullayarak haklı gösterme.

tenâkus (a.i. naks'dan. c. tenâkusât) azalma, eksilme.

tenkis (a.i. noksân'dan. c. tenkisât) azaltma, kısma, indirme, eksiltme, eksiltilme.

tensîb (o.i. nisbet'den) münâsip görme, uygun bulma.

terakki (a.i. raky'den. c. terakkiyât) 1. yukarı kalkma, yükselme. 2. ilerleme.

terakkub (a.i. rükub'dan. c. terakkubât) bekleme, gözetme

terâküm (a.i. rükm'den. c. terâkümât) birikme, yığılma, toplanma.

terfîk (a.i. refîk'den) arkadaş etme, birinin yanına katma, katılma.

terkîbât (a.i. rükûb'dan. c. terkîbât) 1. birkaç şeyi birleştirip karışık bir şey meydana getirme. 2. (c. terâkîb) birkaç şeyden meydana getirilmiş şey. 3. gr. birleştirme

tervîc (a.i. revac'dan. c. tervîcât) 1. kıymet ve itibârını artırma. 2. geçirme

teshil (a.i.sehl'den. c. teshîlât) 1. kolaylaştırma. 2. Müntehab-üş-şifâ sahibi Hacı Paşa'nın hekimliğe dâir olan bir eseri.

te'sîrât (a.i te'sîr'in c.) te'sirler, etkiler.

teşbîh (a.i. şîbh'den. c. teşbîhât) benzetme, benzetilme.

teşeddüd (a.i. şiddet'den) 1. şiddetlenme. 2. Keskinleşme.

teşfiye (a.i. şifâ'dan) şifâlandırma, iyileştirme.

teşrîh (a.i. şerh'den. c. teşrîhât) 1. açma, yayma, etrafıyla şerhetme, edilme. 2. dilim dilim, parça parça kesme. 3. otopsi, bir ölü gövdesini kesip parçalara ayırma. 4. anatomi. 5. iskelet.

teşvîş (a.i. sül. şeveşe. c. teşvîşât) karıştırma, karmakarışık etme.

tetimme (a.i. temâm'dan. c. tetimmât) bir eksiği tamamlamak üzere katılan şey; bir şeyin tam olması için lüzumlu şey.

tevâfuk (a.i. vefk'den. c. tevâfukat) uyma, uygun gelme.

tevakki (a.i. vikaye'den) sakınma, çekinme, korunma,

tevakku' (a.i. vuku'dan. c. tevakkuât) bekleme, umma, umulma; arzu etme, isteme.

tevakku' (a.i. vukuf dan. c. tevakkuât) 1. durma, eğlenme, bekleme. 2. (-e) bağlı olma.

tevcîh (a.i. vech'den. c. tevcîhât) 1. çevirme, yöneltme, döndürme. 2. söz atma, bakma [bir kimseye-]. 3. mânâ verme, yorumlama,

tevdî' (a.i. ved'den. c. tevdiat) 1. bırakma, emânet etme. 2. vedalaşma.

tevfîk (a.i. vefk'den. c. tevfiyat) 1. uydurma, uydurulma, uygunlaştırma.

te'vîl (a.i. meâl'den. c. te'vîlât) sözü çevirme, söze ayrı mânâ vermeye kalkışma.

tevsîm (a.i. vesm'den. c. tevsîmât) 1. tenin üzerine barutla veya dağlayarak işaret koyma. 2. adlandırma, ad verme

tezâdd (a.i. zıdd'dan) 1. birbirine zıd olma, birbirinin aksine olma. 2. ed. cümlede birbirine zıd iki mânâ bulunma. 3. terslik, aksilik.

tezâyüd (a.i.) 1. sıkışma. 2. çoğalma, artma.

tezvîrât (a.i. tezvîr'in c.) tezvîrler, yalan dolan şeyler, kovuculuklar.

tezyîd (a.i. ziyâde'den. c. tezyîdât) ziyâdeleştirme, ziyâdeleştirilme, arttırma, artırılma.

tezyînât (a.i. tezyîn'in c.) süs[ler], bezek[ler].

tufeyl (a.i.) 1. dalkavuk zümresinin pîri sayılan kimsenin adı. 2. küçük çocuk. 3. yemeğe gelen misafir.

tumturak (f.i.) gösteri, debdebe; söylenişi parlak görünen

ulûm (a.i. ilm'in c.) ilimler, bilgiler.

umûr (a.i. emr'in c.) 1. işler, hususlar, maddeler, şeyler.

uzviyye (a.s.) uzva ait, uzuvla ilgili, canlı, organik.

ümmî (a.s. ümm'den) anasından nasıl doğmuş ise öyle kalıp okuma yazma öğrenmemiş [kimse].

vahîd (a.s. vahdet'den) yalnız, tek

vakayi' ("ka" uzun okunur, a.i. vakıa, vakia'nın c.) vak'alar, hâdiseler, olaylar.

vâsıl (a.s. vüsûl'den) 1. erişen, ulaşan, kavuşan.

vâsi' (a.s. vüs'at'den) 1. geniş; açık; enli; bol.

vaz' (a.i.c. evzâ') 1. koyma, konulma.

vech (a.i.c. vücûh) 1. yüz, surat, çehre. 2. üst, satıh, düz, yüz.

vecîh (a.i.c. vücehâ) 1. bir kavmin ulu'su, büyüğü, başkanı. 2. s. güzel, hoş, lâtif. 3. uygun, münâsip.

vahâmet (a.i.) 1. hazım güçlüğü, zor hazmedilen şeyin hâli. 2. güçlük, ağırlık. 3. tehlikeli vaziyet, korkulacak hal.

vesâit (a.i. vâsita'nın c.) vâsıtalar.

vezâif (a.i. vazîfe'nin c.) (a.i.c. vazâif;1. ödev, görev, bir kimsenin yapmak zorunda bulunduğu iş. 2. yapılması, birine havale edilen iş. 3. ehemmiyet verilen iş.

vikaye ("ka" uzun okunur, a.i.) 1. kayırma, koruma, esirgeme. 2. hek. herhangi bir hastalık için önleyici tedbir alma. [nazımda "vikayet" şeklinde de kullanılır].

vukuât (a.i. vak'a'nın c.) 1. olanlar, olan bitenler. 2. polisi ilgilendiren hâdiseler.

vukuf ("ku" uzun okunur, a.i. vakf'dan) 1. anlama, bilme, öğrenme 2.durma, duruş,

vücûh (a.i. vech'in c.) 1. yüzler, çehreler, suratlar. 2. bir memleketin ileri gelenleri

vüs' (a.i.) 1. güç, kuvvet, takat.

vüs'at (o.i.) 1. genişlik, bolluk. 2. para durumu. 3. boş meydan, fırsat. 4. mat. genlik, fr. amplitude.

yâd-gâr (f.b.i.) 1. yadigâr, bir kimseyi veya nesneyi hatırlatacak şey, andaç. 2. mec. sevilmeyen şey.

yâver (f.i.c. yâverân) yardımcı, imdatçı.

yübûset (a.i.) 1. kuruluk. 2. i. zir.kuraklık.

yek-dîger (f.b.s.) birbirini, bir taraf öbür tarafı.

za'fi (a.s.) za'fa, kuvvetsizliğe, dermansızlığa ait, bununla ilgili.

zâhir (a.s. zuhûr'dan) 1. görünen, görünücü, açık, belli, meydanda. 2. zf. elbette, şüphesiz, öyledir ya. 3. zf. galiba, zannederim, umulur ki. 4. zf. görünüşe göre, anlaşılın, meğer. 5. i. dış yüz, görünüş

zânû-zede (f.b.s.) diz çökmüş.

zehâb (a.i.) 1. gitme. 2. bir fikre, düşünceye uyma; sapma.

zerrevî (a.s.) 1. zerreye ait, zerre ile ilgili. 2. kim. molekülsel.

zevâat (a.i. zât'ın c.) kişiler, şahıslar, kimseler.

zuhûr (a.i.) görünme, meydana çıkma, başgsterme, türeme.

zübde (a.i.c. zbed) 1. bir şeyin en seçkin parçası. 2. z, zet, sonuç

Sözlük Kısaltmaları

A. Arapça

Alm. Almanca

Anat. Anatomi

B. Birleşik

Biy. Biyoloji

Bkz. Bakınız

Bot. Botanik

C. Cemi

Coğr. Coğrafya

C. Cümle

D. Doğum

Dey. Deyim

E. Edat

F. Farsça

Fels. Felsefe

Fık. Fıkıh

Fi. Fiil

Fiz. Fizik

Fizy. Fizyoloji

Fr. Fransızca

Huk. Hukuk

İ. İsim

İng. İngilizce

M. Masdar

Mec. Mecazen

S. Sıfat

Sosy. Sosyoloji

T. Türkçe

Zf. Zarf

Ek-3: İdare-i Umumiye-i Tıbbiye Nizamnamesi

“1- İstanbul'da belediye, illerde valiler tarafından Umur-ı Tıbbiye Mülkiye Nezareti ile görüşülerek sınırları belirlenen her bir mahalde bir memleket tabibi bulunacak ve gerektiği mahallerde memleket tabiplerinin refakatine birer tabip muavini de tayin olunacaktır.

2- Memleket tabiplerinin ve muavinlerinin maaşları memuriyetlerinin bağlı olduğu bölgedeki belediye tarafından ödenecektir.

3- İstanbul'da belediye ve illerde hükümet yetkilisi tarafından sınırı belirlenmiş olan bölgelerde belediyeler tarafından, Belediye Eczahanesi adıyla birer eczahane açılacak ve belediyeye ait olduğu, bir tabela ile giriş kapısının üzerinde belirtilecektir.

4- Memleket tabiplerinin seçilme usul ve koşulları ile eczahanelerin tahsisatı özel nizamnamelerle belirlenecektir.

Memleket Tabiplerinin Görevleri

5- Memleket tabipleri belediye tarafından tayin ve ilan olunan yerde haftada iki gün parasız olarak hastaları muayene edecek ve bu sürede zengin-fakir hiç kimseden para almayacaktır.

6- Parasız muayene günlerinde tabip veya yanında muavini bulunur ise onun tarafından ücret alınmadan aşı yapılacaktır.

7- Tabip, ister zengin ister fakir olsun bulunduğu yere gelemeyecek kadar hasta olanların evlerine gitmek zorundadır.

8- Tabibi evine çağırılan kimseler fakir ve aciz değil ise mahalli belediye tarafından tespit edilen ve Umûr-ı Tıbbiyeyi Mülkiye tarafından tasdik olunan tarife doğrultusunda tabibin ücretini ödemek durumundadırlar.

9- Haklı bir gerekçesi olmadan memleket tabibinin mevcut yasalara uymaması görevden uzaklaştırılmasına neden olur.

10- Memleket tabibi bölgesinde yayılmakta olan bir hastalığı hemen mahalli hükümet yetkilisine ve gerekli mahallere telgrafla, telgraf bulunmayan yerlerde mümkün olan en hızlı şekilde bilgilendirmekle; salgın hastalığın tabiatını ve tıbbi

kaideler doğrultusunda gerekli tedbirleri hükümet yetkilisinin onayı ile yerine getirmeye mecbur olduğu gibi başka bölgeye yayılma ya da görev bölgesi dışındaki salgın hastalıklarda yine hükümet yetkilisinin emri üzerine, salgın bölgesine gidip salgının nedeni ve önüne geçilmesiyle ilgili gerekli tedbirleri derhal mahalli hükümet yetkilisine bildirmek ve Nezareti Tıbbiyeyi Mülkiye'ye bilgi vermekle de yükümlüdür.

11- Salgın hastalığın ortaya çıktığı ve devam ettiği bölgelere gidecek olan memleket tabibinin görevinin önem ve süresine göre ödenmesi gereken harcamalar, görevlendiren hükümet yetkilisinin bulunduğu mahaldeki belediye tarafından karşılanacaktır.

12- Memleket tabibi görev yapacağı bölgenin topoğrafyasını öğrenmeye ve bir salgının varlığında bunun neden meydana geldiğini ve devam ettiğini tespit etmekle görevlidir.

13- Memleket tabibi görev bölgesine varduktan dokuz ay sonra bölgesi hakkındaki incelemeleri ve düşüncelerini bir rapor halinde ve Nezareti Tıbbiyeyi Mülkiye'ye bildirmeye mecbur olduğu gibi ayda bir kez bölgesiyle ilgili tıbbi tespitlerini en yüksek nezaret görevlisine bildirmekle görevlidir.

14- Memleket tabibinin Nezaret'ten kendisine gönderilen emirlere itiraz etmeye yetkisi olsa da, yeni emir gelene kadar mevcut emri değiştirme veya erteleme hakkına sahip olamayacaktır.

15- Memleket tabibinin, Nezaret'ten alacağı emirler doğrultusunda görev bölgesi içerisinde gerekli tıbbi tedbirlerin alınması konusunda yerel hükümet yetkilisini uyarmaya hakkı olacaktır.

16- Şer'i hakim ve kanunların talep ve emri doğrultusunda memleket tabibinin cinayet olaylarında yapacağı incelemelerin usul ve görevi özel bir talimat ile yapılacaktır.

Belediye Eczahanesinin İdare Şekli

17- Belediye eczaneleri, diploması olan bir eczacının idaresinde ve memleket tabiplerinin denetimi altında bulunacaktır.

18- Belediye eczahanelerine gereken ilaç ile malzemeler, tabip ve eczacının bildiriyle bedelleri mahalli belediye tarafından karşılanarak ve Tıbbiyeyi Mülkiyeyi Nezareti'yle görüşülerek İstanbul'daki merkezi eczahaneden temin edilecektir. Alınan ilaç ve malzemeler belediyenin kontrolü altında olacak ve ilgili idare altı ayda bir eczahanenin muhasebesini inceleyecektir.

19- Fakirlere verilen reçeteler tabip tarafından onaylandığı takdirde ilaçlar, eczahane tarafından ücretsiz verilecek ve bu reçeteler her hafta eczacı tarafından belediye başkanlığına ve nahielerde nahiye müdürlüğüne gösterilip, tasdik ettirilecektir.

20- Ekonomik durumu yerinde olan hastaların reçetedeki ilaçları ücreti alınarak verilecek” (3).

Ek-4: İdare-i Sıhhiye Hakkında Rumeli Şarkıyeye Mahsus Kanun Velayet

“1- Her bir kazada bir tabip veya cerrah bulunur.

2- Gerektiği durumda dahiliye müdürü sıhhiye meclisiyle birlikte livalarda mevcut olan kazaların sıhhi taksimatını tesbit edebilir.

3- Kaza hekimleri sıhhiye meclisinin reyile dahiliye müdüriyetinin teklifi üzerine vali tarafından tayin olunur.

4- Kaza cerrahları adı geçen meclisin teklifi üzerine dahiliye müdüriyeti tarafından tayin olunur.

5- Cerrahlar doğrudan doğruya kaza hekimlerinin gözetimi altında sanatlarını icra ederler.

6- Kaza tabipleri sıhhiye meclisinden almakta oldukları emir ve talimatı icra ile buldukları kazaların ahvali sıhhiyesini 3 ayda bir rapor düzenleyip bunu takip eden üç ayın sonundaki 15'inci güne kadar gönderirler. İş bu rapora bir de kaza dahilinde adı geçen üç ay zarfında doğanları, salgın-bulaşıcı hastalıklara yakalananların ve ölenlerin istatistiki cetvelleri eklenir.

7- Kaza tabibi mahalli hükümetin genel sağlık denetimi görevinde yardım eder.

8- Kaza tabibi aşı usulünün icrasına nezaretle evine gelerek kendine muayene ettirilen fakir hastalara parasız bakar ve gerekli acil ihtiyaçlarını yerine getirir. Gerektiğinde bunların evlerine de gidip parasız tedavi etmeye mecburdur. Maddi durumları yerinde olanlardan özel nizamnameye uygun olarak ücret alınır.

9- Kaza tabibi görevli olduğu kazanın köy sayısı 30-50 kadar ise 3 ayda bir, daha fazla ise 4 ayda bir tümünü dolaşip muayene eder ve genel sağlık kurallarına uygun olup olmadığını teftiş eder. Bir salgın hastalığın ortaya çıktığını görünce hemen sıhhiye meclisini bilgilendirir ve yayıldığı yere hiç olmazsa 5 günde bir gidip hastalara tıbbi yardımı yapar. Sağ olanlara gerekli sıhhi talimatlarını verir. Bunun yanında salgının önüne geçilmesi amacıyla gerektiğinde belediyeyi bazı önlemlerin alınmasına davet eder.

10- Kaza dahilinde kaza tabibi, belediye ve mülkü amir tarafından yapılacak davet üzerine gerekli muayene ve teftişleri yapar. İşbu vazife kaza tabibi bulunmadığı durumda belediye doktoru ya da serbest çalışan bir hekime yaptırılır.

11- Kaza cerrahları kaza dahilinde aşı yapmaya mecbur oldukları gibi kaza tabipleri tarafından kendilerine verilen emri de yerine getirmek zorundadır (3).”

Ek-5: Vilayet-i İdare-i Sıhhiye Nizamnamesi

“1- Her ilde bir sıhhiye müdürü, hükümet tabipleri ve meclisi sıhhiye bulunur.

Sıhhiye Müdürleri

2- Sıhhiye Müdürü ildeki sağlık işlerinin sorumlusudur. Sıhhiye Müdürü Genel Sıhhiye Müdüriyetine bağlı olmakla beraber, valiler ildeki sağlık işlerini kanun ve nizamlara uygun olarak sıhhiye müdürlerini istihdam ederler ve herhangi bir sağlık sorunu karşısında sıhhiye müdürünün görüşünü alırlar.

3- Sıhhiye müdürünün Dahiliye Nezaretine bağlı Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesi ile olan ilişkisi idari olarak vilayet kanununun yirmi birinci maddesi hükümleri doğrultusundadır. Liva ve kazalardaki hükümet etibbası ildeki sıhhiye müdürüne bağlı olup, özel durumlar dışında Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesi ile görüşemezler.

4- Hükümet tabibi olmayan mahallerde, belediye tabibi hükümet tabipliği vazifesiyle yükümlüdür.

5- Sıhhiye müdürü senede iki defa görevli bulunduğu ili teftiş eder; tespitlerini Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesi'ne bildirir ve her sene Şubat ayından evvel ilin sağlık durumu ve bununla ilgili bilgileri gönderir.

6- Aşı nizamnamesi ve talimatnamesine bağlı olarak il dahilinde genel çiçek aşısının yapılması, fenni temizlik ve arındırmaların yapılması, salgın hastalıkların önlenmesi, tecrithanelerin kurulması, doğumları çoğalıp-azalmasının nedenlerinin tetkiki, okul-hastane-darülaceze-han, otel vb., eczane, süthane, gıda imalathaneleri-fabrikalar ile belediyenin temizlik hizmetlerinin ilgili yasa hükümlerine göre olması ve hükümet etibbasına verilen her türlü malzemenin fennen uygun olarak korunmasının sağlanması sıhhiye müdürünün görevlerindedir.

7- Sıhhiye müdürü amele sağlığının temini için ildeki fabrika ve tezgahlardaki sağlık koşullarını teftiş ve bu gibi sanayi müesseselerinin yeri ve biçimi konusunda sağlık kanun ve nizamlarına uygun olmasına dikkat eder.

8- Yiyecek ve içeceklerin bozuk ve saf olmayanları hakkında sıhhiye müdürü tarafından yapılacak müracaat mahalli hükümet yetkilisi ve belediyece derhal dikkate alınır gerekli yasal işlem yerine getirilir.

9- Sıhhiye müdürü il içerisinde tabâbet ve şubatıyla ilgili kanun ve nizamlara tamamıyla uyulmasını denetlemekle yükümlüdür.

10- İl merkezinde, sancak veya kazalarda bulunan hükümet etibbâsı buldukları liva veya kazanın genel sağlık durumundan sorumludur.

11- Hükümet tabipleri görevli oldukları bölgede genel sağlık durumunun tetkiki, tabâbat ile ilgili kanun ve nizamnamelere uyulup uyulmadığına dikkat, aşı nizamnamesi gereği aşuların düzenli yapılmasının sağlanması, halkın ve amelenin sağlık koşullarını araştırma ve gereğini yapmak, okul ve sınaî müesseselerin yer ve inşa tarzının sağlık nizamlarına uygun olup olmadığının kontrolü, yiyecek-içeceklerin sağlığa uygun olup olmadığının teftişi ve bu konuda tebligatları yerine getirme ve yerel sıhhiye meclisi kararlarını uygulama, adli vazife ile belediye tabibi olmayan yerde bu görevi yerine getirmekle yükümlüdür.

12- Hükümet etibbâsı görevli buldukları bölgede sağlıkla ilgili görülenleri, doğum ve ölüm sayılarını her üç ayda bir ayrıntılı bir rapor ile tanzim edip sıhhiye müdürlüğüne göndermekle yükümlüdür.

13- Hükümet etibbâsı görev bölgesinde eczaneleri teftiş yanında dipIomasız tabip, eczacı, ebe, dişçi ile kanunlara karşı gelerek ilaç yapanları araştırıp takip ederek cezalandırılması için yerel hükümet yetkililerine/sıhhiye müdürlerine ihbar ve takibini keyfiyet ederler.

14- Hükümet etibbâsı görev bölgesinde salgın hastalıkların önüne geçmekle yükümlü olup askeri etibbanın olmadığı yerlerde askeriyeeye ait muayeneleri de yaparlar.

Vilayet Sıhhiye Meclisi

15- Vilayet Sıhhiye Meclisi: Vilayet sıhhiye müdürü, merkez vilayet belediye reisi, maârif müdürü, nafia başmühendisi, baytar müfettişi, karantina tabibi, en büyük rütbeye sahip askeri tabip, hükümet tabibi, belediye tabibi, hastane baştabibi, serbest

çalışan iki veya üç tabip, serbest çalışan eczacı ve belediye eczacısından oluşur. Bu meclise vali veya vekil olarak sıhhiye müdürü başkanlık eder.

16- Liva Sıhhiye Meclisi: Mutasarrıf, belediye reisi, hükümet tabibi, liva mühendisi, idadi müdürü, maârif müfettişi, askeri tabip, hastane baştabibi, karantina tabibi, belediye tabibi, serbest çalışan bir veya iki veteriner hekim, serbest çalışan bir eczacı ve belediye eczacısından oluşur.

17- Kaza Sıhhiye Meclisi: Kaymakam, belediye başkanı, hükümet tabibi, hastane tabibi, karantina tabibi, belediye tabibi, serbest çalışan bir tabip, veteriner hekim, serbest çalışan eczacı ve bir belediye eczacısından oluşur. Liva ve kazalarda mutasarrıf ve kaymakam meclise başkanlık eder.

18- Adı geçen Sıhhiye Meclisi vilayette vali veya sıhhiye müdürleri, sancakta mutasarrıf, kazalarda kaymakam tarafından yapılan davet üzerine haftada bir, lüzumunda daha sık toplanır.

19- Sıhhiye Meclislerine görüş ve rey alınmak üzere gerektiğinde başka kişiler de davet edilebilir.

20- Sıhhiye Meclisinin başlıca görevleri: Bulunulan mahallin sağlık durumunu görüşmek, halkın özellikle de köylülerin sağlık durumlarını tetkik ve olumsuz sağlık koşullarının ortadan kaldırılması için gereğinin tespiti, nüfusun artırılması konusuyla ilgilenme, salgın hastalıkların önüne geçilmesi ve bunun için gerekli sağlık müesseselerinin kurulması, frengi, sıtma ve verem gibi salgın hastalıkların yok edilmesi için gereğinin tespitidir. Vilayet sıhhiye meclisinin kararları vilayetçe, liva ve kaza sıhhiye meclisinin kararlarından izne gerek olmayanlar mutasarrıf ve kaymakam, izne gerekli olanlar vilayete bildirilerek icra edilir.

İlave Maddeler

21- Belediyeleri müsait ve fennî heyeti bulunan büyük şehirlerde han, otel, hamam, apartman gibi mesken/umumi yerlerin inşaat şeklinin sağlık ile o çerçevedeki talimatname kurallarına uygun olup olmadığı belediye ve hükümet etibbasınca tetkik ettirilir. Bilhassa uzak kasabalarla karinelerde meskenlerin hava ve ziyaca ihtiyacını temin edecek surette inşasına ve su yolunun kapalı kalmasına ve abdesthane ve su

yolunun kapalı bulunmasına dikkat ve su yolu bulunmayan kasabalarda bunları tesis ettirmeye gayret sıhhiye müdür ve hükümet ve belediye etibbasının vazifelerindedir.

22- Vilayetler içerisinde yeniden inşaa olunacak hastahane, bimarhâne, telkinhâne, darülaceze, eytamhâne vesair bu gibi mahallerin sıhhiye planları mahalli sıhhiye meclisince tanzim olunduktan sonra mümkün olduğunda bir kere de vilayet makamınca fenni koşulları ve sıhhiye açısından tetkik ettirilir.

23- Bir şehre yeni su getirtilip, dağıtım yapılmadan önce suyun muayenesiyle tahliline ve kaynak civarındaki arazinin tesbitine dair tanzim edilen raporlar bir kere de vilayet makamınca fenni koşullar ve sıhhiye açısından tetkik ettirilir.

24- Bu nizamname yayınlandığı tarihten itibaren geçerlidir

25- Bu nizamnamenin uygulanmasından İçişleri Bakanlığı sorumludur (3, 17).”

**Ek-6: 1889 Paris Tıp Kongresine Katılım İçin Hüseyin Hulki Bey Adına
Düzenlenen Belge**

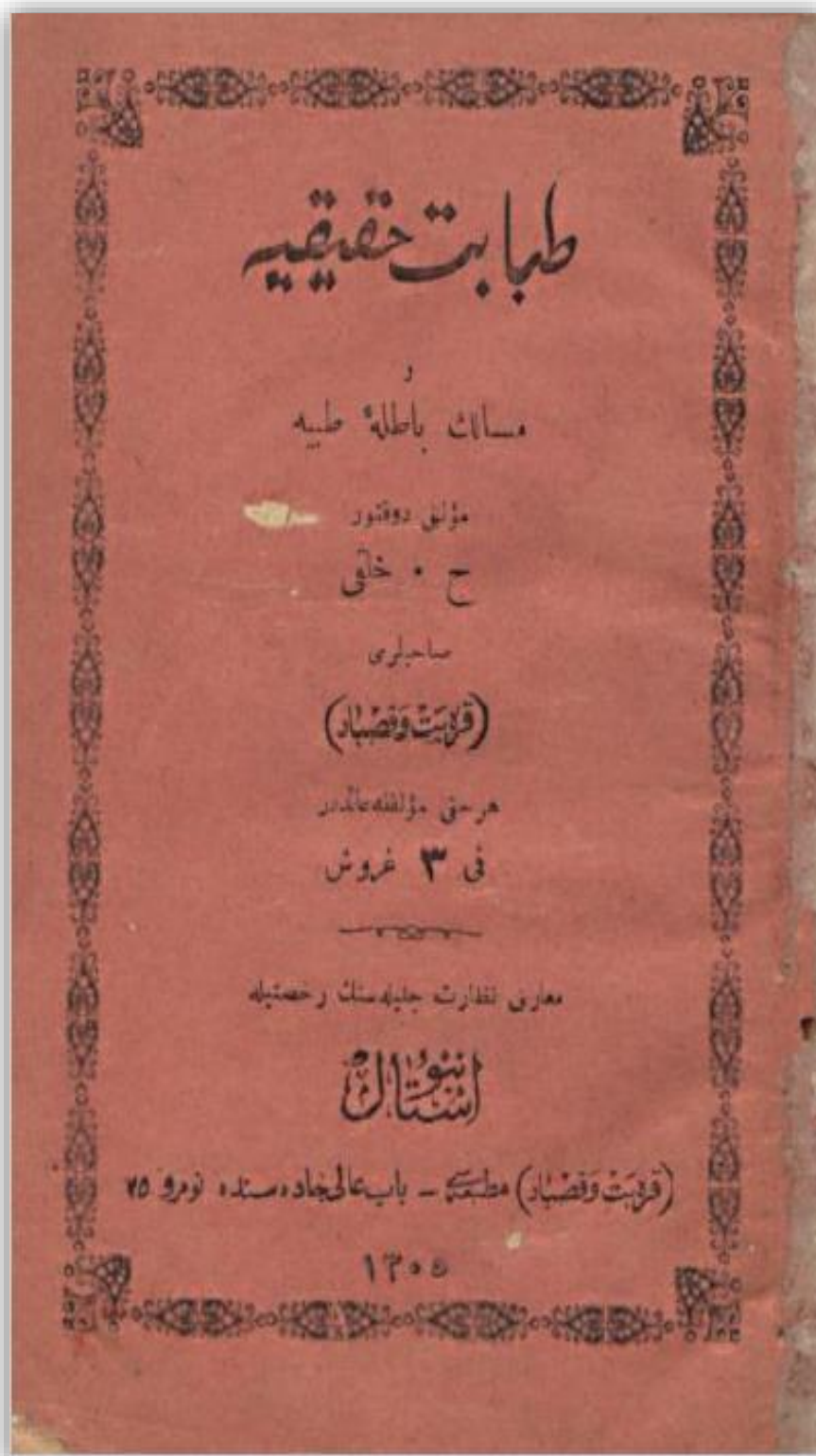
اولاد لوروك	مسوروك آكس	سوروك بوزوك	حساب	توضیح	مهم لوروك
۱۵۶۹	سوروك	سوروك	سوروك	سوروك	سوروك
طباكه در حیدرآباد بوزوك بار سوره انصافى و مقدر اولاد فخر قونقورون بوزوك و بود سوره اولاد اكل عملیات ایلک اولاد مقضای اشارة سینه جناب حیدرآباد بوزوك بوزوك بوزوك ایلک اولاد سوزوك ایلک اولاد سوزوك سوزوك ایلک اولاد سوزوك ایلک اولاد سوزوك ایلک اولاد سوزوك ایلک اولاد سوزوك ایلک اولاد سوزوك ایلک اولاد سوزوك ایلک اولاد سوزوك ایلک اولاد سوزوك ایلک اولاد سوزوك					

(Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri DH,MKT. /1594-26. H.1306, M.1888.)

Ek-8: 1892 Viyana Kongresi Hatıra Fotoğrafi

(Dr. Szekely Arşivi, 2. Uluslararası Dermatoloji ve Sifiliz Kongresi 1892 Viyana)

Ek-9: Eserin Orjinali

13636

طبابت حقیقیہ

کے مسائل باطلہ طیبہ

- مؤلفی دوکتور

ح . خانی

- صاحبی

(قرائت و قضبار)

610.01

- هر حق مؤلفه عالی

- معارف نظارت جلیله سنک رخصتیه

ذکر قضبار

(قرائت و قضبار) مطبعہ - باب عالی جادہ سندہ - نومرہ ۲۵

۱۳۰۵

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
KÜTÜPHANESİ
Şeyfahin Öyge Başkan

شمسی به فدر بر طاقم مقالات نافعہ سی نشر
 ایلدیگمز مشاہیر اطباء عصر دن دو قور حسین
 خلقی بک افندیسک بودغسه دخی مقدا نشر
 اولدیغنی وقت زیاده سیله جلب انظار دقت ترقی
 پروزان ایلش بوانان طبابت حقیقیه و مسالک
 باطله طبیه عنترائی مقاله سی وضع میدان
 انتشار اتمک ایله افتخار الیز.

میر مومی السیه مقاله مذکورہنی دها رحلہ
 تحصیلده زانورده آمدن ایکن یازش اولدیغندن
 کندوسنک تجربه قلم نوعندن اولان آثارندن معدود
 ایسده بته هر جہتله شایان استفادہ و هر درلو
 مدح و ستایشدن ازادہ بولنمقله مطالعہ سندن
 عامہ جہ منافع کلیہ تحصیل ایله جکی حفسدہ کی
 قناعت قلبیہ مز بزلری طبع و نشرینہ سوق ایلشدور.

طابع

قرہ بت و قصاب

طبابت حقیقیه

و

مسالک باطله طبیه

برنجی فصل

علوم طبیه و طبابت

انسانک مکنوز خلقتی اولان دفع مضرات و جلب
 منافع سائقه طبیعیہ لرنک لزوم کوسستردیکی احتیاجاتک
 تدارک اسبابی ایچون ماضیک اعصار مظلمہ سندن بدأ
 ابدک بولندیغمز دور معرفتہ دکن بر جوق علوم و صنایع
 تدوین و اختراع اولمش و بونلرک کافہ سی جمعیت بشریہ
 نلک سعادت حالته عقارہ حیرت و بره جک برصورتده
 یاردم ایده کاشدر.

لکن اشبر علوم و صنایع ایچنده علوم طبیه و صنعت
 طبابت کبی سارلر دن زیاده اذھانی اشغال ایتش همان
 هیچ بر علم و صنعت بوندر.

علوم و صنایعک همان هیچ بری حفسدہ اربابندن
 غدبری کیسه معلومات آلمق آرزو و اینمز و هیچ بر فرد
 صنعت و علمدن بیقہ بر خصوص ایچون صرف ذهن

انك استدمز ايسده صنعت جليل طبابت طوغرىدن
طوغرى به انسانك صحنه نعلق بدن حالتك تعديل
مضراتنى هدف مقصد ابدنش بولديغندن انسانك وقايه
نفسى كى الك طبيعى رساشده سنى تحريك اشكله دياده
نصاب ادرا كدن ذره نمايه دار اولان هر بر انسانك هر
شبدن اول هر شبدن زياده او جهته توجه نظر و حصر
دفت اتمى امور ضرور به دنر .

لكن عالده الك زياده نشويش و نغشيش ايدبلان
مواد كثر رغبه مظهر اولان اشيا اولديغى كى علم
طب دخی هر عصرده هر محله الك زياده اغراض و منافع
ذاتيه آلت ابدلرك مقصد اصل بسندن و بار ذكاي
مفرطه لك تمايلات فلسفانه سنه قادر به رفى چيغندن چيچار
لس و بصورته بيك درلو قلبات بوقولنا به اوغرا
دلس برصنعت مانيميز .

بوندن طول ايسدره كه عمالك عثمانيه ده دخی طبابت
چعبتك كنديسنه طبيعى اولان رغبتندن ناشى مدت مدبه
برطاق جرارل طرفندن تحت احتكاره آله رقى اهالى بى
آلاتمه واسطه يگاه اخذ ابدلس و بسيدن رنگدن
رنكه صور نشيدى !

اشنه طبابتك ملتز آر سنده كى و هكاهم فزنده ايديكه

بايريشانى ماغيترينك نشانه ظاهر بى اولان ملاغنى
صاچرين باشلر به صاارش بعض در بدر جرارل و يا
كوشه باشنده ردگان آچيرق هم بررلك هم جراحلى
و هكيات ابدن برطاقم يادكارل و دمسايونلر كى بيكار جم
ساز و جدانسوزل او جليل صنعتى كندى معاملات
زور رانكارانه ليه آلت ابدنرك لكه ايشلردى .

حالبو كه جدا مجد حضرت جهانبانى غازى سلطان
محمود عدلى حضرت تريك عصر لنده شهر بار مشار الهيك
مهمت جردانه سيله مكتب طيى مسكرى كشاد اولمش
والى بوناها سايه شاهانه ملكم زده رقاچ مكتب طيبه
موجود اولديغندن اطباى حاذقه چونانلس و اونونى يادكار
لر ايسه حشرات مضره كى سوراخ اخذ سايه چكلم كده
بولمش اولدولرندن ملكم زده ارقى صنعت طبابت ماهيت
حقيقيه سى اوزره نشر ابدله بيلكه باشلامشدر .

ملك نونالان معرفتى اولان مكتبلر مترك باشدر مكد
بولديغى اطباى حاذقه صنعت طبابتى جرمنافع بولنى
تامين مقصدله سر معذر الافشا ايش كى كوسمترك
ايندبانلرك دولاب حياه و خردعه لر بى ميدانه جيقار مقده
واهالى به فن طبابت حقدده طوغرى بر فكر و برمكده
ايسه زده هر هانكى بر سبب همچون اولور ايسه اولسون

حقيقتك رنگيني بويافته فائده كورن كوز بويانجيز
مدينك ترقى وانشاريله اصلاح حال ومادت دكل تكاثير
واكالم وسائط ابتكارمدين طبابت حاضرتهك منشاساي
اولان اردو با كه شمس تابان علم وعرفتك شراره باش
كالم اولدبغني برر در اوراد. بيه حقيقت طيبه بي بلانجي بر
طاقم كوزه لكلكر ايله بعض ظاهر پنهانه بشقه بر صورتده
كوسترمهك موثق اوله ييلنلر نادر دكلدر.

بو جهته شملي آورو واده طبابت ناميله ماله عرض
ابدلك استيلان صنعتي تخمين و تدقيق ايمكسزبن اوله
علي الميا قبول ايمكدهكي محذور اسكي زماندهكي مهورد
يلانجيزك دوام كذبليته دو شيمك قورفوسندن اشاعني
قالاز بلكده زياده در.

چونكه عقل سليم اصحابندن اولان هر بر ذائق
اسكي جرارلك ساخته تدابيرينه اهميت و بره جاك
قدر ساده ذلك وانلك مفاظاته قايله جقي در جده
محاكه منطقه بدن بهره مزمك كوسترمك تهلكه سنده
بولنسنه بالكر عقل صليبي مانع اوله بيلور ابديه ده
طبابت حاضره بي شمار لانا نظريه اوردوران شمديكي
يادكارلر فنونك زينات حاضره سندن كندى مسالك ومنذ
هبلرته الوريشلي برطاقم افكار وشاهدات ايله مسطه.

لريني اورنگه و بوجهه فكر سقيلريني حقيقت محضه
عليه هباشده كوسترمهك اكثر يا جريره اسان وسفسطه
بيان سابه سنده موثق اولدقنندن وسائط اقباعيه لري
كنديلرنيك جبلي ولكن فقدان علم حسييله بالطبع محدود
اولان طلاقت و ذكارينه مخصر بولنان. هودلردن ده
زياده شمرر الاثر اولمري طيبعيدر.

ايشته زيو مقاله مزده طبابت حقيقيه ايله عصر مزده
رواج بوله نيلش اولان وانشارلري بك قولاي ومضرنلي
بولنان مذاهب باطله طيبه حقهده قارين كرامه زبده بر فكر
ورمك املنده بز.

﴿ ايكنجى فصل ﴾

طيب

طبايبت قايتي محافظه صحت و دفع علت ايجسون
لازم كلان واسطه و تدبيرى كوسترمك و بونلك شرائط
مختلفه نخنده نه سررتهك تبديل و تعديل و ايجاب حاله
توفيق اولنقى لازم كادبكي تعيين ايمكدن عبارتدر.

سوار بولندبغني سفينه بي مر ساي مقصده ابعصال ايجسون
ماهر بر قسودان بولندبغني دكلر ك جغرافياى طيبه پستى

بر موهبه المیه و مرض ایسه صحتده بولان انسانک
وجودینه اکثریا اصلی تعیین اولنه میان بر سبیدنظولایی
نسلیط ایلمش بر ماده مضره ظن اولنور .

مرض دیبلان حاله وجوده داخل اولش بر دشمن
نظریله باقی و چاره سی ایچونده هر حالده بو دشمنی
بولسوب دفع و طرد ایتمک لازم کلدیکی ذهاسبی بوندن
نشأت ایتمشدر .

صحت و مرضی بو صورتده اعتبار ایتمک احکام
ماوراء الطبیعه دن عالم مادیات و فوایته استدلال ایتمک
آرزو و میل فلسفانه سندن ایرو کلمشدر .

کرچه عوامک بو نظریه سی حقیقت حاله عومیت
اوزره ضد دکلدن و حتی بعض جهتلی مشاهداده
نطریق اولنه یلسور .

مثلا وجود مزه مسلط اولوب امراض متعدده به
سبب اولدقزی نیت اولان حیوانات طبییه و موجودات
عضویه میقرو سفوییدی حقیقت وجود مردن دفع و طرد
ایتمک و بیده مرده بولندقزی مدتیجه موجب اولدقزی
تغییرات عضویه بی حال طبیعیه ارجاعه چالشقی ازمدر .
لکن بدن انسانه عارض اولان امراض متعدده
یانشده بولنر بر قاج خصوصیات منفرد دن عبارت

قالدینندن عوامک بو ظننه باطل بر ظن اولمقدنیشسه
بر نظر ایله باقا ایلمدر .

تشریح و فیزیولوژی دن هیچ معلوماتلی اولمسان
ویا بالعکس هر تئیهی افکار مجرد به قارنده بره ورق
حکیمانک بر فرعی حالته صوفیقی آرزویه غیره کلمش
اولان اطبای قدیمه تک بوبله بر نظریه بی وضع و قبول
ایتمکده کی معذرتلی طبیعیدر .

اطبای جدیده ایسه بدن انسان حفته اساسلی
و مشاهداته مستند و همان حقیقته یا فلاشتمش بر جوق
معلوماته امتیاز ایدرک صحتی « اعضای مختلفه سی شکل
و انتظا بجه تام و طبیعی اولان بر انسانک وظائف مختلفه
عضویه سنک بحاط اولدبغی عالم ایله بر آهنگ مخصوصده
بولتی اوزره فعالیت منتظمده اولمیشدر . » بو تعریف
ایتمشدر .

هر قدر بو تعریفک نامق اولدبغی درجه ده جوهر
صحته مایک انسانه راست کلمک نادر و هله مدتی بزم اها بیز
کبی آکلامش اولان جمعیات دروننده بوبله بر صحت
بولتی بحال ایسه ده بدتمیزک بالفعال عناصر اصلیه سنه
رجوعی دیمک اولان موت ایله صحتک بالاده کی درجه
ذهنی و تصویریسی یانشده بر جوق مرتبیل بولسور که

کیمیسی صحنه و کیمیسه مونه باقلا شورز . بو ایسه بدنزک کیفیت و صورت خلتنک کندی حیاتی ضایع اتمیه رگ صحت اصلیه دن بر جوق انحراف و بیساعده ایله نیتکه مساعده اوله بیه جک بر حالده بولمندن ایلر و کور .

ایشنه صحت تام ایله انضای امراض اولان موت آرمسندکی حالانک کانه سی امراض دآرمسند بولورکه درجه لرله کوره عوام (انحراف مزاج) (کبهرک) (خسته لک) (علت) (مرض) دیشدر .

طب ایسه اشبو درجات کافه سی امراض اسمی آلتده جمع ابدلک درجه شدت و امتداد لرینی و سائر خصوصاتی بر اصول مخصوصه اوزره مطالعه ایتدیکندن امراضک طبایع و درجات مختلفه سی ایچون اصطلاحات متعدده وضع و تخصیص ایشدر .

بالاده کی تفصیلاتی کوز اوکنه آلدیمز ونسده مرض دبلان حال ایچون بدنزک حال طبیعی اولان و طوائف مختلفه فیزیولوژیقه مرکز انتظامه تأثیرات مختلفه نیک اراث ایشدی بر تغییرده . ده بر تعریف ابدلک ابدله یلور .

تغیرات مذکورنک انواعی ایسه کیمیوی و فیزیوی . لوزینی و نیشیمی اوله یلور .

لکن اعضای متعدده مرکز و طوائف مختلفه لرینی یئنده کی قوت و ارتباط اعضای مذکورنک آهنگ فعلی بئزینه هر هانکی بر سببک تأثیر به عارض اولان انتظام مرکز و تغییری در حال دفع و اصلاح ابدله بیه جک بر صورت اعجاز کار ایده بولند بقدن علی العموم بین الاعطای جمیل تعریف ایچون وجودده امراضه فارشور بر قوه دافعه فرض اولمشدر که حقیقته قوای مختلفه بدینه نک آهنگندن بشفه بر شی دکلدر .

بو حالده صحنه بولنان بر انسان بر سببک تحت تأثیرنده بولنده جق اولورسه سببک شدت و قوتنه تأثیرک کثرت و قلت اشد ایدنه و کندو قوه دافعه نیک مقاومتنه کوره وجودنده بر تغییر حاصل اولور .

شمی مسئله بی تحلیل ابدلم : سبب یا آئی و یا دائمی اولور و بو ایکی حالده ده با شدید و یا خفیف بولور .

سبب آئی و شدید اولورسه وجودده بولک بر تغییر بادی اوله رق معروض اولان ذات خسته لور و خسته صحنه کی انحرافی کورر کورر خسته لغنه سبب اولان

تأثیر چو قدن اجرای عملدن ساقط او ایش یعنی دشمن
 قیودن چقیقش فرار ایش بونور و طیب یا لکز وجود
 ده حاصل اولان تغیری حال طبیعی به ارجاع ایچون قوه
 دافعه تک جهد و اقدانده (که اکا عکس عمل تغیر اولور)
 حاضر بونور .

یعنی طیب قوه دافعه بدیه ایه سبب خارجیک
 موجب اولدیفی تغیر بنشده و قوه کلان معارضه به
 مشاهد و ناظر بونور .

آن و خفیف اولان اسباب اکثریا وجودده برخسته
 لکه بادی اوله مز و اولسه دخی زله و نوازل کی خفیف
 خسته لکار نیشده بر شی دعوت ایدمز .

اگر سبب شدید و دائمی اولورسه بو حالده وجودده
 حاصل اولان تغیرات یکل بکرین بر شدت اثر ایدمه اولور
 ایدمه چکندن سر عقله موقی موجب اولور .

واما سبب شدتیز اولوبده دوامی اوزون بر مدت
 سورر ایدمه وجودده و هله قوه دافعه تک عکس عملی جلب
 ایدمه چکن صورتده نفسانی موجب اوله جق درجه دن
 اشافی و لکن مقامی اوله برق خفیف بر تغیر حاصل اولمه
 باشلاز که ان نهایت بو خفیف تغیر ذات عضو تک انساج

وزکیات صمیمه سنی ماهیت و کفیتلر نجه بر صورت
 مخصوصه ده تبدیل و اخلال ایدر که درجه سنه کوره
 اصطلاح طبد (اعتداد) (دیاز) (مرض بنوی) اسمبله
 اطلاق اولور .

صحت ایه مرضک نه دیمک اولدیفی نین ایلدکن
 صکره تشخیص مرض حقلده بر قاج سوز سو تک لازم
 کاور .

﴿ در دنجی فصل ﴾

تشخیص مرض

امراضه بادی اولان سبب صغوق ضعیفی رطوبت
 پوست فساد هرا و با هوای نسیمده حضر بر غاژ بد مزده
 تعیش ایدن عضویت سه فله دن بر طفیل (ذو الحیات
 اوزرنده تعیش ایدن ذو الحیات) الخ دن هر هانکیچی
 اولورسه اولسون تأثیر ایتدکاری وجودده ایچی شیشه
 سبب اولور ری : اسباب مذکورده تک بدنده حاصل
 ایتدکاری تغیر مادی دیگر قوه دافعه تک تغیر مادی بی
 دفع ایچون حاصل اولان عکس عمل فیر یولوژ قیسبیر .

لکن بعضاً اولور که بالکثر عکس عمل مشاهده
اول نور تغییر مادی تعین اوله من و یا تغییر مادیک سببی
لا یقبله کومتر بله من اما هر بر اثر بر مؤثرک تأثیر بله حاصل
اولدیفی قاعده عومیه سنه استناداً هر بر عکس عملک
بر تغییر مادیکن و هر بر تغییر مادیکن دخی بر سبب میندن
ابرو کلدیفی عوماً قبول اولمشدر .

شدهی فراش پیاریده باتان بر خسته نیک بالین اضطرا
بند بنیشان طبیبک اول نظر دفتنی جلب ایدجک
جهت اگر خسته ده عکس عمل و ارسه بونک صورت
وشدننی و تخلفات و سیرینی و وجه سارمسنی تعین ایتک
ماده سیدر . بعد مشاهده ابتدکی عکس عملک حال صحتدهکی
بر وجودده نه بولده بر تغییر مادیکن نشأت ایدیه بله چکنی
و او چکنی درجه ده بو تغییرک سبب اصلیه سنی و لوق
مسئله سیدر .

اشته طبیب شو اوج مسئله نی کوزبله مطالعه
و تشخیص ابتدک انصرکه کنایوسی ایچون بر جهت فالور که
اوده بولدیفی تغییر یعنی مرض علم امراضک تقسیماندن
هانکبسته جانده اولدیفی مسئله سیدر که تشخیص و توهم
مرض بوندن هبارتدر .

طبیب بو تشخیص مسئله سیدر بر طرف ابتدکن
صکره دیگر مهم بر جهت فالور که اوده عوامک تغییر نجه
(علائک دواسنی) (دردک درماننی) (خسته نعلک علاجنی)
بولقی مسئله سیدر . اوت هرگس وحنی علوم طبیه به
آشنا اولمیان علمایه ظن ایدر که بدنه عارض اولان خسته
نقل محدود و معین و امراض کتابلرنده بو نوزک جهله سنک
اوصافی بر برر تعداد و توصیف اولنش و هینک ده
علاجی کومتر اولدر . مثلاً نیایوندن بر ذاته بر آغاج کومتر .
لدیفی زمان اوراقی و ازهارینی همان مطالعه ایدوب نه
آغاجی اولدیفی و زرده بندیکنی سوبلدیفی کی بر طبیب
حاذقک دخی همان خسته نعلک ماهیننی تعین ایدرک
علاجنی بوله چکنی اعتقاد ایدرک و طبابت بولدر دربر
حنی بر طبیب حقیقت حالک بوله اولدیفی سوبلده در حال
او حقیقتکو طبیبی بر امنیت نامه اولبله نجهیل ایتکده قطعاً
زرد کومتر مزمل .

لکن هزاران ناسفکه شوطن عومیتک حقیقت حاله
اولان مناصبتی پایا برضدیت نامه دن بشفه برشی دکادر .
بر طبیب تشخیص مرضدن صکره شو خسته نعلک
علاجی نه در ؟ سوالنی قطعاً جائز نه کتورمز بالعکس
شوحال مرضی به قارشونه تدبیر قوللانیم ؟ هانکی اصول

تداوی بی ترجیح ایدیم دیر و نهایت او خسته لکه قارشو بر قاعده ترتیب ایدر .

قط ایش بونگه ده نیتز . کندنجسه قرار و بردیکی اصول نماونیک ایجاب نتیجه علاج و بر مک لازم کلابیکی تقدیرده نه بولده نه صورتده یعنی مابغ حالده می حب شکندده می بوسه احتقان صورتده می و بر مک اصوله موافق و ایجاب حاله مناسب اوله به جگنی دوشمکه باشلار الش نهایت بونده خسته نیک و خسته لکث طبیعتده کوردن ایدرک جادنا بر قوماندانک حر به ابتدا ابتدایی رفتد شینه غلبه ایده جگنه نه قدر برامینتله ایددی وار ایسه طبییده خسته سنک حالی نه درجه خفیف اولورسه اولسون کسب صحت ایده جگنه اودر جده برامینتی بولسد یعنی حالده تداوی به باشلار .

انته اصل طبیک نه اولدیغنی و بر طبیب حاذق خسته باشندده تی و طیفه و موفعتک نه مرکزده بولدیغنی نیک آرزو پوران ذوات غرض و عوض قارشده بر لغمزین یازمش اولان تفصیلات آندنی دقتله کوزدن پکیرمایدر .

شوشمکه خنم و برمدن اول برده خسته لکی کویا الیه قومیش کی بیلورمش و همان طوقوب بر شیشه علاج ایچنده و یا بر نوطی حب مرهسات دوا ایسه می اوکنده

تلف ایده جگمش کی ادعای حذاقت ایدن هکیمزک طبایات صحیحده به ندر جدره قدر مطابق بر ادعاده بولدیغنی عمومک هر زمان تقدیر حقیقتده کشاده اولان انتظار منصفانه حکیمانله می اوکنده قویغنی تنه و طائفه راستکوی عد ایلدم .

خسته نیک پسترنالاش و یا آوازه استمدادینه بنشسان طبییک و طیفه متوالیه سنی کشیده سطور اعلان ایدرکدن صکره طبییک انخاذا ایده جکی خط حرکتی توضیح و بیان اینک لازم کاور .

بشنجی فصل

اصول تداوی

همت مداواتده تودیع ایدلان خسته لک حفتهده طبیب نه فکرده بولورسه بولسون انخاذا ایده جکی خط حرکت - که اصطلاح طیده اصول تداوی دینور - اوج در اودر :

برنجیمی : اصول امتناع

ایکنجیمی : انتظار و یا ترقب

اوجنجیمی : اصول تداوی فعلیه در .

خسته لکه قارشو طبییک اصول اشاعی قبول ایتدی بعض خسته لکرده الیه مقول و مقبول اصول ایدر . اوت

بر اصولي نمي بيند بده چك و با بو اصوله تداوي اولده.
جنبي يلسديكي حالده طيبيندن دلگير و آزرده خاطر
اولده جني هيچ برخسته تصور اولدمز.

لكن مريضك رهايا اولمق استدبيكي حال مرضي
وجودي ايجون نافع و باخود دفعي تقدير نده ديگر بر
خسته لنگك ظهوري مطوط ايسه وجدان مساحي بر
طيب ايجون او خسته ليكي تداوي به فاشتمدن بولك جرم
اولمز.

اصول انتظار دخي خسته ل ايه احباسك ممنون
اولدقنري بر قاعده ايسده بده بلك جوق امراضده
طيب حاذقك انتخابه لايقي بر خط حركندر.

چونكه امراضك اكر ايسه سيزلنده اوصاف متعدده
و مختلفه عرض ايندكردن بعضا مرضك طبعي و آله جني
رنگ و شدي تعين ايندك لازم كلان معلومات اولديني
الدقن صكره كال امنيله تداوي فعلي به باشلاق لازم
كلور. بوسورنده اصول انتظار اختيار اولنور و يا خود
عكس عمل فزيولوژيني بالكر باشنه تغير مرضي دفعه
كافي بولنور بو حالدهده طيب بالكر عكس عملك آله جني
روشه و كوستره جني ژورده كوره ايلزده تداوي فعلي به
باشلاق اوزره ابتدا اختيار ترفب ايند.

تداوي فعلي به قرار و برلديكي تقديرده طيب كافق
مواد و فواي طبعيه بي كندينه برسلاح اولمق اوزره
استعمال ايله بيلير يعني تداوي فعلي عموميله ظن اولدغي
كبي مطلق بر علاجك خسته به و برلسندن عبارت دكابر
مريضه هواي صاف نفس اينك كوننده و آچيقلنده
كرمك دكره كيرمك آره كينك چيناسه تيق اينك فلان
فلان شيني ييك و ديكر لاندن توقي اينك ودها سار بولنور
كبي ابدلان بر جوق توصيه و تبهات تداوي فعلي جبهه
وسايطندندر حتى بعضا تداوي فعلي بو كبي روبا بر قاج
توصيه دن عبارت قالر و با - اكر ايلزده اولدغي كبي
- بولنور بده علاج زريق ايريلور كه طيب خسته سنك
شفا باب اولسني اكر ايلزده علاجن زباده توصيه اتمش
اولدغي و بزم اهاليزك هيچ بر اهميت بر و رديكي كوچك
بر تبهندن مثلا طعام ايندكدن صكره براز كرتي كبي
طيبك تدابير مالايتبندندن عدالندان بر اخطاردن بلكر
و حتى بلك جوق دفعه ل علاج دبه بر طاقم صو و جيلر
ه ابرادر بو حركيده شوبله پات بوبله قالي دبه بر جوق
معاضه تبهلردن صكره قالدني كبدني غالباً برشي اكلابه
مامش اولي ، ديمسون ايجون و برلديكي ده حيرت
عموميه به قارشى مع التأسف اقرار ايندندر .

علوم طبیعتك بر طبیعت نه بولده خط حرکت تعیین
ایندیکنی و هر کون هر کسک مشهودی اولان اطبسا
رأبیرنك اختلافیله برابر نه بکدیگری نقض ایتمکده
کندیله حقی کور مدکگرنك نه دن نشأت ایندیکنی
مقاله من هر قدر مختصر ایسده ابضاح ایده بللشدر
طنیده یز .

بالاده بالناسبه طبیی قوماندانه تشبیه ایتمش ایتمک بو
تشبیه یز ک طوغریدر .

بر قوماندانن نه بولده وظیفه بکلیورسه طبییورنده
او بولده انتظاردنه بولتی عوامه طبک ماهیتی تقدیر
ایندیره جک اسلم بر طرفقدر فکرمزی تورر ایچسون
طیب ایله قوماندان آرسنده مناظرأ موجود اولان نقاط
مشابهتی خلاصه بر مقایسه ایسدم .

قوماندان دشمن فارشوسنده بولور طیب خسته ایتمک
فارشوسنده .

قوماندان عسکری نقدر چوق و منتظم اولسه
ودشمنی نه درجه ضعیف و انتظامی بولسه احراز
غلبه دن به جزئی زرد ایتمکده معذور اولدیغی کی
طیبیه معلوماتی نه درجه و امع اولورسه اولسون
خسته سی نه قدر خفیف بولورسه بولسون مداویسنک
نتیجه سندن بعینه قوماندان قدر امین اوله بیلور .

بر خسته ایچون کونده بر حکیمه مراجعت ایتمکده کی
تهلکه بر اردو ایچون قوماندانک صبیق صبیق دگیلمسنده
کی و خاتم کبدر .

قوماندان فاعل مختار اولتی لازم کلدیگی کی طیبک
ده امر ندایده علمدن بشنه هیچ برجه مر و طاولامسی
اقتضا ایدر .

قوماندان بر مغز عمارتیه غلبه تی تأمین ایسدمدیگی
کی طبیی بر علاج ایله دفع مرضه مقتدر اوله من .

غلبه ایچون اسلحه تک فعلدن بشنه دهسا بر چوق
تدابیر حربیه لازم اولدیغی کی اکتساب عاقبت ایچسون
دخی ملاحظدن ماعدا بر چوق تدابیر صحیه مقتضیدر .

ایتمک بولک قوماندانر رأیلزنده اتفاق ایسدمدیگی کی
ایتمک حاذق طبییورنده فکرکنده اتحاد ایسدمدیگر .

حاصل کلام بولدیگی نهایت دهاز یاده توسیع ایسدمدیگی
بیلورسه ده بز قارئین کرامه اولدیقه تفهیم مراده موفق
اوله بیلدک امیدیه طبابتک تعریف ماهیتی مسئله سنی ترک
ایدرک آز بقیق ده مسالك باطله طبییورنده بحث ایتمک
استرز .

﴿التنجی فصل﴾

مسائل باطله طیبه

مسائل طیبه نامی نهند بر جوق مسلک که تصادف اولور شده بونزه مسائل طیبه نامی ورمک بکده جاز اوله من چونکه بر مسلکک مسلک طب اولمی ایچسون سالکنک کیفیات حیاتیه ایه ادویه نک تاثیراتی بر صورت مخصوصهده تفسیر و قبول ایش و تلفغه یعنی فیزیولوژی ایه علم فردانده کی نظریاتک تدای امراض خصوصه صنده کننینه بر خط حرکت نعین ابدیه جک صورنده یکدیگرینه توافقی ایشنه توفقی ایدر .

ایشنه بوله فیزیولوژی ایه علم فردانده یکدیگرینه فن تدای مسائلک حلنده معاونت متقابله و تواقسه تدارک ابدیه بیه جت صورنده نظریه احداث و قبولسه موفقی ایش بولسان دوتورل صاحب مسائل طب عدوانتی و بوبله لک اصول تدای بینه مسائل طب دینک جاز اوله یلور .

مسائل طیبه بویه جه قبول اولنیدیغی تقدیده عددجک زیاده از اولور چونکه بوسورتده (روحون) و (حیاتون) کی مذاهب بو عداده داخل اوله ملز . مسئله بی از بحقی الشرح ابدلم :

روحون نه فکرده بولسان طیبیلدر ؟

بونز صرف بر مسئله فیزیولوژی قبسه اولان وقایع حیاتیه به روح تعبیر اولنان غیرمادی و اجسام عضویه نک تاثیراتدان — که فیزیکی و کیمیسویدر — بذاته مستعمل بر قوتک تاثیراتی ایه حاصل اوله کادکترینی قبول ابدن الحاضر الحبابی مذکور نک بر نظریه فیزیولوژیکی اولندن بشقه برشی اولمیان و فکرکری کننولرینی تدای خصوصه صنده نسق معقول فیدن انحراف ایدر بیه یلور حیاتون دخی فیزیولوژیده علامات عضویه به قوه حیاتیه نامنی ووردکری بر فاعل غیرمادینک اثری اولدیغنی قبول ابدلدر بولرکده نظریه لری فیزیولوژی دارمسنده فالذجه صاحب مسائل عد اولنلری اقتضا ایتر (سناهل) (وان هلون) (روون) (هاهمان) (بورغراو) کی حکیمانک صاحب مسائل اولملری روحون و یا حیاتون بولنلندن نشأت ایتامشدر .

بونز علم تدای بی نظریات فیزیولوژی قبسه و افکار متاثر بقبیلرینه نظریه چالبشهرقی فدا ایش اولدقلرندن اصول تدای بلری طب حقیقیدن آری برمسلك اعتبار اولتمشدر .

حاصلی الحبا بالاده دخی بیان اولنیدیغی اوزره اونوزدن

زياده علم كورمض اصحاب مساعدين اولدقرندن بونلر
علوم مذكوره نك هر برسند بر نظريه و مسلكي ديكر لرينه
ترجيحاً قبول ايتش اوله بلورلر .

اما علوم مختلفه طبيه نك هر برسند بر فكره قانع
بولنش اولنى فن تدوى متولى قبول ايتما لرينه وسيله
اوله به جفندن بونلر مذاهب باطاله و منحرفه به سالك اطبا
زمره سته ادخال ايتلاملى و ايدله مرزلر .

طبيه مستقل مسلك احداثه موفق اولان اطبا نك
عددى صابله ميدن جوق درجده جوق ايسده مسالك
مذكوره نك همان بر قاچند نماعدا كاندسى اعصار ماضيه نك
مهتاب نسباني آتنده انكساف ايدرك قانش اولد بوندن
طبايت مورخيندن بشقه كيمسه نك نظر دنتنى حلب
ايتلر ينى ايجاب ايتز ايسده عصر مزده بعض حكيمانك
هر هانكى برسيدن طولابى زويچنه چالشدقلى مسلكلر
هر آن وزمان مدهت عومبه خلافتده اوله رق بيجاركان
خستكانا ك رغبت معصومانه لرى سابه سنده اتشار ايدو .
بيك اوزره اولدقرندن جمعيت مدينه دائه بر فكر سقيم
فبنك تهديد استيلامى التنده بولتغله عوامك انظار توفى
واجتنابى بوجهنه توجه ايتك ايترم .

مسالك مذكوره نك بكونكى كونده نك سقيم و مضر .

لرى و خصوصيه ملكم زده اولدنجه طرفدار ييدا ايدرك
ذاتاً بر جوقى حقايق عليه به بيكانه اولان اهالي مزه اضرار
ايدو به چك اولنلرى (اومئوپاتى Homeopathie) ايله
(دوزيمترى Dissimétrie) در .

﴿ يدينجى فصل ﴾

اومئوپاتى

اومئوپاتى بوناچده تدوى بلئل معناسنى افاده
ايدن بر كلمه مركبه نك فرانسه لشد برلشنى اولوب لايسكى
« ساموئل هاهمان » ك تخيل واحداث ايتش اولد بونى
مسلك طبي به علم اتخاذا ايدلشدر . مومى ايسد هاهمان
كند بسنى بهرامك معارضى عد ايدرك طبيب بوتاي نك
تداويدكى اصولنى اجمال ايدن « اضدادى اضداد ايله
تشبه ايتلدير » [*] « چاه » مشهوره سنه مقابل « امثالى
امثالبه تشبه ايتلدير » قاعده سنى چيفار مشدر .

كند بسنى فيرپولوزده حياتيون مذهبنى قبول ايدوب
امراض حاد بى فوه حياتيه نك نظام اصل بسندن خروج
ايتسنه و مزمنه بسده « سبيلير » (سيفوز) (سبور)
نامده اوج مبارماتك ناثير ايتلر سده عطف واسناد ايتك

[*] Contraria contrarius curantur .

ایستمش و مرضی « غیر مادی بر قوه مولدها ملک بنیده
غیری مرتی بر صورتی حاصل ابتدایی تغییردن عبارت »
اولی اوزره تمربسه فاشه شد بر و برده عین شخصک
وجودنده بر نوعدن ایکی مرضی اجتماع ایده بدجکی
قاعدہ سنی قبول ایلشدر .

هم مفردانده ایسه ادویه نیک قوه شایسته سنی هر
برینک حال صحنده بولان بر بنیده بر نوع خسته لسه
سبب اولدیغه عطف ایتمشدر که فکر نچدر بر خسته لسه
اونوع حال بیماری بی کتیرن علاج و بر لیدی حالده
علاجدن حاصل اولان مرض عارضی اصل طبعی
اولان خسته لغی چونکه ایکی ایده بر نوعدن اولسوب
بر وجودده اجتماع ایده جکلر دن دفع ایدر صکرده عارضی
خسته لغی علاجک انقضا علیه منافع اوله جفتدن اعاده
عاقبت الده ایلمش اولورد بر .

حالبوکه ادویه نیک خسته لکار کتور می کیفیت
اوشوبانلرک خیالایه فکر لردن بشسه برده تصادف
اولمش رشی دکادر . ملا اوشوبانلر آرسنیکک قسماً
جلد طرفدن افزاز اولدیغی ایچون جلدک امراض
خرشیده سده Moladies squameuses نایبرات حسنه ده
بولدیغی کورمکه بوکانلرله زنجده مولد الخرشف اسمی
وبرلر .

اوت آرسنیک مدت مدیده استعمال اولدیغی حالده
جلدده بر طاقم اندفاعات حلییه و بزوبه به سبب اولور
ایسه ده هبع بر وقده ماده مذکوره نیک جلدده خرشف
حصوله کنپردیکی مشاهده اولمش دکادر .

کذا بولر هر بر دوا به بوله بر طاقم اسنادانده
بولورلر و دلیل اوله رفده بر دکتری خسته لده علامات
مرضیه نیک نشدد ابتدایی برهان صور نشده کوسترلر
و وعلاجک نایبر ایدر برلر .

دلیل مذکورک نه درجده قدر اعتماد شایان اولدیغی
تقدیر ایتمک ایچون موسی السمک ادویه بی نه بولده ونه
مقدارده بر دکتری زیده بیک لازم کایر .

علاج استحضار ایده جکلری وقت اوشوبانلر بر ماده
دوا یه دن بر بغدای مقداری الهرق طفسان طنسوز قسم
سواغه (سواغ طبیه علاجک اصل ماده مؤثره سنسه
نسبیل استعمال ایچون ترفیق ایبدالان قسم غیر مؤثره
اطلاق اولور) قانارلر و بوکا برنجی نمویه (صولایق)
برلر .

صکره و برنجی مخلولدن بر بغدای مقداری الهرق
تکرار طفسان طنسوز قسم سواغه قورلر بوکاده ایکنجی
نویه برلر و بوله جه بی حاصل اولان مخلولتاندن بر

بغدادی الهرق و هر دفعه سنده طمسان طقوز قسم سوانغ
 ابله معامله ایدرک استحضار انلرینی اوتوزنجی نموبسه
 قدر نمید ایدرل و هر بر نموبده کی ماده مؤثره یوزدرجه
 تناقص ایدیور دوالمک شدت تأیری (کندی فن صبدلانی
 کبیا بیلر بجه تحلیل اثانسنده حاصل اولان داک و غماس
 سبیلله زیاده ایدر) اغتسار ایدرلر . بوسالده اک مؤثر
 علاجی اوتوزنجی نموبه اولمش اولبور حالبوکه قاعده
 مذکوره ابله استحضار اولسان ایکنجی نموبده بسله
 بیلدیکمز شیده تاثیر علاجلرک (دیجینالین و راترین ایدر
 یکین) کبی اک قوتلیری بله وجودده حس اولسه.
 بیه جک بر عکس عمل فیزیولوژیکی فی حاصل ایدر مز بوبله
 ایکن بیه اوشوبانلر نموبه تعبیری اللده ماده مؤثره جه
 قدر قلیل المقدار ایدر اودرجهده قوتلی عد ایدرکری
 علاجلر دن مرضک شدته کوره مثلا دردنجی طقوزنجی
 بکرمی اشنجی لخدن خسته بیه وردکری مقدار یا بر ایکی
 فطره معبسه دن و یاخورد حاوی بولسدیغی شیده تک
 استنشامی کبی بر مقدار تخیلدن عبارتدر .
 دبتک که اوشوبانلرک علاجلری بالکبیا بیه بولده بیه جق
 مریده قلیل المقدار بر درجه ذرو بیه دن یعنی خلاصه
 و مسلکری خنده بر التزام مار فیکرانه ده بولیدر ق سولنلک

استقلور ایدر انا تأیری محیل بر ماده غیر مؤثره دن بشده
 برشی اولدیغنی هر قدر مومی ایدرک حدت مسلک پرورانه.
 لرینی موجب اوله جسته ده اعلان ایدرلر . تفصیلات
 انقدن اوشوبانلرک خسته لغه قرشو هیچ بر علاج بر وما
 مکده اولدقیری آکلانلدی اوله ایدر بولرک دلیل دو
 استخراج ایدرکری و مر بضرک طبیعی طبه آشنا اولیان اقربا
 و تعلقاته علاجلرک تأیر ایدر بیه کوسر دکری علامات
 مرضیه نهدر ؟

بچاره خسته تک گرفتار اولمش بولدیغنی حالده وسبو
 لودر قور اوشوبانلرک طمطراق افاده و فساعت جملیله
 وجدان ابله وعد و تأمین ایدرینی تدایر شایفید تک تعدیل
 شدته هیچ بر باردی بولنجان مرضک اطباجه معلوم
 اولان سیر طبیعی و فیزیولوژیکی سببک صحت و یا مونه
 طوغری اخذ ایدر کلکده بولدیغنی تقلاب متزبانه سبک
 وجوه مختلفه سندن عبارتدر که اوشوبانلر ایدرلر فیزیو-
 لوزی و علم امر اضدن حرف واحد بله ایتیان ذواته
 ایشریه الور بیه جک بر صورتده تفسیر و تاویل ایدرک
 فکر سیم طبیری نشر و ترویجه واسطه برهان اتخاذ
 ایکنکه درلر بوبله جه زوالی خسته وسائط تدبیر بیه
 تأیرات طبیعه بیه انحصار ایدن طیبک اللده خسته لغتک
 حاطفته بر افش اولدیغنی حالده قالور .

هرگونه اغراض طرفیکه از آن نجرید فکر ابدرك
 بالاد، تداوی فصلنده طب حقیقیك جداً حاذق و طیبیه
 تعیین ابلدیكی بیان ایتش اولدیغمر خط حرکتلر ابله
 او شو بانلرك تفصیلات لازمه ابله مبداه فوایدیغمر اصول
 تداوی برینی کوز اوکنه آلاک بیطرف بر حکمك حضور
 فکر و اندریدی، دمه وردهجی حکم او مشو بانلرك
 سرعته تداوی فعلی به احتیاج کوسزن امراضه قارشو
 ببله اصول امتناعی قبول ایتکی زجمع ایتش ذوات
 اولدقزینسه حکم ایتکدن عبارت اوله جقدر. دیمك
 اولیور که علوم طیبیه آشنا عالم بر او شو بات اصل
 صنعت طبابت دیمك اولان علوم مذکور هک بدن
 انسانی به تطبیقاتی وقت احتیاجده موفع استفاده به
 فوعنی ایتیمان بر صاحب زرد و امتناعدن بشقه بر شینی
 ذکل ایش! بحالده موی ابله هر نه قدر علوم طیبیه به
 آشنا ابلهده طیب نامی و برلك جائز اولمز.

و (او شو باتی) ده نئی طبابت دیمك اولدیندن بوکاده
 باطل صفتی زینقی ابدلهرك ببله اولسه کرچه لسان
 عموم قبول ایتش ابلهده مسالک طبابت دیمك موافقی
 منطق دکادر ظن ایدرم.

سکرنجی فصل

دوزیمزی

بو مسالک الان بر حیات بولنان و افکارینی تزویج
 و تعمیم ایچون نشریات عدیده ابله اوغراشان دو قنور
 (بورغراو) لک اثر دکاسیدر .

بو ذت صحیح عد ابلدیکی بفراطک مسلکینی احیاسا
 ایتک فکرند و اولدیغنی ادعا ایتلکده در لکن بفراط کبی
 کندوسنی دخی فوه حیا بیه قائل کوسزیمور ابلهده
 علوم طیبیه تک کشفیات جدیده سندن احتیاج ایتکده
 و تزویج افکاری ایچون مشاهدات و مجارب ماده دن برهان
 و دلیل کتیرهرك استناد ایتکده فطعاً تعصب مسلک پروری
 کوسزیمور بوسیده مشارالیه قائل اولدیغنی فوه حیا .
 تیدی نه بولده قبول ایتکده بولندیغنی چونکه کندیبی
 او بیلده ساده بفراطک مسالک حقیقیسنگ پیروی اولدیغنی
 ادعان بشقه تفصیلاته کبر بشه دیمکدن تعیین ایتک
 صعوتیلیدر .

حکیم مشارالیه اره سره استعمال ایلوب هیچ بر
 ازنده جداً تعریف ایتدیکی فوه حیا بیه لفظ مجرمدن

صرف نظر ایدرسه که کندوسنک فیزیولوژیده حکمای
جدیده ابله هم افکار اولدیفنی کورورز .

احتمالکه قوه حیسانیه تعبیری محضاً کندیسنی
حکمای سائره عصردن تقریباً ایسون ایچون جعلی قبول
ایش بولسون !

حال غیر طبیعیده بولسان ذواتک فیزیولوژیسی
دینک اولان علم امراضده دخی مشارالیه مسائل سائره
اصحابی کی بر نظر به زجیح و قبول ایدرک و حال مرضی
بی قلمی بر تعریف ابله تعین ایدور بزرگ دشمن مسدلی
اولتر اوکنده بر مضیق فنی و نظری به کیرمه چک و و
حسیله افکارینی استدیکی وقت استدیکی صورتمده مدافعه
ایده یله چک درجده کندیسنه میدان مباحثه بی ایچیق
بر ایشدر .

لکن اکثریا امراضدن بحث ایدر ایکن امراضی
قوی وضعی دیو ایکی به تقسیم ایدیکنده و یازید و تقبص
قوت ایچون و بر دیکی مواد دو ایدیه بی ادویه ننگ جوله
عصبه ننگ اوزرنه اولان تأثیر لوله تعین ایدیکنده و جوله
عصبه ننگ هلام فیزیولوژیقه منیده طوغر بدن طوغری به
قبول ایده کادیکنه نظر اولنورسه (بورغراو) ک علم
امراضده (رووسیرم) مسدلیکی قبول ایش حکمایدن

اولدیفنی سین ایدر . کله لم حکیم مشارالیهک علم مفردات
ابله فنی نداویده کی نظریاتیه مشارالیه بوراده اولیله فیزیو
لوژیده اولدیفنی کی افکارینی ادا زملی قوللانه بیه رقی
اک حقلی اعتراضاتک هدفی اولان و علوم طبیه ننگ شمعده
حقیقنی اوکنده هر درلو نقصان و بطلانی میدانه چیجه
یله چک بولنان بر کروه خطابه نصلسه صامیشدر .

مع هذا بوجهته دخی دیگر مسائل اصحابی کی بر
فکرو بار نظر به قبول ایتک و بار ادعای مغلقده بولتی کی
قدان ادراک و بار خصوصه کثرتله میل وانهما کدن ایلرو
کلان تدبیر سز لکاردن کندینی بری طوته ننگ ایچون
نماوی خصوصه مسدلیکی رفاچ حکم و نظریه ننگ تپجه سی
اوله رقی تعین ایشدر که روجه آتی بر در تعداد اولنور .

(۱) (بورغراو) حقیقنه مطابقتنی کوستره مدلیکی بر
سیدن طولانی عومیتله ادویه بی نباتاتک جواهر اصلیه
سنه یعنی قلوبانه حضر ایشدر .

(۲) ادویه بی حال مرشبتک صور و تخلفات متعدده
سنه کوره لازم کلان و ایجاب حاله توافقی بدن سواغه
تزیق ایدرک و بر منکی عبت عس ایدوب هر بر جوهری
هر بر خسته لده حال بساطتی اوزره توصیه و استعمال
ایتمکی تسبب و اختیار ایشدر .

(۳) معالجاتی مفاد برقیسی اوزرہ و برمی قبول
ایجاب کافہ می حنڈہ جاری اولقی اوزرہ (جزئی بر
مقدار دن باشلابرق تأثیری کوریلنجبه دکن و برمی)
قاعدہ عومیه اولهرق قبول ایشدر .

(۴) جواهر مذکورہک اسمعالمی هر ضرر تأثیرات
ذاتیہ فیزیولوژیقیہ لینه ایفا ایدیورسده اشبو تأثیراتک
نضاد و عاکس فعالرینی قطعاً نظر دفته آلمافده در .

(۵) خستہ لغک سبب اصلستی آریوب اساساً
نداوی به فالشیمی پوش بره اضاعه وقت عد اشد بکندن
همان هر خستہ لغده بکندن نداوی فعلی بی ترجیح اتمکده
در .

ایشته بورغراو بوپولده دها بعض اصول اتخاذ
ایدیورسده کانه سنک تعدادی تکثیر سواددن بشتمبر
شبه بر ایوب بزم ایسه مقصدمن دوزیمزی مسلکتی کاملاً
یازمقی دکل مسالک مذکورک طب حقیقی ایله اولان
مباینت اساسیه سی کوسترمک اولدیغندن اک زیادہ کوزہ
چار پالرینی ذکر ایلدک . بولردن هر برینک فن قطعاً
نظر بجه اولان اہمیتلرینی کوزلجه تعین اتمک ایچون بر
بر ناطقی اولدقلمی احکامک نشر بجه فالشیمی ایجاب

ایند بکندن زده المزدن کلدیکی قدر مختصر اولقی اوزرہ
بولری حادہ تحقیق قیدن چکمی مناسب کوردک .

(۱) دوز بہتری طرفدارلینک خاصہ نباتاتک
جوهر اصلیلرینی فولانیلمی وسائط طبیہ بی برقم
مواد دوا بده حصر اتمک اولدیغندن بورنجی اصولک
کنسدلرینی طباہت حقیقیہک ایجابی تفسیر نده موقع
استفادہ به قویدیگی دیگر بر جوق ادویہ شافیہ دن محروم
ایتمک کبی ضرر دن بشته هیچ بر قاعدہ سی تصور
اولدمن .

(۲) ادویہ بی بسط اولهرق و برمک بک اولدیر رد
اولدجق بر اصول دکل ایسده ادویہ بی نباتاتک جوهر
اصلیه سی کبی کیمیای اسپنجیاریتمک اک مؤثر مواد بشه
حصر ایندکن صکرہ بولرک ایجاب حالہ کوزہ تنفیس
شدت و یا تسہیل هضمی و دها سار خصایصک لزوم
کوسزیدی خصوصیلر ایچون بر سواغه ترفیق ابدالمز
ینی قبول اتمامک فن اسپنجیاریتمک وسائط متعدده سی نداوی
امر ایسده موقع تطبیقہ قویمانی دیکدرکہ بده دوز بہتری بی
مخاربه امراض هرکہ سنده بولر بر معیادن محروم اتمکده درہ

(۳) ادویہ بی تجارب صحیحہ و مشاہدات عدیدہ
ایله تعین ابدن مقدار قیلری قدر و بر مبدلک جزئی بر

مگذارند باشلیوب تأثیری کوریلنجیسه دکین و بر مک ال
 مهسک بر اصولدر . چونکه ادویه نك تأثیری همسان
 انبوب هضمی به دخولرینی متعاقب باشلامز بونتر ابتدا
 من اولنه رق دده داخل و صکره تأثیر ابد، جکاری
 اعضا نك انساج صمیمه لرینه واصل او اوب بعده جنسل
 بنه کور، حاصل ابد، جکاری فعل فیزیولوژیفی ظهوره
 کور و بعضیلر بنه بدن بره تأثیره باشلا بده رق اعماق
 بنده ترا کم ایدرلر و نهایت بر مدت معیندن صکره که
 تحسیدی بک مشکلدر و هله تأثیررینی بر شدت مهسکه
 ابله کورترلر . بونک ایچون علاج نك تأثیررینی انبوب
 هضمی به دخولرینی متعاقب دکل آمدن بر مدت صکره
 انتظار ایقلدر بوق اگر طبیب ادویه بی تأثیری درجه
 مطلوبه ده حاصل اوله بله جک بر مقدارده و پرو بده فعل
 فیزیولوژیسی بک کمترین دها و بر مکده دوام ایدر سه
 خسته به لزومندن زیاده و برمش اولوز .

ایشته ادویه نك داخل بنده سیر و صورت تأثیررینی
 نظر اعتباره ابله رق قبول ابدن اولان و اصول هر نه
 قدر بعض خفیف علاج ایچون بک اودر جدد، داعی
 حضرت دکسه ده جواهر اصلیه (فلوبات) کبی ال
 مؤثر سموم حقیقه و اصولک تطبیق قتل انسان (Homicide)

جنت واحده (Monomanie) سنک آشنای طب اولان
 بر ذاتنه بر تجلی مخصوصی کبی عد اولقلدر!

(۴) معالجه نك تضاد عملرینی نظر دفته ابله رق
 تأثیررینی معکوس ایچی ادویه بن و برمه نك اگر ادویه
 بکد بک نك عملرینی نعا کسلی جهته ابطال ایدر سه هیچ
 بر فائده سی اولوز و اگر تضاد تأثیررینی اعماق بنده بر
 اختلاله بادی اولوز سه بیوک بر نه لکده به سبب اوله جعی
 بدیدر .

حالبویه ایکن دوزیمتر ستر هر کون هر خسته به
 قلوبادن و برلسنی نوصیه ایدر کاری مواد آره سنده
 تأثیری معکوس ایستریکنن ابله مورفینی بونق همسان
 قاعده عمومی کبی بر حالدر که عقل سلیم اصحاب نك نه
 درجه قدر بواسولی موافق منطق بوله جملری محتاج
 بیان دکادر .

(۵) دوزیمتری طرفدار لرنک امراضه نخری اصبا به
 کبجه لرنک ساده اعراضی مداوی ایتملی ده رده شایان کور بله
 میده جک درجه ده کندی سفالینی بذاته ناطق و کباب افکار عقل
 و منطق بر اصولدر . ارنک انقطاعه ظهوررینه بادی اولان
 سبب ثابت بر اقلدرجه هر نه واسطه ابله اولوز سه و اسون
 انتظار ایتک او مرتبه در که ادراکاتک سفالینه هبوط

ایتمش بولمقلغه توفیق ایدرکه بزونقصان ادراکی علوم
ملیه کورمش دکل ای اشخاصسه به تصور ایتک
ایسنه میورز.

بووجهله دوغور (پورغراو)ک بو خصوصهده کی
فکرینی سؤیفته و یسار بوکی برغرض ذنینه عطف
ایتمکن ایسه مستهین جنت ایه دهایی نوای عقیده نیک
براعراف مخصوصی کی عد ایدن علوم حاضره نقطه
نظرندن تحلیل ایدرک موعی الهی ایجاد مسلك جنت
واحده سبه کوزلی فرارمش سوبلدیکتی شاشیرمش
یرصاحب ده کبی عد ایتکی ده زیاده طریق
بطرفیه موافق کورمکدهیم . هر نه حال ایسه
پورغراوک ذاتندن صرف نظر ایدرک دوزیمتری
حقیقه کی معلومات آنقه بی ذهنزده خلاصه بر اجمال
ایده جک اولور ایسه ک مسلك مذکورک اشد اطلب
حقیقیک صاحب اوله جفی برچوق وسائط مکمله شافیه
دن محروم بولدیغنی ثاباً قلوبات کی مواد مؤثره می هم
چوق وهم اصولسز استعمال ایدرکندن خستکالی عظیم
برتهلکه آتده برانقده اولدیغنی کوررز که بواکی نقطه
کندیبسنک بطلانه اساملی ایکی دلیل قوی ایسه ده فرض
محال اوله برقی خسته لکی بالکیز قلوباته احتیاج کورستر

ودوزیمترجه کندوسنه و برلمی لازم کلان شبه قلوبات
یئندهده ضدیت تأثیر بولمز برمرض تصور اولسون
یادوزیمتری طرفکیرانک سبب اصلی مرضی هیچ
آرایدقنی بالکیز اغراضی تدای ایتک کی طوبه جفی
اولدقنی برترین مداراتک شئی اوله جفی کبرو؛ باطل
ایچنده زوالی مرضک حالی نه به منجر اولور؟

اوشوبات هیچ اولزه خسته بی طالعنه برافقرق
علاج و برمزدی و بیچاره نیک بختی یاور ایسه قورسبه
پیلوردی ا دوزیمتر ایسه بوله دکل! ا ک مؤثر ا ک مهمک
ادوبه دن چوق بر مدارده و تأثیر لربیک تحلفنه باغیدرق
ورمه کندن بدبخت خسته احتمالکه برچوق دفعه مبتلا
اولدیغنی مرضدن زیاده نهون شدت و دفع مضرت
ایچسون قوللاندیغنی ادوبه دن مضطرب اولور و یامونی
بولور.

حاصلی دوزیمتری اوشوباتیدن ده از زیاده مضرتلی
بر مسلك باطل طیبدر.

﴿ طقوزنجی فصل ﴾

اوشوباتی

بو فصلی تشکیل ایدن (اوشوباتی) اسمی که تدای

باللذی یکندر - او متوباتی مسلکی احداث ابدن (هاشمیان)
طرفدن طبابت حقیقیه اصحابی کند بسبب فدر و مزاجه
عزاده مساوی کوسزک ایچون طب حقیقیه ورلمش
اولان براسدر.

موی الهه کوره اطبای حقیقیه بفراطک طرفقیه
مالک وکندی طرفکیرانی ابدی اصول تداوی حقیقیه
مالک ایش!

بالاده بیان اولند یعنی اوزره او متوباتی مسلکی نفی
طبابتی منجر بر اصول تعلیم ایتدیکنسندن هاشمیان طبابت
حقیقیه کوزره جاریمنده اولان نور جوانی فرارتمی
یعنی کالات و انساات عقیده و علمیه ک هر ترفیاتسندن
استفاده ایتکده و بوجبه اوله مسلک کی مضیق توفه
ضیغه ماننده اولان طبابت جدیدی علم حقیقیدن اخص
بر مسلک کی کوسزک ایچون طب حقیقیه بواسمی
ورمشدر. حالوکه طبابت حقیقیه بواقفاردن عالیدر.
علوم طبیه میدان کشفاتی بر فیهت آباد ترفیات
اولدیفندن طبیب مسلک نابله پای اقدام واجتهادینی شهراه
فنون و علومده هیج برونده برزنجیر توفه ربط ابدیجک
درجده غیرتسزک کوسزمنز.

علوم طبیه کافه علوم کی دازه توفف دیمک اولان

تقییات مسلک پرورانه هیولای فلسفانه سنه کیرمک شایه
سندن بریدر.

کافه علوم و فنونک انصای غایبی دستگاه کالده
بازوی ازل ایله وجودیاب اولان موجودات کاشائک
قوانینه اطلاع حاصل ابدرک بشریتک نور عرفان ایله
تئور فلوسفه و برن ساطع معرفتله زینات و سعادت
مادیه سنه معطوف اولتی و موضوع علوم و فنون ابدیه
اثرکال و ازل بولتیق جهتله طریق ترفیاته برحد و منزل
تصور اولندمز و بوسببه علوم و فنونه هیج برونده
بر مسلک وبا اصول آلتنده درجه کالده و اصل اولش
دینه منز. علوم و فنون دایما ترفی ایتکده ایش والی
الهیایه ترفیده دوام ابدیجکدر!

طبابت حقیقیه بوسیدن طولانی بر مسلک دکدر
و اطبای جدیدده عصریتک و سائطسزلیکی جهتله فضل
اقتدمدن بنه هیج بر مزیت علمیه می اولیسان بفراطک
پیروی و مروج افکاری دکدرلر!

مقاله مزک موضوع یعنی اولان طبابت حقیقیه
ایله مسائل باطله طبیه حصد. و سزمزک تدبکی مرتبه ده
معلومات و بردک ابدیه ده. مقاله مزکی ختامه ایردرمه دن
اول قارئین کرام حضرتاتسک نظر دقتلرینی بر نقطه به

اماله اتمک ایسترم که اوده جندی برطیبه بردنبره دوزیمتر
صفتنی و برمک حضورصنده اکثریا جستجوی حقیقت
آرزوسنده بولسان ذواتک خطایه دوچار اولدقزی
نقطه سیدر.

مقاله مزک مطالعه سندن انهم اولمش بولندیغنه کوره
برطیب حائق کافه مواد طبیعه بی استعمال ابدیه بیلکده
مختار اولدیغندن بعضاً اوله بیلورکه شبه قلوبیات دخی
قولانسون و حتی دوقور بورغراوک مستحضری بولسان
(شاتو) نك حییات قلوبه منیده رچنه سنه بازسون
ولکن بوندنطولابی موی الیهک دوزیمتر اولسی هیچ
بروقده ایجاب ایتزه.

بوسبیله ملکمزک مدار شان وافضاری اولان بعض
حذاق اطباتک طب حقیقینک مساع فیمی داخلنده
اوله رق شاتسونک حیياتنی استعمال ایتکده بولمتری
موی الیهک دوزیمتر طرفکبرانی اولمیرینه دلالت ایتامک
لازم کادیکنی علاوه کفتسار اوله رق ذکر ایتکی
مناسب کوردم.

13036

باب عالی چاده مستندہ قرہت و قصیر اقدیلرک مطبعہ و کتبخانہ لری حسابہ
طبع ابدیلان قنون و درس کتابلرین بعضیلرینک اسامیسیدر .

عدد غروش		عدد غروش	
۳ - ۱	جو حقرک جمعہ کوی مکشی	۷ - ۱	معیار سداد
۱ - ۱	جو حقرہ درسدن ابتدا	۱۲ - ۱	میران لغول فی المنطق الامول
۴ - ۱	عشرت	۱۰ - ۱	قواعد نحو لانت
۲ - ۱	قارن اغریلری	۳۰ - ۲	جغرافیای عمومی
۳ - ۱	راه الکلب	۲۰ - ۱	قوز موغرافیا
۲۰ - ۱	جب لغق فرانسیز جده دن ترکیه	۲۰ - ۱	حفظ صحت
۱۷ - ۱	تعلیم لسان	۱۵ - ۱	علم جبر
۸ - ۱	اسول تدریس	۱۵ - ۱	لغارتیه جداولی
۲ - ۱	مفتاح اصول تدریس	۱۲ - ۱	علاوه لی اسول دقتری جدید
۶ - ۱	مختصر شایسال ترجمه سی	۵ - ۱	تعارف لی مفشات
۷ - ۱	قواعد لسان فرانسیوی	۵ - ۱	روینسون
۶ - ۱	ارقداش بکافر السزیه اوکرت		نظری و عملی واسول تعلیم
۵ - ۱	الفاظ مجناسه فرانسیوی	۵ - ۲	قرائت و ابلائی عثمانی
۵ - ۱	توانجار الفیای فرانسیوی	۱ - ۱	علاوه لی قرائت تدریجیه
۱۰ - ۲	سرگذشت زیل بلاس	۵ - ۱	تلفیق ترجمه سی
۱ - ۱	بقی الفیای	۳۰ - ۲	اصول هندسه
	عثمانی مراعه قلبیه مخصوص	۶ - ۱	بیان العنوان
۱ - ۱	الفیای	۲ - ۱	ترتیب جدید قواعد عثمانیه
۱۵ - ۱	اسطلاحات عدلیه	۱۵ - ۱	کلیات قواعد عثمانیه
۳ - ۱	المان دینری	۳ - ۱	جو حقی کتبخانه سی (جغرافیا)

بالاده محرر کتابلر ایچون طشره سیار شاندین بوسته اجرعی آنگار

Ek-10: Tez Çalışması Orijinallik Raporu

Dijital Makbuz

Bu makbuz ödevinizin Turnitin'e ulaştığını bildirmektedir. Gönderiminize dair bilgiler şöyledir:

Gönderinizin ilk sayfası aşağıda gönderilmektedir.

Öğrenci Adı:	Mustafa Hayırlıdağ
Öğrenci No:	tez
Gönderim Başlığı:	HÜSEYİN HULKİ BEY'İN ESERİ " TA...
Öğrenci Adı:	Tez_Mustafa_7_ubat.docx
Dosya Boyutu:	24M
Öğrenci No:	239
Kayıt No:	46,857
Öğrenci No:	314,561
Gönderim Tarihi:	08-Şub-2019 01:42ÖS (UTC+0300)
Gönderim Numarası:	1060679778

11
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

HÜSEYİN HULKİ BEY'İN ESERİ " FARABI'N EDİTÖRLÜĞÜ VE
MUSALIK İRÂTHI'N İBBİYETİNİN GÜNÜMÜZ
TÜRKÜSÜNÜN KAZANIRILMASI VE GÜNÜMÜZ İTİ
ANLAVISIYA DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Mustafa HAYIRLIDAĞ

Tez Uzmanı
DOKTORA DEREJESİ

ANKARA
2019

HÜSEYİN HULKİ BEY'İN ESERİ " TABÂBET-İ HAKİKİYE VE MESÂLİK-İ BÂTILA-İ TIBBİYE " NİN GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİNE KAZANDIRILMASI VE GÜNÜMÜZ TIP ANLAYIŞIYLA DEĞERLENDİRİLMESİ

ORIJINALLIK RAPORU

%20

BENZERLİK ENDEKSİ

%19

İNTERNET
KAYNAKLARI

%2

YAYINLAR

%7

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1

www.recepsen.com
İnternet Kaynağı

%10

2

dergipark.gov.tr
İnternet Kaynağı

%2

3

Submitted to Hacettepe University
Öğrenci Ödevi

%1

4

ÇAVDAR, Necati and KARCI, Erol. "XIX. YÜZYIL OSMANLI SAĞLIK TEŞKİLATLANMASI'NA DAİRBİBLİYOGRAFİK BİR DENEME*", Erzincan Üniv. Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bl., 2014.
Yayın

<%1

5

kitap.okur-yazar.net
İnternet Kaynağı

<%1

6

www.deontoloji.hacettepe.edu.tr
İnternet Kaynağı

<%1

ÖZGEÇMİŞ

I. Bireysel Bilgiler

Ad-soyad: Mustafa Hayırlıdağ

Doğum yeri ve tarihi: Kayseri 1986

Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti

İletişim Adresi ve Telefonu: Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, m_hayirli@hotmail.com, 05056138221

II. Eğitimi

Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi 2011

Kayseri Kılıçaslan Fen Lisesi 2004

Nuh Mehmet Küçükçalık Anadolu Lisesi (ortaokul) 2001

Mustafa Özdal İlköğretim Okulu 1997

III. Mesleki Deneyim

2011-2013 arası Tıp Fakültesi sonrası mecburi hizmet yaptı. Erzincan Refahiye Toplum Sağlığı Merkezi'nde çalıştı. 2013 yılında Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı'nda doktora eğitimine başladı. Kadrosu Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı'ndadır.

IV. Bilimsel Faaliyetler

Yayınları:

1. Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği ile Yönetmelik Taslağı'nın karşılaştırılması (Comparison of Traditional, Complementary Medicine Draft Regulations and Regulations) Onur Naci KARAHANCI, Ümit Yaşar ÖZTOPRAK, Mesut ERSOY, Çağrı ZEYBEK ÜNSAL, Mustafa HAYIRLIDAĞ, Nüket ÖRNEK BÜKEN Türkiye Biyoetik Dergisi, 2015 Vol. 2, No. 2, 117-26

2. Biyogüvenlik Açısından Türk-Alman Devletlerinin Etkinliklerinin Karşılaştırılması (The Comparison of the Activities of Turkish and German Governments in Terms of Biosafety) Dr. Mustafa Hayırlıdağ, Dr. Nükhet Örnek Büken STED, 25/1, 34-42, 2016

3. Genetiği Değiştirilmiş Gıdalar ile İlgili Etik ve Hukuki Tartışmalar ve Kıtalararası Durum Değerlendirmesi (Ethicolegal Arguments on Genetically Modified Foods and Evaluation of Intercontinental Situation) Hayırlıdağ, Arslan, Örnek Büken / Tarım Ekonomisi Dergisi 22-1 (2016)

4. Sağlık Hakkı Bağlamında Nadir Hastalıklar ve Yetim İlaçlar (Rare Diseases and Orphan Drugs in the Context of Right to Health) Arif Hüdayi Köken, Mustafa Hayırlıdağ, Nükhet Örnek Büken Türkiye Klinikleri J Med Ethics Law Hist-Special Topics 2018;4(1):91-8

Yapmış Olduğu Sunumlar:

1. Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği ile Yönetmelik Taslağı'nın karşılaştırılması “ Sözlü Sunum 6. Uluslararası İslam Tıp Tarihi Cemiyeti Kongresi 23-26 Eylül Van

2. “Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar ile İlgili Etik Tartışmalar ve Kıtalararası Durumun Değerlendirilmesi” Sözlü Sunum VIII. Türkiye Biyoetik Derneği Uluslararası Kongresi 9-12 Nisan 2015 Ankara

3. “Biyogüvenlik Açısından Türk- Alman Devletlerinin Etkinliklerinin Karşılaştırılması” Sözlü Sunum VIII. Türkiye Biyoetik Derneği Uluslararası Kongresi 9-12 Nisan 2015 Ankara

4. “Hüseyin Hulki Bey ve Eseri “Tababet-i Hakikiye ve Mesalik-i Batıla-i Tıbbiye” Sözlü Sunum X. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri Adana 15-18 Mayıs 2017

5. “İbn Nefis ve Eseri Mucez Hakkında” Poster Bildirisi X. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri Adana 15-18 Mayıs 2017

6. Hüseyin Hulki Bey ve Paris'te bir Nutuk VI. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu 4-6 Ekim 2018, ELAZIĞ

Katıldığı Kongreler/ Sempozyumlar:

2013

1. "8.TBD Sağlık Bilimlerinde Etik Eğitimi Sempozyumu" 1-3 Kasım 2013 ANKARA
2. Anayasa ve Avrupa Biyotıp Sözleşmesi Çerçevesinde Tıbbi Müdahıl. Kaynakl. Sorunlar Kongresi 30.11.2013 ANKARA
3. 1000. Yılında El-Kanun fi't Tıbb İbn-i Sina Sempozyumu 28.11.2013
Prof. Dr. Esin Kahya ANKARA
4. 4.Uluslararası Tıp Etiği ve Tıp Hukuku Kongresi 12-15 Kasım 2013 İSTANBUL
5. Tıp Eğitimi Programlarında Kanıta Dayalı Tıp- Eğitim Toplantısı 03.10.2013
Prof. Dr. İskender Sayek
6. Acta Medica LWM Makale Yazım Kursu 1. 23.10.2013 ANKARA
7. Hastane Etik Kurulları ve Hacettepe için bir model önerisi 25.10.2013 Öğr. Gör. Dr. Müge Demir
8. Hacettepe Üniversitesi Kök Hücre Uygulama Merkezi Kök Hücre Günü Toplantısı 08.11.2013 ANKARA
9. Genetik ve Etik 22.11.2013 Öğr. Gör. Dr. Aslıhan Akpınar
10. İnsanın Tarih Öncesi Öyküsü 28.11.2013 Prof. Dr. Metin Özbek
11. Levinas Felsefesi Işığında Tıp Etiği 27.12.2013 Doç. Dr.Hasan Basri Çakmak

2014

1. Sümerler ve Atatürk 13.01.2014 Muazzez İlmiye Çığ ANKARA
2. Hukuki ve Etik Yönleri ile Biyotıp Araştırmalarında Biyobankalar 24.01.2014
Uzm. Dr. Murat Emir
3. Tıp Hukuku açısından Sır Kavramı (Ankara Barosu) 13.02.2014 Doç. Dr. Erhan Büken
4. Cinsel Yönelimin Tıbbın Konusu haline Gelmesi: Psikiyatrinin yaklaşımının tarihsel seyri 28.02.2014 Öğr. Gör. Dr. Koray Başar

5. Hekim Sorumluluğu - PANEL 28.03.2014 Prof. Dr. Mehmet DEMİR, Prof. Dr. Ali Rıza TÜMER, Prof. Dr. Neyyire Yasemin YALIM, Dr. Mehmet Sezai BERBER
6. Hastanın Ötekileştirilmesi ve Tıpta Deprofesyonelleşme - Doç. Dr. Selçuk DAĞDELEN 25.04.2014
7. TTB-UDEK Geleneksel Tamamlayıcı Alternatif Tıp Uygulamaları Çalıştayı 10.05.2014 ANKARA
8. From the Bench to the Bedside: Ethics and Policy in Translational Biotechnology Research- Prof. Dr. Nancy King 22.05.2014
9. 500 yıllık İlham Kaynağı: Leonardo Da Vinci-Dr. Uğur Baran KASIRGA 23.05.2014
10. Gıda ve Sağlıkta Araştırma Senaryoları Kapanış Toplantısı 16.09.2014 Ankara
11. 1.Hacettepe Writing Workshop 1-2 October (Ekim) 2014 Ankara
12. Sektörler Arası İşbirliği Sempozyumu 7 Kasım 2014 ANKARA
13. 6.Uluslararasıİslam Tıp Tarihi Cemiyeti Kongresi 23-26 Eylül 2014 Van
14. 6.Tıp Etiği Tıp Hukuku Sempozyumu 23-26 Eylül Van
15. Türkiye’de Tıp Eğitimi: Tehditler ve Olanaklar Prof. Dr. İskender Sayek 23 Ekim 2014 TEBAD Ankara
16. II. Teoloji Sempozyumu / 25-26 Ekim 2014 / Çağdaş Sanat Merkezi Ankara
17. ASET 30/31 Ekim Hacettepe Ankara
18. Dolmabahçe'de Son 15 Gün - Prof. Dr. Bingür SÖNMEZ 10 Kasım 2014
19. İyi Nedir? Prof. Dr. Harun Tepe 6 Kasım 2014 TEBAD Ankara
20. HÜTF Tıp Tarihi Ve Etik Anabilim Dalı, "Uzmanıyla Söyleşi": Prof. Dr. Erdem AYDIN 10 Aralık 2014
21. Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Döneminden Birinci Dünya Savaşı Sonuna Kadar Bilimsel Düşüncenin Yayılması ve Farmakoloji - Prof. Dr. Elizabeth FRIERSON 26.11.2014

22. Uzmanıyla Söyleşi Prof. Dr. Erdem AYDIN 10.12.2014

23. Sözde Dindarlık ve Akıl Tutulması - Ayşe SUCU 24.12.2014

2015

1. Türkiye’de İlaç Araştırmaları Nasıl Geliştirilir? Nasıl Desteklenmelidir?
Sempozyum 20.01.2015 ANKARA

2. “Kadınların Tıp Maceraları” Doç. Dr. Aksu Bora TEBAD 22.01.2015 Ankara

3. Tıbbi Hatalardan Kaynaklanan Davalarda Bilirkişilik Konulu Bölgesel
Yaygınlaştırma Toplantısı ve Bilirkişi Eğitimi 26-27 Ocak 2015 Ankara

4. El-Kanun Fit-tıbbın 1000.yılı Sempozyumu Ankara 30.01.2015 Ankara

5. TÜBA-Kök Hücre Araştırmaları ve Biyoetik Sempozyumu 19.02.2015 Ankara

6. Nagoya City University tanıtımı 20.02.2015 Ankara

7. Introduction of Kampo Medicine 20.02.2015 Ankara

8. Eğiticilerin Eğitimi Programı 14-15 Mart 2015 Ankara

9. Savunmasız/Örselenebilir Gruplarda Sağlık Hizmetlerinin Sunumu ve Sağlık
Araştırmaları Çalıştayı 24.03.2015 Ankara

10. ”Klinik Araştırma Etiği ve Klinik Araştırmalarda Kadın Olmak “Konferans
26.03.2015 Ankara

11. 8.Türkiye Biyoetik Derneği Uluslararası Kongresi 9-12 Nisan 2015 Ankara

12. III. Tarih Yazımı Çalıştayı 25.04.2015 Ankara

13. Sağlık Bilimlerinde Sanat ve Şiir - Prof. Dr. Ferruh DİNÇER 26.05.2015 Ankara

14. “Kök Hücre Tedavilerinde Güncel Yaklaşımlar” TÜBA Sempozyumu 20 Ekim
2015 ANKARA

15 Asistan Etik Eğitimi. Tıp Tarihi ve Etik Ana Bilim Dalı Hacettepe. 9-10 Kasım
2015 ANKARA

16. “Bir Hekim Nasıl Olmalı? Firavunun Hekimi Senuhi’nin Değerlendirmesi” Prof. Dr. Esin KAHYA 19 Kasım 2015 ANKARA

17. “Etik Kodlar, Ahlak ve Hukuk” uzmanıyla söyleşi Prof. Dr. Mehmet YÜKSEL 26 Kasım 2015 ANKARA

18. “Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısı ile İletişim” Öğr. Gör. Dr. Ece ABAY3 Aralık 2015 ANKARA

19. “Etik İlkeleri Tartışmak: Sosyal Medya ve Etik İhlaller” Prof.Dr. Mutlu BİNARC 10 Aralık 2015 ANKARA

20. “Eleştirel Düşünme” Öğr. Gör. Dr. Özlem COŞKUN 17 Aralık 2015 ANKARA

21. İbn-i Sina Açısından Bir Hekim Nasıl Olmalı - Prof. Dr. Esin KAHYA 25 Aralık 2015 ANKARA

22. “Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması” Doç. Dr. İlknur Yüksel KAPTANOĞLU 28 Aralık 2015

2016

1. “Doğum Hikayeleri” Doç.Dr. Nüket Erbaydar 7 Ocak 2016 ANKARA

2. “Tıbbi Malpraktis Olgularında Bilirkişilik ve Malpraktis Olgularının Raporlandırılması” Uzmanıyla söyleşi Prof.Dr. Erhan BÜKEN 14 Ocak 2016 ANKARA

3. Hekim - İlaç Temsilcisi Etkileşimi - Prof. Dr. Melih ELÇİN 15 Ocak 2016 ANKARA

4. Doris Hillebrand - Advance Medical Directive Söyleşisi 09.02.2016

5. Günümüz Sorunları Karşısında Kant Etiği - Prof.Dr. Harun TEPE 25.02.2016

6. Konjonktür, Tarih ve Tarihçi: Metot Vurgulu Bir Çalışma, Prof. Dr. Ramazan ACUN 26 Şubat 2016,Uzmanıyla Söyleşi, Ankara

7. Öğrenme İklimi 3 Mart 2016 Prof.Dr. Arzu Balkan, Ankara

8. "Role of WHO in health leadership" Dr. Pavel Ursu (DSÖ Türkiye Temsilcisi) 09.03.2016, Hacettepe Üniversitesi, Halk Sağlığı ABD, Ankara
9. Psikiyatristlerin ve Cinsel Azınlıkların Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Konusuna İlişkin Değersel Söylemleri, Dr. Şükrü KELEŞ, Uzmanıyla Söyleşi, 11 Mart 2016 Ankara
10. "Toplumsal Travmalar" Doç. Dr. Sedat Işıklı, , 21.03.2016 Hacettepe Üniversitesi, Halk Sağlığı ABD, Ankara
11. "Anket ve Veri Toplama Formu Geliştirme Öğr. Gör. Dr. Tülay BAĞCI BOSİ, 23.03.2016 Hacettepe Üniversitesi, Halk Sağlığı ABD, Ankara
12. Aristodan Bugüne Eşitlik Kavramı Prof. Dr. Kadriye Bakırcı; 28.03.2016 Halk Sağlığı
13. Gevher Nesibe Darüşşifası ve Müzikle Tedavi Doç. Dr. Halil TEKİNER 01.04.2016
14. Geçmişten Geleceğe Okul 14 Nisan 2016 Doç. Dr. Sevgi Turan, Ankara
15. Cerrahlik, Zanaat ve Teknoloji: Sosyolojik Bir Bakış, 21 Nisan 2016 Gülşah Başkavak, Ankara
16. Düşünmeyi Düşünmek, Anooshirvan MİANDJİ 29 Nisan 2016,Ankara
17. Türkiye Biyoetik Derneği 9. Sempozyumu 3-6 Haziran Ankara
18. "Zorla Tedavi Olur mu?" Prof. Dr. Halise DEVRİMCİ ÖZGÜVEN Ankara 20 Ekim 2016
19. "21.Yüzyılda Tıp Eğitimi", Prof.Dr. Melih Elçin Ankara 20 Ekim 2016
20. "Tarihsel ve Siyasal Bağlamda Hasta Memnuniyetini Düşünmek Hakkari Örneği" İlker CÖRÜT, Uzmanıyla Söyleşi Ankara 21 Ekim 2016
21. "Niteliksel Araştırma Yöntemleri" Prof. Dr. Özlem CANKURTARAN Ankara 24. Ekim 2016
22. Temel Göstergeler Bakımından Türkiye'de Bilim ve Teknoloji Prof. Dr. Ramazan Acun Ankara 10 Kasım 2016

23. Deliler ve Doktorları Prof.Dr. Rüya Kılıç Ankara 17 Kasım 2016
24. Tasavvufta Ahlak Kavramı, Cemaatler ve Tarikatlar ile Yüzleşme Ayşe SUCU Ankara 18 Kasım 2016
25. Kültür, Dil ve İletişim 15 Aralık 2016 Ankara Öğr. Gör. Dr. Ece Abay
26. Devrimler, Darbeler ve Üniversite Prof. Dr. Ferruh DİNÇER Ankara 23 Aralık 2016
- 2017
1. Değerler Eğitimi Yrd. Doç. Dr. Canan Demirhan İşcan Ankara 5 Ocak 2017
2. Bir Yeni Zanaatkar Hikayesi, Anadolu'ya Varmak Sanem AKER HAKUBA Ankara 13 Ocak 2017
3. Siyasi Liderlik: Dünü, Bugünü, Yarını Doç. Dr. Özlem Dirilen Gümüş Ankara 19 Ocak 2017
4. Sosyal Güvenlik Sisteminin Sağlık Boyutunun Etik Sorunları - Prof. Dr. Ahmet SALTİK 10.03.2017
5. Dinlerde Kadın Algısı - Prof. Dr. Nahide BOZKURT 21.04.2017
6. Tarihte Görünürlük - Doç. Dr. Özlem SERT 12.05.2017
7. 5. Lokman Hekim Kongresi 15-18 Mayıs 2017 Adana
8. Gazzâlî'nin Aklî / Felsefî Bilimlere Yönelik Eleştirileri ve İslam Bilim Tarihindeki Etkileri - Doç. Dr. Hasan AYDIN 02.06.2017
9. Cinselliğin Tarihi, Cinsel Eylem Ne Zaman ve Neden Tartışılır Oldu? - Prof. Dr. Erhan Büken 31.10.2017
10. Tıp Eğitiminde Proje ve Önceliklerimiz TEBAD Çalıştayı Hacettepe Üniversitesi Prof. Dr.Bülent Altun, Prof. Dr. Pergin Atilla, Prof. Dr. Derya Karakoç 4 Aralık 2017 Ankara
11. "Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Kapsayıcılık" - Seher Alacacı 17.11.2017
12. "Fotoğraf Sanatı ve Doğa Saygısı" - Prof. Dr. Adnan ATAÇ 29.12.2017

2018

1. Türkiye Biyoetik Derneği 9. Ulusal Kongresi 9-12 Mayıs 2018 Mersin
2. VI. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu 4-6 Ekim 2018, Elazığ